

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: MÉSZÁROS NÉ PUSZTAI ÉVA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Kelemen Erzsébet

Életszületés	11
Minden élet szent	12

ARTériák

Serfőző Simon

Észrevettem	13
-------------	----

Boros Edit

Idéző idő	14
Szótörésben – <i>Rab Zsuzsához</i>	15
Krúdy uram szólít a ligetben	16

S. Csoma János

Lét-nemlét?	17
Változatok I.	17
Rablánkra fűzött szavaink	17
Szelíden halni lenne jó	18
Lehajtani fejét	18

Anga Mária

Mint a táltosok	19
Választottam	20

Barabás Zoltán

Egysoros	21
Három limerick egyben	21
Sokadik torzó	22
Kósza könnyecppként végigcsorog a világosság...	22

András Zoltán

Ave Maria	23
Relativitás	23

Stankovics Marianna

Darázskirály	24
--------------	----

Szekeres Mária

Éjszakai árnyak	25
...a délután felett	25

Szenti Ernő

Édentapogató	26
Védett emlék	26
Sűrített program	26
Villanyoltás után	26
Csöndnagyobbodás	27
Menekülés	27

Oláh András	
a végzet (1–4.)	28
kijárat	29
vízililiom	29
Lipcsei Márta	
Várakozás	30
Csontos Márta	
Renoir vásznán	31
Héro áldozatot mutat be	31
Pannonhalmi vándorének	32
Heraklész hitvesének panasza	33
Pomona bátor lesz	33

Dialógus

„Újra mertem versben mondani magam”	
<i>Németh Péter Mikola beszélgetése Szabó Ferenc jezsuita</i>	
<i>papköltővel, a Vatikáni Rádió egykori munkatársával</i>	34

Fehérvári palackposta

Simek Valéria	
Hófúvások reggelén	48
Jelek	48
Játékszobák	48
Változásban	48
Szikra János	
Karikagyűrűmet gereblyézem éppen	49
Ünnep lehetett volna	50
Balajthy Ferenc	
Gyulladáspont	51
A kismenő	52
Gál Csaba	
Inkognitó	53
Metamorfózis	53
Fénytörés	53
Gáspár László	
Legkegyetlenebb Kérdéseim egyike	54
Veszteség-leltár	54
Kifelé az időből	54
A hosszú álom	54
Heiter Tamás	
Pizkos Freud (<i>feketemunkás ballada</i>)	55
Napi Leltár	56

Koch Imre	
A kagylók éneke	58
Köztes tér	58
Kardal	58
Azonosulás és kiválás	58
Kozma Tamás	
Sas szárnya lebeg fölöttem (XX. századi zsoltár elbeszélő modorban)	59
László Zsolt	
Sebezhetetlen...	60
...annak lenni...	60
Elevenné festve...	60
Németh J. Attila	
Sárga napok a szürke házban (1–3.)	61
Paál Lajos	
Néhai Malevicsre gondolok – néha (<i>Fehér alapon fehér négyzet?, Ez a jövő – már majdnem elmúlt?</i>)	63
Alkonyatban	65
Saitos Lajos	
Négysorosak	66
Nem az a csönd	66
A fogyatkozó Kilenceknek	66
Szemere Brigitta	
Reggel	67
Vihar	67
Szegedi Kovács György	
Panel-naplemente lágy ecsetkezeléssel	68
Harminchárom évesek	68
Így szoktál...	68
Bakonyi István	
Vére körmöm alatt – Szegedi Kovács György versei	69
Bobory Zoltán	
Lábnymok a parti homokban	71
Hajnali párbeszéd	71
Testünkbe feketednek	72
Vissza!	73
Sobor Antal emlékdomborműve előtt	74
L. Simon László	
Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a jó Istenhez	76

Műhely

Szakolczay Lajos	
Jövőben a múltunk (<i>Nagyváradi tőprengés a magyar irodalom jövőjéről</i>)	78

ARTériák

Oláh János

Hajnali madárszó

82

Műhely

Bertha Zoltán

Erdélyiek Szárszón

92

ARTériák

Aknay Tibor

Ruth könyve

103

Bene Zoltán

Valami kegyelem

108

Cultura Agriensis

Bitskey István

„A könyv a lelke az elmének” (Az ismeretlen Mikes. Kiállításmegnyitó,
Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 2011. június 24.)

116

ARTériák

B. Horváth István

Mécsesek Szervác Józsefért

121

Madár János

Adósság (Kálnoky László és Apor Elemér tiszteletére)

122

Műhely

Alföldy Jenő

A „magánzó” véleménye közügyeinkben (Kálnoky Lászlóról)

124

Csűrös Miklós

Kálnoky László költői epikájáról

129

ARTériák

Bozók Ferenc

Tékozló fiú

134

Naplemente

134

Amatőrök

134

Aromaterápia

134

Czilli Aranka

kékülő rózsaszirmok balladája

135

Feltámadás

135

játék

136

lélek-kenyér

136

<i>Oláh József</i>	
lokk	137
Testreszabott	137
urbanus XXI	137
Fekete-kék virág	138

<i>Debreczeny György</i>	
Kirakat	139
Ölelni tanítom	140

<i>Bárdos József</i>	
Döng a föld	141
Kései autózás	141
Hajnalig	141
Télen	142

<i>Lőrincz György</i>	
Csóka	143

<i>Fecske Csaba</i>	
Lermontov	151

Agria exkluzív

<i>Laczkó András</i>	
Kaiser László iskolái	154

ARTériák

<i>Bereti Gábor</i>	
A messzeségben	164
A további cizelláció	164

<i>Standovár Ágota</i>	
széltánc	165
igézet	165

<i>Tornyai Gergő</i>	
Emlékeim, mint az édes szilvalekvár...	166
Pillehártya	166

<i>Kis-Mezsei Katalin</i>	
Szabadon élni	167
Farkasdal	167
Az út	167

Műhely

<i>Pomogáts Béla</i>	
Hagyomány és kihívás – A magyar avantgárdról –	168

ARTériák

Szűk Balázs

Töltény és harmat 174

Bíró József

Elvesztett éden 178

Olaj/vászon 178

Semmi és mindenütt 179

Színek a palettán

Szakolczay Lajos

Humor mint önkifejező boldogság-forrás
(*Bertalan Tivadar kiállítása az Újpest Galériában*) 180

Szín, erő, dinamika (*Simonyi Emő művészetéről*) 182

ARTériák

Radnai István

Vázlatos ecsetvonások a kritikus arcképéhez 184

Szerelem völgyébe ringató sétaúton 184

Veri a szél a redőnyt 185

Apokrif barlangi tekercsek 185

Balla András

Egy fedél alatt 186

Pataki István

genetikusan 191

idéző 191

a felelősség áthárításáról 191

rövid versbeszély a helyes és egészséges költői hitvallásról
magatartásról 191

szépséges doktoricza egyszerű ám hatásos receptje,
avagy az öngyógyítás lényege 192

az emelkedettségről 192

esély 192

múzasasirató 192

ujjgyakorlat 193

juss 193

a teremtésről 193

evolúció 194

a költő 194

a természet dicséretéről 194

megtisztulás 194

tét 194

gjönjör 194

Kemlő vezér feljegyzései hadban 195

Műhely

Véghelyi Balázs

Sírva vigadott (*A magyar nóták múltja és jelene*) 196

ARTériák

Christine Busta versei Cseh Károly fordításában

Bécs júniusban 200

Koreset 200

Írás és felirat 200

Kenyerék ideje 201

Kora-ősz 201

Sókertek 201

Barátaimnak 202

Nagyvárosi madarak 202

Gyertyafénynél 202

André Pieyre de Mandiargues

Clorinda (*Schneller Dóra fordítása*) 203

Műhely

Soltész Márton

„Jegenyefán madárfészek” (*Mikszáth Kálmán esete a szövegközi verssel*) 207

ARTériák

Mátyus Aliz

A hét első napja, ez már május 212

Könyvjelző

Hegedűs Imre János

A cselekvő emlékezet könyve (*L. Simon László: Személyes történelem*) 217

Árpás Károly

Új irányban (*Bene Zoltán: Keserédes*) 221

Sz. Tóth Gyula

Válaszúton, példákkal és dilemmákkal (*Madarász Imre: Változatok a halhatatlanságra. Olasz irodalmi tanulmányok*) 226

Oláh András

Ami a hegy mögött rejlik
(*Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz – 5. Manó a hegy mögött*) 233

Ködöböcz Gábor

„Szelíden halni lenne jó” (*S. Csoma János: Lélekkikötő*) 236

Kaló Béla

- Tengercsillagos ég közepén (*Christine Busta: Hózsoltár – Erdélyi Z. János fordításai*) 239

Galgóczy Zsuzsa

- Albert Zsuzsa: Éghetetlen, mint a fönix
– beszélgetés a századforduló jeles alkotóival 241

Farkas Gábor

- „Aki retteg, az nem szeret”
(*Iancu Laura: Szeretföld című regényéről*) 246

Verók Attila

- Mi van a „Gyöngyszemek” csillogása mögött?
(*Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Liceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből*) 249

Bereti Gábor

- Találkozás a Martinász utcában (*Reflexiók Antal Balázs Zemplényi Attiláról írott recenziójáról*) 254

ARTériák

Németh István Péter

- Virágnaptár Ildikónak 259

Kegyelet és emlékezet

Ludányi Gabriella

- In memoriam Dohnál Áron (1977 – 2009) 262

ARTériák

Csatáné Bartha Irénke

- Telihold-tekintet 265
Szitakötők 265

Cultura Agriensis

Szecskó Károly

- Horváth Cyrill irodalomtörténész egri éve 266

ARTériák

Kis Pál István

- Arkhilokhosz-töredék 270
Vadgesztenye... 270

Vendégünk volt

- Sztárallűrök nélkül – *Safranka János interjúja Varró Dániellel* 271

„Minden élet szent”

Minden élet
ami emberi szempontból alacsonyabbi
A

sivatagi csendben zápor légy hús-csöcsépp a virágszirmok testét az aranyló homályban őrizd a páfrány
a duzzadó hollóéjben állatok sírását hallgattam összeszorult szívvel s álmomban a Föld benépesült irgal
Noé bárkájából új élet támadt az aszfaltra tévedt gúliszót a puha sűrű teszi a fűdöklő bogárkát kimentí
megtartja megfáradt lovát a gazda otthonra lel a kiraszított ^{szesz}parányi lélek megszületnek a magzatok él
akár egy tavaszi virágzsongas olyan a ^{minden}Föld: enyhülnék az élek a szike-vágta sebek s letörlik a könnyeket

Serfőző Simon

Észrevettem

Mint széltől a házcserépek,
egyszerre bensőmig beleborzongtam,
hogy amit eddig hittem,
az nem is úgy van.

A fák kisöccse nem is én voltam,
nem én néztem föl rájuk,
kicsi a nagyobbakra.

Hogy én nem is én vagyok.
Szavaim is kiké vajon?
Hisz mások adták nyelvemre,
én csak kiejtem a számon.

Lépteimen észrevettem,
mintha egyik se az enyém lenne,
nyomaimat elődeim hagyogatnák szerte
szétszórva a szelekben.

Mintha ők figyelnének tekintetemmel,
sugaraznának az időben.
Nem hagynának magamnak élnem.
Ők bíznának jövőt bennem,
s teszik tetteim,
gyalogoltatják szívverésem.

Szerveim nekik dolgoznának,
hogy a másoké talán majd
nekem is dolgozzanak.

Amikor magamra hagyva,
sejtjeim már rég nekivágtak
négy égtája felé a világnak.

Boros Edit

Idéző idő

Szerettem. Van rá szó, vers is, rímtelen.
Szem a szemmel találkozott.
Összetartozás ez és félelem.
Homályt, ragyogást is hozott.

Nem számoltam, nem ébredtem naponta,
levélhullató álmokból riadva.
Görcsösen nem készültem koromra,
csak rá várva, és tőle távolodva...

Ott söröztünk egy kikericses kertben.
(én persze bort ittam – fakuló emlék)
Zizzenő zöldben, lebbenő neszekben
figyeltem szíve szapora lüktetését.

Most sárgul a lugas, óarany venyigék
ingó árnyán minden tánc utolsó.
Már magamra hagy ez a plakátvidék –
a szem még figyel, és elgurul egy korsó.

Itt botladozom régi útjaink kövén.
Mosolyráncot őriz egy kavicsvirág.
langy légi füst tündököl felém –
borszőlőillat és világhiány.

Ülök a parton, majdnem meztelen.
Sirálysikoly hajókörtre felel.
Egünk tengelye nem görbül könnyeden,
versritmusra új s új hullám terem.

A napba néztem hét esztendeje;
szökne a nyár, imitált mágnes...
Nem, nem fordul vissza a Göncöl szekere.
Féltem rovom rímeid, Nemes Nagy Ágnes.

Szótörésben – Rab Zsuzsához

*Kicsorbult a pillanat éle
péntek délben –
köszörüli hangomat...*

Életedet, a hetvenkét évet
élesre hangoltad.
A nem-tudod-hova-tartó síneken
tova tűntél hirtelen.
A villamosok állnak, megálltak.
S ott a sötétfehér füstködben
Anna vár, Anna Ahmatova,
hogy visszaadja elszökött szavad,
valahányat.
Ráismer a pápai fenyőárnyas házra:
rozsdabarna, akár a vadász őszi álma.
És botlik és árad a szó,
mint Igor lelkéből az ének,
felszökik a többi böjti jaj:
orosz, észt, grúz, hanti, manysi,
szerb és örmény lélek-ének.
Pannon fecskét röptet a dal,
Marcal-réti malmot ébreszt...
Böjt havában malomzúgás dallamára
farsang hercege bűnös-bűvös tánkra csábít,
és míg te ásítasz egy óriásit,
grúz bor csillan a kupában.
A dalnok még nem is int,
a te ivótülköd már koccint
a végtelenség szomjával...
És valahol a Bakony és Mtacminda között
a *hózáporban* majd, tudod jól,
ahol éjjelente seregestül
földre szállnak az angyalok,
találkozunk, Zsuzsa, majd találkozunk...
Mert várunk téged,
örtornyaink árnyékában visszavárunk:
virágvasárnap és aranyvasárnap;
Amikor *kő és madár* együtt szárnyal.
Majd betoppansz, sóhajtva nagyot,
mint hajdanán a Tverszkaján:
„Megjöttem Csehov, itt vagyok...”

Krúdy uram szólít a ligetben

„Elmúltak az őszi versenyek...”

Elmúltak észrevétlen, bizton,
el, Krúdy uram, el, bizony...
a negyvenediket rejtem
itt az őszülő főnyen
a Városligetben
Vörös postakocsi helyett
földalattipótlón érve
patinájukat vesztő
platánfák alá
platinás karral
ólmgózben
pedig szemben
a Széchenyi-fürdő
görnyedő éveim ellen érvel
álmodjak már végre
olyan éjszakát
hol nem őrült Wartburg rohan át
és nem tiport lelkeket sirat
minden ág
az asztma-marta Ligetben
Játsszam csak tovább
Csajkovszkij erdőin
Chopin új dallamát
hogyan Georg Sandot is megkísértse
kísérje hidroplan konflison
a Mazuri-tavakon
Szindbád hajóját
Óbudára.

S. Csoma János

Lét-nemlét?

Elröpülnek az éveid
megannyi fűrge fecskék
itt hagyva fészekaljnyi kint
napjaid elestét
itt feledve az örömet
perzselgető szerelmet
szertelen ifjúságodat
férfias fegyelmet.
Kertedben lassan őszre vált
terheltek mind az ágak
kezed öblébe fekteted
megfáradtan az állad
nyugodt vagy. Lassan elpihen
minden volt van lesz emlék
hideg karokkal átölel
magához húz a nemlét.

Változatok I.

A szerelem furcsa móka
ravasz, álnok mint a róka
parazsat szít, lángot lohaszt
csonttá szárít, nedvet fakaszt
korsó, ami megy a kútra
de nem esik rá az útra
ám ha megtelt, ki-kicsordul
szándék, amely ágyra fordul
erő, mozgás, gyenge sóhaj
kuncogás és sikító jaj
fojtogató vad ölelés
eltaszító menekülés
dorombolás macskamódra
vicsorítás farkasmódra
alvás, egymást átölelő
csúf magányra szép szemfedő.

Rablánkra fűzött szavaink

előttünk araszolnak
rablánkra fűzött szavaink
szótlansággal szólnak
mert jaj annak kit lefülel
ez a százfülű század
mert jaj ha mástól származik
másféle magyarázat
csillagok vesznek ím körül
bévül a magyar eszme
trikolor borul most reád
bízd magad hű szívedre.

Szelíden halni lenne jó

Oly megadóan mint a lét
Lépi át önnön peremét
Jó volna halni boldogan
Nem a születés nehezét
Érezni de a gyönyörét

Nem ütne hangosan az óra
Csak a holtponton átbotolna
A pillanat a végtelenbe
S úgy tovább
Add meg Urunk egy szép halállal
Az újrakezdés mámorát.

Lehajtani fejét

mindenki akarja
könnyű puha ágyra
nem a ravatalra
lehajtani fejét
hogypihenhetne
jaj de utoljára
sehogysem szeretne.
Menekedni mégsem
tudunk egyszer végre
visszatér anyánkhoz
anyánk szemefénye
anyaölből szunnyad
mind mind aki árva
halandó születik
halhatatlanságra.

Anga Mária

Mint a táltosok

Azt hittem, erős vagyok, mint a táltosok,
reggeleket és fényeket varázsolhatok,
ha kell sötétséget és éjszakát.
Viselőssé, áldottá tehetem a tengerek vizét,
hogy fürödhessenek benne az asszonyok,
mint magzatvízben a csecsemők.

Kiálltam szakadó esőkbe, a szívemet
égre feszíteni, mint szivárványt a fény,
de csak eltemetett, rettegő őseim arcát láttam,
az ő tekintetük verődött vissza a hegyekről is.
Hová, merre kísérnek emlékeim,
s visszatérhetek-e indulásom helyére,
ha életem mágikus táncát táncolom?

Azt hittem erős vagyok, mint a táltosok,
s a hegytetők havas gyolcsaiból varrhatom
csecsemőingemet, s mint egyetlen viseletet,
majd halálomig hordhatom.
De a havasok éjszakáimhoz feketedtek,
az átkot feloldozni nem tudom.
Viselőssé vált bennem a bánat.
Szakadó esőkben, mágikus táncomat táncolom.

Választottam

Téged választottalak, aki a létezőben létezel,
szentségben teljesülő vagy, és minden név a Te neved.
De nem érzem a bizalmadat:
hogyan lehetek föld, víz, virág, vagy kő,
hogyan megtestesülhet bennem az egy, igaz.

Tudom, hallgatod éjszakai zokogásaimat,
és látod tévelygéseimet a barlangötétben,
ahogyan kopogtatok engedélyt kérően
a nem létező ajtókon, és reménykedem a megérkezésben.

Tudom, hogy várnak halottaim,
nevetésüktől gyökerezik, hajt új hajtással a diófa.
A vizeket ismerők nem félnek az áradástól,
a keresztségben reménykednek, a jövődőlésben.
Istenem! bízzál bennem, s én hiszek!

Barabás Zoltán

Egysoros

Édesanyám, Váradi Jolán emlékére

Anyám, küldj értem egy angyalt.

Három limerick egyben

Életemben többször is nemet mondtam.
Mindez sajnálatos módon
kimaradt egyik
régebbi
versemből.

Tele vagyok absztinenciával –
intézte hozzánk szózatát Gittai István
költőbarátom a Góbé csárda
hepe-hupás
udvarában.

Szükségszerűen Sedevi Imre bátyánk
remek hegyközi pálinkáját
kóstolgattuk Jutkával, s kodigabi@gmail.com-mal.
Bizony-bizony,
Pistának igaza volt.

Kósza könnycseppként végigcsorog a világosság...

Egész
éjszaka
szomorkás,
álmatag
versikét
mormolt
nyitott
ablakomon át
a médárdusból
elkésztett eső.

Álltam
a vaksi
szoba
szegletében,
szemben
a Barátok
Temploma
sekélyesen kivilágított
tornyával.
Még sötétlett.

Azután
a közelből
hirtelen
felsírt
egy éhes,
talán már
a fészkeből is
kitúrt
vércse-
fióka.

Barátom,
sorstársak
vagyunk.
Te még
kivárhatod,
amíg a páralehellte
ablaküvegen
kósza könny-
cseppként végigcsorog
a világosság.

Sokadik torzó

Hajnali eső,
kérelek, add kezembe
a szivárvány kulcsát...

András Zoltán

Ave Maria

Légy üdvöz, Mária,
ükeink napruhás
Boldogságasszonya.
Hajnal hasad,
rózsa a homlokod,
szép vagy, mint
a szeplőtlen csillagok.
Te a kínban is gyönyörű:
öleden véred
rubincseppjei ragyogtak,
midőn a méhedben fogant Istent
emberré vajútdad.
Kit bűnök váltságára
táplált keblednek
hószínű sugára.

Átlépsz az Időn.
Roncsolt mába lebbensz.
Pislatüzű hitre
friss parazsat hintesz.
Gyöngye két karodban erős oltalom.
Szemed íriszében szelíd irgalom.
Bocsáss meg minékünk
mindahány férfinak,
kik nem szánunk véteni
leánynak, feleség-asszonynak.
Orcájuk tavaszát barna bánatokkal
felhőzve, s beszórva őszi avarral...
Szivárvány-mosolyod légyen
a bocsánaté,
Mindenség Asszonya,
ki vagy a legszebb
örökkön
örökké.

Relativitás

Megült a sötét, mint az unalom.
Az éjszakának szakála nőtt.
Isten ül egy kihűlt csillagon,
morzsolja a megkövült Időt.

Stankovics Marianna

Darázskirály

foteltrónján ül Darázskirály
szalaggal visszakötözve
letépett ujjai
aranycsatos palástján
üvegcsillagok szilánkjai
libbenő fotelhuzat alól
előmerednek a trón
koponya-lábai
Szentkuthy
Füst-Határ
György Faludy
feltűzve-szétűzve
Miatyánk-hangdiagram-darabok
trón-centrum körül
gumikoporsók koncentrikus körökben
majd folytatódnak több bérház-udvaron
alattuk Nagy László csipeszkezeivel rögzítve
soha-nem-múlt és meg-nem-született
néma embercsecsemők
arcuk csak rajzolva almafejükben
alattuk földbe húzódik az apácailiom
de ágyneműtartóba *levegőtlen présbe* zárt
gyermekek kiszabadulva szorítják egymás kezét
ülve-akasztott-ember cigarettáit elnyomja
kapualjban vizelettócsa forrásába visszatér
ordító ember hangjába visszatér
brutális kéz az ütésbe, ütés a kézbe visszatér
óriási dördülés csak pakolnak
poloskákból az embervér visszatér
börtönviseltek piros Bibliát cipelnek
katonai teherautó-konvojok csak
felfelé fehér falon
keréknyom-tócsák az íróasztalon

glóriák lángnyelvei
pecsételt vagy szűz Napszirom

Szekeres Mária

Éjszakai árnyak

Szólítasz most, Uram?
sűrű felhőben arcom ázik,
homály és ugráló démontánc
között homlokom támasztom
tenyerembe.
szemem a tárgyak szegletén
keres támaszt,
s érzem, igen érzem tekinteted
mely nem ereszt a mélybe,
de vezet önmagam örvényei felett.
együtt nézzük mélységeimet,
s valahol békéd pihen bennem
s a tárgyakon.
Megfoghatatlan Mindig Való,
Lélek, Élet, életem!
üres magam árnyakkal tele
melyek fényedtől
szertefoszlanak s mégis
újra belém hullanak,
érintéstelen.

...a délután felett

a kifakított jelen fölött egy árva pillanat
mélybe bukik bűvár-keresőn
s a csönd sziporkák mélymerülésben
hozzák fel kincseik ez álmos napsütésben.
a béke elterül és kérdez, kérdez,
a csönd feszül valami végességhez
és tekinteted árama az egyetlen vigasz.
még bármi megtörténhet, bármi, igaz,
de imám fohásza kapaszkodik Feléd,
s a súlyok lassan elmerülnek
mint durva kövek. hínár szalagja már csak
a minden lehet és a béke titkot tudón,
ártatlan szemmel ragyog fel a délután felett.

Szenti Ernő

Édentapogató

Együttlétünk – ha úgy alakult –
ijesztő tudott lenni.

Ideszál fáj édesanyám.

Megint elsumákolta a hold
a táj átvilágítását.

Tisztára söpört porta.

Hová megyünk? Raportra.

Toboz és fadoboz.

Vihar tökéletlenkedik.

Fél szemére vak édentapogató.

Hordágyrajáró.

Sűrített program

Ma a csöndet temetjük,
holnap igazságot osztunk
az összezárt évszakok között.

Méregbe gurult eső
veri az ablakot.

Ideje lenne, hogy tisztázza
magát a véletlen.

Csak úgy, a magam szakállára,
belekicsinyeskedtem
a nagyvilágba.

Eskütételhúzás.

Védett emlék

Égek a vágtyól,
kétlépésnyire az ágytól.

Szőrös szívárványt
akarok látni!

Lyukkal határos védett emlék.

Ágyék lövöldözött ágyékra.

Három napig tartó csodák.

Kilátszik a micsodád.

Te leskelódsz a hideg után?

Feketén vett fehér cérna,
tisztázatlan érdekszféra.

Villanyoltás után

Egynél kezdődött és kettőnél
már be is fejeződött a most vagy soha.

Vesztésre áll gyerekkorod
a magadat fitogtatásban.

Meglepte észjárásodat
a megváltozott széljárás.

A telihold rövidített neve...

Metaforáim forogtatását egyszerű
okok magyarázzák: így

mind két oldalt süti a nap.

Nem tett boldoggá a délibáb
közelebb kerülése a valósághoz.

Csöndnagyobbodás

A szeretet szót azért szeretem, mert élethűen tudja szándékaimat utánozni. Szószakadék, némaságot fogadott fájdalom, kedvre derítésre alkalmatlan befejezés.

Van, aki fényesnek, más sötétnek véli a befelhősödött égbolt hátoldalát. Lovaglás után lavórmosás. Most tartok ott, ahol a múlt és a jelen útja ketté szokott válni. Átmenetek nélkül élem át a zene naponkénti honfoglalását. Tömegiszonytól távol tartott „tappancsmosoly”. Éberséggel megfejtelt csöndnagyobbodás.

Menekülés

Jól kezdődött a rossz gyerek napja.
Módosította röppályáját a villám.
Kevéske álom is vegyült
az egymáshoz közelebb kerülésbe.

Az idő nemcsak a belső, a külső
terek malmára is hajtotta a vizet.
Ahol testi fájdalmad véget ért,
ott egy pszichés betegség vette kezdetét.

Sarkáig kitárt szón kiáradó univerzum.
Rácsapta az ajtót a sivatagra a porszem.
Aki tisztában van a reávaró feladatokkal:
bárhová is megy, tárkarokkal fogadják.

Oláh András

a végzet

1. nem múlik el

viszketsz mint egy nyári rovarcsípés
duzzadsz kezelhetetlenül
bennem a hit benned a remény apad
tovább hazudjuk magunkat
pedig semmi kétség: a többes
szám első személy hamis

2. talán

elfogyunk mint adu a kártyaasztalon
bánhatom már hogy nem jól
szerettem és nem eleget
de az ajtók holnap is kinyílnak majd
s talán újra bejön rajtuk valaki
– bár sokkal valószínűbb
hogy te még el örökre megint

3. lakatlan sziget

lakatlan szigeted voltam
– terhelési próba az életeden –
s hogy visszatérő álmod legyek
szavakra váltalak

4. visszhang

barátságtalanul szisszen a szó
visszhanggá zsongul a távol
s éget a kérdés: vajon valaki
tényleg álmodik-e rólad...

kijárat

már semmi közöm hozzád
mégsem fordítottam hátat amikor
az éjszaka derekán váratlanul átöleltél
talán ha lett volna időm újra beléd szeretni
– csak ne akartál volna mindig jót nekem –
de folyton csiklandozott a magány
és azóta sem találok a kijáratot
ebből a fullasztó semmiből

vízililiom

a buszra várva az őrült tolongásban
egy férfi durván félrelökte
eltökélten készült visszavágni
de torkában elakadtak a rendhagyó igék

most végleg leleplezte magát:
ma sem tud mást csak menekülni
mint régen a liget fái közé
(egyszer azt mondta ott egy fiúnak
hogy szereti a vízililiomot
s az térdig gázolt a tó vizébe érte)

de a ligetbe új pogányok jöttek
érdes lett hozzá az élet
most alkalmi munkákból él
bevásárol vagy takarít

nem szállt fel a buszra
csak állt bámészan a járdaszigeten
kezében kopott bevásárlószatyor
a férfi aki félrelökte régről ismerős
a vízililiom titkát véle kutatta
lelkéért a templomban majd imádkozni fog
de garancia ott sincs semmire

Lipcsei Márta

Várakozás

1

Szerelem ül a fűben
talán szundikál
koponyámból virágok nyílnak
ritmusra nyílik ki a táj
s az üveg karcsú nyakán
a gyöngy, mellei beszélnek feléd
a csend a körte testébe bújt
s felfelé fordulva
csak rám vár.

2

gyökerek szintjén
madarak repülnek
szóhullámokon
szivárványszínek
számodra furcsa ízű
józanságcseppek
s végül kerekded lesz
e várakozás.

3

még hat a gravitáció
és ez jó
fölköttem feledni az égi súly
fémes fényű nyomást
gyakorol
s fehérre csiszolja
a fejemre zuhanó
mennyország kulcsát.

Csontos Márta

Renoir vásznán

Narancsban kanyarog
az ecset.

A leláncolt sugár
izzó vörösben lobban.

Színek zenéje lélegzik
feletted, hajába rózsát
tűző lány mosolya
felhők válláról integet.

Testek puha gyertyája
olvad. Jelenés az égen.
Mohó ígéret, megnyílt ölelés,
sarjadó ige a teremtésen.

Csak nézlek, s világra
hozom magam.

Héró áldozatot mutat be

Fekete árnyékot lobbant
a fáklya, ágaskodó
felhők riadt csordája
állja utad.

A semmi zátonyán
fennakad a láng.

Hiába izzott vak
szerelmben a karcsú torony,
megszökött belőle a világ.

Jeltelen sírban ring Leander,
szemébe temetkezett a homály.
Héró követ a mélybe,
sodródó, letört virág.

Csak egy halk csobbanás a halál,
hullámba ágyaz önnön parancsod.

Kánont dúdol benned a sikoly.

Pannonhalmi vándorének

Kék fátyolba szippant
a levendula-szín ének,
igét hirdet a vár, itt
nem fűznek buja szirének.

A gyermek, ki fatornyos
házban kergette a szelet,
petrencés rudat emelve
ringatta vállán az eget.

Ilon' riadt volt, de elszánt,
szemébe olvadt Szinnyei vászna,
s ha a sarlót ecsetre cserélte,
ledobta leplét minden parázna.

Az idő vándorbotját
könnyen meríté homokba,
vén komódja tetején
táncba forgott az inga.

56-ban anyját padlóra
csendesítette a halál,
s látta, amint a hideg
test semmibe emigrál.

Belé rétegződött a sors,
elhagyá régi társa,
s a fák közé gyűrt sötétben
csörrent az üresség láncá.

Corpus Christi, örölte
ajka zátonyán a misét,
s az ikonok körvonalán
vitte a miértek gyötrelmét.

Kőbe harapott méltóság
merül a térbe, bús körmenet.
Zarándok arcok követnek,
édenből szakított levelek.

Heraklész hitvesének panasza

Félénk árnyékomban várlak,
s a riadt készenlétben megvadul
bennem a hallgatás
csendjéből megszökött vadállat.
Szavaid elitták szavam,
s mint Nesszosz vére
gyolcsba lépve, úgy olvad
mérged elvetélt szerelmed
merényletébe.

Gyönyörű fájdalom lincseli
méltatlan tetteim seregét.

A feledés lótoszvirágába
rejtezem.

Pomona bátor lesz*

Árnyékom nem véd többé,
rajtakapom magam. Ágak
közé szorult testem
arccal fordul a szélnek.

Szavam gyümölcsbe érve
ölembe pottyánó merészség.
Szemembe bújnak a napok,
s a szeszélybe borzolt fák
magukba mélyedt szorongásán
végre megtudom, ki vagyok.

Jöjj közelebb, te megrémült tavasz!

Feltámadt vágyam igazsága
erotikába gyújtott mozdulat.

---

* Pomona a fán termő gyümölcsök római istenasszonya

„Újra mertem versben mondani magam”

*Beszélgetés Szabó Ferenc jezsuita papköltővel,
a Vatikáni Rádió egykori munkatársával*

Szabó Ferenc papköltő, szerkesztő, a Vatikáni Rádió volt munkatársa, a Távlatok című folyóirat főszerkesztője, aki hosszú ideig, 36 évig távol élt e hazától, vagyis, hogy pontosabban fogalmazzunk, kényszerből más tájakon keresett otthont, feladatot és megélhetést magának. Egyik képes-verseskönyvében, amelyet a jó barátal Triznya Mátyás akvarellistával együtt Rómában, 1987-ben jelentettek meg, s amelynek egyik dedikált példányát lapozgatom épp most itt a kezemben, a címe Mielőtt szürkülnek a színek, fülszövegén a következőket olvashatom Szabó Ferencről, idézem: „1931-ben született a Zala megyei Kálocfán, 1950-ben érettségizett, majd egy-egy évet az egri és a szombathelyi szemináriumokban tanult. 1953-ban Budapesten az Idegen Nyelvek Főiskoláján kezdte a magyar–francia szakot, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta. 1953-ban lépett a jezsuita rendbe.”

– *Hogyan lesz valakiből jezsuita, Loyolai Szent Ignác követője – szabad-e ezt, már így a beszélgetésünk legelején, ilyen szenvtelenül megkérdezni?*

– *Az érettségi után, már 1950-ben felvettek a rendbe, s most lesz 50 éve, hogy június 9-én elhurcolták, szétszórták a szerzeteseket. Rákosi kiadta a parancsot, hogy szét kell verni a szerzetesrendeket. Kényszerszertartózkodási helyre költöztek a jezsuita atyák, utána pedig szétengedték őket, és attól a pillanattól kezdve hivatalosan a magyarországi rend nem létezett. Ezért történt az úgy, hogy előljáróink elintézték, hogy világi szemináriumokban, tehát az egyházmegyei szemináriumokban tanuljunk tovább. Egészen: – mindjárt válaszolok a kérdésedre – 56-ig, amikor jött a forradalom, és november 4-én megszálltak bennünket ismét a szovjet tankok, azután, már nem volt más választásom, minthogy november végén Ausztriába szökjem, több fiatal jezsuita társammal együtt.*

De, hogy válaszoljak a kérdésedre: én két külső tényezőnek köszönhetem, hogy jezsuita lettem, mert azt mondom, ez mindennek előtt a kegyelem műve. Az egyik az az, hogy elolvastam Endrődy *Kaszap István élete* című könyvét. Ez a könyv a fiatal jezsuita novíciusról szól, aki beteg lett, aztán fiatalon meghalt, de az ő életén keresztül bemutatja a jezsuita rendet. Szóval nagyon vonzó volt számomra. Más könyveket is olvastam a jezsuitáktól, akik misszionáriusok, tudósok, csillagászok voltak; tanítottak, nagy szellemek voltak közöttük, magyarok is, mint például Pázmány Péter vagy Faludi Ferenc, a költő. Szóval rokonszenveztem én ezzel a renddel. Persze

már korábban gondoltam arra, hogy pap leszek; harmadikos gimnazista koromban, Zalaegerszegen már ministráltam, úgy éledezett a hivatás bennem. De döntő volt ez az imént említett Kaszap Istvánról szóló könyv. S közben megismerkedtem Zalaegerszegen 1948-ban egy élő jezsuitával, Pálos Antallal is, aki később előjáróm lett. Most éppen kórházban van szegény, nyolcvanon felül van már. Akkor, ő volt a lelke az itthoni szétszórt fiataloknak, biztosította a képzésünket, zug-jezsuiták voltunk; egyetemre jártam, és közben találkoztunk, volt lelki vezetőnk. Vasárnaponként Csillebércen fociztunk. Harmincan voltunk fiatalok. Aztán letartóztatták Pálost, kétszer-háromszor is börtönbe került, összesen kilenc évet töltött ott, csak azért, mert továbbvitte a rendet. Tehát lényeges az ő befolyása, hogy leveleztünk, könyveket adott és küldött továbbra is nekem, Zalaegerszegre. Emlékszem, olvastam Sík Sándor Pázmányát. Azután a jezsuita szenteket, Bangha Béla könyveit, a *Négyszáz éves Jézustársasága* című művet meg sok más remeket. Így alakult...

– *Egy kívülálló számára úgy tűnik, hogy jezsuitának és költőnek lenni egyszerre, az nem igazán összeegyeztethető életút, élethivatás. Tűz Tamás, az úgyszintén papköltő írja Az őszi ámulat című köteted kapcsán, hogy Szabó Ferenc 50 éves kora után kezd el verset írni, mert úgymond korábban a feljebbvalói nem engedik, mert nem tartják helyesnek, ha egy papnövendék afféle „betűs álmodozásokkal” tölti az idejét, mint mondjuk a versírás.*

– Amikor felvettek a rendbe, éppen Pálos, akiről beszéltem, Pálos Antal, aki Pécsen akkor előjáró volt, ő tanácsolta, hogy hagyjam abba a verselést. Akkoriban én sokat írtam mint érettségiző diák, és el is küldtük Varga Karcsi barátommal Győrbe Harsányi Lajos pap költőnek az akkor született verseket. Ő pedig átpasszolt bennünket Tűz Tamásnak, akivel jóval később Rómában személyesen is megismerkedtem. Ő írta az első kötetemről az Irodalmi Újságban, a párizsiban, azt a szép hosszú emlékezetes ismertetést. De akkor, amikor Harsányi *A fehér bocinkat szoptatom* című versemre azt írta, hogy szívesen vállalná a szerzőségét, abbahagytam a versírás.

Az újrakezdés körülményeit többször elmeséltem már, elmondtam ma is, ezen a váci kis költői délutánon, hogy a 70-es évek elején már hazalátogathattam Rómából, megjártam közben Európát. Belgiumban tanultam, ott szenteltek pappá, '62-ben, Brüsszelben. Párizsban doktoráltam, és véletlenül a Vatikáni Rádióhoz kerültem, mert egy fiatalabb társam lezuhant a hegyekben, és kellett a segítség. Huszonöt évet töltöttem a Rádiónál. Közben belga állampolgár lettem, aztán amikor hazalátogattam, Kálócfán a rokonoknál szinte véletlenül rátaláltam egy fényképre, anyám leánykori arcképére, s azt kinagyíttattam. Az a fénykép attól kezdve ott volt az asztalomon. Amikor 50 éves lettem, és újra elkezdtem verselni, akkor rögtön az elején *Anyám leánykori fényképére* című versemet írtam meg. És azután, röpké egy év alatt megszületett az *Őszi ámulat* című kötetem. A Kosztolányi-idézetet választottam mottóul a Szeptemberi áhítatból: „...a készülődés télre,

az ígéret / s az ámulattól szinte édig érek...” hangsúlyoztam, hogy „*újra mertem versben mondani magam*”. Idézem az egészet:

Égbe emel az őszi áhítat!
 a dajka nyár
 gyümölcssel rakta meg kertem;
 szeptemberi szél szelíden szállj,
 ne rázd meg boldog fáimat!
 Az ámulatban *újra mertem*
versben mondani magam:
 szeretném számba venni,
 mit hozott nyaram.
 Tudom, hogy egyszer el kell menni –
 mennem kell, de a kerti fák
 gyümölcsét belül érlelem tovább.

Ez így, egy kicsit programvers is volt. És hogyha már megemlítettem az Anyám leánykori fényképét, akkor hadd olvassam fel azt is:

Pöttyös ruhádban, csukott ajakkal,
 szomorkás szemmel nézel rám, Anyám!
 Maholnap lányom is lehetnél;
akkor csak vágyaidban éltem. –
 Ötven sem voltál, amikor elmentél...
 Most már felülről nézed: éltem
 miképp iramlík – tavasz után a nyár,
 de jön az ősz is – ősz után a tél –
 én öregszem, Te mindig így maradsz,
 húgom, kislányom, őrangyal-anyám!

– *Megható és nagyon igaz. Ahogy az életben kenyerünk javát elmorzsolgatva, túl életünk útjának felén rádöbbenünk arra, szinte észrevétlenül, hogy Balassi, Madách, Komjáthy, Ady, Kosztolányi, József Attila, megélt időnk szerint egyszerre csak észrevétlenül örökre az öcséinkké lesznek. Vagy épp azok a szerelmek, akik már jó előre elsiettek, hogy halálunk porhanyós ágyát előre megvessék a virágos mennyei Jeruzsálemben, édes-kedves húgocskáinkként maradnak örökkön-örökké szép emlékeinkben a szeretőink.*

– Mert ők már nem öregszenek.

– *Így lesznek ők mibennünk örök életűekké. De ugyanebben a szép kiadású színes könyvben, a Mielőtt szürkülnek a színek-ben, ami úgyszintén megejtő számomra, az Ars poeticádban, így vallasz:*

„Csak azt mondani, ami kimondhatatlan.
A költészet nélkül Földünk lakhatatlan.”

– Triznya Mátyás akvarelljeihez öt-hat kötetből válogattam. Akkor találtam meg Charles Baudelaire-nek azt a két sorát is, hogy „*Az ember meglehet kenyér nélkül három napig, / de költészet nélkül soha*”.

Egyébként több olyan rövid soros töredékem is van, mint amelyet az imént idéztél, mint amilyen az *ars poeticám*. A Lítea Könyvszalomban pár évvel ezelőtt költői estem volt, s Bakó Annamária, az est háziasszonya javasolta, hogy ezt a töredékes két sort tegyük rá a meghívóra. De hát mit mondjak erre? Azt szoktam mondani, hogy mit akarhatnak a költők vagy akár a misztikusok: kimondani a kimondhatatlant. Egyszer Kerényi Károllyal vitatkoztunk erről Rómában a Triznya-kocsmában, Kerényi professzorral, aki egész életében mélyen és elkötelezetten a görög mitológiával foglalkozott, szintén hangsúlyozta, hogy amit nem tudunk kifejezni szóval, azt szimbólumokkal próbáljuk érzékeltetni. Mert például a könny vagy akár a sírás, a jaj vagy a zene, az már nem tagolt beszéd. Úgy fejezzük ki a kimondhatatlant, hogy annak misztériumát járjuk körbe, azt próbáljuk megközelíteni. Minden művészetnek ez a természetes törekvése. És amikor az ember elérkezik egy ponthoz, elnémul. Itt idézhetném Pierre Emmanuelt vagy a költő barátját, Pilinszky Jánost. Pilinszky sokat tanult tőle, vele is beszélgettünk Rómában erről, amiről most itt veled. Tehát, hogy egy idő után egyre kevesebbet beszél az ember, elhalkul és visszatér a csendbe. *A szavak forrása* – az egyik műfordításkötetemnek a címe mondja – *csend*. Azért, mert a költő egy ponton túl érzi a tehetetlenségét, a korlátait. Megközelítheted a misztériumot, akár a filozófiával, akár a teológiával. De az emberi személy maga is elsősorban személy, vagyis hogy *északfok, titok, idegenség*, ahogyan Ady írta. De a legfőbb titok: az Isten. Kimondhatatlan! Ha megértetted, akkor már nem Isten, ahogy Szent Tamás is mondja. A katolicizmusban az dogma, hogy Isten megérthetetlen. Hogyan is érthetném meg, nem tudom átkarolni, átfogni, hogyha egy fogalomba foglaltam, akkor már az nem az ősválóság, amivel közel juthatok hozzá bizonyos eksztatikus képzelgésben, főleg a szerelem és a szeretet átélésében. De ezt nem is tudom igazából! A fogalmak csak jelzések. Prohászka Ottokárral újabban sokat foglalkozom. Prohászka, aki bizonyos szempontból Bergson gondolatát viszi tovább, az intuíciót, az átélést hangoztatja. Olyan ez a fogalom, mint a jégkéreg a sodródó Duna fölött vagy – hozott egy másik hasonlatot is – mint a vízipók, amely csak úgy elsiklik a mélységek felett. Csak nagyon keveset tudunk megfejtetni a misztériumokból. Ugyanakkor nem is annyira fontosak ezek a fogalmak, csak ne gondoljuk azt, hogy már kimerítettük a titkot. Sokat foglalkoztatott az a meghatározó filozófiai vonulat, amiről az egyik könyvem is megjelent. Ez az ágostoni, pascali vonulat, itt nem annyira a ráció,

mint inkább a szív az intuíció, a megismerés eszköze; a ráismerése, a megérezése, a szereteté, mert Istent is az ismeri meg, aki szeret. Ha valakinek nincs tapasztalata a szeretetről, annak hiába beszélek arról, amit még meg sem tapasztalt. Sokszor megéltem már, amikor lelki gyakorlatot tartottam, vagy egész egyszerűen csak emberekkel beszélgettem, hogy akinek nem volt élménye a szeretetről, annak, olyan benyomásom volt, mintha a vaknak a színekről beszéltem volna.

– *Nem kívánnék teoretikus vitába bonyolódni veled. De úgy éreztem eddig, hogy az embernek a tapasztalataitól függetlenül is lehet szeretete, mert a legmagasabb szellemi képessége mégiscsak a misztikus intuíciójában lakozik, ahogy erről Hamvas Béla is elmélkedett. Olyan mérvű intuícióról beszél, amit az egyéni élet, így sem a tapasztalás, sem a tapasztalatlanság nem homályosíthat el. Ezzel a képességével és tehetségével önmaga fölé tud lépni az ember. Az individuális Ént át tudja törni, és a nyílt létet képes így elérni. Ez történik a magányos meditációban, a mámor idején, a halál órájában, a szerelmi ölelés pillanatában s természetesen az imádságban is. És itt, ennél a pontnál, épp most veled beszélgetve óhatatlanul eszembe jut a Jelek az éjszakában című tanulmányokat és új verseket tartalmazó köteted. A könyvet Triznya Mátyás közbenjárásával viszonzásképp – Főbe(n)járó üzenet című verskönyvemet juttatta el hozzád – imigyen dedikáltad még 1986-ban: „Németh Péternek szeretettel és köszönettel az „Üzenet”-ért. Szabó F. SJ. A végtelen csillagterek örök csendjében, ahogy Pascal gondolatait idézted, én akkor ezt az üzenetet úgy rögzítettem az agyam magnóján, mintha alapvetően másképpen viszonyulnál az emberi léthez, az egész világhoz. Meg is fogalmazod ezt a viszonyt tanulmányod legelején, azt ti., hogy felsős diákkorodban még nem ismerted a „pascali rettenetet”, alapéletérzésed az a csodálaté volt. Akkor még csak sejtésed sem volt arról, hogy mindazokat a kérdéseket: – Miért van egyáltalán valami? Mi lenne, ha semmi sem lenne? stb. – amelyeket séta közben magadban feszegettél, egy Heidegger nevezetű korszakos filozófus már réges-régen mélységeiben kifejtett. Ezek a lét és nemlét határait feszegető, örök érvényű kérdések miféle érzetek, benyomások, tapasztalatok hatására kerülnek tudatunk mélyéről a felszínre?*

– *Vannak megsejtéseink, meg azért is, hogy megemlítetted egyik könyvem címét, a Jelek az éjszakában-t, mondhatom, hogy igazából az éjszakában járunk, de vannak csillagok, amelyek segítenek tájékozódni, és várjuk a virradatot. Vannak jelek, amelyekből tudjuk, hogy az ember nincs magára hagyatva az univerzumban, amelynek mérhetetlenségétől megrettent Pascal. Ő az első modern, aki felfedezte a végtelen nagyot és a végtelen kicsit, s közötté az embert, a hányódó embert, aki nincs magára hagyatva. Camus írta egyik esszéjében, ha az ember megtapasztalhatná azt, hogy az univerzum tud szeretni, akkor képes volna kiengesztelődni. Éppen ez szolgálta az én írói tevékenységem alapját is, ezúttal nem a költőről, hanem a filozófusról beszélek. Akkoriban csak esszét írtam, főleg istenkereső modern*

írókról szólót, hitetlenekről is. Az volt a céloom, hogy ezekkel a keresőkkel együtt átéljem az emberi lét drámáját. Tudva azt, hogy az író, a művész sokkal mélyebben átéli ezt a drámát, mint a szobateológus, ezért, velük együtt keresve, valamiképpen elsegítsem őket a misztériumig, ahol aztán marad a csend, a néma imádás. Mert a gőgös buta ember azt mondja, hogy ő mindent megértett a világból. A marxista ideológia és a szcientológia képviselői ilyenek. Mára ezen talán már túl vagyunk. Az ateizmus sem olyan harcos és beképzelt, mint az elmúlt évtizedekben volt. Azt mondanám, hogy van egy olyan szkeptikus bölcsesség, nem is szkeptikus, mert az lehet gőgös, hanem olyan szent agnoszticizmus, amely belátja a világ teljes megismerésének elvi korlátait. Hiszen olyan nagy a világ, olyan határtalanul végtelen misztérium a létezés, hogy keveset értek meg belőle, de mert benne élek, hát próbálok tájékozódni. A hívőknek Krisztus hozza el a fényt, és a szentírás, a kinyilatkoztatás. A hívő sem ért meg mindent a világból. Szent János mondja: „*az Isten soha senki nem látta. Az egyszülött fiú nyilatkoztatta ki, – de még a hitben sem értem meg őt.*” S mivel az ember a hitben kapcsolódik Istenhez, és a két misztérium összetartozik, ezért az embert sem értjük igazából. Abban a kis kötetemben, amit itt osztogattam most Vácott, és Miletics Katalin verseivel együtt jelent meg *De profundis* címmel, abban pontosan ezt próbálok meg érzékeltetni. Egészen pontosan azt, hogy végső soron ez az egész élet ez a halálra szánt élet, vagy lét azért mégiscsak értelmes, mégiscsak vannak fények, s ezek az 1999-es kórház-tapasztalatomból születtek. Éreztem, mikor betegen feküdtem, hogy szeretnek, hogy jöttek hozzám a barátaim, hogy nem vagyok egyedül. A legnagyobb mélységben és sötétségben van egy szerető kéz, amelyik felemel, és remélem, hogy az az átmenet sem lesz olyan rettenetes, amiért szorongunk. Nem szeretnék még meghalni, sosem szeretnék meghalni, nem hiszem, hogy én is meghalok. Te és a többiek igen, mert azt szoktam mondani. Mindig a másik hal meg. Erről van egy heideggeri anekdotám. Az egyszerű bajor mondja a feleségének: ha kettőnk közül egyikünk meghal, akkor én a vidéki házunkba költözöm. Mindig a másik hal meg előbb. Szóval azt akartam ezzel kifejezni, hogy a hit fényt ad és reménységet, de a hit sem veszi el végképp a szorongást. Valahogyan úgy vagyunk, hogy a hitnek és a hitlenségnek a határvonala nem előttünk húzódik, hanem szívünkön keresztül, mert minden hívőben van egy hitetlen rész is. Ez az ateista környezet ma is kísért bennünket. S az a sok nehézség, az a sok rossz a világban? Miért engedi meg az Isten...? Vajon miért? Kérdezik sokan.

Ezért is foglalkozom gyakran nem hívő írókkal is, mint Montale vagy Szabó Lőrinc vagy épp Jean Paul Sartre. Ő az például, aki az élete vége felé nagyon érdekes interjúkat adott a *Nouvel Observateur*-nek pont ezekre a kérdésekre vonatkozóan, mintegy megtagadva abszurd filozófiáját. Bennük, mindhármukban van valami abból, amiről most is gondolkozunk: egy hívő, egy kereső, mert mindenki keresi a lét

értelmét. Azért is lett az alapbeállítottságom olyan, hogy együtt keressek a keresőkkel. Nem felülről kioktatni, tanítani. Nem mondom azt, hogy nekem mindenre megvan a kész receptválaszom. Annyi mindenről nem szerez tudomást az ember, vagy keveset tud, és ahogyan öregszik, egyre kevesebbet ért meg a világból.

– Ez sajnós így van. Ám miközben az éteri csendben hallgattalak, s hagytaalak beszélni, sok mindenhez szerettem volna hozzászólni, valószínű, hogy a kedves hallgatók is. Többek között az körvonalazódott emlékezetemben a Szavak forrása csendről Heidegger nyomán szabadon, hogy nem mi birtokoljuk a kimondott szót, az nagyon nagy tévedés, hanem a szó birtokol bennünket. Így lehet az, hogy létezik beszédes csönd is. De tovább lépek ennél, s a csend hangjairól kezdek el beszélni, ha megengeded. Mert a költészetben van igazán különös szerepe annak, hogy minél több és mélyebb egy versben a csend, vélhetően annál több és súlyosabb a mondandó, annál tágabb az asszociálható tartalom, az üzenet. Az igazság csendben, hallgatással beszél, ezt jól tudják a költők, a filozófusok kevésbé.

És eszembe jutott némi képzettársítással még az, hogy úgy is igaz lehet az általad választott cím, hogy A szépség forrása csend. Mert a szépség és a csönd érzésem szerint mint fogalmak, ikertestvérek. Minél több van mindkettőjükből az életünkben, annál inkább érezhetjük úgy, hogy félelmek, szorongások nélkül létezhetünk itt, ezen a földön. Simone Weil-nek van erről egy általam sokat idézett, gyönyörűen kikerekített, mégis talányos gondolatsora, ami így hangzik: a szépség visszafénylő rendje valaminek, ami realizálhatatlan, zene, hangok rendje, ami a csendet utánozza. Ebből az aforizmából az olvasható ki többek között, hogy a szépség a csendhez igazítja létezését. Ugyanakkor az is kiolvasható belőle, hogy belső csendünk megváltása a szépség által válhat valósággá. És természetesen a hitünk által. A kérdés persze az, hogy vajon a hit útjai, mennyire változnak meg időről időre? Változnak-e egyáltalán? Abban bizonyosak lehetünk, mint korábban említetted, hogy a hitnek minden korban megvan a maga misztériuma. És hogyha ezt valaki nem érzi, vagy nem képes megélni, az nyilván nem lesz hívő emberré. Vagy talán mégis? Merthogy úgy szól a tanítás, hogy még a reménytelenségben is létezik remény a hit által. A hit ugyanakkor tanúságtételeken alapszik, valahogy Szent Tamás szerint úgy mondhatjuk, hogy a természetes ész, a próféták tanúsága, az apostolok tanítása által hitbéli tapasztalataink gyarapíthatók. Ez mind közelebb vihet bennünket magához a teljességhez. Ugyanakkor mindaz, amit ma tapasztalunk az ezredvégen, mintha pont az ellenkező irányba hatna. Túl sok a zaj, túl sok az ellentmondás körülöttünk. Itt vagyunk, belezuhantunk ebbe a rendszerváltoztató „szent” káoszba, sokan hívő emberekként, még többen hitetlenül. Nagyon nehéz helyzetbe kerültünk mindannyian. Vajon a harmadik évezredre nézvést hogyan lehet ebből a zsugorodó hitből, hívő hitetlenségből, hívő ateizmusból megteremteni az egységet, a nemzet egységét, a családok egységét, azt a teljességet, ami, akárhogy

is gondoljuk, már a 20. század elején megsemmisült, darabokra tört. Az 1867-es Kiegyezés után az 1914-es világháború, majd az azt követő Trianoni békeszerződések „szentesítették” azt a romlásnak indult fizikai és lelki állapotot, amelyben ma vergődünk. A nagykérdés az az, hogy megvan-e még bennünk, az egész nemzetben a megújulás képessége, az az Egész-ségre törekvő erő, amely a hit által újra egységesíti keresztény Európánkban a magyarságot.

– Nagy kérdés. Az ezredfordulón vagyunk, s az jut most eszembe, hogy sokat idézik André Malraux-nak azt a mondását, hogy *a 21. század vagy vallásos lesz, vagy egyáltalán nem lesz*. Róla jól tudjuk, hogy szkeptikus hangvételű regényíró volt, az élete vége felé De Gaulle kultuszminisztere. S ő volt az, aki mélyen foglalkozott a műalkotásokkal, a századok keresztényi és másféle műalkotásaival. Azt gondolom, hogy nem is annyira keresztény vagy épp katolikus szempontból volt ez fontos. És nem is az ateizmus okozta a fő problémát. Én például ma is könnyebben szót értek az ateistákkal, mint a szektánsokkal. Pedig a szektáns ember is vallásos. De a legfőbb baj, hogy továbbra is jönnek az új keleti beütések, egyre több ilyen és ehhez hasonló új áramlat keletkezik, keverik a vallásokat. A tiszta hit, a keresztény út épp ezért állandó veszélyben van. Ugyanakkor a második vatikáni zsinat arra tanít bennünket, hogy vegyük észre a párbeszéd fontosságát, bármilyen világnézetű emberekkel is, s ne zárkózzunk el, ami persze nem azt jelenti, hogy összemoszuk a véleményeket, mert az nem párbeszéd. Őrizzük csak meg identitásunkat. Ismétlem: *nem a magam igazáról akarom meggyőzni a másikat*, hanem, ahogy a múlt századi nagy domokos szónok, a Notre-Dame szónoka, Lecordaire mondta: *igyekszem egyesülni vele a teljesebb igazságban*. Senki sem birtokolja a teljes igazságot. Az igazságot csak megközelíthetjük. Így a párbeszédben nyitottak vagyunk. Azt vallom, hogyha valaki a saját hibájából nem jutott el az istenhitre – gondoljunk csak az ázsiai milliókra, azokra, akik nem érkeztek még meg Krisztushoz, ugyanakkor a lelkiismeretüket követik, keresik az igazságot, és mindig készek arra, hogy elfogadják azt a minél teljesebb igazságot –, az a valaki üdvözölhet. Isten mindenkit Krisztushoz rendelt, s valamiképp – ezt tanítja a II. vatikáni zsinat – mindannyian részesülünk a húsvéti misztériumban: Krisztus halálában és feltámadásában. Tehát már nem úgy van, mint a nagy jezsuita misszionárius, Xavéri Szent Ferenc esetében, aki Indiában és Japánban – Kína kapujában halt meg – állandóan keresztelte a gyerekeket, majd leszakadt a karja, mert úgy gondolta, hogy a meg nem keresztelt pokolra mennek, elkárhoznak. Igazából soha nem hitte az egyház, hogy ez így van rendjén, ezért ez ügyben a pokol tornácáról beszéltek. Én optimista vagyok ilyen szempontból. Hogyha valaki hisz a Szeretett Istenben, aki elküldte Krisztust, felajánlva irgalmaságát, úgy mindenkinek meg kell, hogy legyen a lehetősége arra, hogy higgyen benne. Remélhetjük, hogy senki sem kárhozik el.

– *„Higgyünk a van, vagy nincs úrban, / mert ő mégis csak legjobb kísértet” – írja*

kétkedőn, ördögien és mégis biztatón Ady. Te pedig a Szavak forrása csend-ben Pierre Emmanuelt idézed: valaki azt mondja, hogy nem hiszek, de Isten hisz bennem. Ez valami hihetetlen paradoxona életünknek, s arról beszél, hogy a hitetlenségben is van remény, mert Isten bizalma mibennünk mentsvázat teremt.

– S hogy Isten hűséges, ha én nem vagyok az, akkor is. Az egész életünk, az egy ilyen örökös keresés és találás és újrakeresés. Pascal mondja a Jézus misztériumában, hogy *nem keresnél, ha már meg nem találtál volna*. Tehát azt keresi, akinek a szívében már ott működik a kegyelem. De hogyha valaki azt hiszi, hogy már megtalálta, megértette, annak megint tovább kell keresnie. Állandó dialektika az Istenkeresés. De ha már annyit emlegetem Pascalt, akkor engeddd meg, hogy egy 1981-ben róla született kedvenc versemet felolvassam.

PASCAL

„Le silence éternel de ces espaces infinis
m’effraie” (Pensées, 206)

Van úgy, hogy – veled együtt – rémülettel tölt el
a mérhetetlen csillagterek örök csöndje,
hiába szór sziporkát fenn az augusztusi éj!
Csak percnyi villanás az életem:
mögöttem és előttem ásít a sötét!
Hogyan kerültem éppen most ide,
miféle ismeretlen véletlen
játszott velem parányi csillagporral?
S mi lesz velem, ha csöppnyi fényemet
kioltja majd egy ismeretlen Árny?
Az életem-halálom döbbenet, talány!

De éjszakádban Tűz gyúlt hirtelen,
Te izzó agy, vakító értelem!
Maga a Tűz jelent meg érzékeny szívedben
s te könnyes szemmel, ujjongó örömmel
megláttad Őt a *más rendből* valót.

Hiába szállok én is táguló csillagterekben,
míg nem kereslek itt a szívközelben!
Ha önmagamba szállok – benti végtelenbe –
Te mélyen égő Tűz majd rádnyitok
s e fényre szomjas szem meglát, Te nagy Titok!

– *Pascalról mégis dióhéjban mondjuk el hallgatóinknak, hogy ki is volt ő valójában?*

– A 17. század kivételes gondolkodója Pascal. Fiatalon halt meg, nagy tudós volt, s ugyanakkor vallásos zseni. Nem szerette a jezsuitákat. A nővére vagy a húga végett sem, akik közül valamelyik belépett a janzenista apácák kolostorába, abba a rendbe, amelyet nem fogadott el a katolikus egyház. Ezt az irányzatot a katolicizmus és a protestantizmus közé lehetne helyezni. Szent Ágostont úgy értelmezték, hogy ő az, aki régen manicheista is volt, és ezért lett a későbbiekben túlságosan pesszimista.

Szent Ágoston beszélt „massa damnata”-ról, az elítéltek (kárhozottak) tömegéről még „eretnek” korszakában. A janzenisták szigorú tanításukban Ágostonra hivatkoztak. Az üdvözülésről, eleve elrendelésről vallott felfogásuk a katolikus és a kálvinista hit közé tehető. Egyébként Blaise Pascal (1662) nagy apológiát akart írni a keresztény hit védelmében, de ebből csak gondolattörések maradtak meg (Pensées), amelyek Szent Ágoston *Vallomásai* után a világirodalom és a vallási alkotások csúcspontját jelzik. Sokat foglalkoztam ezzel a hívő zsenivel, aki sajnos nagyon fiatalon, betegen meghalt.

– *Térjünk most vissza, ha lehet egy kicsit a filozófián, a teológián túl ismételten a költészethez. A filozófusról beszéltél eddig, beszéljünk most inkább a benned lakozó poétalelkű emberről.*

– Az, hogy így tituláltál, hogy pap költő, és itt a délutáni váci találkozón is így mutattak be a Pedagógus Klubban, ez, rendben van, hiszen így igaz. Csakhogy itt eszembe jut a már említett három nagy: Harsányi Lajos, Mécs László és Sík Sándor, akiket, a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán a költészetről tartott legutóbbi előadásaimon is kritikával illetem. Nem úgy, abban az értelemben, ahogy azt annak idején Illyés Gyula és Babits Mihály tették. Ők a sajátos katolikus költészetről megállapítva azt kifogásolták, hogy akkoriban pap költőinknél, főleg Mécsnél, egy bizonyos pózt érzékelnek, azt, hogy például ő is prédikál a verseiben. Sík Sándornál is volt ilyen, hogy versebe szedett prédikációkat költött. Annak idején Jelenits István, Sík Sándor piarista rendtársa írt egy utószót az egyik Sík-kötethez, ahol enyhén szólva úgyszintén kritikus volt ez ügyben, tegyük hozzá, hogy joggal. Lényegében egyetértettem vele. Akkoriban Jelenits tanár úr a rádióban is hangot adott véleményének. Épp arról beszélt, hogy ezeknek a két háború közötti papoknak akár Prohászka Ottokárnak (+1927) vagy a jezsuita Bangha Bélának (+1940) a hite „diadalmas világnézet”, „világhódító” volt. Ma már szerényebbek vagyunk, a mi hitünk „megpróbált hit”, ahogy J. Ratzinger írta 1964-ben. Ezt Pilinszky Jánosnál épp úgy érezzük, mint Rónay Györgynél. Ma már nem minden világos számunkra, a hit és a hitetlenség küzdelmét élük meg a modern hívők. Ami pedig a „katolikus költészet” problémáját illeti: Babits elsősorban az „egyetemes” értelmében használta a jelzőt, és azt han-

goztatta, hogy nem hittételeket szed versbe, hanem a katolikus költő hitelményét fejezi ki. Amikor Pécssett 1950-ben „költősködtünk”, és gépelt „Lapunkban” közöltük zsegeinket, ezt írtuk fel mottóul Paul Claudel-től: „*Ami szép, az egyesít, ami szép Istentől származik, nem is tudom másképp nevezni, mint katolikusnak.*”

– *Tehát a nagy egyetemességről van itt szó, amiben működik valamiféle predesztináció. Egyrészt nem véletlenül választ a poeta költőtársakat, olyanokat, akikhez lírai szövegeket ír. És nem véletlenül választ költőt, akivel szinte egylényegűvé válik, s szívvel-lélekkel magyar nyelvre fordítja, estenként átkölti a műveit. A Szavak forrása csend-ben részletesen leírod, hogy mi fűz valójában Claudelhez, Valéryhez, Emmanuelhez és a többiekhez. Mégis szerinted mi bennük a közös? De érdekes lehet tudni azt is, hogy vajon miért, milyen megérzés alapján választottad a magyar költők közül épp azokat, akikhez verseket írtál? József Attilát, Illyés Gyulát, Csoóri Sándort, Babits Mihályt, Szabó Lőrincet. Talán arra a legegyszerűbb választ adnod, hogy a poeta doctus Babitsot miért.*

– Ebből a szempontból valóban Babitscsal van a legegyszerűbb dolgom. Hiszen több tanulmányt is írtam róla. Most legújabban jelent meg a *Literatúrában* egy olyan tanulmányom, amelyben megmutatom a Pascal-Baudelaire-Babits vonulatot. Tehát hogy miként hatott Pascal Babitsra közvetlenül, illetve Baudelaire-en keresztül közvetetten. Erről már korábban hosszabban írtam a *Jelek az éjszakában* című tanulmánykötetemben – de most újragondoltam az egészet, kifejtettem részleteiben. Annak idején Rába György is elismerte az elemzéseim hitelességét.

Babits a kedvencem volt és maradt. Kezdetről fogva, amikor újra elkezdtem írni Lauvainben, már akkor foglalkoztam Babitscsal, előadást tartottam Hollandiában és Londonban költészetéről. Mikor az első könyvem megjelent a világnézetek harcáról, 1963-ban – a *Mai írók és gondolkodók* – elküldtem Fenyő Miksának, akiről köztudott, hogy a Nyugatnak volt az egyik oszlopos tagja, szerkesztője. Jól ismerte Babitsot. Akkor írt nekem egy kedves levelet, amelyben az állt: *örülök, hogy a fiatalok még foglalkoznak Babitscsal.* S a *Nyugat-feljegyzések* című könyvét dedikálta is. Akkoriban írtam Lauvainből levelet Dienes Valériának, hogy mondja el nekem a Babits-élményeit, azután, később, 1965-ben Párizsban meg is ismerkedtünk. Vali néni, a Bergson-tanítvány (1910 körül a párizsi College de France-ban a filozófus kurzusait hallgatta) és H. Bergson (†1941) nagy műveinek fordítója, ekkoriban már a jezsuita tudós gondolkodó, Teilhard de Chardin (†1955) írásait fordította, akivel én sokat foglalkoztam. Dienes Valéria Teilhard-fordításai meg is jelentek *Hit az emberben* címmel. A hetvenes évek elején, amikor már hazalátogathattam (mint belga állampolgár), mindig felkerestem a Levendula utcában, filozófáltunk, elmondta élettörténetét, megtérését. Egyébként Teilhard evolucionizmusa is részben Bergson befolyása alatt bontakozott ki, és a nagy Prohászka Ottokár püspök is bergsonista volt. Dienes Valériával 1924–27 között különös lelki-szellemi kapcsolatban voltak.

Ezeket azért említtem, mert holnapután Piliscsabán a katolikus egyetem egyik szemináriumán Dienes Valéria és Prohászka Ottokár „eszmeletcseréjéről” beszéltek.

– *Az én olvasatomban, visszatérve az iménti kérdéskörhöz, a te költészeted arra enged következtetni, hogy Babits és Szabó Lőrinc a két szeretett klasszikus költő. Az egyikük épp most a századfordulón jubilál, s így folyóiratodban, a Távlatokban, részletes olvasónaplót közöltél az ő világszemléletéről.*

– Babits mellett József Attila a kedvenc költőm. Nagyon szerettem. Amikor 1950-ben elkezdtem verselni, Varga Károly költő barátommal a Mecsekben sétálgatva fél napon keresztül József Attila-verseket mondtunk egymásnak. Ebből érettségiztem, szerencsére J. A.-t húztam ki tételként.

– *Sorsszerűen, időről időre megtalálják egymást, avagy intuitív alapon ráéreznek, rátalálnak egymásra a rokon lelkek?*

– Igen, igazad van, a költőtársak megtalálják egymást. Nyilván a rokonszenveseket fordítottam. Ami Paul Claudel (1868–1955) költészetét illeti: régen csodáltam, aztán volt egy időszak, amikor kevésbé szerettem „pózózó” magabiztossága miatt. Aztán újabban megjelentek olyan életrajzai, amelyek feltárták életének egy addig homályban hagyott szakaszát. A gyenge, bűnbánó Claudel aztán jobban tetszett. Most már Claudel „megtéréseiről” beszélünk (többes számban). Mert igaz, hogy 1886 karácsonyán, ott a Notre-Dame székesegyházban a vesperáson megérintette a kegyelem, és hitt. Erről gyakran vallott. De az történt, hogy 1900 októberében a Kínába tartó diplomata fiatal Claudel, az *Ernst Simons* hajón megismerkedett Rose Vetch asszonnyal, egy 29 éves, négygyermekes szépasszonnyal, aki férjével szintén Kínába utazott. Rose (=„Rózsa” a költeményekben!) szeretője lett több mint négy évig. Ezt a szerelmet örökítette meg a *Déli osztozás* című drámájában. Vagy az általam magyarra fordított *Kantáta három hangra* című ragyogó poémájában róla szól „A rózsa éneke”. Az történt, hogy a csalfa asszony megcsalta nemcsak férjét és szeretőjét, hanem eltűnt egy harmadik férfival, szíve alatt hordozva Claudel kislányát, akivel Claudel csak jóval később találkozhatott. Ez a szenvedélyes szerelem és a megcsalás még tovább jelen van Claudel költészetében, bár 1906-ban történt házassága után kicsit megnyugodott. Még az 1924-es *Selyemcipő* című híres drámában is (Semjén Gyula fordította magyarra), ahol a földi és az égi szerelem csatáját, a természet és a kegyelem küzdelmét ábrázolta. Mindez azt példázza, hogy Claudel megtérése nem volt „pontoszerű”, még sokáig küzdött benne a pogány és a keresztény. Leemeltük hát a piedesztálról, és láthatóvá vált, hogy ő is olyan halandó, mint a többi. Ez a szentek életében is így van, nem úgy, hogy na, most akkor megtértem, és utána mindennek vége. A küzdelem az továbbtart.

– *Megtérésről és szerelemről beszélsz. Netán szerelmes verseket is írtál, írsz? Vajon mindez ott legbelül a szíved rejtelmében hogyan egyeztethető össze azzal egyrészt, hogy felszentelt pap vagy, mindazonáltal a szigorú jezsuita rend tagja is*

vagy. Hiszen ez a vállalás, szinte katonai belső fegyelemre int. Hogyan vagy képes a reguláknak megfelelően kordában tartani az érzelmeidet? És egyáltalán, ez a szerelem miféle szerelem? Plátói netán? Vagy hús-vér emberi játék?

– Ezt a kérdést többször feltették már nekem. Nyilatkoztam is róla. Egyszerűen azt szoktam ilyenkor mondani, hogy a szerzetes is férfi. A jezsuita is az. A férfi az férfi. Nem arról van szó, hogy teljesen elfojt minden érzelmet, és egyszer csak rászakad a szerelem úgy, hogy nem is kereste. Most aztán jön a küzdelem. Igen, én ezt kifejeztem, szerelmes lettem. Utána pedig tudtam azt, hogy megvan az elhivatottságom. Azért írhattam az egyik versemben: „*ha nem segít egy nagyobb szerelem, maholnap belepusztulok*”. Tehát a tiltásokkal nem lehet sokra menni. Ez az egész keresztény életre vonatkozik. Hanem sokkal inkább valamiféle nagyobb szerelem kell, és a szublimáció, nem elfojtás, hanem a nagyobb szeretet, a hivatástudat. És az, hogy másképp beszélhetünk a nő, másképpen a férfi, a Jézushoz vonzó szerelmekről. Én Jézusban a barátomat látom, és általa Isten Országáért elköteleztem magam. Ez nem jelenti azt, hogy nem érzem azt, hogy én férfi vagyok, nem érzékelem azt, hogy nem kell küzdenem az ösztöneimmel. De állítom, hogy pozitív formában próbálom ezt szublimálni, az alacsonyabb rendű ösztönöket magasabb rendű szellemi régiók felé terelgetni. Tudom, hogy korábban Sík Sándor ilyenről nemigen írt, Mécsnél már van valami, és aki a legmerészebb, az Tűz Tamás. Ő aztán több szerelmes, sőt erotikus verset is írt. Mondjuk, azóta már más a korszellem. Nem vettem észre, hogy valakik is megbotránkoztak volna azért, mert szerelmes verset írtam. Azt mondják, túl szenzibilis egy ember ez, és őszintén megírja azt, amit érez, amit gondol, amit meg kell írnia.

– *Megírod. Érzékenyen. Párbeszédet folytatsz József Attilával. Kiemelsz tőle jól ismert verssorokat, s a klasszikus mondatokhoz verses formában hozzáfüzöd a saját mondandódat, sőt, ha úgy érzed, akkor vitába is szállsz vele, mert hát mit Neked... Íme, ezek a József Attila-i sorok: „A csilló könnyűség lebeg” > „Egy nap süt idebent” > „Kint és bent – egyszerre” > „Csak ami lesz, az a virág” > „Nyers, különös-édes” > „Ím itt a szenvedés belül” > „Csilló véletlen szálaiból” > „Képzelhetsz egy kis szabadságot” > „Nem tudok mást, mint szeretni” > „Meglett ember” > „Láttam a boldogságot én” > „Én állok minden fülkefényben”. Beszédes, tovább asszociálható versmondatok ezek, jól ráhangolt versszakokkal kiegészítve.*

– Igen, megpróbáltam jól ráhangolódni, miközben vitatkozom is a költővel, ahogy mondod, valahogy így:

„Képzelhetsz egy kis szabadságot”
Amíg csak képzeled, addig nem szabadság.
tedd azt, mit tenned kell – a fényt
csak a megtett igazság hozza,
s a szeretet, mit itt és most csiholtál,
lehet csak a lábad elé lámpás.

Az *Eszmélet* című vers 8. versszakában, amit a többi 12-vel együtt Bánkövi Gyula meg is zenésített, kifejtem az egész filozófiám lényegét, mert azt mondom Szent Jánost értelmezve, hogy aki megteszi az igazságot, az jut el a fényre. S van egy egyszerű hasonlatom, azt hittem, hogy én találtam ki, de aztán máshol is olvastam később: hogyha a biciklin pedálozok, akkor a dinamó fejleszti az áramot, és abban a kis fényben képes vagyok előre jutni. Tehát a megtett igazságból fakad a fény. S ez számomra egy alapvető megállapítás, ami az egész keresztény életre vonatkozik. Nemcsak hirdetni, ez mondjuk a papnak kötelessége: a jelzőtábla irányt mutat, de nem mozdul. A papnak mennie kell a helyes irányban. Itt van a tanúságtétel, amit emlegettél. Meg kell tenni az igazságot, mert attól vagyok hiteles. Azt nem mondom, hogy én mindig megtettem, de az igazság eszménye mindenképpen ez. S hogy ne csak hirdessem, hanem meg is éljem, ez az, ami nehéz. Ám minden kereszténynek a kötelező feladata.

Hirdesd hát továbbra az ígét, azt kívánom, hogy el is higgyék, „mint éjben égő csillagok / ragyog az igaz, s utat mutat – / szeretek tehát vagyok”.

– Talán jó lesz mindannyiunknak, ha most egy közös imádsággal, Loyolai Szent Ignác mindennapi imájával fejezzük be ezt a mai beszélgetést:

Krisztus lelke! Szentelj meg engem!
 Krisztus teste! Üdvözíts engem!
 Krisztus vére! Ihless meg engem!
 Krisztus oldalából kifolyó víz, tisztíts meg engem!

Krisztus kínszenvedése, erősíts meg engem!
 Ó édes Jézus hallgass meg engem!
 A te sebeidbe rejts el engem!
 Ne engedd, hogy elszakadjak tőled!
 A gonosz ellenségtől oltalmaz engem!
 Halálom óráján hívj el engem,
 És juttass magadhoz engem.
 Hogy szentjeiddel dicsérjelek téged:
 Mindörökkön örökké.

Németh Péter Mikola

(A beszélgetés írott változatához alapul szolgáló hangfelvétel a Madách Rádióban hangzott el 2000. május 3-án.)

Simek Valéria

Hófúvások reggelén

Cinege országban, rigóvidéken
ingatja egy fehér fenyő nagy
berliner-kendője rojtjait.
Karéjba gyűltek körülötte
a hegyek, tolongva a
láthatáron. Hófúvások
reggelén egy-egy fa ága még
roppan, kering egy üveggolyóban.
Hol csengőn, hol halkán
csak a szakadék csermelye
cseveg, csobban.

Jelek

Álltam hullámzó meggyfaágon,
megfeszülő szeleken. Jártam
születő záporokban a földeken.
Ücsörögtem bánataim fészken,
és szétkiabáltam igazam.
Fészeknyi örömöm volt csak,
míg szívemet a Naphoz szorítottam.
Szemedből tágas ablakok
nyíltak. Fölrémlő jelként vezetett a
nyugodni sem hagyó lelkiismeret.
Szemeddel oly távol nézhettem,
de bolond fiatal voltam, most
csupa könny vagyok.

Játékszobák

Alszanak a játékszobák,
a holdfénytől roppan az
ágy, mintha magamhoz
ölelnélek.
Hajszálerecskéid hálózatát
tartom, vigyázva, mozdulatlan.
Rám omol sötét hajad
illata, elárulja szuszogásod, hogy
lábujjhegyen lépked már a
hajnal.

Változásban

Nagyra nőttél bennem,
mint az ég felé kapaszkodó
fák, tápláltalak Téged
az ereimen át.

Árnyad alatt pihenni
tértem, s ha viharban
zúgtak ágaid, lefogtam
két kezemmel kiáltásaid.

Tiéd volt a Hold
a patak vizében.
Pihenni hívtalak a
kendőt kötő éjben.

Tavaszi egem, zöld leveles
ága, játszd, játszd, hogy
itt vagy ebben a nyugtalan
változásban.

Szikra János

Karikagyűrűmet gereblyézem éppen

Láttam a kislányt délután,
hintázott özvegy nagyszüleivel,
édesanyját hét napja főzték meg
egy kültelki kondérban a bicskei kannibálok,
karikagyűrűmet gereblyézem éppen a kopasz udvaron,
bűn verset írni,
bűn hallgatni,
bámulni a tévében a nyikhaj miniszterelnököt,
a tapló sztárokat és a többi gazembert: büntény,
fölemelhetném végre sötétedő arcomat az égre,
vagy lehajomamék elgurult karikagyűrűm után,
elmélázhatnék azon,
hogy harmincöt éve dolgozó nővérem máról holnapra él,
mért nem az ő nyomoráról írok, miért,
mire való az irodalom,
ha a szépművészetért rajongók éhen döglenek,
hát nem a röhögtetésre, az biztos,
van, aki megél az esztétikából,
mire való az élet,
ha mindenki szarik a másokra?

(2008)

Ünnep lehetett volna

Jó volt Szikra János lenni,
amikor egy boldogsággal kacérkodó
nyárban vacogó kis lelkeimmal
csontig áztatott a domonyi jégzivatar.

Amikor társaim kirúgták számból a kenyeret,
s csak fogaim véres emlékét
őrölték a meddő gyomornedvek évekig,
nem volt jó Szikra János lenni.

Nem volt jó, mert nem akartam
készségesen éhen halni határozott óhajukra sem,
a halál üresen ásító vályúinál
inkább magam elé tessékelem őket.

Jó volt Szikra János lenni,
mert jó volt a szerelem
tündérien kancsalító mély kútjába esni –
láttam a jövőt: elmosolyodott.

Fölismertem magam arcotokban,
ahogyan ti is magatokra láthatatok volna bennem.
Istenem,
sátoros ünnep lehetett volna minden nap nélkületek!
(2008)

Balajthy Ferenc

Gyulladáspont

(Nem az a legnagyobb baj, hogy az emberi butaság határtalan, hanem az, hogy örök.)

/Ba-Fe/

Elmegy a Föld magzatvize, gleccserek
Haláltusája már réges-régen ide látszik.
Babrálsz a bamba gombokon egyre,
Zászlóanya, Kardapa nagy csatát játszik.
Nem jöttem üres kézzel, egy szál virágot
Szorongatok: Carol Arm Duffy udvari
Költő lett, megmenti a királyi családot,
A harangot a pincében is lehet hallani.
Napbarnította fiatalokú aszteroidák
Szántják körülöttünk az ürteret szelíden,
Csak macskakaparás, mit ró az íródiák,
Baziliszkusz gyík fut csak szépen a vízen.
Fáj a butaság, de még jobban, hogy örök,
Mint mikor valaki maga alatt fát fűrészsel,
Felizzanak odafentről a gabona körök,
Semmi sem fogható fel józan ésszel!

Kergetem amit a buja butaság palástol,
És végül magam is ebbe fulladok bele.
Egyre alacsonyabb a gyulladáspont,
A világ időzített bombákkal van tele.
Mit írok sem több, mint macskakaparás,
Gyerekkori mondással eljátszadozhatok:
Nagy uram a győzelem itt, de kicsi a rakás.
Ránk kattannak a láthatatlan lakatok.
Nem megyek üres kézzel, a kezemben
Egy szál virágot szorongatok, több bár
Ma még az erő, rnint az ész, kedvesem
Hozott anyagból az ügyes régész föltár.

Az éghető anyaghoz lesz gyulladáspont,
Ránk ég a kitörölhetetlen bús bélyeg.
A sajátunkban a hibás mindig más volt,
Ezért hagyjuk veszni részben az egészet.
A csodákban bizony én régóta hiszek,
A harangot a pincében is lehet hallani,
Baziliskusz gyík fut szépen a vízen,
Eljövendő bűneimet kezdem bevallani.

A kismenő

kismenő
az alsó tízezerből
kutya szájából kitépett
zászlóval hadonászott ott
ahol combosodott
az élet –
halál
sűrűjében is járkált
már ki nem kényszerített hibával s ki vele nem
jött ki, az magában
kereste a hibát –
hibára
halmozva kijött a megoldás
behelyettesítve egy huszonegyedik
századi megoldóképletbe:
has, alkot, gyarapít aki
tud s te megfeszülsz
bele –
bele
ha nincsen
apád, nincsen anyád
se istened, se meg hazád:
marad a váltott evezőlapát
szélbe kiáltod: elcsesztem!
s a kismenőt nagyra
cserélem!

Gál Csaba

Inkognitó

önmagadban nem létezel te vagy a viszony
 fehér felhők tükörképe izzik a vízben
 belenézhetsz anélkül hogy megvakulnál
 fölé hajolsz nem zavar hogy megláthatnak
 felhők felől vaku villan izzik a szemed
 kő a vízbe tekinteted becsapódása
 találkozási pont koncentrikus körök
 elektromos kisülések vigyáznak rád
 meztelenül vigyázol az inkognitódra
 önmagad elől rejt el még minden megnyilvánulás

Metamorfózis

*„Nézd, itt állok az ajtód előtt és kopogtatok”
 (Jelenések)*

Jelenléted nélkül üres a ház.
 Bolyongok hideg termeiben.
 Téged kereslek, de csak magammal
 találkozom. Aki bújt aki nem...

Régóta hallom kopogtatásod,
 de nagyon lefoglalt ez a játék.
 Házamból templomod lenne, hogyha
 beengedtelek volna – már rég.

Fénytörés

célkeresztbe veszi a napot
 eldördül egy puskalövés
 összetörik a fény
 fáklyafüst és sötétség
 borul a tájra
 pantomim előadás
 gondolatok testetlen tánca
 csapong a díszletek közt
 a nézőtér tehetetlenül sodródik
 teremmé táguló pillanatban
 összezárva mint fényre
 szomjazó gályarabok

Gáspár László

Legkegyetlenebb Kérdéseim egyike

Mint Ladányi Miska, úgy halni meg,
elkárhozottan, végleg kitagadva?
Kenyérhéja, üres borosüveg
az asztalon,
szalonna, cigaretta,
meg összefirkált kézirat-halom;
haldokló virágok, kosz, döglegyek
maradnak csak rátok, ha elmegyek?

Veszteség-leltár

A szelektív emlékezetben
tenyerükön hordtak a lányok...
(Tavaszban, vagy hóförgetegben,
s nyárban is volt kívül cicáznod...)
De egyetlenegyét kivéve
mindnek csak bugyibetyár voltál,
nagy önérzettel... És a vége...
(El sem kezdődött, s vége volt már!)

Rakosgatod a polcokon a
lopott (lutrín nyert) trófeákat
s morogsz magadban: bárcsak volna
néha (nem baj, ha orv-) vadászat...

Kifelé az időből

Kitoloncoltak a jövőből,
s lassanként a jelenből is;
amihez nyúlsz, minden becsődöl,
s elhasználódik lelked is...
Ha célod nincsen – hogy lehetne (?) –,
csak hányódsz, mint egy fadarab,
haszontalanul, földre esve,
míg múltad is meg nem tagad...

A hosszú álom

Egyszer csak nem vérzel tovább
vacak, vesztes csatákon,
meglátod, nem lesz a halál
más, csak egy hosszú álom,
amiből nincsen ébredés,
csend dörgölődzik hozzád,
az, hogy nem fáj a létezés,
már maga a mennyország...!

Heiter Tamás

Pizskos Freud

(feketemunkás ballada)

Úgy alszom, mint egy kidőlt fa,
ágaimat ringatja a folyó.
A folyó mellett a fogva-part.
Úgy alszom, mint egy kidőlt fa.
Vésd fel ezt is jó Krónikás!
A folyó mellet a fogva-part,
s hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Fehérnek „szült anyám, de elviselte”,
S minden este mielőtt elalszom,
Homlokon csókol majd.
Fehérnek „szült anyám, de elviselte”.
Vésd fel őt is jó Krónikás!
Anyám homlokon csókol majd,
S hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Allen Ginsberg látta, én látom:
A legpizskosabb elmék nemzedékét,
E mézet-eltérésekkel terhelt rajt.
Allen Ginsberg látta, én látom.
Vésd fel őket is jó Krónikás!
E mézet-eltérésekkel terhelt rajt,
S hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Salét-room utca, déli harag-szó.
Nem érdekli Clear királyt,
Éppen összebújik lányaival.
Salét-room utca, déli harag-szó.
Vésd fel őket is jó Krónikás!
Clear királyt a lányaival,
S hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Magyarország kereskedelmi állam.
Sötét kéj-szakát forgat alantás kameraman.
A nappali lakóknak honvágya van.
Magyarország kereskedelmi állam.
Vésd fel ezt is jó Krónikás!
Aki dolgozik, annak honvágya van,
S hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Kikről nincsen rendszertani térkép,
Kik, a korrupció világnyelvén,
Rendelnek nőt, sztéket és karajt.
Kikről nincsen rendszertani térkép,
Vésd fel őket is jó Krónikás!
A korai antikrisztust, a sok ganajt,
S hogy mit is tud erről Pizskos Freud.

Vésd fel jó Krónikás, hogy ismerjük őket!
Mert odébb száll nevük, mint a téglapor.
Legalább versedben ne legyen irgalom.
Vésd fel jó Krónikás, hogy ne feledjük őket!
Toxikus bennünk a történelmi ellenanyag.
Jusson eszünkbe a korai antikrisztus, a sok ganaj,
S hogy mit szólna erre Pizskos Freud.

Napi Leltár

Virágnézetemet
Bárki megtapossa.
A tájképtelenség
Stílusában
egy defektetői csoport.
Pedig fény pálcát emel
az arany napsugár,
K-előadásra inti
zene-karát.
Szép a reggel,
Szenyó Rita
Ma velem hált.
Csak Shakespeare-nek mindegy,

Hogy Rómeó, Machbeth
Vagy Richárd.
Papír igazság,
A papírral ég el.
Foltozhatod
A szeget szeggel.
S a szegletkő:
Imitt samott,
Falunk fa-luk,
Mondhatni, hogy doboz.
De ott,
Vár-oston
Tele a flaszter teteje.
S az aszfalt asztal-lapon,
gőzölögve hóbörög, a
csőcselék, mint a főzelék:
Istenek eledele.
De hová jut vele,
aki valláskárosult.
Szégyenfolt arcán.
Pap-írba borult,
pírt takar a pór-cukor.
Ilyen az ember.
Tudomásul veszem,
Hogy reggeledem,
S éhgyomorra begombolom
tablettáimat az ingemen.
És indulok odább.
S úgy hagyom, tovább, hogy
Rend a hátam megett.
Megremegett,
Becsukva minden fiók.
Rend a fiókban: kata-lóg.
Minden betű szerint,
Benyújtott igényeink.
S születés-szabályoz
A Gyes-tapo.
S mint minden itt lakó,
Várom zilált napom végét.
Kicsit kilátszik álruhám,
S nadrágtartóm is nekro-lóg.

Koch Imre

A kagylók éneke

immár a szavak
uralkodnak rajtunk

hol eltűnnek
hol visszatérnek

az invokált térben

most újra halljuk
amit hallani véltünk

a párkák ujjainak zizegését
és a kagylók énekét a szélben

Köztes tér

a múlt része már
hogy Nárccisszus elhagyta
a zavarossá vált vizet
kilépett érintetlenségének
rézsűi mögül
most közöttünk bolyong
átváltozásának új színterein
esélye sincs
hogy a semmibe révedő
tekintetekben
meglássa önmagát

Kardal

a mába ível a görögök tánca

gyermekéhez hajol egy asszony
felemeli-hívja
gyere édesem

elnyeli őket a tánc örvénye

távoli csillagok gammavillanása
eléri légterünk
egy pillanatra
két nap kel fel bennünk
ilyenkor

Szókratész
fürge szökkenéssel
belép e térbe

de nem késő e már
kakast áldoznunk Aszklépiosznak

Azonosulás és kiválás

időben torzult
enyhén aszimmetrikus
az álmunk
melyet átszó
némi nyugodt közöny
állóképek ismétlődnek
tulajdonunkként
eleven visszhangot
váltva ki bennünk
valami
végzetesen személyeset
valami
végtelenül személytelent

Kozma Tamás

Sas szárnya lebeg fölöttem

(XX. századi zsoltár elbeszélő modorban)

Sólyom László ma Jézus képében járt
a szobámban, vagy fordítva.
Türelmesen ücsörgött a legmesszibb sarokban,
hogy meg ne zavarja álmomat,
s őt se nyomassza hortyogásom.
Szokott szelíd (másképp fensőbbeséges)
mosolya derengett arcán,
úgyhogy kilétéhez kétség sem fért.

Arra emlékszem még, hogy együtt
elbandukoltunk az Intersparba.
Kart karba nem öltöttünk, mert
nem illett volna, de azért
megvette azt a krémszínű, puha
cipőt, melyre titokban
vágytam a rendszerváltás hajnalától fogva.

Persze az Ördög most sem aludt,
mindezt szó nélkül nem hagyhatta.
Ezért tömören kifejtettem nézetemet
(közös bírói múltunkra utalva)
az állandó lakhely mélyebb értelméről,
s ettől mosolya még elnézőbb lett.

Utunk egy kriptokommunista, kubista
házsor mentén vezetett.
Hangtölcsér nélkül, mégis átható hangon
intette a bentlakókat, hogy
saját érdekükben oltsák már el
a nyavalyás villanyt.

Otthon leültünk még pár percre csevegni,
de nejemtől sem a kávé,
sem a mazsolás túróval töltött palacsintát
nem fogadta el.

László Zsolt

Sebezhetetlen...

Egyszerre kell minden
Nem bújtat a repkény
mint tűzfalra tapadt
reszkető madarat -
Páncélod kívül heg
Már befelé vérzel...

...annak lenni...

Hánykolódik ladikom
Vitorlát nem bonthatok
Partot értem tegnap
Partot érek holnap is
Az időben kerget
minden átok és jóslat
Félek mert nem vallhatok...
Istenem csak Te tudod
hogy csak magam és még
mindig honfoglaló
nomád magyar vagyok -

Elevenné festve...

A felhők égi sátrak
Bennük pihent meg társad
Lámpást gyújt maga köré
a szelídítő este
Elhal árnyékom teste -
Valahol örömöktől
könnyez egy anyai szem
Valahol elhiszik még
hogy mindétig és sosem...
A felhők égi sátrak
Bennük pihent el társad
Elhal árnyékom teste
Körül ölel a város
Újra elevenné festve...

Németh J. Attila

Sárga napok a szürke házban

No. 1.

a hallgatással van a baj mindig a hallgatással
amely kitörli a szót és elfedi a csendet mert
„magával egyneművé satíroz az éj” valahogy
így írtam egyszer régen amikor még nem írtam
csak papírra vettem a szavakat ujjaim közt
morzsolgatva szorongásaimat miközben kikötőről
kikötőre jártam téves feltevéseim homályba vesző
horizontján itt-ott nyomokat hagyva néhány csikket
záfogat kocsmanőket megválaszolatlan kérdéseket
és végig nem gondolt válaszokat amelyek mind
egy irányba vezettek tovább tovább egyre vadabban
már szinte rögeszmésen bejárva ugyanazt az
ismeretlen távot életrajz és halálvonal közt
tenyerem úttalan útjain tekinteted késével hátamban

Sárga napok a szürke házban

No. 2.

és akkor azt mondtad folytonos időhúzás az életem
és szeretnél egyszer reggel úgy nézni tükörbe ahogy
hanyatt dőlve nézi az eget a tenger mert csak a jelenben
nincs idő a múlt higanygolyóvá gyűlik a lélek mélyén
és gőzeivel mérgezi a jövőt amely még nincs de majd
úgy áll be mint derékba a fájás és akkor sem lesz tudható
hogy megérkeztem vagy csak ott vagyok miközben rám
hűl nézésed és az ujjbegyedben bizsergő simogatás nem
bomlik homlokomra mégse mert a szavak néha nem
többet hanem kevesebbet jelentenek önmaguknál önmag
unknál és csak rájuk egymást olajozatlan fogaskerekek
napok harapnak hetekbe hónapokba s a hónapok évekbe
miközben fenn egy repülőgép maga után húzza az eget
ami talán csak a tenger tükröződése isten gondolataiban

Sárga napok a szürke házban

No. 3

apránként adod magad az elmúlásnak
tavaszi fáradtság jön a télire s a kín úgy
ívódik csontjaidba mint elhagyott tiszta
szobák széklábaiba a szű már burjánzik
szívedben a vadhús arcodon vacogás
kocogtat porcelán mosolyt és sehol sem
váltják vissza forgalomból rég kivont
pénzeidet sátoros ünnepek ajándékai véreid
malaszt helyett hiányokkal vagy teljes
míg egy nap arcod negatívján előhívódik arcom
karcosan szürkén kifakulva ahogy az évek
visszaperegnek ujjaid közt és gyermekké fogysz
bennem távolodsz mint tőled a világ agóniád
utolsó tolófájásaival hová születesz át anyám

Paál Lajos

Néhai Malevicsre gondolok – néha

I. Fehér alapon fehér négyzet?

Lét fehér mezejében
fehér Létezés?
Néma mezők felett
néma harang szól?

Az én
néma mezőm felett is
néma hang csendül
vagy csendít is már?

Fehér mindenség semmijében
fehérlene az én semmim is?

És most itt
a csend előtt
a csend alatt
a csend után
üzenne így nekem
Valami vagy
Valaki...

* * *

Bárha megszólalnának
messzi és közeli harangok
néma fehér mezők felett
néha egyenként
néha mindannyian!

II. Ez a jövő – már majdnem elmúlt?

Tárgyaink és dolgaink
árnyékukhoz igazodnak
és előtűnnek árnyaik.

Kisimult és határtalanná lett
a világ a magány a sivatag
önmagán túlra keskenyedett a
gondolat.

Isten nélkülivé lett az ember?
Ember nélkülivé lett az Isten?
Mindenek kitöltötték volna idejüket
és betöltötték volna tereiket?

Az Idő teljessége múltán
lehet-e
klasszikus Semmi
– fehéren fehér,
mint teli temető –
ez a világ-végi Harmónia?

Vagy csak az ember
Romantikus Semmije
lehet eme vagy ama
Világ-végi
Harmónia?

Alkonyatban

Elnézem
ahogyan nézem
ezt az öregasszonyt

Anyám is apám is halott
előttem már csak én ballagok
utánam már csak én kullogok
és ez a csendesen merengő öregasszony
akit felold
a lassan ereszkedő alkony.

***

Innen a csend
onnan az alkony.
Hátamra fordulok,
felhúzom magam
a könnyűségbe
majd betakargat anyám.

***

Messzeségből közelségből
Valakire Valamire
vár ez az alkony
„...és ekkor Valaki
így szóla
Bétölt az időség dolga –
És lehajtja fejét és meghala”.

Saitos Lajos

Négysorosak

Fagyos úton járok. Fázom.
Rámgombolom a világot.
A világ kicsi így bennem,
megfér öklömmel, rossz zsebemben.

***

Csontos holttest a partra úszik,
a háttérben vízkereszt.
Nyílna-e csókra a szám,
ha nem te lennél az áldozat.

***

Éjjel egyformák az emberek,
nevetnek álmukban puhán;
éjjel egyformák az emberek –
levetnek fegyvert és ruhát.

Nem az a csönd

A fogyatkozó Kilenceknek

Való szép futásom fölgöngyölöm,
kötöm gyolcsba valamikori gyönyöröm,
mert szél lengi átál életem, –
(sorsotok csapódik vele). –

Voltam csikó a szépség mezején, tűztipró-vágta volt az enyém,
de most csak gonddal gondolok, –
gondjaim szédelő farkasok.

Nem az a csönd, hol ott vagyok,
hol szomjan nyílik a torok,
– éneket ritkán hallhatok –,
csordák üvöltését hallgatom!

Szemere Brigitta

Reggel

Csöppen a pára,
fák leveléről gördül
a hajnali fény.

Hegy vonulása
karcot az égbe jelet:
szép nap-tünemény.

Ha szikla alól
gyík siet nesztelenül,
reggeli várja.

Amott valahol
fordul a Föld, hogy az Ég
magába zárja.

Vihar

Csillog az aszfalt,
mossa a záporosó
– fellegek vére

Zöld-lila körben
tágul a csöpp olajfolt
reszkető széle.

Távol egy pontban
bomlik az égi virág,
számára szivárvány.

Egy vén fa kidőlt.
Reszket a megmaradt nyír,
tétova-árván.

Szegedi Kovács György

Panel-naplemente lágy ecsetkezeléssel

Még itt is lehet
egy naplemente gyönyörű,
ahogyan ezer televízióban felnagyítva
megfeszíti magát
a vérvörös lét,
s fűvel benőtt szavaink
lassan elhalnak
egyre sötétülő
ablakaink alatt,
és szétfolyik aranylón a nap
minden lakásba,
ezer cet bűzös gyomrába
az éjszaka könnyeiért,
a feltámadásért,
a hajnal igazáért.

Harminchárom évesek

Superman levágott szárnytollú
liba lesz hozzánk képest,
úgy zuhanunk majd fölfelé, ezért
„nem akarom továbbá atyámfiat” s
atyámleányai, „hogy tudatlanságban
legyetek azok felől, akik elaludtak,”
mert nagy riadóval jön a csillagszemű juhász,
a Vagyok. Lesz arkangyal szózata, isteni harsona,
s zuhanunk egyre csak; megelőz a felhőkben
egy agyonvert prostituált, egy kukába ölt
csecsemő, én utolérem anyámat
és fölszabadul a „nagyonszeretlek.”

Sírásunk szívünket, tüdönket szagatja,
s mielőtt megérkeznénk az asztalhoz,
már egykorúak leszünk mind,
harminchárom évesek.

Így szoktál...

„A fésű meghalt a hajadban”,
simogatásom „késői rózsza”.
A gereblye meghalt a hantodban,
fogai sajognak, sírnak,
mintha puha hátad vakarnám.
Közeled agyamban lüktet,
s gerjedünk, mint az erősítő;
így szoktál zongorázni is anyám,
ilyen világot rengetőn.

Bakonyi István

Vére körmöm alatt

Szegedi Kovács György versei

Hosszú ideje ismerem Szegedi Kovács György verseit s a költőt is személyesen. Csöndes, halk szavú ember, mélységes hittel és erkölcsi tartással. Vidéken, a Fejér megyei Sárszentmihályon él, tehát nem a főváros forgatagában. Ráadásul kenyérkereső foglalkozása is „megóvja” az irodalmi élet belső harcaitól. Ezzel együtt metafizikus világképe, a hitbuzgalmitól távol álló ábrázolásmódja most már visszafordíthatatlanul a mai magyar líra élvonalába emeli.

Új kötete, a különös című *Vére körmöm alatt* ékes bizonyíték minderre. Akkor is, ha nem egészen egyenletes a színvonala, de számos verse maradandó befogadói élményt nyújt. Bevallottan Pilinszky János és Nagy Gáspár a legnagyobb mestere, s hogy ez nemcsak saját pályájára vonatkoztatható, az is igazolja, hogy nemrég harmadmagával kiváló antológiát szerkesztett kortársainak istenes verseiből, *Rések az időn* címmel. Vallja, hogy a költészet a világ teremtett része, s az alkotás kegyelmi pillanata az egyik legnagyobb ajándék. Prágai Tamás a fülszövegben Szegedi Kovácsnak a klasszikusokhoz fűződő viszonyát vizsgálja, s az alkotó „belső tájait” hangsúlyozza. „Azt is tudtam, hogy ebben a belső tájban otthon van még valaki. Egy nagyobb úr, akinek a vers szűkszavú krónikása megbízott megfigyelője csak.” Vagy – Kosztolányi nyomán – költőnk is egy ismeretlen Úrnak a vendége itt, a földi létben.

Új vonása hatodik kötetének, hogy korábban nem érzékeltük ennyire az önirodnia szerepét. Ez a kötet címadó versből is látszik, bár ott elég nehéz megtapasztalnunk a gyanítható istenközelséget. A profán itt erősebb a szakrálisnál. Másutt is hangoztatja, hogy az ember gyakran méltatlan az istenjáráshoz, s az is igaz, hogy a Teremtő nagyságának tudatában saját kicsinységén is tud nevetni... Akad a kötetben néhány frivol mozzanat, máskor viszont megörökíti a legnemesebb szépséget is. Például a Bella István emlékének ajánlott *Még aztánban*: „...Fehéren, szabadon kiszökők a földből. / Csontjaim fölszállnak, mint gyermekkacagás. / Gyöngy leszek az Ő udvarában. / Angyal szájában arany-nevetés...”

Azt is láttatja Szegedi Kovács György, hogy Isten rejtetten minden hétköznapi pillanatban, a valóság minden részletében jelen van. Gyakran miniatűrökben, tömörített lényegrögzítésekben mutatja ezt meg, pl. *Miserere* vagy éppen *De profundis* című versében. Ez utóbbi így szól: „Égbe meredő / csirke-lábú kopasz faágak / billegik el hajnali fohászukat, / de én nem merek / a csillagok szemébe nézni.” A különböző minőségek és síkok egymásba ölelkeznek ebben a különös hangulatú műben.

Visszatérő elem számos bibliai motívum, Jézus alakja, keresztre feszítése, a lábmosás stb. Sok történés ugyanakkor a jelenre van hangolva, és többször el is szakadunk az eredeti jelentéstől. Másutt a valóság apró elemeit emeli föl, többszörösen áttételes jelentést kölcsönözve. (pl. *Málna*) Mély gondolatiság, hit, képteremtő erő, izzó sorok – ezek mind-mind jellemzik költőnk kísérleteit.

És még egy fontos újdonságról. Kivételesen szép és emlékezetes versekben örökíti meg szüleit. Lírai önéletrajz ez a gyerekkorból, epikus elemekkel gazdagítva, s valami egészen különleges melegséggel átitatva. Az idill és a veszteség miatt érzett fájdalom együtt költözik soraiba, megéneкли a hajdani biztos családi kötelék erejét. Megrendítő vallomásokban vall, és az elsiratás lírai magaslatait éri el. Álljon itt végül mindennek igazolásaként *Anyám csodálkozó* című verse: „Anyám csodálkozó / tekintetei zuhannak / lassan elnehezülő napjaimra. / Pattogós csárdásai, / fényes zsoltárai alól / esténként még fölemeli / vöröslő arcát / a halottsirató / naplemente.

(*Szegedi Kovács György: Vére körmöm alatt. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2010.*)

Bobory Zoltán

Lábnymok a parti homokban

Kubik Annának, Fehérvárról

Az elcsendesedett hullámok után, a parti
fövényen nem látszanak lábnymaink.

Nincsenek nádtorzsák, kisodort ágak sem,
a tómeder békessége húzódik ki a fűzfáig;

alóla nézem a túlpárt vörös drapériáját,
s a felettem szétrebbenő szürke felhőket.

Az ágak között elhagyott, csepegő fészek
úgy várja a tavaszi fiókák melegét, ahogy

kiüresedetten, márványos kezünkbe temetett
arccal várjuk, hogy a fövény kagylói között

újra lábnymok vezessenek le a vízig,
két sor egymás mellett haladó lábnym.

Hajnali párbeszéd

Uram!

Mit szeretnél, mondd?

Azt, hogy a világ ne olyan legyen,
amilyenek én látom...

...

Miért hallgatsz?

Ez nem az én dolgom,
fiam!

Testünkbe feketednek

Sobor Antal segítségéért

Testünkbe feketednek fájdalmaink,
Szerelmek széjjelheverő törmeléke;
a szemlesütött elhallgatások,
védtelenségünkben túrt bántások.
Piacok otthagyt szemetjéből
kikapart, indás rágalmak.

Testünkbe feketednek vermekbe
feledett, éltető-volt emlékeink,
kézfogások, simogatások hideg
testnedvvé lett melegsége!
Barátok hitvány árulása...

Testünkbe feketednek a tekintetek,
márvánnyá kövesült arcaink,
a fekete kút-szemek fakulása,
ahova szomjazva jártunk .
s megláthattuk benne arcunkat,
fölöttünk a kék éggel...

Testünkbe feketedik a szótalanság,
a Csend, a kopogtató félelem,
a leszakadt hidak s az úttalanság;
hittelenné lett álmaink vétke,
s az elburjánzó, mérges önvád.

Testembe feketedik a hallgatás
könyörgésemre.

Vissza!

Szixtusznak

Elfordultunk Tőled, Uram, el!
Futni kezdtünk, eszelősen,
Karjaink szanaszerte dobálva
Álarcos isten mirhájában;
Szirénhangok hívtak, s nem
Hallottuk a veszett ugatást,
Véres pofák nyüszítő hangját.
Ijedt madaraid ott röpködtek
Körülöttünk, de elvakultan
És süketen hittük, hogy az, ami
Kígyóként fon körül – szabadság...
S íme, idejutottunk, Uram!
Végtelen fal tövében kuporgunk,
Egymást marva szitkozódunk,
Legyek lepnek el a bűzben.
Nincs erőnk szégyenünkben
Visszafordulni, s a tövises
Úton elindulni Feléd, Uram.
Óh, csak lenne valaki, aki
A kuporgók közül felmagasodna,
És kegyelmeddel elkezdené
Lebontani a falat, amiről
Csak Ti tudjátok, hogy
Mi az, ami mögötte vár,
Vagy kitárt két karjával
Mutatná, hogy induljunk,
Vársz minket, a földből
Jött lidércfénytől szédült,
Hittelenné szégyenült,
Megtért magyarjaidat...
A szerteszóródott szögek között,
A villám hasogatta kereszt
Tövében, térdre ereszkedve
Kérjük: hallgasd meg Uram
Könyörgésünket újra! Amen.

Sobor Antal emlékdomborműve előtt

Ilyenkor, tavaszodván, amikor kipattannak a rügyek a verandád előtti orgonabokron, és lassan, mint kis éjszakai mécsesek, a telihold és az asztalodon égő gyertya fényében megelevenednek az orgonavirágok, bizony előfordulhat, hogy úgy érzed, mintha barátaid költöznének ezekbe az éppen neked, csak neked mesélő kis csodákba.

Barátaid, akik kis ligeted fái, szeretett, lombjukkal ölelő és egyenes törzsű fái közül kidőltek, s dőlnek ki sorba, gyökérzetük nagy, mély, sötét gödröt hagyva maga után, s egyre szabadabb utat engedve a leveleket leszaggató és hidegülő szélnek.

A legkülönbek.

Mesélnek ilyenkor neked ezek, az éjszakai csillagok felé nyújtózkodó, emlékeket idéző és susogó kis varázslatok, életed sok szép pillanataról, eseményéről, barátságról, szeretetről, regényekről, versekről, képekről, felejthetetlen nótázásokról, borrról és szólnak a hűségről, a megbocsátásról, a reményről, szóval egész életedről.

Jó, hogy ezeken a virágforradalmas estéken megadja a Jóisten a találkozásokat, bátorításokkal és figyelmeztetésekkel: ne sírjatok, hiszen íme, itt vagyunk veled, veletek, és várunk titeket, mert hogy annak is eljön az ideje.

S akkor majd folytatódnak a hosszú, éjszakába nyúló beszélgetések, vidám borozgatások, nótázások és verselések, és hol könnyezve, hol nevetve felidézzük majd mégiscsak szép volt földi életünk, immár a mindenséggel örök pillanatait.

Amelyek persze kísérnek minket éltünkben, jaj, mi is lenne nélkülük!

Takács Imre lobogó sörénye, tarisznyája, benne a szegényes Katalin-virág, Sömjén vize. Bokros János hite, hogy fölépítjük Cézároknak omladékán a templomot, M. Tóth Pista éltető barátsága, színei, Lendvai Tóni tiszta jósága, a foci szeretete, a zenéért és értünk rajongó Somorjai Feri bácsi, Kudor Feri fábólfaragott egyenessége, Bella Pista, hűségkeresztrel a vállán, Kutyu, a Nemzet Színésze, Ágoston Béla, akire a Nagyfater rábízhatta az álmát s a többiek is mind...

És hát persze, az egy éve immár ebben a világban fénylő Sobor Antal.

Nehéz volt annak idején elviselni a Jóisten akaratát, ami, hihetetlen, hogy már egy esztendeje beteljesedett.

De az is a Jóisten akarata és ajándéka, hogy Tóni itt van velünk. A reggeli nap aranyló pompájában ragyogó nőalakjaira ébredhetek nap-mint nap, ágyammal szemben ott sorakoznak a könyvei, mind, köztük az életünknek, erkölcsünknek, hitünknek irányt adó *Perelj, Uram!*, mellettük egy orosz hadifogságban készült kis szobor, egy magyar baka szobra, emlékeztetve azokra a katonákra, akik éjjel hazamentek szeretteiket meglátogatni, fagyhaláluk előtti pillanatokban.

A fizikai hiánya eleven fájdalomával, de mégis jelen van, ha belépek a művelődési ház udvarába, vagy leülök az íróasztalomhoz, aminél nem múlt el nap beszélgetésünk nélkül.

Mint ahogy nem múlt el nap anélkül, hogy lementem hozzá, a képektől zsúfolt, kü-

lönös, utánozhatatlan hangulatú kis szobájába, a szeretett „műtermébe”, ahol állandó székem volt, az övével szemben, úgy, hogy mindketten pillantásokat vethettünk a legendás festőállványon éppen készülő képre.

Most, hogy így az évforduló miatt elevenebbé lett minden emléke körül, három kép, három pillanat jön elő bennem ragaszkodóan: Ahogy a festékes, tőlem kapott kék kötetnyében, számomra igazi „festőtartással” viszi föl a festéket, határozott, láthatóan a képzelettel irányított mozdulatokkal a vászonra, lemezre.

Aztán az a pillanat, amit egy fotó örökített meg számunkra, s amit hála Istennek megtaláltunk a Vár számára, abban a számban, amelyben búcsúztunk Tónitól. Tapsol ezen a képen, talán egy könyvhéti rendezvényen, ahol nyilván – hisz könyvekről, az irodalom ünnepéről volt szó – boldog volt, örült, s ez a taps nem valakinek vagy valaminek, hanem az egész világnak szólhatott: itt vagyok, boldog vagyok, és Isten áldjon, világ. Pedig, tudom, s akkor már tudta ő is, Kháron ladikjának csobogását lehetett már hallania, ugyan messziről még.

A harmadik élő kép bennem, amikor már az újabb találkozás gondolata is beférkőzhet az ember képzeletébe, a földtől az égig érő, hatalmas látomás: utolsó látogatásom, találkozásunk búcsúpillanata, amint az ajtóból visszafordulva, talán már a viszontlátás reményét elvesztetten köszöntem neki. Nehezen, lassan felemelte a kezét, úgy intett. Szó nélkül. Sokat gondolkodtam azóta is ezen a mozdulaton, mondom, elevenen, fájdalmasan, de mégis hihetetlen biztatóan él bennem.

Búcsúintés volt, tudom, tudhatom már. És figyelmeztetés, ahogy őtöle mindig, szeretettel és jósággal: finom, nem is atyai hangon, hanem úgy, ahogy talán az Édesanya szól gyermekéhez, kaptuk a figyelmeztetést, tanácsot: ne sírjatok, ne szomorkodjatok és tudjátok, ez az élet rendje. Amikor itt az ideje, amikor az Úristennek máshol, másként van dolga velünk, akkor menni kell. Higgyétek. Higgyetek.

Ezért érezhetem ebben a képben, így azt is, hogy az az egykor erős, az akarattjai kertben edzett kar, amely ott erőtllenül és olyan nehezen emelkedett fel intésre, az író, a festő, a barát, a tanító karja, majd újabb ölelésre fog nyílni felém, úgy, mint itt lent oly sokszor és olyan szeretettel.

Nemrég volt a költészet napja. Akkor gyakran idéztem József Attilát, aki azt mondta: A Művészet, a költészet nem az alkotó, hanem azáltal lesz érték és maradandó, akik olvassák, élvezik, megtalálják benne a szépséget, és keresik benne az emberséget.

A költészet, az irodalom, a művészet lényegét nem lehet különbül megfogalmazni.

S nem lehet tehát J. A. szavai örökérvényűségét vitatni. Csak szerényen, de hittel kiegészíteném, magam, magunk számára: Sobor Antal nemcsak a nagyszerű, ránk hagyott életmű miatt halhatatlan és örök értékű, hanem számunkra felejthetetlen, példaként élő egyénisége, szellemisége miatt is. Tehát nem csupán az író, hanem az a nagyszerű ember, akit pontosan egy esztendeje nem látunk már az utcán, nincs közöttünk a rendezvényeken, és nem szorítja meg kezünket azzal a tiszta szeretettel, amivel kevesen tudnak minket megajándékozni és bátorítani az élet szeretetére.

L. Simon László

Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a jó Istenhez

Sobor Antalnak

Hol vannak a falak,
a bástyák,
az erős palánkok,
az acélos katonák,
a bátor magyarok?
Egykoron itt éltem,
e királyi városban,
de *mint az fű levágattam,*
s mint széna megszáradtam,
éltemtől megfosztattam,
s kínra jutottam.
Miért kell látnom
ezt a zsibbasztó zsibongást,
ezt a dicsőségétől megfosztott várost,
az utódok üres tekintetét,
a gépi kóddal írt valóságot,
a betanított munkásokat,
ahogy futószalagra pakolják a szívüket,
az arcuk emlékét,
melyekből unott mosolyú
robotok szerelnek össze
újabb embereket,
akik majd sorban állnak a boltban
vízálló fóliába csomagolt,
mikróban melegíthető emlékekért.

Miért küldtek vissza,
vérben beborult szívem,
miért háborgatsz,
mikor már láttam
keresztes tornyaink épülését
és szent ügyünk bukását is,

mikor már jártam az ördög
búval virágozó rút
sötét tömlőcében,
s voltam *talpveréssel kínoztatott fogoly,*
mikor már átúsztam
a hősök kifacsart testével táplált
kiömlött folyón,
hol a sötét víz eggyé vált könnyeimmel,
kikezdte bőrömet,
beszivárgott a körmeim alá,
sós levével puhított,
majd a testem
lassan felolvadt benne.
Ez az igazi hosszú háború,
ez itt a végtelen harc,
itt már nincsen folyó,
s nincsen part,
se katona,
se áldozat,
már nem tudni, ki a magyar –,
itt program küzd programmal,
operációs rendszer a vírusokkal,
köröttünk fényes kábelek,
szerverek és modemek,
a tudást megosztó rúterek,
kódolók és dekóderek.
Isten, szent Isten, könyörülj rajtam,
S adjad meglátnom, azkit otthon hattam, Véle szent
neved hogy én áldhassam,
Szép kikeletben én is részem lássam.

Némán kérlek,
engedj visszatérnem,
vissza a régmúlt rejtekébe,
ahol nincsenek mások,
csak porosodó képek.

Forgószélnél forgóbb az emberi élet,
édes hazám, imádkozom érted.

Szakolczay Lajos

Jövőben a múltunk

Nagyváradi töprengés a magyar irodalom jövőjéről

Hogy a múlt akarva-akaratlan hordozza a jövőt, ahhoz nem fér kétség. Ám ahhoz, hogy a jövőbe beépüljenek a múlt értékei, s az elgondolt (tervezett?) jövő arra a sok százéves hagyományra épüljön, amely biztos alappá válhatik a gondolkodás számára is, sokat kell dolgoznunk. Mert a magyar irodalomnak ebben a globalizált, s a Gutenberg-galaxisból kitántorogni igyekvő világban csak akkor lesz jövője – akár az olvasási szokások drasztikus megváltozásával is –, ha arra koncentrál, ami századokra visszamenően a hajtómotorja volt: a nemzet szolgálatára.

Sokak előtt furcsának – mi több ómódinak tűnhet – ez a világosnak tetsző okoskodás, hiszen a magukat liberálisnak, egyúttal minden dolgok kikiáltójának hívó szellemi kalauzok már jó ideje szajkózzák, hogy az igazi író nem nemzetben, hanem alanyban és állítmányban gondolkodik. Az a sikk – és a kánonalakítók elvárása szerint csúcs –, ha az író fittyet hány a közösség gondjaira, hazájára, nemzetére, csak a magánélet (önkifejezés, önkielégítés, szerelem, személyiségviharok) terepén császárként alkotja meg „remekművét”. Lehetőleg azon a posztmodernnek mondott, már önmagában is ironikus, körülíró, hezitáló, töredékes *blabla* nyelven, amely a hajdani avantgárd (Kassák Lajosék) nyelvét is megcsúfolva próbál hiteles képet nyújtani.

Miről is?

Saját pocoktúrásáról. Amelyben a nemzeti tragédiák nem ébresztenek fájdalmat, s a vélelme szerinti bukdácsoló nemzet csak akkor érzi jól magát, ha baljós történelmét konzervként fogyaszthatja. A bizonyos, napi politikához való igazodás – a kurátorok és pénzosztók fölöttébb ezt becsülik – csak segíti az önkifejezés eme „tágasságát”.

Írónk sosem a valóval, hanem saját árnyképének minél érzékletesebb megfestésével viaskodik. Ha azt nem mondja is, hogy vesszen 1848 és 1956 – a fényes dátumok! – igazsága, de nem tesz, mert nem akar különbséget tenni gyilkos és áldozat között. (Horn Gyula, a *pufajkás* ezért tündökölhett – az ő hallgató belegegyezésüket bírva – oly sokáig az ország élén.) Mert akkor leszünk csak igazán karakán szellemi emberek – különösen Trianon fölemlgetése fáj a kiszidolozott fejű, az összmagyarság együvé tartozását minduntalan tagadni akaróknak –, ha múltunkat minduntalan megtaposuk. „Magyarkodni” nem illik, hangoztatta (és erejét vesztvén hangoztatja ma is) az a siserehad, amely guanóként nehezült évtizedekig a kultúránkra.

Irigyeljük fullánkossal, groteszk játékosságát mutató nyelvüket? Bátran odamondogató – már-már nemzetárulásnak tetsző (az Amerikához címzett levélben az országot bevádoló) – fölszabadultságukat? Világlátásuk modernségét? „Agysziporkáik” előtt – egy pillanatig megtévesztő ez az okosság – fejet is hajtának, ha nem ismernénk

Páskándi Géza *abszurdoidokban* tündöklő életművét. Verseit, esszéit, színpadi játékeit, amelyekben a legnagyobbakhoz (Kafkához, Ionescóhoz, Mrozekhez) is mérhető színvonalon a kis népek (más szóval: Közép-Európa) tragédiája, a hatalom és a zsarnokság természetrajza briliáns módon, filozofikus éllel megmutattatik.

Vitriolos tragikomédiájának, az *A vigécnek* a politika handabandájával kisémmizett nincstelen öreg hőse, aki végül már csak rőfögni tudott – minél több magyar szót elfelejtett, annál nagyobb anyagi gazdagság vette körül –, jót derülne a pozsonyi *Irodalmi Szemle* legfrissebb számában (2011. 6. sz.) olvasható naplójegyzeten. Végül is nincsen kisebbségi és többségi magyar nyelv, csak *magyar nyelv* van, s aki tudományosságot mímelve a jó ízlés ebbéli határait átlépi, az jövőnket (tágabban: a magyar irodalom jövőjét) nem építi, hanem már megszületése előtt rombolja. Kulcsár Ferenc, a kitűnő szlovákiai magyar költő a Magyar Kultúra Napjáról elmélkedő naplójában (*Gyöngyök és göröngyök*) szóvá teszi az egyik öntudatos honi (értsd magyarországi) „kánonyártó kisiparos” blikkfangos szóhasználatát, mondatfűzését. „Ha ugyanis annak (a Nyugat-érának – K. F.) költészettörténeti relevenciája a tét, vajon poétikailag miben más az új, közvetlenebbnek, (kissé megtévesztően) retorizálatlanak mondott líra, illetve a hétköznapi (lefokozott) beszédet a vers közlésigényéhez emelő dikció az előzményként említett ironikus, nyelv és hagyomány transzdialogikus horizontjában keletkező költészethez képest, mellyel szemben az előbbi meghatározódik, a »líraisághoz« való viszony változásainak tettenérése megkerülhetetlennek tűnik a történeti távlatok kirajzolásához.”

Remélhetően a „történeti távlatot” – magyarán, a magyar irodalom jövőjét – nem ez a gurgulázó handabanda fogja kirajzolni, hanem a sokak szerint a kánonok alján – legalján – elheveredő beszéd. Amely ha vesztített is évszázados zamatából, világosan, érthetően, a szavak és a hangok érzékeny sípján fogja a műalkotást (regényt, novellát, verset, drámát, tanulmányt) az olvasó elé vinni. Ha egy pillanatra a zseniális nyelvészre, a kolozsvári Szabó T. Attilára emlékezünk, a magyar nyelv jövőbeni – idealista várakozás? – kapuját is magunk előtt látjuk. Amelyen már, sajnos, a szavak nem oly természetességgel fognak átal menni, mint ahogyan azt az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* egyik másik zseniális példamondata mutatja – „1596: Noha testemben is megromlott ember vagyok, de nehezebb, hogy lelkem nem csendesedhetik. 1811: A cigánynak a muzsika oly elementuma, mint Archimédesnek a híres punktuma, melyben ha megveti lábát, más nemzetet feljül halad sokkal, s a sarkából kiveti. 1855: A pezsgő vére s meghülepdedt gondolkodásra egyformán szüksége van leigázott nemzetünknek.” –, ám föltehetően az új beszédnek is lesz – kell, hogy legyen – íze, aurája. Ne hangozzék fellengzősen – méltósága.

Ki tudja, hogy a szomszéd országokban – Romániában, Szlovákiában, Szerbiában, hogy csak a jelentős magyar lélekszámú nemzettestvéreinket említsem – a jövőben ki-küzdetik-e az önrendelkezés legmagasabb formája, az *autonómia*. S ha igen, a *magyar* szó esélyeit is ide gondolva, tudnak-e vele élni többé-kevésbé – Sütő András szavával –

„nyelvkárosult” magyarjaink. Amikor Görömbei András a szórványmagyarsággal foglalkozó *Kufstein X.* tanácskozásának előadásait közreadó kötetet vizsgálja, megállapítja: „a magyar diaszpóra („erősödését a múltban a nemzet történelmi tragédiái okozták”) általában képzetebb, mint a szórvány magyarsága. A kisebbségi magyarság asszimilációja viszont sokkal erősebb a szórványok peremvidékén, mint a tömbben élők között.

A diaszpóra fogalma is nagyon összetett, benne külön csoportot alkotnak a Trianonban elszakított magyar területekről Magyarországra menekült, s ott magyar közegben létrejött erdélyi, felvidéki, vajdasági magyar diaszpórák. De vannak ezektől lényegesen különböző helyzetű, mert idegen nyelvi közegben Nyugaton élő »trianoni diaszpórák« is.

A kisebbségi magyarság létszámbeli fogyása – különösen a többségi nemzet létszámával összevetve – a Kárpát-medence minden országában nagymértékű az utóbbi két évtizedben is. Ezért minden szerző (mármint a tanulmánykötet szerzője – Sz. L.) a magyarként való megmaradás lehetőségeit és esélyeit kutatja. Ezt szolgálja a nemzeti identitásunk összetettségének a megvilágítása éppúgy, mint a »kettős kötődés« értékteremtő lehetőségeinek a hangsúlyozása. A »területenkívüliség« létformáját Deák Ernő a fennmaradáshoz szükséges »megalapozott magyarságkép« révén tartja értékteremtő lehetőségnek: »az egyensúlyteremtés« csakis úgy lehetséges, hogy magyarságunk megőrzése és továbbadása a mindennapi kihívások, sőt konfrontáció viszonylatában meggyőző értékötletet jelent. Gereben Ferenc sok-sok felmérés alapján tanúsítja, hogy az *anyanyelvnek* (kiemelés – Sz. L.) kiemelt szerepe van az önazonosságot biztosító tényezők sorában. Az önazonosság elemi feltétele ugyanis az anyanyelvi kultúrában való otthonosság zavartalan lehetősége és minden szintre kiterjedő tágassága.”

Görömbei könyvkritikának szánt meditációja világosan elénk tárja – a kötet szerzőit bőven idézve – a határainkon kívül élő magyarság elképzelt jövőképeinek fázisait. Amelyek között a tragédiát a homálynál is sötétebb „lyuk”: a lélekszám fokozatos fogyása jelenti. (Csak érdekességként, Szlovéniában az utolsó népszámláláskor a jó körülmények ellenére mindössze ötezren vallották magukat magyarnak.) Ha elvész, törik, zsugorodik az anyanyelv, és mind kevesebben fogják beszélni (az írás értéséről nem is beszélve), kinek íróják a jövő magyar irodalma? És milyen nyelven? Keveréknyelven, a többségi nemzet egyes szavait átvéve (még Sütő szépprózájában is szerepel a *navétázik* – ingázik), vagy angolos beütéssel, hiszen a világhódítás csak ilyen körülmények között lehetséges? (Más lapra tartozik, ha a montázsvers idegen nyelvi elemeket, szövegrészleteket állít a minél gazdagabb kifejezés szolgálatába. Legjellemzőbb példa erre a nálunk még mindig csaknem ismeretlen amerikai Bakucz József költészete.)

A magyar irodalomnak csak akkor lesz jövője, ha az magyar nyelven íródik. A magyar irodalomnak a jövőben is csak akkor lesz olvasója, ha a könyvet, folyóiratot kézbe vevő, a számítógépen (interneten) tájékozódó érti a magyarul olvasottakat. Kultúránk hagyományvilága – az irodalom és az olvasás mellett ide sorolódik a képzőművészet, a színház, a zene, a népismeret, a műemlékvédelem stb. – van annyira erős, hogy a leg-

fontosabb pillérek erős tartószerkezetül szolgálhatnak a majdani – remélhetően mindenkit (otthon és kisebbségben élő) befedő ponyvának.

Amelynek értékbiztosítékai azok az átmenthető – pontosabban az értékláncolatnak folyamatosságot biztosító – eleven, eddig is jól működő „szerkezetek”, amelyekben az esztétikai értéken túl (vagy vele összhangban) bizonyos magatartást erősítő, identitást és közösségi érzésvilágot formáló *részecskék* is ott vannak. Lehet Rejtő Jenőt – akár Dsidát meg sem említve – a magyar irodalom élvonalába emelni (a *Magyar irodalom története*i című híres-hírhedt kézikönyv ezt megtette), ám akármilyen globalizáció felé dőcögünk (rohanunk?) is, éles határt kell húzni a *Pizskos Fred, a kapitány* és a *Psalmus hungaricus* közé.

Azért, mert más érték.

Természetesen nem a humor, a jó kedély negligálásáról van itt szó – ha a Dsida Jenő-i életműhöz méltó társ kerestetik, akkor kitüntetett figyelmet érdemel Karinthy Frigyes oeuvre-je –, hanem az érték konzekvens fölismeréséről. Ebben tántoríthatatlanok vagyunk. Nincs az a liberális maszlag – hosszú ideje az SZDSZ írta, ma földalatti kazamatákból sugallja az egyedüli érvényes értékrangsort –, ami megtéveszthetne bennünket. Nincs az a sántikáló Márai-program (pedig milyen hosszú volt a készülődés!), amely meggyőzne bennünket a gyagya gyermekkönyvek – régen a gyerekkönyveket írók írták – értékéről. (Természetesen a Trianon-verseket összegyűjtő antológia, mert „kiselejteztetett”, ezen a szálon nem juthat el a magyarországi és a kisebbségi – kolozsvári, kassai, szabadkai, beregszászi – könyvtárakba.)

Az egyetemes magyar irodalomban – hisszük – mindig is megkülönböztetett értéket képviselt az a „bajvívó vonulat” – Balassitól és Petőfitől Illyés Gyuláig és Nagy Lászlóig, Adytól és József Attilától Juhász Ferencig és Kányádi Sándorig, Csoóri Sándortól és Buda Ferencről Utassy Józsefíg és Nagy Gáspárig húzódik a sor –, amelynek alkotói nem zárkóztak el a közösségi ügyektől, a nemzet szolgálatától.

A magyarság ébrentartásától.

A jövő magyar irodalmának, kiegészülve más ajkak zseniális énekével (Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Pilinszky János) ezt a hitet kell átmentenie, ha továbbra is nemzetformáló erővé akar válni. A színháznak és a templomnak ugyancsak fontos szerepe lesz abban, hogy a *magyar ige* ne elsorvadjon, ám teljében virágozzék. (Akarjuk, nem akarjuk, mindkettő – főképp kisebbségi körülmények között – az anyanyelv védőbástyája.)

Bár az esztétika érték a legfontosabb, ám ha az valamilyen oknál fogva csorbul – Ristic hajdani szabadkai szerb nyelvű színházi előadásai bármennyire is fölemelők voltak, nem lehetett tájolni velük, mert az egyszerűbb délvidéki magyar a dialógusokat nem értette –, az egész veszít erejéből. A jövőbeni magyar irodalomnak (és magyar színháznak), ha egyáltalán lesz még befogadó, s az eltékozolt magyar nyelv híján (Páskándi) nem csak rőfögni fogunk, ilyen „kis” dolgokra is figyelnie kell.

A múlt értékei – jövőnk alapja.

Oláh János

Hajnali madárszó

Máskor is előfordult velem, hogy álmában kitakarózott, s az éjszakai hűvösség megbor-zongatta. Az első pillanatban nem gondolt hát semmi különösre. Néhány tizedmá-sodperc elég volt azonban ahhoz, hogy ráeszméljen, most valami egészen másról van szó. A madarak zsidongása szemérmetlenül, tolakodón közlő csattant föl, a bőrét csiklandozta ez a cikákoló hangzavar. Úgy érezte, a féktelen kedvű csőrök, a rigó, a csíz, a pitypalatty habókos karma mind a hajába gabalyodik. Szárnyak tollmotosását vélte érezni a nyaka, a válla környékén, surrogva futottak végig rajta az érintések a feje búbjától hivalkodóan duzzadó mellén, horpadt hasán, ágyékán át egészen a láb-ujja körméig. Még nem fogta fel egészen, mit jelent mindez. Arra is, hogy hajnalodik, csupán a madarak nyughatatlan viselkedéséből következtethetett, hiszen csaknem teljes volt a sötétség. Az elhanyagolt, ismeretlen kert, amit követhetetlen buzgalom-mal vert fel a csalán, lepett be a bozót, bélelt ki a fű, a moha, bizonytalan rémképeket, semmihez se hasonlító árnyékszörnyeket vetített feléje.

Nem csak a sötétség akadályozta abban, hogy ráébredjen a valóságra, ösztönösen ódzkodott a tájékozódástól. Azt remélte, amíg nem ismeri föl a helyszínt, nem em-lékszik vissza az előzményekre, nem kell számot vetnie a következményekkel sem. Ezt, a következményekkel való szembenézést nagyon szerette volna elkerülni, bár legbelül érezte, semmi esélye rá. Ideig-óráig ennyi-annyi haladékot kicsikarhat ma-gának, de végül minden kiderül, föl kell ébrednie, ha már föl nem ébredt, és ébren nincs most is. A tenyerével többször végigsimította lúdbőrző, mégis lázasan forró testét, tudta hát, mégis képtelen volt tudomásul venni, hogy meztelen. Azt is pon-tosan tudta, nem álom ez, mégis valami ébredésfélében reménykedett. Az ébredés azonban elmaradt.

Be kellett látnia, fel kell öltöznie. Annyira fázott, hogy a foga összekoccant. Nehe-zen, szinte mesterségesen lelassított mozdulatokkal tapogatózott a ruhája után, de nem akadt a keze ügyébe semmi. Ettől ijedt meg. Kapkodva kezdte keresni a bugyit, a harisnyát, a kombinét, a blúzt, a szoknyát, a cipőt. Nem értette: hogyhogy nincse-nek sehol? A józanság jeges zuhanyként öblítette le eszméjétől az álom és a már amúgy is tűnőben lévő részegség keverékkábulatát. Amikor először volt kénytelen télvíz idején a tornác takarítása közben könyékig a jeges felmosóvödörbe nyúlni, ak-kor kapta el ugyanez a dermesztő érintés, igaz, csak könyékig. Most végigsiklott a bőrén, egészen a feje búbjától a lábujja hegyéig. És befelé is, egészen az emlékezet idegvégződés-érzékeny nullpontjáig.

Újra látott mindent, de pontosabban, világosabban, kegyetlenebbül, mint akkor, amikor valóban látta. Ártány közlegény, bár ő magát zászlósnak mondta, tolakodó,

mézesmázás pofája, mímelt előzékenységtől zsibbadt mosolya közelképben, a túlpúderezett arcból repecskes térképe belerögzült a zuhanásba. Utálta Ártányt, de legfőképpen magát, hogy engedett neki. Nem értette, hogyan történhetett, amikor pedig mindent tudott róla, mindent, de mindent. Mégis megszédült. Azt hitte, vele más lesz, hiszen valóban másnak mutatkozott. Az uja köré csavarhatja, azt hitte.

Bizonyos fokig érthető volt, hogy elveszítette a fejét.

Ha valakinek nem volt, az itteni szóhasználat szerint, aranyos pofikája, hosszú volt mondjuk az orra, hegyes az álla, egyből rámondták a kerges lelkű vénasszonyok, hogy csúnya. Gizi is hiába érezte az ítélet igazságtalanságát, hiába tiltakozott ellene nemcsak az értelme, hanem testének minden a tükör előtt megnyilatkozó porcikája is, nem volt fellebbezés, ahogy a falusiak tudákosan hajtogatták, apelláta.

A büszkeségével, a fennhéjázásával tüntetett e durvának és igazságtalannak érzett megbélyegzés ellen. Az más kérdés, milyen eredménnyel. Annak ellenére, hogy ez az urizálás kissé szánalmasra sikeredett, bizonyos értelemben mégis sikeresnek volt mondható, a falusiak többségét mindenestre bosszantotta. Gizinek pedig ennyi elég is volt. Tudta, annál többet nem érhet el, minthogy némi borsot tör a nyelvüket rajta köszörülők orra alá. Hadd prüszköljenek, gondolta magában, és ilyenkor még nevetni is volt kedve. Csekély kárpótlást jelentett mindez, ráadásul a helyzetén cseppet sem javított.

Ugyan, mire vág föl annyira, morogták ingerülten az ügyeletes pletykafészek, talán arra a vacak érettségijére, na hiszen, elmehet vele a sóhivatalba. És tovább köszörülték rajta a nyelvüket. Tudta, most már aztán végképp nem talál tisztességes udvarlót hethedt faluban sem. Ha nem éri be valamelyik idejekorán megözvegyült trágya- meg pálinkaszagú állatgondozóval, hát vénlány marad. Ezt már húszéves korában rámondták akárkire. Nem, ezt a végkifejletet, elhatározta, nem várja meg, akkor inkább fölül az éjféli gyorsra, s meg sem áll, amíg valamelyik építőipari vállalat munkásszállásán helyet nem szorít neki az állam egy emeletes vaságy kiteknősödött fészkeben.

A kezdeti időkben sok-sok ilyen malteros lány rebbent ki a faluból. A legtöbbszörének végleg nyoma veszett. Nem érkeztek róluk hitelt érdemlő hírek, csak a pletyka kíméletlen malma örölte tovább a valamikori hírüket, költött róluk mesébe se illő, rossz-hiszemű történeteket. Többnyire nem találtak rá soha többé az eltévelyedőkre. Hiába utazott fel egynek-egynek az apja vagy valami más katonaviselt rokona a fővárosba, kezdett kutatni, kérdezősködni az elveszett után minden világjáró tapasztalatát latba vetve, szinte sohase jutott eredményre, ami nem is csoda. Ha véletlenül sikerült is átvergődnie a pályaudvari váróteremben vizslató rendőrökön, a beláthatatlanul kusza nevű vállalatok személyzeti archívumainak kartotékdobozai akkor se nyíltak meg előtte. Mélységes titokként kezelték az ide költözöttek adatait az illetékesek. Maga a hétfejű sárkány se láthatta volna el különül ezt a feladatot, mint az osztályvezetői székekbe ez időre jócskán belepuffadt, kiérdemesült agitkák, akik a valamikori pár-

kák szerepét átvéve sanda rosszindulattal fonták, tépték, szaggatták a nekik kiszolgáltatott sorsok fonalát.

Voltak néhányan, akik nem bírták az idegenbe vetettség megpróbáltatásait, s hazatértek, tudván-tudva, hogy legtöbbször még a szülői megértést, jóindulatot is nélkülözniük kell. Mégis inkább választották a megszokott környezet által emberszabásúvá szelídített törvényenkívüliség állapotát, semmint a nagyváros minden – számukra az anyatej ízével együtt megismert – rendnek fittyet hányó brutális étvágyának való kivetettségét. Igaz, sorsuk itt is a számkivetettség maradt, de legalább itthon voltak, valahogyan mégis összetartoztak azokkal, akik kivetették, lenézték őket. Ők voltak a szerencsés visszatérők. Számos hazatérőnek azonban már csak csendes temetésére gyűlt össze a legszűkebb rokonság, s még az is foghíjasan.

Akik a tegnapi katonamulatságra szóló meghívást elfogadták, többnyire ehhez a kaszthoz, a megtért malteros lányok kasztjához tartoztak. Talán csak Gizi lógott ki a sorból. Elkényeztetett boltos lány létére meg sem jelent volna ebben a kétes társaságban, ha Törekös Józsi őt is hívja, mint a többieket. Igen, akkor biztosan lemondja a részvételt, vagy le se mondja, egyszerűen nem jelenik meg, ahogyan a többiek is tették. Józsi, a főszervező volt az oka mindennek. Ha nem hagyja ki a névsorból, nincsen semmi baj. Így azonban el kellett mennie, csak azért is, hogy megmutassa, tesz ő Törekös Józsi stencilezett meghívóira. Annyit se érnek azok, mint a múlt heti Szabad Föld, mint a körme feketéje. Rajta aztán nem fog ki se Józsi, se más, azt tesz, amit akar, oda megy, ahova akar, akár hívják, akár nem, elvégre a maga ura. Igen, ezt meg kellett mutatnia.

Néha besegített az anyjának a boltban, de össze azért nem törte magát. Hogyne, érettségizett lány létére csak nem fog az örökös savanyúcukorka-szagban megáporodni. A tanácsháza, a termelőszövetkezet irodája mind tele voltak már az előtte végzett lányokkal, alább pedig ő se akarta adni, az anyja még kevésbé. Majd éppen, hogy kiröhögtesse magát! Az anyja is elsüllyedt volna szegényében, ha a lányát kapával, gráblával a kezében látják a mezőre, a rétre járni, munkaegységért kepesztetni Gizit, ahogy a többi tanulatlan falusi lányt, nem, ezt mindenképpen el akarta kerülni, nemcsak Gizi, ő is. Szinte hallotta a szomszédokat susmorogni: Na, látod-e, mi lött az Abosné lányábu, mögsütheti azt a hírös bizonyítványát, erre köllött annyira főnhordani az orrát, erre vót jó az a nagy flanc?

Így aztán Gizi otthon múlatta az idejét, hol kellemes, hol kellemetlen semmittevéssel. Az érettségi óta az anyja még a házimunkától is igyekezett megkímélni, nehogy kirepedezzen a keze, letöredezzon a körme. Egy alig húszéves lánynak nem éppen mulatságos a falu kényszere által rászabott vénlányszerepet eljátszani, különösen nem akkor, amikor egész testében az elfojtani semmiképpen sem vágyott életöröm forrong.

Lázadni akart hát mindenáron. És ez a bál, ez a katonabál, bármilyen kényszere-

detten összeeszkábált multság volt is, vagy talán éppen azért, megfelelő terepnek bizonyult indulatai levezetésére. Tombolt a lázadás az ősök hülye népdalokba fojtott fájdalma ellen. A magnóból recsegve-ropogva előzőnlő harsány angol szavak, talán éppen azért, mert egyet se értett belőlük, mitikus távlatot adtak ennek a Szabad Európa Rádió által amúgy is a földöntúli jelenségek körébe emelt zenének. A ritmikusan ki-be kapcsolgatott fényszórók, a falusi multságokon eddig sose tapasztalt hangerő s a szomszéd laktanya kiskatonái meg a kaszagyári ifjúnunkások okozta állandó lökdösődés megtették a hatásukat. A gyerekként megtanult, de azóta szégyellnivalóvá vált falusi táncok mozdulatai ugyanúgy egy szempillantás alatt a feledésbe merültek, mint az újmódi tánciskolai tudnivalók. A kollektív vonaglás, amit elsősorban a teherautóval ideszállított kaszagyáriak diktáltak, mindenkit, így Gizit is megbabonázta.

Mint mérges darázsraj, úgy dongta körül az okvetetlenkedő Törekös Józsit félrelökve az Ártány Dezső vezette laktanyai különítmény. Gizi hirtelen szédült bele a csábító démon szerepébe, abba a szerepbe, amelyre álmában sem számított soha. Nem csoda, hogy elvesztette a fejét.

Igyál, kislány, ez nem árt, jaj, csak egy-két korty söröcske meg egy pohár kóla. Így duruzsolt a fülébe Ártány meg a többiek, és ő engedelmesen ivott. Fölé hajoltak, csak egy csókot adjál, kislány, s ő a táncban elbódulva adott.

Ártány s a többi részeg legény erős, mohó mancsa perzselő lángként kapkodott feléje, a derekát, rezgő mellét tapogatta. Ölegették, nem engedték.

Igyál, kislány, ez nem árthat, csak felfrissülsz tőle! Ivott, táncolt boldogan, nevetve, jaj, de hol van, hova szédült, milyen mély verembe?

Az Ártány vezérelte díszes kompánia, mint a forgósél ragadta magával. A paplak kertjét övező hátsó téglakerítés rejtekében estek neki, meztelenre vetköztették, s azt tették vele, amit tehettek. Végül áthajították a kerítésen a túloldalt burjánzó sűrű csalánosba. A ruháin megosztottak, mint prédán a farkasok, kinek a blúz jutott, kinek a szoknya, a harisnya, a buldogképű a bugyira csapott le, nagy keletje lesz neki, gondolta, a laktanyában. Így széledt szét jóllakottan a zsákmány birtokában a horda.

Minderről Giziben már csak valami emlékféle zsongott, mint az anyaméh születés előtti sejtelve, amelyről ugyancsak semmit nem tudunk, de amelyet mégis képtelemek vagyunk egy életen át elfelejteni.

A kert trópusi izgalma egyszer csak megfagyott. A madarak elhallgattak, a levelek moccsanatlanul meredtek a sötétbe. Ez a csönd, ez a mozdulatlanosság azonban csöppet sem volt megnyugtató, olyan volt, mint a kényszerűen hosszú ideig visszatartott lélegzet okozta kimerültség, az ájulás közeledtének káprázata. Vélt zajok, vélt mocnások lobbantak elő mindenünnen a könnyelműen kényükre hagyott zugokból. Gizi ijedten szökött föl a helyéről, és szégyenlősen, egyik kezével az ágyékát, másikkal a mellét takarva futott előre az egyre ritkuló lombok között a meztelen talpát sajgató kőzúzalékos ösvényen. Nem gondolt semmire, a bőrét beborító csaláncsípések han-

gyaérintésnyi tűnyomaira se, üres volt a feje, akár egy őszi madárfészek, de neki most nem is gondolkodnia kellett, sokkal inkább cselekednie. Cselekednie, bármi áron.

A paplak tornáca elé érve megtorpant. Ekkor tudatosult benne, hol is van. Már-már azon volt, visszafordul, amikor belülről, a zöldre festett, hólyagosan hámló faajtó mögül harsány kutyaugatás hangzott fel. A várható hatással ellenkezőleg Gizit ez megnyugtatta. Megállt a lépcső előtt, és várt. Maga elé képzelte a plébános úr magas, kissé görbedt alakját, a fekete reverenda úgy lóg rajta, mit egy jobbvágású madárijesztőn a folt hátán folt kidobott télikabát, a vakítóan fehér csontgallér fölött a fekete szeme mintha egyenesen a másvilágról világítana. Nem, nem jó, igazította ki magát Gizi, azért aludni talán ő is pizsamában alszik. Vagy meztelenül, ahogy azt a kommunista agitátorok beszélik róla, s mielőtt lefeküdne, éjfélig táncol a tükör előtt, a sarka úgy kopog a kemény tölgyfapadlón, mint a kecskepata.

Árky atya körül, ahogy megérkezett és elfoglalta a hivatalát, egyből magasra csaptak az ellentétes szenvedélyek hullámai. Sokaknak már pusztá hallásra sem tetszett a hír, miszerint a megszokott, idevalósi Szajczy plébános úr helyett idegen érkezik, méghozzá a tekintélyes, ugyanezért többek által meglehetősen rossz szemmel nézett, irigy lenézéssel emlegetett Torosnyékről. Arra a mellékkörülményre ügyet se vetettek, hogy ez a helycsere Árky atya bukásával s Szajczy plébános úr fölemelkedésével volt egyenlő, mert hiszen akkor nem úgy kellett volna fogadniuk, mint egy pökhendi püspöki fullajtárt, s határtalan ellenszenvükbe vegyíthettek volna némi kis megértést is. Talán ha Árky atya egyedül, szemlesütve érkezik, vagy ruháit megszagatva átkokat szór az elhagyott Torosnyékre, a kegyükbe férközhetett volna, de nem, Árky atya nem egyedül jött.

Időrágta Mária-zászlók lobogtak a feje felett az eső fenyegette októberi szélben, a keserű zsoldárok örvényének fogságában. A zsoldárokat megfeketedett szájú, rajongó hívők fújták, a zászlónyelek is az ő kezükben ingadoztak. Errefelé szokatlan volt az efféle vakbuzgó hívők, ne mondjam, rajongók csapatos felvonulása. Így aztán nem volt meglepő, hogy tisztelet helyett hangos röhögés fogadta a bevonulást, még a tisztes, templomjáró vénemberek részéről se tellett többre megbocsátó fejcsóválásnál. Néhány magáról megfélemedezett vénasszony csatlakozott csak a menethez.

Árky atya egyáltalán semmi hajlandóságot nem mutatott az ellentétek összebékítésére, esze ágában sem volt enyhíteni a föltűnése okozta meghökölést, nem tűnt el az őt kíváncsian fürkésző rajongó és ellenséges tekintetek elől valahova a sekrestye borzongó homályába, nem hunyászkodott meg, le se rázva reverendájáról a felfröcskölt sarat, azonnal a szószékre hágott, és bejelentette, misézni fog.

A templom a szokatlan időpont ellenére hamarosan megtelt. A padokban szorongó zarándokok köré odagyültek a falu lézengői, a nehéz munkától megkímélt öregek, gyerekek, a kocsmakerülésbe belefeledkezett életerős férfiakon is úrrá lett a kíváncsiság, ők is átugrottak az átellenben működő csapszékből, de még Weisz felvé-

gi kocsmájából is érkeztek lóhalálában igyekvő borközi legények. Árky atya rekedt, kissé fojtott hangon latinul celebrálta a misét, de hát nem is ez volt most az érdekes. Mindenki a szentbeszédet várta.

S elkövetkezett az is. Árky atya hangja nem szárnyalt, nem járt be virtuóz magasságokat és mélységeket, ahogy azt Szajczy plébános úr szájából megszokták, de olyan szenvedély, olyan kétségbeesett hit járta át, hogy még a legelvetemültebb kocsmatöltelek háta is, akik pedig jószerivel csak röhögni ugrottak át egy jó balhé reményében, beleborzongott, ők se tudták kivonni magukat a hatása alól. Néhányan közülük zokogva borultak le a padra, verték a mellüket, hogy ők nem és nem, soha többé nem vétkeznek, nem néznek a pohár fenekére, és akkor, ott, Árky atya sötéten tűző tekintete alatt, hitték is, amit megfogadtak, de mise végeztével alig fordultak ki a templom kapuján, máris a kocsmapult mellett találták magukat, ahol is még mindig föl-fölkogva villámgyorsan a teljes eszméletlenségig részegedtek. Amikor végül a kocsmáros kidobta őket a sáros, hideg éjszakába, és sikerült föleszmélniük, gyűlölet-től vérben forgó szemmel meredtek a templomra, rázták fenyegetően feléje az öklüket. Egészen mostanáig békés, kellemes időtöltés volt a mindennapi lerészegedés, most ezt az örömet is elvette tőlük az átokverte pap, még itt se hagy békit senkinek, a kocsmában, eléri őket akkor is, amikor a kikapós Pupákné szoknyája körül ólálkodnak. Úgy érezték, ott lohol az átkaival mindig szívósan a nyomukban, akárhova is veti őket a jó vagy a balsors, nem lesz nyugovásuk, a megszokássá tespedt hétköznapiakat e tolakodó buzgalom folytán a lelkiismeret utálatos ébersége teszi egyre lakhatatlannabbá. Mégis, az önkívületig hatoló fáradtság, a nyomában lecsapó szédült részegség utáni kijózanodás lelkiismeret-furdalás gyötörte pillanataiban azt kellett érezniük, jobb emberek lettek, mint annak előtte voltak.

A buzgó torosnyéki gyülekezet a mise után hamarosan eltávozott a darázs-fészeként felbolygatott faluból, Árky atya magára maradt, de hamar támadtak új rajongói itt is. A már jó ideje elbutult, csöndességben kérődző faluban hirtelen mindennaposak lettek a nemegyszer tettelegességig fajuló torzsalkodások. Hamar doktor rendelőjében egymás sarkát taposták a bevert fejű, megtépett hajú, föl-karmolt arcú, lát-leletért kilincselő kárvallottak. Mindenki kiélhette a szenvedélyét, régóta elfojtott, visszaszorított indulatok törtek fel, meg nem torolt sérelmek nyertek orvoslást a vallás ürügyén kirobbant viszálykodások leple alatt. Árky atya hiába tudott róluk, nem árthatta bele magát e csetepatékba, amelyek látszólag miatta dúltak.

Ez a hallgatás a hétköznapi életben nem is esett nehezére, annyira gyámoltalannak mutatkozott, hogy már-már maga is szégyellte, a tüzelőt is a fájós lábú, beteges nagynénjének kellett megrendelni helyette.

A szószék azonban más volt. Itt nem tudott lakatot tenni a szájára. Égő szomjúság kínozza egész héten át, ami csakis a vasárnapi megszólalásban oldódott fel némi-képp. Mintha valami hirtelen ízű forrásvíz végtelen kortya perzselte volna végig a

torkát, nem tudott parancsolni a szavaknak, amelyek minden megfontolás nélkül áradtak kifelé a melléből, ha megéreztek az igazság közelségét, a csöndes mormolásból egyszerre mellverdeső önostorozásba csaptak, majd a szemérmetlen gyónás kínos pillanatai következtek, de csak azért, hogy az elvakult kinyilatkoztatások körül az illő csöndet megteremtsék.

Tudta, Torosnyékről már-már botrányossá nőtt népszerűsége miatt kellett távoznia. Elhatározta hát, uralkodik magán, tárgyyszerű lesz, nem rugaszkodik el a mai napra rendelt szent evangélium szavaitól, még csak a szokásos semleges aktualizáló magyarázatot sem fűzi hozzá, és nem beszél tovább tíz percnél, nem emeli föl a hangját, a tekintetét, a kezét odaragasztja a szószék karfájához, nem zavarja meg az előre leírt, betanult szöveg monotoniját mindenféle hadonászással, semmivel. Amikor azonban szembetalálta magát a hívők gyülekezetével, lett légyen ez a gyülekezet akár csupán néhány agy-érelmeszedéstől elbutult vénasszony, összevissza selypegő unoka, menten elveszítette a fejét. A gügye, mongolidióta kis Majtán Flóri jelenléte éppúgy lázba hozta, ha nem jobban, mint az előkelő városi érdeklődők látogatása. A lélek, amelyből hiányzik a mérték, talán ezt szokás Istennek nevezni, egyformán kiszolgáltatott és mégis hozzáférhetetlen, akár a csapongó intellektus, akár a végzetes tudatlanság fogságában senyved. Létezik-e ez a mérték egyáltalán? Az emberek többsége boldogan vonja kétségbe, így legalább gátlás nélkül merülhet bele a világ ördögi üzelmeibe, hagyhatja eluralkodni magán a mindennapos létharc kicsinyes, könyörtelen acsarkodását.

Itt, ezen a ponton próbált meg Árký atya megálljt kiáltani. Önmaga zsigerekig ható őszinte elemzésével kezdte. Jól tudta, ez az egyetlen út, ha van ilyen út egyáltalán, ami a meggyőzéshez vezet.

Eleinte Torosnyéken, kezdő korában, amikor öt-hat lézengő öregasszony volt minden hallgatósága, nem is volt semmi baj. Akkor váltak a nézetei elitélendökké, különösen a minden szentbeszédét méla unalomba fullasztó püspök úr s az éberem figyelő egyházügyi megbízottak szemében, amikor kezdett népszerűvé válni. Előfordult, hogy egy-egy jeles ünnepen az összesereglett hívek be se fértek a templomba. A kint rekedtek a téren csoportosultak, s püsszve fülelték Árký atya szavait, amelyek mikrofon nélkül is betöltötték a telített akusztikájú barokk hajót, s harsogva tódultak ki az utcára a nyitva hagyott ajtón keresztül, nem tudta elnyomni őket az állami gazdaság traktorainak pöfögése sem, pedig közülük vagy négy-öt makacsul, az egész mise ideje alatt ott körözött minden vasárnap a templom körül.

Árký atya számára, aki elkényeztetett, külföldet járt, művelt városi sihederként lépett a papi pályára, Avaskér a világ végét jelentette, de nem ez riasztotta meg, sem a sötét elmaradottság, amivel, úgy képzelte, szembe kell szállnia, hanem az a megalázó tény, hogy ide helyezése nem küldetés, hanem száműzetés volt. Személyes megbánottsága azonban nem akadályozta meg abban, hogy komolyan, talán a kelleténél is

komolyabban vegye a kínálkozó feladatot, s megpróbálja kihívásának megfelelni. Nemzethalálról prédikált, az angyalcsinálás miatt ostorozta a makacs vénasszonyokat, s a poklok poklát, a kínok kínját ígérte a vétkeseknek, s mindezt olyan reszkető, vészterhes hangon, hogy a templom szinte megtelt az égő fahasábok s a fortyogó szurok kesernyész illatával, képes volt belecsalni a rémületet még a zugbábaasszonyok gyűlölettől szárazon szikrázó tekintetébe is. Az egyik vasárnap este aztán, meglegelvén a kénköves szidalmakat, valaki papírzacskóba csomagolt friss ürületet csattantott a paplak tornácára, egyenesen a tisztelendő úr ajtaja elé.

Ha Árky atya átsiklik a jelentéktelennek is fölfogható incidens fölött, talán annyiban is marad az egész, senki se figyel föl rá, ő azonban nem ezt tette, nem, megint csak nem a józan megfontolás útját választotta. Fölháborodástól fuldokolva lépett a szöszékre. Percekig meg se tudott szólalni, pedig egész héten erre az alkalomra várt, hogy szembekerüljön végre a tettesekkel. Volt abban némi igazságtalanság, hogy az egész falut azonosította a csíny elkövetőivel, hiába voltak az érvei szinte cáfolhatatlanok. Szerinte a falu közvéleményének el kellett volna ítélni e durva tréfa elkövetőit, s nem cinkos kacsintással nyugtázni az eseményeket, tért napirendre fölöttük. Olyan megszégyenítő beszédet kanyarított a hívei nyakába, hogy még a szelíd tekintetű Kocsor méhész zsebében is kinyílt a bicska. Szerencsére a régi bicskázó hagyományok otromba tréfálkozássá szelídültek mára, s így nem folyt vér, de az imént említett tréfához hasonlók egész láncolata indult el, mígnem e tréfák végül is ide torkollottak, e talányos éjszakai látogató megjelenésébe.

Azt lehetne mondani, Árky atya várta már ezt a találkozást, és most mégis, Gizi látán, földbe gyökerezett a lába. A csapzott haj, a holdsütéstől krétafehérre sápadt arc valószínűtlenül nemtelen, angyali jelenést ígért, de a meztelen emlők ingerlő reszketése, a horpadt has, az elfojtott vágyakozástól darázs-potrohként kissé túlduzzadt csípő, alább már nem is merészelt tévedni a tekintete, valami egészen mást sejtetett. A kimondani szándékozott szó úgy olvadt szét a tisztelendő úr szájában, mint az első csók forróságát a téli éjszakába lehelő kamasz lány nyelvén a hópihe. A hirtelenében a hálóing fölé kapott hétköznapi csuha szerencsére túl bő redői mögött önkéntelen görbedt meg, rázkódott végig a gerince. Röviden sújtott le rá a gyönyör. Kielégülést nem érzett. Hideg és ragadós szégyen maradt utána, semmi más. Meztelenebbnek érezte magát a lánynál, aki, mi tagadás, némi méltósággal, már-már otthonosan viselte a maga ruhátlanságát: még a mellét, a szemérmét se takarta el, úgy lépett föl a tornác mohos téglalépcsőin, s indult meg a tisztelendő úr irányába.

– Uramisten! – csapta össze a kezét a nagynéni. Hitetlenkedve leskelt elő a homályos előszobából. Reszketeg, agg hangjának felcsattanása kizökkentette Árky atyát bódulatából. Gizi ekkor már ott állt közvetlenül a tisztelendő úr előtt, annyira közel, hogy az érezni vélte leheletének párás erdő- és mohailatát, reszketeg mellbimbóinak érintését a reverenda és a hálóing kettős anyagán át. Gizi macskaügyességgel időzött el ennél az önkéntelennek is fölfogható érintésnél, nem hőkölt vissza, de nem sur-

rant tovább az előszoba irányába sem, pedig bármelyiket akadálytalanul megtehetette volna. Árký atya érezte a lány véérének mohó lüktetését, ami szöges ellentétben állt az arcán felejtett szégyenlős mosollyal.

– Nem tudnának rajtam segíteni? – törte meg Gizi a csöndet. A nagynéni szúrós, számonkérő pillantásai alatt be kellett látnia, nem térhet ki a magyarázkodás elől.

A tisztelendő úr reszketeg, bizonytalan közelléte fölszabadította szunnyadó ösztöneit, amelyek olyan frissen, érintetlenségük minden báját visszanyerve ébredtek föl, mintha meg se gyalázta volna őket Ártány meg a bandája. Gizi boldognak érezte magát, olyan boldognak, amilyennek még talán sohase eddigi rövid életében, mohón itta magába Árký atya közellétét, hálás volt a sorsnak e találkozás minden percéért, már-már Törekös Józsának, Ártánynak is megbocsátott, mégse volt képes valami hosszú, megbocsátásra érdemes mesét kiötlölni.

– Megtámadtak – mondta olyan egyszerűen, mintha valami egészen hétköznapi dolgot jelentene be –, és elvették a ruhámat. – A nagynéni nem szólt egy szót se, csak bólintott kényszeredetten, jelezve, érti, miről van szó, s ott hagyta őket kettesben.

Gizi a maga részéről azt szerette volna, ha ez a pár perc, amíg a nagynéni visszavonultan a szekrényben a maga elnyútt vénasszonygöncei között keresgél kettesben hagyva őt a tisztelendő úrral, örökké tartana. A tisztelendő úr a reverenda alatt is reszketett. Gizinek több oka lett volna rá, de őt belső oldottságának önfeledt állapota, amelyet a tisztelendő úr lényéből sugárzó, az Ártány képviselte alpári ösztönök mérget semlegesíteni képes aura idézett elő, megvédte a pillanatnyi élethelyzet szégyenérzetétől, biztosabb oltalmat nyújtott neki, mint a legkifogástalanabb állig öltözet.

Aztán ez a mákonyos, véletlen szülte idill is véget ért. A nagynéni visszacsoszogott az előszobába. Meg se várta, hogy Gizi közelébe érjen, már messziről feléje hajított egy fekete kendőbe csomagolt mosószappanszagú csomagot. Élemedett korát meghazudtolva célozta meg a lány fejét. Gizi alig tudott elhajolni. A csomag a haját érve suhant el a bal füle mellett, s a lépcső alján földet érve begurult az enyhe lejtőn egészen a bokrok alá.

– Itt van a ruha, ötözzön fő – adta ki a parancsot a nagynéni, és mellbe lökte Gizit, aki ettől megtántorodott. Hátrálva próbált lebotorkálni a lépcsőn, de elesett. Nem ütötte meg magát, egyszerűen csak a fenekére huppant, bele a puha fűbe. Ha nem lett volna ennyire keserű a szájíze, biztosan elneveti magát, annyira visszás volt a helyzete.

Még egy utolsó pillantást akart vetni a plébános úrra, de már csak a bezárt ajtó hólyagos háta meredt vissza rá. Minden csöndes és mozdulatlan lett újra, csak a vaskos tölgyfa ajtó puskaövésszerű dörrenése himbálózott még mindig kitartóan a levegőben, akár egy pókfonálra függesztett légytetem. Ez a dörrenés aztán le is zárta az eseményeket, habár nem egyszer s mindenkorra.

Gizi anyja, ha tehetne volna, a boltot se nyitja ki soha többé, de még az ablakon a zöld zsalugátért se. Legszívesebben mindörökre eltűnt volna a falu szeme elől, amikor hosszú és kíméletlen vallatás után megtudta végre, mi történt. Később, úgy egy-

két óra dühödt zokogás után kezdte csak el hideg fejjel értékelni az eseményeket, s arra a következtetésre jutott, legjobb, ha megpróbálnak mindent titokban tartani. Ahhoz pedig úgy kell viselkedniük, mintha nem történt volna semmi.

Gizi falfehéren bólogatott. Már a tízórás misén megjelent, egy kis púderrel, festékekkel így-úgy eltüntette arcáról a törődöttség nyomait. A legnagyobb csodálkozására a misét egy idegen pap tartotta Árky atya helyett. Nem nézte volna ki a nagynéniből, hogy képes ilyen villámgyors intézkedésre. Látszólag senkinek nem volt érdeke szel-lyőtetni az esetet, sem az Ártány-féle bandának, sem a tisztelendő úréknak. Egy idő után Árky atya, úgymond, ideggyógyintézetbe került, Ártányt s a buldogképű zászlóst az ország másik végébe helyezték át szolgálatra. Minden jel arra mutatott, sikerül a történeteket eltussolni. Csodák csodája, mégis minden napvilágra került. Ahogy az már lenni szokott, a szóbeszéd a valódi eseményeknél jóval cifrábbakról is tudni vélt. Mindez nem harsány fölismerésként robbant bele az emberek tudatába, lassan, mondhatni alattomosan szivárgott szét, mint a vályogházak falában a talajvíz. Honnan táplálkoztak a mendemondák, senki se tudta volna megmondani. Szívós terjedésük, már-már kegyetlen céltudatosságuk némi tervszerűséget sejtetett. Nem látszott ajánlatosnak még csak találgatni se, kinek vagy kiknek állt érdekében a botránynak ez a felemás eltussolása. Tényekkel állni elő, szemtanúk és tárgyi bizonyítékok birtokában bíróság elé vinni az ügyet, ahogyan pedig kellett volna, most már lehetetlen volt. A főszereplők mind eltűntek a színről.

Még Gizi maradt legtovább, de körülötte is egyre elviselhetlenebb lett a légkör. A végén már az iskolás gyerekek is összesúgtak a háta mögött, ha végigment az utcán, és ujjal mutogattak rá. Így aztán senki se csodálkozott rajta, amikor egy szép napon ő is megszökött. Állítólag még az anyja se tudta, hová. Az, hogy Törekös Józsit se lehetett megtalálni a kocsmakörnyékén, jóval később szúrt szemet az embereknek.

Kettejük eltűnését eleinte csak a legmerészebb fantáziájú vénasszonyok próbálták kapcsolatba hozni egymással. Lassan azonban szinte magától bizonyossággá vált közös szökésük. Végül még szemtanúk is akadtak, akik együtt látták fölszállni őket az éjjeli gyorsra. Itt, ezen a ponton ejtette el őket a falu szája, hullott ki alakjuk az ügyeletes pletykák pókhálójából.

A tisztelendő urat sokáig siratták, majd próbálták követni újsütetű, fanatikus hívei. Egyik szanatóriumból a másikba zárandokoltak utána, ájtatos imádságok mellett jóféle hazaival is megvigasztalva a vasárnapi látogatások alkalmával. Valahol a lipótmezei ideggyógyintézet táján vesztették nyomát. A megyei kórházból állítólag ideszállították. A hatalmas épületben azonban senki se akart róla tudni semmit: a portás a betegnyilvántartóba, a betegnyilvántartó az ügyeletre, az ügyelet a mentőszolgálathoz küldözgette a hívőket, de az óriás, asztallapnyi könyvek, a mágikus sorba rendezett kartotékok mindenütt némák maradtak, kaján vigyorral ásitottak a tájszólásban perlekedő, megfáradt utasok arcába, és a világért se adták volna ki a titkukat. É ezzel azt is kétségessé tették, hogy egyáltalán létezik ez a titok.

Bertha Zoltán

Erdélyiek Szárszón

A magyar megmaradás számos feltételének egyike bizonyosan a nemzetegység morális és spirituális fenntartása vagy helyreállítása. A Trianonban szétszabdalt ország és általában a világban széjjelszóródott magyar nép tudati összetartozása a nemzeti létfolytonosság alapja és evidenciája. „Természetesen vallom és hirdetem s mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórta élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti”¹ – szögezte ezt így le Tamási Áron is 1937-ben a Bartha Miklós Társaság rendezvényén tartott előadásában. *A szétszóródás előtt* című korszakos Ady-vers lényegszimbóluma (1914-ben) már ennek a metafizikai (transzcendens-biblikus) igazoltságú szellemi közösségteremtésnek a szükségszerűségét sugallta és vetítette ki megrendítően tragikus látomásban – hogy „még a Templomot se építettük föl”, s „elveszünk, mert elvesztettük magunkat” –, és Németh László is Adyt idézve figyelmeztet a szétporladás, a megsemmisülés veszélyére 1933-as *Debreceni kátéjában*.² Őrá emlékező 1981-es versében (alcíme szerint „Németh László születésének nyolcvanadik ünnepére”) pedig Illyés Gyula hasonlóképpen élezi ki a dilemmát: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja” (*Üdvösség vagy halál*). És az 1943-as Szárszói Találkozó bevezető előadásában Kodolányi János is ekként fogalmaz: „minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, ha csak egy pillanatra is elveszítjük magunkat.”³

A magyarság identitásmegmaradásának az esélyét latolgatta az a vitafórum is 1943-ban, amely az erdélyi *Termés* lapjain bontakozott ki. A *Termés*, ez a negyedéves – 1942 ősztől összesen nyolc számot megért – kolozsvári folyóirat (amelyet Asztalos István, Bözödi György, Jékely Zoltán, Kiss Jenő és Szabédi László szerkesztett, s amelynek jelentős munkatársai közé tartozott a többiek között Gagy László, Gellért Sándor, Gy. Szabó Béla, Horváth Imre, Horváth István, László Gyula, Mikecs László, Szenczei László, Varró Dezső, Wass Albert is – és amely 1943-as tavaszi számában már hozta Kodolányi János május 20-ával dátumozott *Zárt tárgyalását*), elsősorban nemzedéki és népi szellemiségű kiadványként, a népi írómozgalomhoz kötődő reformértelmisség tág, nyitott látóhatárú orgánusaként működött 1942 és 1944 között. Szerkesztői sorsfordító nemzettörténelmi időben, 1943 nyarán (július 10-én) körkérdést intéztek a magyar szellemi-irodalmi élet vezető személyiségeihez, az időszerű elvi problémáknak a magyarság megmaradása érdekében elvégzett tisztázása – tehát értelmes, konstruktív és eszmetisztázó vita lefolytatása –, a „fejetlenség” és a nyers (párt)szenvédély és (párt)

érdekharc elkerülése céljából. A jeles megszólítottak közül (Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Karácsony Sándor, Kós Károly, Kovács Imre, Kodolányi János, László Gyula, Makkai János, Mályusz Elemér, Márai Sándor, Nagy István, Németh László, Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Tamási Áron, Veres Péter, Zilahy Lajos és mások) többeknek nem vagy csak nagyon röviden volt módjuk válaszolni és így a tanácskozáson részt venni (a lap nyári és őszi számában *Elvek, gondolatok* összefoglaló főcím alatt közzétett gondolatfutamokat lezáró szerkesztőségi jegyzet az eszmecsere kétségtelen eredményessége mellett utal a teljes siker látszólagos vagy bizonyos fokig valóságos elmaradására is⁴), de a személyre szabott kérdések mégis alapvető tézisek megfogalmazására készítették az írókat a magyar történelem égető létkérdéseit illetően. Hasonlóképpen az ezt a nagyhatású sorsfaggató ankétot hamarosan követő Szárszói Találkozó kihívásaihoz. Való igaz, hogy „a mai olvasó a *Termés* 1943-as nyári ankétján ugyanazokkal a problémákkal találkozik, amelyek a Szárszói Konferenciát is foglalkoztatták. Kísérteties a hasonlóság a két találkozón felvetett és tárgyalt kérdések között. A *Termés* ankétja előrevetítette azokat a válaszokat, amelyek Szárszón fogalmazódtak meg”⁵ – amiként azt Borbándi Gyula is megállapította. És valóban, a parasztkérdéstől, a földreform ügyétől az önkormányzatiság elvének gyökerességéig, a népet a nemzetbe emelő nép-nemzeti politikai demokrácia szükségességétől, a népi és magyar nevelés szellemi lehetőségeitől az erdélyi gondolat komplexitásáig (elsősorban Erdei, Féja, Kovács Imre, Kós Károly, László Gyula, Veres Péter fejtegetéseinek jóvoltából) számos történelmi-kulturális és aktuálpolitikai sorsprobléma vetődött föl a magyarság nemzeti jövője szempontjából aggodalmaskodó vagy reménykedő meglátások között. Németh László például megint lét és nemlét határhelyzetének alapkrízisét villantotta fel, amikor így írt: „Az életnek ez a daca csak abban van meg, akinek minden rostját átjárta a halál. A megsemmisülés kínjától, akinek teste és képzelete van: rettegnie kell (...) A halál gondolata azonban nem lehet nehéz annak, akinek bennszülöttekért kellett (értük, velük és ellenük) harcolnia.”⁶ S alig egy hónap múlva (augusztus 25-én) Szárszón ugyancsak a bennszülött-metáforával vagy -hasonlattal riaszt és figyelmeztet: „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt ’bennszülött’-té ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában. Ha a színészekre gondolnak, tudják, mit értek bennszülöttön. Állami életét idegenek vezetik; ha vannak is véréből való nagyjai, azok csak marhadzsák; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van.”⁷ Tamási Áron pedig – aki ugyan többekkel együtt hiányzik a *Termés* felkért válaszadói közül – máshol tisztán kifejti mindezzel igen szorosán rokonuló nézeteit ekkoriban is. „Ahogy a játéknban benne bujkál a komolyság, úgy bujkál életünkben a halál”⁸ – mondja (1943. november 19-én) súlyos veszélyérzettel és várakozással ő is. Külső nagyhatalmi

fenyegetésekről beszél az Erdélyi Párt 1943. szeptember 12-i nagyválasztmányi ünnepi gyűlésén elhangzott felszólalásában,⁹ és a megfelelő társadalmi-nemzeti összefogás hiánya esetén úgy véli: „könnyen megeshetik, hogy az új magyar társadalmat erőszak fogja megteremteni”. Holott „a magyar öncélúság” gondolata a kívánatos, mivelhogy „bajunkban senkire sem számíthatunk, csak a magunk erejére”; „jövendő sorsunk is erőnkön dől el, nem idegen hatalmak segítségén”. Hiszen a „politikai világnézetek” eddig is mind „a két szélsőséges idegen rendszerekkel szerettek volna boldogítani minket”. Ezért, hogy „a szellemnek pedig meg kell alkotnia az egységes és igazságos nemzeti társadalom tervét, melyben a sajátos magyar szellemiség a dolgozó tömegek természetes jogaival egyesül”, s „a békés nemzeti építésben is egy szív, egy lélekké válik a magyarság”.¹⁰ Nem szabad hinnünk tehát „senkinek, aki bármilyen külső megértést és segítséget emleget, mert ennek a háborúnak a végén is egyedül rajtunk fog múlni további sorsunk”¹¹ – nyomatékosítja annyiszor ez idő tájt. És átlátja a gyarmati sorba süllyedés, az elmagyartalanodás végzetes veszedelmét is.

A „magyar megmaradás és az emberi élhetés” döntő feltételének szintén az önkormányzatiság elvét tekinti Féja Géza – mind a *Termés* eszmecseréjében, mind azután Szárszón; „az önkormányzat tökéletes egyensúlyba békíti az egyéni és a közösségi elvet”, s benne „az eredeti magyar szabadság gondolat megtestesülését” láthatjuk – szögezi le, s hogy „a nemzetiségi kérdés is csak önkormányzati rendszer alapján oldható meg véglegesen s közmegnyugvásra.”¹² A termékeny öntörvényűség sajátos példája Erdély, amely geográfiai különvalósága folytán többé-kevésbé a maga külön belső életét élte: „a mohácsi vész után külsőleg is teljesen a maga életét kellett élnie, nem a maga akaratából, de a sors rendeléséből és a magyar jövő érdekében”, a fejedelmi korban független államként, 1920 után meg a megfutamodás nélküli kisebbségi sorsvállalással is a „közös magyar életet” szolgálva, s így az etnikai sokszínűség és együttélés miatt még talán tudatosabb is az erdélyi magyarban a maga magyarsága – jelenti ki Kós Károly, az ekkorra már igencsak sokfelől megkérdőjeleződött transzylvanizmus apostolaként, aki szerint „Erdély tehát van és Erdély külön egység, természettől adott, változtathatatlan egyéniség.” Ezért – jósolja – kettévágottsága „végleges sorsa nem lehet”. Az erdélyi psziché különbözősége „adottság, valóság, eredmény”, „nem kitalálás”; „ezer év alatt Erdély magyarsága idegen vértől érintetlenebbül fejlődhetett”, kultúrája, művészete is külön stílust vagy legalábbis stílusváltozatot képvisel az összmagyarságon belül.¹³

Az erdélyi munkásíró Nagy István a Vásárhelyi Találkozó és a Márciusi Front összefogási, szövetségkereső törekvésére hivatkozva és az alulsó, munkás-paraszti néprétegek nevében sürgeti a demokratikus változásokat, a formálissá üresedett polgári demokrácia helyett valóságos gazdasági és politikai demokráciát,

demokratikus szocializmust, s némi doktriner baloldalisággal „közösségi tervgazdálkodást”, „világtervgazdaságot” követelve – merthogy a cinikusan és brutálisan önérdékű nagyhatalmak a méltánytalanságokat „betetőzték az igazságtalan békeszerződések jóváhagyásával, nemkülönben a kisebbségi- és gyarmati-sorba tiport néptömegek nemzeti elnyomásával, ellenére demokratikus alkotmányaiknak és a békeszerződésekben vállalt kötelezettségeiknek”.¹⁴ „A munkásság is a nép fennmaradását akarja” – deklarálta már *Népiség – munkásság* című 1942-es balatonszárszói előadásában¹⁵ –, akkor is, ha „kisebbségi sorban az erdélyi magyar munkásságot únos-úntalan úgy emlegették a magyarság hivatalos vezető körei, mint a nemzet számára elveszett embertömeget”. „Miért nincs egység a népi táborban” sem? – kérdezi szemrehányólag, s egy olyan előítéletmentes szellemi építmény létrehozását szorgalmazza, „ami alá az ország legjobb munkásai, legértelmesebb parasztjai s e két népréteghez leginkább húzó fiatal értelmiségi közös munkára jelentkezhetnek.” Nem szabad elzárkózni „a velünk élő népek elesett tömegeitől” sem, mondja, mint ahogy Szárszón ’43-ban is feszegeti a nemzetiségi szempontokat (miközben – mint már a találkozó előtt és után is – durva és támadó rosszindulattal utasítja el Németh László aggodalmas felvetéseit, illetve a harmadik oldal létjogosultságát; hangoztatóit zűrzavarossággal, nemzeti öngyilkosságra való felhívással, sőt uralomvággyal rágalmazva).¹⁶

A harmadik úthoz kötődő nézetekkel a történelmi jelentőségű nagy szárszói találkozáson (1943. augusztus 23. és 29. között) azonban természetesen nemcsak az a Németh László állt ki, aki világhossá tette, hogy „a szabadság, amelyet hoznak, valóban a magyarság felszabadulása legyen. Egy rendszer önmagában nem válthat meg egy népet; minden attól függ: kik, milyen módon, milyen ösztönökkel alkalmazzák.”¹⁷ Hanem például Fitos Vilmos („A ’harmadik oldal’ nem az arany középutat keresi, nem reakciós, mikor a magyarság önálló történelmi műhelyét félti a jobb- és baloldali ’idegenvezetőitől’. ’Hűség a néphez’ – igen, és hűség a magyarsághoz mindenekefelett”¹⁸), Gombos Gyula („a *harmadik oldal elsősorban és döntően politikum*. Első feleszmélői írók voltak”, s „az utolsó húsz esztendő kibontakozó magyar szellemi élete, az úgynevezett népi mozgalom, a népi írók, ha tudták, ha nem, ha akarták, ha nem, akármerre taktikáztak, politizáltak, jobbik felükkel, művük maradandó részével e harmadik oldalt szolgálták és szolgálják”¹⁹), Kiss István („Az individualista liberalizmus tévedése ott volt, hogy az egyén elsőbbségét elismerte ugyan, de ebből az egyénre semmi kötelezőt nem vont le. A nemzeti vagy a nemzetközi kollektívizmus, vagy másképpen a fasizmus vagy a bolsevizmus tévedése ott van, hogy a közösséget feltétlenül magasabbrendűnek tartja, mint az egyént. Az igazság nem a harmadik, hanem az egyetlen úté: a keresztény szolidaritizmusé”²⁰), sőt Szemán Mihály diósgyőri vasesztergályos is („Az új társadalomnak a legteljesebb mértékig *szociálisnak és demokratikusnak* kell

lennie”; „nekünk nem kell a diktatúra semmilyen formában. De nem kell a kapitalizmus sem”²¹). Juhász Géza szintén így érvelt („A két ellentétes oldal közt, a szakadék alján, ott hömpölyög az egységes magyar életakarát. Harmadik oldal? Én is úgy hiszem és vallom: ez a magyar oldal. Lélekben mindnyájan odatartozunk. Elsősorban az írók maguk”), s a „halálos kilátástalanság” terjesztésével megváltott Németh Lászlót védelmezve szögezte le: „Ne felejsük: a magyar irodalom remekei csaknem egy szálig halálszorongásból születtek. S furcsa fajta vagyunk: a pusztulás rémének földidézése szokott fölírni bennünket; Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Ady a példa rá.”²² Féja Géza a „magyar vonal” mibenlétét elemzőn boncolgatva pedig rámutatott annak progresszív egyetemességére, s benne a nemzeti és az emberi teljességigény (beszűkülte egzotikumot kizáró) összefüggésrendjére: „Együtt akarunk haladni a többi európai nemzettel, főként azokkal, akiket mellénk helyezett a sors, de a mellérendeltség viszonya alapján, nem akarunk senkinek sem szellemi rabszolgájává süllyedni, mert a szellemi rabszolgaság után a gazdasági és társadalmi rabszolgaság következik. A magyar öncélúság a magyarság sajátos emberi értékeinek szabad érvényesítését, tehát az emberiség legigazabb szolgálatát jelenti. Ez a szolgálat magas emberi rang, melyről semmiféle körülmények között nem mondhatunk le. (...) Egy kis nemzet külpolitikájának mindig a tényleges történelmi helyzethez kell alkalmazkodnia, de életformája csakis a saját belső mélységeihez, a saját szellemi magasságához alkalmazkodhatik, mert különben a kis nemzet elveszíti létjogosultságát.” A magyar életformát magyaroknak kell megteremteniük, és semmiféle átalakulás nem követelheti tehát lelkünk és szellemünk kiürítését, népegyéniségünk megtagadását.²³ A harmadik út kérdése körül kiélesedő vitában Veres Péter a gyarmatosítottság sorskérdésére érzékenyen és a harmadik oldal (mint mindig jelen lévő eszme, de „sohasem történelemcsináló tényező”) iránt megértően bár, de alapjában úgy véli, hogy ennek a harmadik oldálnak most mégis szükségszerűen másodikká kell válnia, mert ez a „tömegmozgalmak belső logikája: aki nincs velünk, az ellenünk.”²⁴ Emelkedett zárszavában viszont inkább a magyar nemzeti megmaradás feltétlenségére és elsődlegességére helyezi a hangsúlyt: „Ha a mai népi értelmiség valóban az örök magyar jelleg megőrzője akar lenni, mint ahogy ezt Németh László megjelölte, akkor én úgy hiszem, *nincs más útja*”; „Szolgálják a népet minden előzetes feltétel nélkül. Ne nézzék, milyen pártú, milyen vallású, hanem adjanak át neki anynyi tudást és emberséget, amennyit át tudnak venni. (...) A világtörténelem nagy erőivel szembe úgysem fordulhatunk, mert akkor megsemmisülhetnénk. Azt kell tennünk, amit minden életrevaló nép tett a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk*. Ez minden más eszmei vagy világnézeti igazság előtt áll: *Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.”²⁵

Analóg módon vetődött fel és értelmeződött a megmaradás ügye a nemzetiségi kérdések – a visszacsatolt, illetve a továbbra is kisebbségi sorban élő magyarság – vonatkozásában. „A magyarságnak az önkormányzat mellett másik ősi politikai élménye a föderatív hajlam” – állította Féja Géza, s ezt a megoldást, a föderáció gondolatát ajánlotta az együtt élő kislebél számára; óva intve a magyarságot attól a naivitástól, hogy ne vegye észre, amikor az „átszellemült” igazságtörekvésével szemben fegyvert szegeznek rá, amikor a „föderatív jobb” nyújtására „imperialista ököl” a válasz. „Nagyon vigyázzunk, hogy ebben az esetben ne álljunk pusztá kézzel s ne legyünk reánk fenekedő imperialista hajlamok martaléka.”²⁶ Az alap-törekvés: az etnikai létezés történelmi biztosítása a változó társadalmi körülmények között is. A „szocializmust magyar módra” elfogadó erdélyi Böződi György is ezt feszegeti (ugyancsak későbbi korok fejleményeinek tükrében beigazolódó élelátással), amikor a nemzetiségi egyenjogúság terén a mindenkire vonatkozó kölcsönösség és viszonyosság követelményeit hangsúlyozza, aggodalommal arra tekintve, hogy a megvalósulás előtt álló „szocializmus tana, mely nem ismer nemzeti vagy éppen nemzetiségi különbséget, általános közép-európai érvényesülése esetén nem jelentené-e a magyarság állásainak feladását, szerepének és jelentőségének csökkenését? A magyarság nemzetiségi viszonylatban *az egyenlőség révén nem fölfelé emelkednék, hanem lefelé zuhanna*, talán éppen mai nemzetiségeink mögé.”²⁷ Asztalos István egyenesen (és szintén nem csekély előrelátással) megállapítja: „én s akik Erdélyben élünk, a magyar jövőre nézve a szociális kérdések mellett igen fontosnak tartjuk a *nemzetiségi kérdést* is. Mert mi a helyzet? Igen nagyszámú más-nemzetiségű népek élnek közöttünk, és akárhogy is próbáljuk mi erősítgetni az ellenkezőjét, hivatalos céljainkkal szemben teljesen idegenül éreznék, hiszen az eddigi magyar történelem folyamán is sokszor beigazolódott, hogy nemzetiségeink, mikor csak szerét tehették, még akkor is, ha a magyar nemzet valóban a szabadság, vagyis a haladás útját választotta, például 1848-ban, soha nem velünk, hanem ellenünk cselekedtek.” Mindennek ellenére egymásra vagyunk utalva a politikájában „fiatalkorú nacionalizmustól fűtött”, elfogult románsággal is, reménytelibben a dolgozó néposztályokkal, vallja az író, békés együttműködésre hivatva – de „csak a teljes egyenlőség, a kulturális és gazdasági önkormányzati jog” – vagyis az autonómia – elvi alapján.²⁸ És a megvalósulás előtt álló, jövőendő szocializmussal (meg a szellemi erőket lebecsülő úgynevezett történelmi materializmussal) kapcsolatos kétségeit és fenntartásait megosztó kolozsvári református teológus Marosi Pétert is az izgatja: mi a garanciája annak, hogy a sajátos magyar együvé tartozás axiómáira sokszor érzéketlennek bizonyuló (és majd hatalomra jutó) munkásvezetőség érvényesíteni tudja „a magyarság érdekeit az elkövetkezendő szláv moszkovitizmussal szemben? Nem is beszélve arról, hogy a szláv formákba nemzetiségeink sokkal könnyebben bele tudnak illeszkedni, mint mi.”

Ezért nem kíván ő részt venni „a baloldalnak most bekövetkezett helyezkedésében”, mert nincs benne biztosítva a „bennszülöttek”: a magyarok sorsa és érdeke.²⁹

A találkozón jelen lévő erdélyiek közül még Szabédi László szólt fogalomtisztázó szándékkal a vitához,³⁰ a távol maradt (noha előadásra is felkért) meghívottak közül pedig Tamási Áron táviratban üdvözölte a konferenciát,³¹ illetve Balogh Edgár nyílt levélben küldte el köszöntését, amelyben a Szabó Zoltántól közismert szóhasználat szerinti „szellemi honvédelemre” biztatja a résztvevőket, valamint a nemzetiségi problematikát illetően („két kisebbségi sors: felvidéki és erdélyi tapasztalatok” birtokában) a Duna-völgyi népek megbékélését (igazságos kiegyezését és szövetkezését) szorgalmazza (az emlegetett Vásárhelyi Találkozó szellemében és tanulságaképpen is). A magyar megmaradás, a népi felemelkedést hozó magyar demokrácia csak a környező világba való beágyazottságában realizálódhat: „szabadsághoz független ország kell, függetlenek pedig csakis akkor maradhatunk, ha az alá- és fölérendeltségi viszonyok egymást váltó riadalmaival és ábrándjaival szemben éppen úgy, mint a közös sorsunkba ütköző idegen szándékokkal szemben is felvértezzük magunkat a dunai testvériség kossuthi elgondolásával.”³²

Mindeme szellemi hozadékaival pedig az 1943-as Szárszói Konferencia kétségtelenül nemzettörténelmi és nemzetpolitikai eszmélkedésünk máig szilárd talpköveként tartható számon – természetesen az erdélyi gondolatot hordozó és képviselő írók elévülhetetlen eszmei és erkölcsi hozzájárulásával együtt.

Jegyzetek

- ¹ TAMÁSI Áron, *Gondok és gondolatok* = T. Á., *Virrasztás*, Bp., Révai, 1943, 217. – A természetellenes szétszakítottság és a természetes (regionális, etnográfiai) különbségek fölé emelkedő együvértartozás-érzet – az egyetemesen és hitelesen elterjedt lelki-erkölcsi nemzetfelfogás – további korabeli irodalmi megnyilatkozásai közül elég csak BABITS Mihály *Hazám* („Oly hazáról álmodtam én hajdan, / mely nem ismer se kardot, se vámot / s mint maga a lélek, oszthatatlan”) vagy REMÉNYIK Sándor *Mi a magyar?* című versére utalni („Magyarok voltak Magyarország nélkül, / Magyarok vannak Magyarország nélkül, / Magyarok lesznek Magyarország nélkül. / Mert az országnál mélyebb a magyarság, / Mert test az ország és lélek a nép /.../ Országokat lehet szét darabolni: / Nem lehet legyilkolni lelkeket!”); illetve LÁSZLÓ Dezső vagy MAKKAI Sándor líraieszépzésű elokvenciával ható gondolataira: „A világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjel szórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra

- kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik. Közös sors, közös hivatás, közös lélek tart össze milliókat ebben az igében: magyar vagyok. Akik igazán vallják ezt az igét, akik a magyar fajnak igazán tagjai, nem tudják, hogy miért, csak vallják, mert vallaniuk kell. Ez a múltjában egy gyökerű, nyelvében azonos, kultúrájában egységes belső törvényeken felépülő magyar faj egy nemzetté, lelki közösséggé épül az önmagában felismert belső és nálánál magasabb egyetemes szellemi törvények egymással kiegyensúlyozott tiszteletben tartása által” (LÁSZLÓ Dezső, *A kisebbségi élet ajándékai*, Kolozsvár, Minerva Művelődési Egyesület, 1997, 77–78.); „Ez a lelki magyarság, melynek alapigazság az, hogy lélek szerint örökre egyek vagyunk mindennel, ami magyar érték, a magyar igazság és a magyar szeretet életévé válik kultúrában és társadalmi megszervezettségben és így valóságos, alkotó tényezővé is lesz mindenütt, ahol az igaz és szerető magyar lelkek élnek” (MAKKAI Sándor, *Magunk revíziója* = M. S., *Egyedül*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, 1934, 230.); „Nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza s hogy a nemzet Génuszának arcát akármelyik is, torzképben tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára” (Uő., *Magyar nevelés, magyar műveltség*, Bp., Révai, 1937, 156–157.).
- ² „Tetveinktől ellepenten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztályjai? Mindegy. »Korszakok tűzduhe nem edzett, s fölolvaszt a világ kohója, s elveszünk, mert elvesztettük magunkat.«” NÉMETH László, *Debreceni káté* = N. L., *Sorskérdések*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1989, 73.
- ³ *Kodolányi János bevezető előadása = Szárszó: Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszéléssorozata*, Bp., Püski, 1993³ (a továbbiakban: *Szárszó*, Püski), 9.
- ⁴ *Zárószó*, Termés, 1943, Ősz, 153–154.
- ⁵ BORBÁNDI Gyula, *Népiség és kritikai önismeret* = B. Gy., *Népiség és népiek*, Bp., Püski, 2000, 42. – Hasonlóképpen értékeli NAGY Pál is: „A Termés szerkesztésében kezdettől fogva érvényesült az a követelmény, hogy a folyóiratot a szabad, kötetlen véleménymondás, a tiszta beszéd fórumává kell tenni. (...) De leginkább az 1943-as, *Elvek, gondolatok* című ankét szemlélteti, hogy a legkülönbözőbb nézetek szembesítésére törekedett a szerkesztőség, amikor válaszokat kért a gonddal megfogalmazott kérdésekre. (...) az *Elvek, gondolatok* ankét 1943-ban a *Termés* nagy fegyverténye volt, s tagadhatatlan hiányosságai ellenére is jelentős megnyilatkozása a korszak magyar szellemiségének. A *Termés* 1943-

as nyári számának megjelenése – ezzel az ankétal – szinte egybeesett az emlékezetes szárszói konferenciával (...) a kolozsvári folyóiratban közölt ankétalnak és a szárszói tanácskozásnak sok az érintkezési pontja, ami a megnyilatkozások lényegét illeti.” NAGY Pál, *Bözödi és a Termés*, Székelyföld, 2009/2, 42–43.; és = N. P., *Betűvetés mezején*, Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat, 2010, 141–142. – Ld. mindehhez még: *Szabédi napjai: Emlékezések, tudományos előadások Kolozsvárt 1992–1997*, szerk. CSEKE Péter, Kolozsvár, Komp-Press, Korunk, 1998; KÁNTOR Lajos, *Itt valami más van...: Erdélyi krónika (1911–1959)*, Bp., Héttorony, 1992; VALLASEK Júlia, *Sajtótörténeti esszék: Négy folyóirat szerepe 1940–1944 között az észak-erdélyi kulturális életben*, Kolozsvár, Kriterion, 2003; CSEKE Péter, *Horváth István és az erdélyi népi irodalmi irányzat*, Bp., Balassi, 2000; BALOGH László, *Asztalos István*, Bp., Akadémiai, 1969; POMOGÁTS Béla, *Jékely Zoltán*, Bp., Akadémiai, 1986; MÓZES Huba, *Az egészet akartam: Szabédi Lászlóról és életművéről*, Kolozsvár, Dacia, 1984; KÁNTOR Lajos, *Erdélyi sorskerék: Szabédi László és a történelem*, Bp., Balassi, 1999; KÁNTOR Lajos, *Szabédi László – és a „harmadik út” = Bibó-émlékkönyv*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Bern, Századvég, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1991, II, 322–335.; POMOGÁTS Béla, *A romániai magyar irodalom*, Bp., Bereményi, 1992; POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944) I*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2008; DÁVID Gyula, *Erdélyi irodalom – világirodalom*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2000; DÁVID Gyula, *Címszavak – Szárszó és az erdélyi írók*, Forrás, 2010/6, 83–85. és = *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon V/1*, főszerk. DÁVID Gyula, Bukarest, Kolozsvár, Kriterion, 2010, 358–362.

⁶ Termés, 1943, Nyár, 118. (És *Válasz a Termés körkérdésére* címmel = NÉMETH László, *Életmű szilánkokban*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1989, II, 125.)

⁷ *Németh László előadása = Szárszó*, Püski, 39. (És *Második szárszói beszéd* címmel = NÉMETH László, *A minőség forradalma – Kisebbségben*, II, Bp., Püski, 1992, 1279.)

⁸ TAMÁSI Áron, *Négyszemközt... = T. Á., Szellemi őrség*, Bp., Palatinus, 2001, 320.

⁹ TAMÁSI Áron, *Kérdés és felelet = Uo.*, 311–314.

¹⁰ A nemzeti „öncélúság” – azaz az önállóság – elvét egyébként maga az erdélyiség is erőteljesen táplálja: „Az erdélyiség gondolata az örök önállóság gondolata.” TAMÁSI Áron, „*Azok a baloldali erdélyi titánok*”: *Az Erdélyi Helikon, a magyar nyelv közössége és a transzilvanizmus = T. Á., Gondolat és árvaság*, Bp., Palatinus, 2000, 116. – Másfelől a nemzeti közösség kultúranropológiai primátusából vezethető le az emberiség valóságos létérdeke is, nem pedig annak fordított, fiktív és álságos előfeltételezéséből: „az emberiség, mint gyakorlati közösség, csupán illúzió: egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre

építeni lehet. Az emberiség eszme csupán, mely él és mindig élni fog az emberi lélekben, de ezt az eszmét igazán szolgálni csak az tudja, aki maradandó formában fejezi ki nemzetének építő erőit.” TAMÁSI Áron, *Divatos népiség* = T. Á., *Szellemi őrség, i. m.* 291. – Vö.: „a nemzeti közösség képzete az idők mélyeséges mélyébe nyúló folytonosság képzetén nyugszik”. Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet*, Bp., Atlantisz, 1999, 132.; „A nemzeti lét átélése nem gátja, hanem feltétele az emberiségről, az embervoltunkról megszerezhető egyetemes tudásnak.” SZÖRÉNYI László, *„Multaddal valamit kezdeni”*, Bp., Magvető, 1989, 19.

¹¹ TAMÁSI Áron, *Üzenet* = T. Á., *Szellemi őrség, i. m.* 306.

¹² Termés, 1943, Nyár, 91–94. – Szárszón így mondja: „Ez a hagyományos magyar demokrácia az önkormányzat elvére épül, minden nagy politikai gondolkodónk az önkormányzatot vallotta a magyar életforma alapelvének. (...) A magyar szabadságészme elsősorban az önkormányzat elvével azonosítható”. *Féja Géza fölszólalása = Szárszó*, Püski, 223.

¹³ Termés, 1943, Nyár, 95–98.

¹⁴ Uo., 112–117.

¹⁵ NAGY István, *Népiség – munkásság = Szárszó 1943: Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete*, főszerk. PINTÉR István, Bp., Kossuth, 1983, 93–98.

¹⁶ *Nagy István hozzászólása = Szárszó*, Püski, 34–35, 55–58, 103–104.

¹⁷ *Németh László előadása = uo.*, 46.

¹⁸ *Fitos Vilmos hozzászólása = uo.*, 65.

¹⁹ *Gombos Gyula hozzászólása = uo.*, 214, 216.

²⁰ *Dr. Kiss István előadása = uo.*, 175.

²¹ *Szemán Mihály hozzászólása = uo.*, 36.

²² *Juhász Géza felszólalása = uo.*, 219–221. – És PÜSKI Sándor szerint is csak a várható politikai átalakulás veszedelmeire figyelmeztetett Németh László. *Püski Sándor bevezető előadása az általános vitához = uo.*, 208–212.

²³ *Féja Géza fölszólalása = uo.*, 222–227.

²⁴ *Veres Péter hozzászólása = uo.*, 53–55.

²⁵ *Veres Péter záróelőadása = uo.*, 228–234.; és = VERES Péter, *Szárszó*, Bp., Magvető, 1971, 162–173. – „A magunk igazába vetett hitünk is lehet történelemformáló erő. Ezt ismerte fel 1943-ban Szárszón Veres Péter, 1989-ben pedig Temesváron Tőkés László” – vonja meg a hiteles aktuális párhuzamot az erdélyi eszmetörténész. CSEKE Péter, *Korfordulós újesztendő = Cs. P., Hazatérő szavak*, Bp., Püski, 1993, 314.

²⁶ *Féja Géza fölszólalása = Szárszó*, Püski, 224–225.

²⁷ *Bözödi György felszólalása = uo.*, 217–219. – Az erdélyi magyarság és a székelység sajátos problémáira („sajátságos helyzetére és ügyeire”) figyelmeztető

Bözödi (és részint Szabédi) szárszói szerepléséről, részvételéről ld. NAGY Pál, *Bözödi és a Termés, i. m. Székelyföld, 2009/2, 43.*; és = N. P., *Betűvetés mezején, i. m. 142.*

²⁸ *Asztalos István felszólalása = Szárszó, Püski, 65–67.*

²⁹ *Marosi Péter felszólalása = uo., 58–60.*

³⁰ *Szabédi László hozzászólása = uo., 212–213.*

³¹ Tamási „minden bizonyos Erdély akkori bizonytalan helyzete miatt érezte úgy, hogy nem hagyhatja el szülőföldjét, s különben is ismert volt a napi politikai cselekvésektől való idegenkedése”; „ez a politikai függetlenség, a napi politikán felül való állása hozzásegíthet a hagyomány és a haladás, a nemzeti eszme és az emberies felfogás szerencsés szintéziséhez, vallotta Tamási alig fél évvel a Szárszói Találkozó előtt egyik esszéjében (*Érzelem a népiségről*), s vélhetően a balatoni táborban is e mellett foglalt volna állást, így ő feltehetően annak az összekötő hídnak, a nézeteket összebékítő szerepét játszhatta volna, amely olyannyira hiányzott Szárszóról.” PETRIK Béla, *Szárszói erővonalak = P. B., A teljes kép felé: A magyar népi mozgalom történetéből*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2008, 190.

³² BALOGH Edgár, *Levél Balatonszárszóra = Szárszó, Püski, 235–236.* – A konferenciára meghívott népi beállítottságú erdélyiek (vagy erdélyi származásúak) egyébként természetesen nagyrészt azok körébe tartoztak, akiknek a könyveit Püski Sándor azokban az években a „Magyar Élet könyvek” sorozatában meg is jelentette. Kiadta Asztalos István, Balázs Ferenc, Balogh Edgár, Bözödi György, Horváth István, Kovách Aladár, László Gyula, Mikecs László, Nagy István, Szabédi László köteteit, illetve a régiek közül Bartha Miklós könyvét. A szárszói esti tábortüzek melletti irodalmi-művészi programok során pedig az erdélyi szépírók (Asztalos, Bözödi, Szabédi) fel is olvastak műveikből. (Vö. BORBÁNDI Gyula, *A magyar népi mozgalom: A harmadik reformnemzedék*, New York, Püski, 1983, 341–342, 373–374.) Sőt „1944 márciusától Szabédi a Püski Sándor vezette Magyar Élet könyvkiadó lektoraként működik” (MÓZES Huba, *Az egészség akartam, i. m. 24.*). – És amikor Püski Sándor megszervezte az ötvenedik évfordulás emléktalálkozót 1993 augusztusában, utána (1993. október 5-én keltezve) az azon részt vevő kiváló erdélyi költő, KISS Jenő a következő verset írta: „Szárba szökött szó: Szárszó. / Ott voltam – szinte hihetetlen. / A bátorság, a szókimondás / szájtátó tanúja lehettem. // Ott jártam, ott valóban? / Visszagondolni rá ma: álom. / Ha nem az, majd a méltó szót rá / zárt fogságomban megtalálom.” (*Szárszó – A Püski-házaspárnak, a találkozás megrendezőinek = K. J., Időverten: Az öregkor versei*, Bp., Püski, 1994, 190–191.)

Aknay Tibor

Ruth könyve

Az asszony szelíden, mintha gyermeket babusgatna, simogatta végig szemével az öreg könyvszekrény faragott indáit. Majd sorra vette az íróasztalt, az oroszlánlábú komódot, végül a félig nyitott ruhásszekrényen ült el tekintete. Odament, kivett belőle egy fekete csipkeruhát, maga elé tartotta s a falitükör elé állva szemlélte az odaáti képet.

– Tetszik magának?

– Nem is tudom. Az jár a fejemben, amikor először volt rajtam. Hány éve is? Lassan már nem is emlékszem.

– Kedvesem, maga vagy fél emlékezni, vagy rémes a memóriája. Ezt viselte, amikor először felkértem.

– És én igent mondtam. És most is igent mondok.

Az utolsó szónál hátrafordult. Arcán könnyű remegés felhőzte a születő mosolyt. Kezét a férfi vállára tette.

– Táncolunk?

A férfi bólintott. Az asszony – kezében a fekete csipkeruhával – odasimult partneréhez, és megindultak, körös-körül a szobán, a bútorok, a képek, az emlékek között. Némán, mintha pantomimet játszanának. Aztán leálltak, a férfi az asztalhoz kísérte az asszonyt, kezét csókolt.

– Köszönöm a táncot, kedves Vilma.

– Örömömre szolgált, kedves Dezső.

– Maga igen jól táncol, kisasszony.

– Könnyű annak, akit jól vezetnek.

Az asszony szemében különös fény csillant.

– Mondja, Dezső! Maga mire emlékszik?

– Csak magára, Vilma. Akkor is, ha magamra emlékezem, először magát látom.

– Dezső, kedvesem! Nem akar megcsókolni?

– Megengedi, asszonyom?

Ezen mindketten nevettek. Az asszony fészket rakott magának a férfi karjából.

– Dezső, Dezső, maga nem változik.

– Erre a kis időre?

A jókedvük egy pillanat alatt semmivé lett.

– Jaj, Istenem! Rosszat mondtam volna? Ne haragudjon, elfelejtettem, hogy ma csak örülnünk szabad.

– Hagyja, kedves. Előbb vagy utóbb, valamelyikünk úgyis mondott volna valamit, ami visszahúzott volna bennünket. Nézze a barkákat a vázában. Egy hét

múlva itt a húsvét! Az utolsó szavakat félig kiáltva mondta, egyszerre ujjongott és zokogott.

– Hát nem érti? Nekünk most boldognak kell lennünk, ha belehalunk is!

Az asszony arca hirtelen évtizedeket fiatalodott.

– Tudja, Dezső, hogy maga nélkül nekem nincs is életem?

– Ezt most miért mondja?

– Mert magával megyek.

A férfi arcán lángot vetett az indulat. Látni lehetett, csak kevésen múlik, de nem emelte fel a hangját.

– Az nem lehet, Vilma. Magát nem fenyegeti semmi. Magának élnie kell, mert valakinek el kell majd mondania, mi történt.

– Hogy mi történt? Egy asszony követte az urát, mert egy test volt vele és egy lélek. Ez történt. De még van segítség. Szökjünk meg, Dezső! Rejtőzzünk el, mind-egy, hogy hová! A legkisebb odúba is követem.

– Hát nem érti, kedvesem? Amíg a németek itt vannak, csak a legrosszabbra számíthatok. Őket nem érdekli az én református hitem. Nekik én zsidó vagyok.

– Ezért kellene menekülnünk. Egy semleges követségre, a nunciatúrára, akár-hová.

– Nem tehetem. Ha megtenném, beismerném, hogy ők az erősebbek. Hogy ők győztek.

– De így biztosan meghal. Gondolja meg, egy akármilyen életben is benne van a remény, hogy egyszer jobb lesz. De ha eldobja az életét, nincs másík.

– Nem tud meggyőzni kedves. Azért halok meg, mert nem tehetek mást. Hát nem veszi észre? Ahol ezek megjelennek, ott a magamfajtanak előbb az egzisztenciáját veszik el, majd a becsületét, végül a pusztá életét. Nem akarok önként a vágóhídra menni.

Az asszony felállt. Karját a férfi vállára fonta.

– Nem akar vacsorázni?

A hirtelen váltás meglepte a férfit.

– Éjfélkor?

– Igen. Most kezdődik a nagyhét. Egy utolsó vacsorára hívom. Velem tart?

– Most mire gondol?

A férfi hangja fakó volt, mint a színevesztett remény. Az asszony felállt a székről, a vele szemközt, az ovális asztal túloldalán ülő férfi háta mögé ment. Kezét annak vállára téve gyöngéden, de határozottan masszírozni kezdte.

– Hogy mire gondolok? Kislány koromban, a birtokon történt. Piroska néném maga elé ültetett a lóra, és ügetni kezdett. Nagyon félttem, hogy ledob minket a ló, de ő csak kacagott, csak nevetett rajtam. Azt mondta, aminek meg kell történnie, az be is következik.

- Leestek?
- Nem. Viszont elszállt a félelmem.
- Jólesik a keze. Az érintése. Bár magammal vihetném!
- Kedvesem, együtt megyünk. Kéz a kézben.
- A háromszéki székely leány és a fehérvári zsidó fiú?
- Magának derogál az én keleti fajtám?

Az asszony már-már évődött, mintha hódítani akarna.

– És ha igen? Ha a maga őse nem vásárol az én őstőmtől viganónak való selymet a szentgyörgyi vásárban, talán pártában marad a nagyanyja, s maga meg sem születik. Ehhez mit szól?

– Maga mindig megnevettet, drága Dezső. Hogyan találkozhattak volna? A maga családja nem arról volt híres, hogy világutazó lett volna.

- No és a bolygó őszám? Talán éppen ott pihent egy székely leány vánkosán.
- És ette közben a málét, hajdinakásával?

A férfi úgy rákezdet nevetni, hogy testének rázkódásától csilingelni kezdtek az asztalon a poharak. Azután csend lett. Mindketten hallgattak. Az asszony a férfitől várta s szabadító szót, amaz az asszonytól. Nagy sokára a férfi szólalt meg elsőnek:

– Kedves Vilma, most gyászolunk vagy vigadunk? Az univerzum most itt van, bennünk és közöttünk. Mitől is félnénk?

– Igaza van, Dezső. Minden adósságunkat leróttuk, tartozásaink nincsenek. Szabadok vagyunk.

A szobában, ahol két ember készült az ismeretlennel való találkozásra, megállt az idő. Mintha a teremtés előtti állapot, az örök egyidejűség lett volna úrrá a sok milliárd éves, rendezett káoszban, amit történelemnek szokás nevezni. A Szent László-templom harangja hajnali misére hívott, a környékbeli gyárak felé sietős léptű emberek igyekeztek a reggeli műszakba. A világ haladt a maga útján.

Az asszony leszedte az asztalt, kiment a konyhába, elmosogatott. A férfi felállt a helyéről, s az ablakhoz lépve résnyire elhúzta a függönyt. Az éjszaka sötétje már kettéhasadt, könnyű párák igyekeztek a magasba.

- Miért áll az ablaknál? Megláthatják.
- Egy lélek sincs odakint.
- Kettő van idebent. Jöjjön, szükségem van magára. Mariska mikor jön?
- Úgy emlékszem, tízkor.

Az alkalmazottról szóló rövid párbeszéd visszazökkentette őket a valóságba.

- Dezső, maga nem fél?
- Félek. Életem összes eddigi félelme nem ér fel a mostanival. De azt is tudom, hogy nem fordulhatok vissza. Nem élhetem visszafelé a sorsomat.

– Maga fél, és ez nekem erőt ad. Nem különös az emberi élet? Mennyi, de mennyi cikcakkot, vargabetűt ír le, mint valami szeszélyes folyó, hogy azután önmagát feladva végre célba érjen.

– Ezzel azt akarja mondani, hogy élete célja, amiért majd hét évtizeden át küzdött, amiért szeretett, csalódott, kiábrándult és reménykedett, az lett volna, hogy eldobja értem ugyanezt az életet?

– Nem. Nekem ez az utat jelenti, a küzdelmet, ahogyan maga nevezte. És nem dobom el az életemet, hanem odaadom. Magáért, magamért, mindazokért, akiket szerettem és szeretek.

– Mint egy áldozatot?

– Ha annak nevezi, akkor úgy.

A férfi megölelte az asszonyt.

– Drága Vilma, én meg sem érdemlem magát.

Az asszony magához ölelte. Szemében még egyszer megcsillant valami a régi tűzből. Eszébe jutott az utolsó karácsony. Akkor is így ültek az asztalnál, mégis a reményről beszéltek, mégis a szabadulásról, hogy egyszer vége lesz, hogy karonfogva sétálhatnak a Duna-korzón, és nem lesz sem elsötétítés, sem légiriadó. Nem kell majd félniük senkitől és semmitől. Alig néhány hónap telt csak el azóta, és mostanra semmi sem maradt, ami a világhoz kötné őket.

Odakint világosodott. Az asszony a tükör előtt állva fésülködött. Szemközt, látzat világbéli arcmása szinte márvánnyá merevült. Közelebb hajolva látta a szaralábakat a szeme sarkában. Parányi könnycsepp indult az ornyerge felé.

– Most erősnek kell lenned, Vilma! Búcsúzzunk el egymástól!

Azzal letörölte pillanatnyi gyöngeségének jelét, és egy kevés barna púdert rakott az arcára. A férfi belépett a szobába.

– Kedvesem – a hangja inkább volt életre, mint halálra hívó.

Az asszony megfordult.

– Itt az idő?

A férfi bólintott.

– Emlékszik, Dezső? „Ne unszold, hogy elhagyjalak, hogy visszaforduljak tőled. Mert ahova te mégy, oda megyek, és ahol te megszállsz, ott szállok meg; néped az én népem, és Istened az én Istenem.”

– „Ahol te meghalsz, ott halok meg, ott temessenek el engem is. Úgy tegyen velem az Úr akármit, hogy csak a halál választ el engem tőled.”

Az asszony – mintha csak sétálni indulnának –, belefűzte karját a férfiéba. Egészen hozzábújt, lábai szinte nem is érintették a szőnyeget. A konyha falán szelíden hajladozott a szemközti fa árnyéka.

– Foghatom a kezét, Dezső?

A férfi elfordította a zománcos gáztűzhely csapjait, majd leült a felesége mellé. Az asszony ránézett, még mosolygott is egy kicsit.

– Isten vele, kedves. Azzal lehunyva szemét jelezte, többé nem akar a földi dolgokkal bíbelődni.

Mariska a háztartási alkalmazott valamivel tíz óra előtt nyitott be a lakásba. Alig hogy belépett, érezte a gáz tragédiát jelző, összetéveszthetetlen szagát.

– Nagyságos asszonyom, jaj, Istenem, nagyságos asszonyom!

A konyhaajtót feltépvé rohant az ablakhoz, és szélesre tárta, és csak azután látta meg az ott levőket. A férfi félig lecsúszott a székről, szemüvege a kövön hevert. Az asszony feje a férfi vállán pihent.

A szomszéd által hívott orvos egy rendőrrel érkezett. Rendkívüli haláleset történt. Az öreg doktor megrendült a látványtól. Ismerte őket, előző nap még köszöntek is egymásnak. Most meg, vajon miért?

Leült a konyhaasztal egyik sarkához, hogy kitöltse a halotti bizonyítványt. A halál oka intoxicatio, világítógáz-mérgezés. Ideje 1944. április hó harmadika, reggel kilenc óra.

Közel s távol karvaly bombák sivítottak, fel-felüvöltöttek a szirénák. A mindenség készült összeomlani.

Bene Zoltán

Valami kegyelem

A kánikula feltartóztathatatlanul, egyik pillanatról a másikra érkezett, hirtelenségével meglepte az emberfalka szélén sodródó Dénest. A tenger felől enyhe szél hozott sós illatot, míg a hegyek irányából valami nehéz, fülledt, kellemetlen pára tolult a romváros fölé. A két légáramlat pontosan a márványlapokkal kirakott főutat szegélyező oszlopsor cikornyás oszlopfőinek magasságában feszült egymásnak, s azon nyomban ki is oltotta egyik a másikat, a két szag elegye pedig a tarkókra telepedett, enyhe nyomást gyakorolt a pihékkel borított lágy részekre, amitől kápráztak a szemek, és zúgtak, zsongtak a fülek. A minden átmenet nélkül kánikulába váltó melegtől a tömeg néhány pillanatra megtorpant, az ajkakat nehéz sóhajok hagyták el, itt-ott elfojtott nyögés, szitokszó, panaszszerű szűrődött elő a fogak mögül. A pár másodpercnyi megrökönyödés után azonban a sokaság ott folytatta, ahol abbahagyta: körülfolyta a sértetlen és sérült oszlopokat, behatolt a düledékes és a rongálóknak alig, legfeljebb patinásnak ható épületek falai közé, fényképezőgépek lencséi záródtak és nyitódtak, kézi videokamerák kijelzőin sokszorozódott a látvány. A tömerdek turista sapkában, kendőben és kalapban, rövidnadrágban és pólóban nyomakodott a tourist-guide-ok nyomában, akik ékes angolsággal, esetleg németiséggel magyarázták a város hajdani és jelenlegi jelentőségét, közben erősen gesztikuláltak a nyomaték kedvéért, és hosszú szüneteket tartottak gondosan artikulált mondataik között.

Dénes egykedvűen poroszkált a csoportja után, az idegenvezető szavai nem érdekelték, az összepállott emberi testek egyenesen taszították. Az örvendezéssel volt elfoglalva: végre el tudja képzelni, hogyan festett egy ókori város! Sőt, elképzelnie sem kell, magát tárja föl előtte a titok, hiszen Epheszoszra, amely itt hevert körülötte fenségesen és csodálnivalón, nem telepedett modernebb település, de legalábbis nem hagyott rajta nyomokat. Romosan ugyan, de úgy néz ki ma is, gondolta Dénes, mint a római uralom idején. Igaz, nincs már meg az Artemiszion, az Ókor egyik csodája a hét közül, mely egykor a város legnagyobb nevezetessége volt, és Dénesnek keserű íz tolult a szájába, ahogy eszébe ötlött, hogy, mint oly sok egyebet, ezt is a britek rabolták el: nagy műgonddal szétszedték, majd vigyázva hazaszállították, ahogy az Akropolisz szobrai vagy megannyi egyiptomi, mezopotámiai értéket. Szégyellte magát, amiért korábban évekig dolgozott a British Museumnak. Az Artemiszionnal ellentétben – pár száz méterrel maga előtt – láthatta a Celsus könyvtár impozáns homlokzatát, amint láthatta seregnyi szépséges épület, közkút, közlatrina, kórház, kapu, vallási és állami intézmény, fürdő és lakóház sziluettjét, sejthette a hajdani agorát, és az utcák, amelyeken tapodott, ezeréves kővel voltak kövezve – lélegzetelállító, sóhajtotta. Csak a tömeg zavarta, az óriás amőbaként terjeszkedő csorda. Ezért, még mielőtt a város belső tereire érkezett volna, letért a kövezett utcákról, hogy magányosan bóklásszon

kicsit – pár lépést követően gyanús skorpiókkal találkozott. Jobbnak látta visszatérni a fősodorba. Végül az egyik kisebb színház alagsorában keresett menedéket a hóguta és az emberáradat elől. Szerencséje volt, a boltívek alatt kivételesen nyugalomra lelt, egyetlen japán kamerabajnok, egy fia krákogó germán vagy affektáló angol sem zavarta. Hátát nekivetette a hűvös köveknek, behunyta a szemét, élvezte az árnyékot. Percekig állt így: csukott szemmel, moccanatlan, kissé talán öntudatlanul. Kellemes érzése támadt, amit azokkal a suta szavakkal fogalmazott meg magában, hogy „kívül kerültem a gépezeten”. Izzadságtól nedves pólója a hátára tapadt, s a pamut túloldaláról a kő hűvöse áradt belé. Aléltan, lassuló szívveréssel fogadta magába ezt az áramlást.

Valami vinnyogásszerű hang térítette magához. Kinyitotta a szemét, óvatos léptekkel elindult a hang irányába. Két boltívvel tőle balra meg is találta a forrását: fiatal, törékeny lány kuporgott egy ősi, fényesre kopott kövön. Dénes zavarba jött, mert a lány vállát zokogás rázta hevesen, és ő soha életében nem tudott mit kezdeni síró nővel. Különösen nem egy idegennel, idegen helyen, telítve azzal a fura benyomással, hogy talán az időn és az emberi nemén is kívül rekedve. Ahogyan két lépés távolból, csendben figyelte a rázkódó, zsenge vállakat, zavar mellett egy réges-régi, kellemetlen ismerőse, a megszólíthatatlanság szorongató, restelkedést gerjesztő érzése is ráköszönt. Valami arra ösztönözte, hogy teremtsen kapcsolatot a lánnyal, ám semmi esetre sem akart holmi ostoba klisével közelíteni hozzá, akár egy bugyuta aranyifjú vagy beképzelt macsó. Fecsegni sosem szeretett – még az úgynevezett rendes körülmények között sem. Mindig is visolygott a leginkább *társalgás*-nak, *csevegés*-nek nevezett párbeszéd-imitáció üres semmitmondásától, emberhez méltatlan képmutatásától, irritáló felületességétől; a hamisítatlan, vérbeli dialógusokban, a valóságos beszélgetésekben hitt, amelyeket őszinte érdeklődés, figyelem, tartalom, gondolat és hitelesség hat át. Ám ilyet miként kezdeményezhetne ebben a helyzetben, miközben más, kevésbé bizonyult helyzetekben sem egyszerű? Dénes soha nem tartotta magát társasági embernek, mások pedig csevegésképtelensége miatt vagy szkeptikusan mogorvának vagy tudálékosnak, esetleg önteltnek hitték, s ezen vélekedésekkel ő tökéletesen tisztában volt, ami újabb gátat jelentett számára a társasági érintkezésben. A színház alagsorában mindezekén túl egy másik fortélyos félelem is erősítette benne a dühítő féket, a megszólíthatatlanságát. Attól tartott, ha most bármennyire is megértően, szívbéli kíváncsisággal és segítőkészen közeledik is a lányhoz, az óhatatlanul tolakodásnak fog hatni. Ha pedig valami tréfás felütéssel próbálkozik, a lány akár azt is hiheti, flörtölni akar. És Dénestől kevés dolog állt távolabb, mint a tolakodás, pláne a flörtölés. Még sosem flörtölt, sem ifjúkorában, sem később, s amikor vele próbáltak flörtölni, azonnal és pánikszerűen elmenekült. A flörtöléstől ugyanis nemcsak visolygott, hanem valósággal undorodott, a fizikai rosszullét környékezte miatta. A flörtölés – Dénes radikális véleménye szerint – sosem szól egyébről, mint magáról a flörtölőről, mindekelőtt annak kóros önelégültségéről és beteges exhibicionizmusáról, másodsorban nem egyéb, mint egy hamis, állatias följajánkozás.

Itt tartott magában, magával, amikor a lány váratlanul megfordult, és a szó legszorosabb értelmében megrendítette Dénest. Először is azzal, ahogy lehengetlő természetességgel, magyarul így szólott hozzá:

– Nincs egy zsepije?

Másodszor pedig az arcával, amelyet megpillantva Dénesbe úgy hasított belé a felismerés, akár villám a mező közepén, magányosan álló terebélyes fába. Kis híján kicsúszott a száján a szó:

– Andrea...

Szerencsére még idejében elharapta. Az előtte ülő nő nem lehetett több huszonegy-huszonkét évesnél, Andrea ellenben akkoriban töltötte a negyvenkettőt, egy esztendővel volt fiatalabb Dénesnél. Az arc mégis mintha ugyanaz lett volna, jóllehet a száj fölött és a szemöldökben csillogó fém ijesztően idegenül hatott. De nem csupán az arc, a karcsú, légies termet, a tekintetben bujkáló érzékiség és intelligencia, a csípő sejtető íve és a keblek pólót feszítő halmi is Andreát idézték.

Dénes nem szólt semmit, kotorászott egy keveset a hátizsákjában, előhúzott, majd átnyújtott egy használatlan, bár gyűrött szalvétát.

– Ez is megteszi – vette el a lány, trombitálva kifújta az orrát.

– Köszönöm – mondta, azzal vissza akarta nyújtani a darab papírt, ám a mozdulat félúton megrekedt, a kéz lehanyatlott.

– Tiszta hülye vagyok.

Dénes arcán átsuhant egy halvány mosoly. A jelenet kísértetiesen emlékeztette Andreára, a hasonlóság több volt, mint meggyőző. Értetlenül, mégis felderülve vont a vállát.

– Nagyon szívesen. A homlokomra van írva, hogy magyar vagyok?

A lány csodálkozva nézett rá, aztán pár pillanat múlva zavarában a homloka középig vont a föl a szemöldökét, és csücsörített, mielőtt megszólalt.

– Tényleg! Ha mondja...

– Nyilván ösztönös reakció volt – vélekedett Dénes. – És szerencsés.

– Ha maga hisz a szerencséiben...

A lány fölállt, leporolta a fenekén a nadrágját. Combközépig érő rövidnadrágot viselt, Dénes futó pillantást vetett csillogó bőrére.

– Elnézést – dörögte és hátat fordított, hogy magára hagyja a lányt.

– Semmi baj... Ne menjen!

Dénes megtorpant, sarkon fordulván a lány kérlelő tekintetével találta magát szemközt.

– Egy útikönyvek megjelentetésével foglalkozó kiadó megbízásából vagyok itt – közölte Dénes. – Azért fizetnek, hogy két hónap alatt bejárjam Törökország egy jelentős részét. Azt, amelyik a nyugati középosztály szemében úti célnak tekinthető, a megbízóim szerint. Mindennek ellenére nem útikönyvet írok, az a turisztikai szakemberek dolga. Számomra a hangulatot szabták feladatul. Hangulatot kell festenem. Af-

féle útinaplót vezetek, amiből végül hosszabb-rövidebb részleteket átemelnek majd a bedekkerbe. Újszerű elképzelés, azt mondták. Én elhiszem nekik, elvégre két hónapig érdekes helyeken utazgathatok.

Dénes elhallgatott, a lány sem szólt egyetlen árva szót sem, újra leült, arcát a kezeibe temette.

– Ne haragudjon, fogalmam sincs, miért soroltam el mindezt magának. Természetes, hogy nem érdekli...

– Engem a pasim hozott ide, akivel két éve élek együtt – a lány fölemelte az arcát, egyenesen a vele szemben álló férfi szemébe nézett. – Pontosabban szólva inkább két éve harcolok azért, hogy valóban együtt éljünk, ne csak egy ágyban aludjunk, és egy lakás helyiségeit használjuk olykor felváltva, máskor meg egy időben. Két kurva hosszú éve kísérletezem azzal, hogy valami igazi, a lelkéből fakadó közlést csikarjak ki belőle, ne csak elkenéseket, elfojtásokat, féligazságokat, sejtetések, takargatásokat. Bizalmat, nyíltságot szeretnék, ami szerintem alapfeltétele egy igazi kapcsolatnak, de ő erre képtelen, mert, ahogy mondja, túl sokat csalódott már. Tudja, tizenegy évvel idősebb nálam, sok nője volt, felesége is, akitől elvált. Nem miattam. A nő lépett le. Azóta a gyerekükkel együtt Norvégiában él, sebész egy csiricsaré kórházban, Oslo kertvárosában. Szomorú történet... Nehéz egy apának, ha nem láthatja a gyerekét, én ezt belátom, megértem, elfogadom. Azt viszont fel sem fogja ez a pasi, hogy én egyszer sem csesztem át! Hogy nem bennem csalódott! És azzal, hogy ez nem böki ki a szemét, egy kalap alá vesz a többivel. Ez az, ami elviselhetetlen!

A lány zihálva elhallgatott. Újra kifújta az orrát, felállt és Dénesnek hátat fordítva, tompa hangon folytatta:

– Fél órája ezen a helyen kicsúszott a száján egy fél mondat, amivel határtalanul boldoggá tett. Nem kettőnkéről szóló, de őszinte kijelentést tett. Olyat, amivel a kezembe helyezte a lelkét, mint egy aprócska, törekeny énekesmadarat. Azáltal, amit mondott, beengedett a páncélja mögé, kitérta az ingét nekem, előttem... Érti, ugye? Nem rólam szólt, nem rólunk beszélt, kizárólag saját magáról, mégis határtalanul megörvendeztetett, mert közelebb engedett magához, mint bármikor ezelőtt. Spon-tán volt és bizalmas, már-már természetesen, mélyről fakadóan önfelelt... Sajnos, annyira megijedt ettől, hogy lélekszakadva elrohant... Olyan volt, mintha belém rú-gott, aztán jól megtaposott volna! Mikor úgy éreztem, végre itt az áttörés, végre egy-máséi lehetünk igazán, ő megrémül és iszkol a teljességünk, az összetartozásunk elől, végső soron tehát előlem! Megbénultam ettől, képtelen voltam utánamenni. Leültem erre a kőre, sírni. Aztán jött maga.

A lány ismét Dénes felé fordult, és már-már kihívóan kérdezte:

– Nos, mit mond erre?

Dénes megbabonázva nézte a nőt, attól tartott, nehezen találja a szavakat, mégis meglepően gyorsan, gördülékenyen válaszolt.

– Nézze... Én, azt hiszem, több mint tizenegy évvel vagyok idősebb magánál, kiaszony. Nem szeretnék bölcs öregnek tűnni, csakhogy ez a történet, amit felvázolt, már az alapvető paramétereiben, hogy úgy fogalmazzak, sántít. Régebben egy generációnak tekinthettük az egy évtizeden belül születetteket, még korábban akár a nagyapa is lehetett generációtársa az unokájának, annyira lassan, jóformán észrevétlenül változott a társadalmi környezet, s annyira állandónak volt tekinthető a világfelfogás, a világhoz, az élethez való hozzáállás... Ezzel szemben manapság oly mértékben felgyorsultak a változások, olyan nehezen követhetővé váltak a folyamatok, az áramlások, a trendek, miközben észrevétlenül meg is sokszorozódtak az irányok és irányzatok, hogy talán nem tévedek nagyot, mikor kijelentem: napjainkban két-háromévente újabb és újabb generációk jönnek a világra. Éppen ezért ön és a *pasija* között minimum kettő, de inkább három-négygenerációnyi eltérés van! Ez pedig, véleményem szerint, korunkban és általánosságban már-már áthidalhatatlan szakadék ember és ember között. Önöknek kettejüknek nincsenek közös közösségi mondataik, teljesen másképpen forog az eszük kereke, mások a hívószavak, amelyekre megmozdul a lelkükben valami, nem azonos még a kollektív tudatalattijuk sem... Én úgy érzem, ez az igazi probléma a kapcsolatukban, ebből ered a nyitottság hiánya is, és ebből fakad az a bántó egyenlőtlenség, ami a viszonyukat jellemzi, egyben meghatározza. Ha ez a nemzedéki távolság nem volna, egyszer talán, amennyiben az egyéb szükséges feltételek, kvázi mellesleg, adottak lennének, a nyitottság, az őszinteség, a kitárulkozás korszaka is elérkezne. Így viszont sosem fog. Önök olyannyira idegenek egymásnak, minden bizonnyal elsősorban eme generációs eltérés miatt, amely mértékű idegenség lehetetlenné teszi a valódi bizalmat... Még az annál jóval kevesebb *egy húron pendülés*-t is... Azt ugyanakkor nem állítom, hogy ebben a szituációban nem lehetséges kivétel. Lehetséges, ha nem is gyakori. Mindaz, amit az imént elmondtam, *kizárólag* a Föld lakosságának 95-96%-ára, azaz a tömegemberekre érvényes. Az átlagnál intelligensebbek, ha ez az intelligencia műveltséggel párosul, játszva áthidalhatják akár még a generációs szakadékokat is, és jól, igaz módon elbeszélgethetnek egymással akkor is, ha évtizedek feszülnek a születési dátumaik között. Azért tehetik ezt, mert nem pusztán egy állandósult jelenben képesek létezni, de ki is tudnak mozdulni abból bármely irányba. Az effélék esetében a szerelem is kialakulhat és kölcsönössé válhat, dacára a látszólagos nemzedéki distanciának. Talán azért, mert az ilyen emberek alapjában véve külön generációnak tekinthetők, amennyiben nincsenek időbe, helyesebben jelenbe ágyazva, hanem képesek az időt mint folyamatot érzékelni. Mi több: történelemként, valósággá lett fikcióként! Az egyik legkomolyabb problémánk a harmadik évezredben éppen az, hogy az a mechanizmus, amely uralkodik a világunkban, s amit sok névvel illethetünk a globalizációtól a nyugati típusú demokráciák manipulatív hatalomgyakorlásán át a tömegkommunikáció diktatúrájáig, a lényeg, hogy ez a mechanizmus irtóhadjáratot folytat a magasrendű emberi intelligencia ellen, emellett minden le-

hetséges szinten és eszközzel bontja, bomlasztja, csonkítja, egy szóval egyszerűsíti a műveltséget. Ezáltal az emberiség oroszlánrészét egy időtlen és idétlen, véget nem érő jelenbe száműzi, értelmi és érzelmi síkon egyaránt primitivizálja. Közben fennen hirdeti az egyenlőséget, idejekorán belekódolja a fejekbe, holott teóriája eleve hamis alapokra épül, jogegyenlőségénél tovább ugyanis nem mehetnénk, de ő megy, mert minden téren, fáradhatatlanul harcol az elit ellen, hogy az emberiségből véglegesen és visszavonhatatlanul a zombik gondolattalan hordáit kreaálja...

A férfi megtorpant, kissé lihegett, majd miután egyetlenesebben tudta szedni a levegőt, bocsánatkérően széttárta a karjait.

– De túl messzire mentem – szabadkozott –, túlbonyolítom csak, ne haragudjon... A lényeg, hogy abból, amit elmondott, nyilvánvaló, hogy önök nem a kivételek közé tartoznak, ergo nem hidalhatják át a generációs Grand Canyont...

Kínosan hosszú szünetet tartott, mielőtt befejezte volna:

– Nem azért, mert tömegemberek, kérem, ne értsen félre!

Mirtill morcosan legyintett.

– Azt hiszem, maga nagyon is intelligens – tette még hozzá Dénes meggyőződéssel.

Megnyalta kiszáradt ajkait, elővette az ásványvizes palackot a hátizsákjából, meghúzta. Odanyújtotta a lánynak, aki ingerült elhárító mozdulatot tett.

– Nem Andreának hívják véletlenül? – kérdezte önkéntelenül.

A lány a fejét csóválta.

– Mirtill a nevem. Anyámat hívják Andreának.

Dénes úgy érezte, menten elájul. Minden smakkol, gondolta, minden illeszkedik!

– Szentmiklósi Andreának?

A lány szemei csodálkozásra kerekedtek.

– Honnan tudja?

– Egy évig éltünk együtt – hajtotta le a fejét a másik. – Húsz évvel ezelőtt.

– Akkor maga akár az apám is lehetne – jegyezte meg Mirtill; nehéz lett volna eldönteni, hogy kacéran-e vagy inkább évődve.

– Aligha – húzta el a száját Dénes.

Egy cáfolhatatlan bizonyosság tudatában lévő ember nyugalmával folytatta:

– Egy évig voltunk együtt, mint említettem. Utána Andrea elhagyott. Nem ez volt a természetellenes. Nem az, hogy elment. Annál inkább az az egy év, amit velem töltött...

Mintegy kívülről hallotta a saját hangját, s ettől olyan érzése támadt, mintha nem is ő beszélt volna. Úgy érezte, valamiféle természetfeletti hatalom nyilatkozik meg általa – talán ezért hitt el minden egyes szót saját magának. Végtere is olyan logikus, olyan egyértelmű és félremagyarázhatatlan az egész... Szellő simított végig borostás arcán, s mintha reszketés suhant volna át a testén. Utána pár szemvillanásnyi időre határtalan

nyugalom szállta meg – ha meg kellett volna neveznie, minden bizonnyal a „harmónia” szót használta volna.

– Nem illettek össze? – a lány hangja zökkentette ki a kurtácska megnyugvásból.

– Én nem illetem hozzá – válaszolta elcsüggedve a férfi, s maga is meglepődött, még mindig mennyire világosan látja a helyzetet, holott már nem érzi a rajta felül álló erőt sehol, kiváltképpen nem a hangjában.

– Azt hiszem, értem – mondta a lány, majd kisvártatva hozzátette:

– Már ne haragudjon érte.

– Már túljutottam ezen – torzult vigyorba Dénes arca, holott ez csak abban a pillanatban történt meg, amikor kimondta. Éppen akkor jutott túl.

Mirtill kíváncsian fürkészte a férfit.

– Egyedül van?

– Többnyire – ismerte be Dénes. – Több mint hatmilliárd, lassan hétmilliárd ember él ezen a bolygón. Ezek közül számomra pár tucat létezik, akivel az élet nem önfeladás, és egyetlen egy olyan akad, akivel egyenesen kiteljesedés. És ez nem specifikusan az én esetem, ez általánosan igaz. Ebből fakad, hogy a nullához tendál az esélyünk arra, megtaláljuk azt az egyet. Én megtaláltam, de annak az egynek nem én vagyok az ő egyetlen. Van ilyen is, sajnos...

Mindketten hallgattak, fürkészték egymást, aztán Dénes azt javasolta:

– Jöjjön, keressük meg azt a férfit! A *pasiját*. És, ha nem haragszik meg egy tanácsért, ha megtaláltuk, adja ki az útját. Nincs értelme a kapcsolatuknak. Nem működik, nem is fog soha. Lehet, hogy maga most úgy érzi, szerelmes belé, de téved. És maga is tudja, ha végiggondolja, tudnia kell, hogy a *pasi* sem szerelmes magába, tetejében nem is hiszi, hogy az lenne, s nem is akar sem hinni, sem szerelemre lobbanni. A szerelem, a másik elől bezárkózva különben is lehetetlenség... Maguk ketten mindig is csak harcolni fognak, ameddig együtt maradnak, óhatatlanul, menthetetlenül. Marni, tépni egymást, a semmiért. Higgye el, kérem, nem ő az a bizonyos egyetlen a hétmilliárdból. De még arról sem lehetünk meggyőződve, hogy legalább egyike a pár tucatnak...

– Maga már csak tudja, mi? – Mirtill hangja ellenségesen csengett.

Dénes kereste a lány tekintetét. Meg akarta győzni. Valami érthetetlen felelősséget érzett ez iránt az esendő, megejtő, még barátságталanságában is kedves lány iránt. Hosszan-hosszan néztek farkasszemet. Nem a férfi veszített.

– Ezt, meg ne haragudjon, ezt igen, ezt tudom. Biztosan – suttogetta, azzal megfordult, elindult kifelé a boltívek alól. Mirtill a nyomában. Mondani akart valamit, odakiáltani egy szót, egy szitkot legalább, de nem találta a megfelelő hangszínt. Összeszorította a száját, loholt Dénes után.

Amint kiléptek a színház előtti térre, mindkettőjüket jószerivel letaglózta a forróság és a nehéz, áporodott, édeskés szag, amely olyan maradéktalanul kitöltötte

Epheszosz tereit, akár ibriket a sűrű, aranyló méz. S mintha nem csak ez, hanem valami más is megütötte volna őket, egy furcsa, szégyenkezéshez hasonló, meghatározhatatlan, mindenképpen fölöttébb kényelmetlen érzet. Szétáradt a tagjaikban, a véráramba kerülve eljutott az agyukba, s ettől egyszerre gyanakodva kezdtek nézni egymást. A lány arca egyszer csak minden átmenet vagy előjel nélkül otromba, becsmérő grimaszba torzult.

– Na, további jó mulatást, *apa* – vetette oda a férfinak, az utolsó szót goromba gúnnyal nyomva meg. És eltűnt a saját levében fortyogó, alakatlanul csordogáló tömegben.

Dénes földbe gyökerezett lábakkal bámult utána. Andrea, suhant át rajta ismét, fájdalmasan, miután elveszítette a szeme elől a nyúlánk, kecses, borzongatóan, bizsergetően nőies alakot. Mirtill sziluettje mindörökre, kivonhatatlanul föloldódott a gomolygó embermasszában. A férfi leereszkedett egy félbetört oszlop tövébe, a sarkaira ült, elnyílt szája körül egy szemtelen légy röpködött. Nem hessentgette el. Nem értette, mi történt az alagsorban. Mi gerjeszthette bennük a dialógust, a kitérülködésnek is beillő vallomásokat? Azt már önmagában megfejtethetetlennek találta, hogy éppen Andrea lányába botlik itt, Epheszoszban, a későbbi, kettejük között kialakult párbeszéd azonban még tovább cifrázta a történeteket, egészen a megmagyarázhatatlanig. Két vadidegen ember véletlenül találkozik egy ókori színház romjai közt, és nyomban, megokolhatatlanul és megfélemezhetően megnyílnak egymás előtt, a legszemélyesebb, legbensőbb érzéseiket osztva meg egymással – ez minimum megmagyarázhatatlan, de akár még a démoni jelzővel is illelhető lenne. Dénes megrázta a fejét. Csakis a színház boltívei okozhatták, villant át rajta. Hogy is mondta Mirtill a *pasijáról*? „Fél órája ezen a helyen kicsúszott a száján egy fél mondat, amivel határtalanul boldoggá tett” – ez is azt támasztja alá, hogy a hely szelleme az ok. Az kényszerítette ki Mirtill párból is az őszinte kitérülködést, s a hely szelleme miatt öntötték ki ők ketten is a lelküket egymás lábai elé. Dénes nem talált más magyarázatot, ugyanakkor fel sem foghatta, ez miként lehet magyarázat, értetlenségébe ugyanakkor valami kellemes mellékíz vegyült. Alkalmassint úgy érezte, ajándékot kapott. Elhessegette a szemtelen legyet, felemelkedett. Körülnézett. A romok és a turisták ügyet se vetettek rá. Ezúttal örült, hogy láthatatlan. Egész életében láthatatlan volt, de először történt meg vele, hogy ez nem zavarja. Észrevétlen, láthatatlan figura vagyok, gondolta, kívül rekedve a... Mindegy, kicsodán. Kívül rekedve. Nem önmagát rekesztve kívül, nem fölülre emelkedően, csak észrevétlenül. És kívül, ez fontos. Elmosolyodott. Visszaoldalgot a boltívek alá. A hátát újra nekivetette az egyik oszlopnak, a fülébe zümmögésként hatolt a sutyorgás. Ketten sugdolóztak pár méterre tőle, egy szavukat sem értette, mégis tudta, hogy bensőséges eszmecsere folyik közöttük. Újra elmosolyodott. Úgy érezte, ez valami nagyszerű dolog, amiképpen az is, hogy találkozhatott Mirtilllel, s egy pillanatnyi megvilágosodás fényénél megérthette a haláláig a zsigereiben vele élő Andreát. Úgy érezte, ez valami kegyelem...

Bitskey István

„A könyv a lelke az elmének”

(Az ismeretlen Mikes. Kiállításmegnyitó, Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 2011. június 24.)

*Erdélyt siratta és az égre gondolt,
Nyájas panaszt, jámbor vigaszt koholt,
Nagy fejedelme már régen halott volt,
S gúnyája és kedve is kopott.*

*Mint rege rémlett már a tünt dicsőség,
Kuruc harcok rézdobja hallgatott,
Tárogatóknak fája eltörött rég,
Rög és virág lett a sok hős halott!*

*Ő írt magának éjnek évadán,
Gubbasztott híven csöndes bánatán,
A mulandóság ült szemben vele.*

*S míg egyre-másra gyűlt a levele,
Erdélyt siratta és az égre gondolt,
A halottak közt maga is halott volt.*

(Juhász Gyula: Mikes)

Juhász Gyula szonettjének szavaival köszöntöm *Az ismeretlen Mikes* című jubileumi kiállítás megnyitójának valamennyi kedves résztvevőjét. A Rákóczi-szabadságharc lezárultának háromszázadik és a fejedelmi kamarás halálának 250. évfordulója kézenfekvő módon kínálja a visszaemlékezés lehetőségét, hagyományszemléletünk gazdagítását, a mozgalmas történelmi korszak árnyaltabb megismerésének és elmélyültebb kutatásának esélyét. Eger mindebben kétszeresen is érdekelt: maga Rákóczi köztudottan huzamosabban időzött a városban, hűségese kamarásának pedig eredeti kéziratot leveleskönyvét az egeri Főegyházmegyei Könyvtár őrzi.

A vezérlő fejdelemmel és a bujdosók népes csoportjával együtt Mikes Kelemen 1720. április 21-én érkezett Rodostóba, száműzetésének végső állomáshelyére, amely „kedves megunt városa, édes keserű laktunk helye” lett számára. Másfél év elteltével a fejedelmi kamarás, tőle korántsem megszokott módon, verset írt életé-

nek új helyszínéről, de a menedéket adó településről sem tudott úgy szólni, hogy ne fejezze ki honvágyát, nosztalgiáját a kényszerűen elhagyott valódi haza iránt. Ez a kettősség a hosszú vers legelső szólamában felcsendül:

Lakunk partján a tengernek, / Töltjük napját életünknek.

Annak gyakran nagy zúgását, / Látjuk s halljuk hánkódását.

Abban nagy halak játszanak, / Örömkben ugrádoznak

De a parton akik laknak, / Szomorúan sűhajtoznak.

A költemény írója – a bujdosás léthelyzetéből fakadó „szomorú sóhajtozás”, a haza utáni sóvárgás és a gondviselésbe vetett töretlen hit és bizakodás mellett – mégis megtalálta Rodostóban „az idő jól eltöltésének módját”. Vigaszul és szellemi energiáinak hasznosítása miatt is a könyvek világához fordult, könyvek között élő ember lett. Nem így indult pályafutása, nem ez volt élete célja, de ez lett a sorsa.

Noha Mikes írói aktivitása formálisan Rodostóban kezdődött, az ehhez szükséges képzettség és kulturáltság megszerzése ifjú éveiben gyökerezik. A kolozsvári jezsuita gimnáziumban alapos latin nyelvi és irodalmi tudásra tett szert, erre épült öt évi franciaországi tartózkodásának tapasztalata, ott szerzett nyelvi kompetenciája, olvasottsága, a Rákóczi könyvei révén is megismert szellemiség. Az ismeretek és élmények szöveggé formálása, papírra vetése viszont majd csak az unalmasnak bizonyult, élményszegény török környezetben indult meg, ahol a szótlantul kávézgató, barátságosan bólogató, de érdemi eszmecserére alkalmatlan vendéglátók helyett szellemi mozgást csak a könyvek hozhattak a világ dolgaira eleven kíváncsisággal tekintő fejedelmi apródnak. Indokolt tehát, hogy az ismeretlen Mikest a mostani jeles évfordulón éppen a könyvek világa felől kíséreljük meg jellemezni, az őt övező könyves világ révén igyekezzünk felidézni szellemiségét, a korábbiaknál ismertebbé tenni gondolkodásmódját, műveltségét, mentalitását. E lehetőség megteremtéséért köszönet illeti a jelen kiállítás szervezőit, az egri Főegyházmegyei Könyvtárnak és az ELTE Könyvtárának illetékes munkatársait, a Mikes-emlékév rendezőit, koncepciójának kialakítóit.

II. Rákóczi Ferenc irodalmi hajlama, sokrétű publicisztikai aktivitása, bibliofil érdeklődése, könyvszeretete nyilván példa volt Mikes számára, használhatta ura könyvtárát is, írásra inspiráló tényezőkben tehát nem volt hiány Rodostóban. Máig sem egészen tisztázott azonban, hogy a bujdosók milyen úton kaphattak utánpótlást könyvekből, minthogy Mikes írásai olyan művek ismeretét is elárulják, amelyek nem szerepelnek a rodostói könyvtár Zolnai Béla által gondosan összeállított jegyzékén, sőt a bujdosók franciaországi tartózkodása idején még meg sem jelentek, így azokat nem vihette magával a Földközi-tengeren a bujdosókkal a fedélzetén Törökország felé haladó gálya. Ebből az a lényeges tanulság adódik, hogy a földrajzi távolság és a politikai-diplomáciai akadályok ellenére is működött a kapcsolat az exilium és a nyugat-európai könyvvilág között, s ennek következtében Mikes a száműzetésben is

korszerűbb gondolkodó tudott lenni, mint sokkal előnyösebb helyzetben lévő itthoni kortársainak zöme. Miként kortársának, Faludi Ferencnek római tartózkodása, úgy Mikesnek franciaországi évei jelentették azt a többletet, aminek révén korszerű eszmékkel tudta ötvözni magyar nyelvű írásait, az európai szellemi életbe kapcsolta be a hazai irodalmat. Sajnálatos, hogy írásai csak késve juthattak el a magyar olvasókhöz, így sem kétséges azonban, hogy a 18. század közepén Faludi mellett Mikes írja a legszínvonalasabb magyar prózát.

Mint Hopp Lajos kutatásaiból tudjuk, a *Leveleskönyv* szövegének mintegy 23 %-a olvasmányélmény, indokoltan kerültek tehát a jelen kiállítás első csoportjába azok a könyvek, amelyek az „édes néne” címére küldött levelek forrásai lehettek. A figyelmes szemlélő már itt szembetalálja magát az életmű egyik jellegzetes vonásával: az olvasmányanyag, a mikesi műveltség köre rendkívül sokszínű, mégis harmonikusan simul be a heterogén ismeretkincs a levelek könnyed bájjal, rokokó eleganciával csevegő stílusába. Szótárak, útleírások, földrajzi és történelmi munkák szerepelnek itt, ezekből merített a levelek írója, amikor például a selyemhernyó-tenyésztésről, a gyapottermelésről, a templomosok és a máltai lovagok eredetéről vagy egyéb kuriozitásokról, különleges eseményekről szőtt be példázatokat a számára oly kedvesnek alkotott fiktív levelezőpartner mulattatására. Ha a gondos filológiai elemzés nem mutatná ki, nem is tűnne fel a gördülékeny levélstílusban a betétek jelenléte, olyannyira asszimilálja őket a szerzői alapállás, a világot csendes derűvel, székelyes humorral, sőt olykor szolid iróniával, de mindig megértéssel szemlélő írói mentalitás.

Meggyőzően illusztrálja a kiállított könyvek sora, hogy Mikes igen nagyra értékelt a tudást, az ismeretszerzést. Miként 62. levelében írja: a „tudatlan tanácsúr olyan egy országban, mint egy üres hordó a pincében”. Az ország legfőbb javát is eszerint fogalmazza meg: „...mint hazafia azt akarnám, hogy a tudomány oly közönséges volna nálunk, valamint a tudatlanság.”

Műfaji mintáknak nem volt híján Mikes. A felvilágosodás századának francia irodalma elsőszeretettel használta a levélforma legkülönbözőbb válfajait, ezekből bőséges válogatást láthatunk a tárlókban a kiállítás második egységeként. Mikes érdeme, hogy ráérezett a műfaj időszerűségére, meglátta a benne rejlő lehetőségeket, saját helyzetére adaptálható vonásait. Sőt, úgy vélem, szinte predesztinálva volt arra, hogy ezt a műfajt válassza. Erről már *Leveleskönyve* elején (5. levél) ezt írja „édes nénjének”: „Ha az idő annyira elhánt-vetett egymástól, amennyiben tőlünk lehet, álljunk bosszút rajta és ha másképpen nem lehet, az írással beszéljessünk egymással, talán végtire megúnja és egymás mellé teszi minket.” Szomorkás rezignáció sugárzik e szavakból, de enyhe bizakodás és bölcs derű is, az összetartozókat szétszakító mostoha idő tudomásul vétele egyfelől, de a szebb napok felvirradtába vetett makacs és tántoríthatatlan hit másfelől. A hatalmi erőviszonyokon alapuló, egyéni sorsokon átszűrő politikai akarat szabta meg helyzetét, s ilyen erővel a rodos-

tói emigránsok nem szállhattak szembe. A nemzetközi nagypolitika malomkövei közt őrlődő, kétség és remény közt hányódó bujdosóknak csak a lélek legmélyén szunnyadó optimizmus adhatott esélyt a túlélésre, s ehhez az írás, a levélforma által kínált lehetőség, valamint a könyvek szellemi kincsesára adott segítséget. Régóta közhely a szakirodalomban, hogy Mikesre leginkább Madam de Sévigné stílusa hatott, a francia író nő bensőséges hangvétele, bizalmas galantériája egyik legerősebb ihlető mintája lehetett, az ő kiterjedt levelezését itt ezúttal egy későbbi kiadású kötete képviseli. De a kiállított kötetekből látható az is, hogy gazdag választék áll rendelkezésére annak, aki ekkoriban a levélműfaj elméleti kérdései iránt érdeklődött vagy gyakorlati példáit kereste. Méltán figyelmeztet arra Tüskés Gábor legújabb tanulmányában, hogy „elvégzendő feladat a fiktív levélgyűjtemény korabeli európai műfaji kontextusának feltárása”, s ehhez remélhetőleg a mostani kiállításra összegyűjtött kötetek is támpontokat tudnak nyújtani.

A fordítások eredetije alkotják a kiállított könyvek harmadik csoportját, ezeknek magyar nyelvű megismertetése – miként Hopp Lajos fogalmazott – „az ablakok kitérését jelentette az európai civilizációra”. Tizenkét ilyen művet ültetett át magyarra Mikes, köztük számos erkölcsstanító értekezést, morálfilozófiai elmélkedést, közülük nem egy fogalmazott meg Calmet és Fleury nyomán filozofizáló gondolatokat. A fordított művek ismerete tükröződik a *Leveleskönyv* szövegében, s az önálló mikesi próza e remekműve csak úgy érthető igazán, ha a mögötte álló, a fordításokból származó átvételeket is számításba vesszük. A nevelésről beiktatott eszmeifuttatása például Charles Gobinet Sorbonne-on meghirdetett oktatási reformjainak szellemét idézi, de Madame de Gomez novellaciklusának rokkoló kecsessége és Antoine Courtin moralizáló dialógusainak divatos gondolatai is visszaköszönnek a *Leveleskönyv* soraiban.

Feltűnő viszont az ellentét is, amely egyes átültetések rigorózus, aszkétikus-biblikus szemléletmódja, valamint a „kedves néjének” címzett levelek hangvétele között érzékelhető. Ennek példája figyelhető meg *Az ifjak kalauza* kapcsán, ahol magyarul adja vissza a francia eredetinek káros könyvekről szóló intelmeit, a heretikus, az istentelen, a „szemérmetlen és fajtalan könyvek” tilalmát, s ugyanakkor tudjuk, hogy ezzel ellentétes módon a levelekben szívesen elidőzik a szerelmi témákon, kedvtelve ad elő akár pajzának is nevezhető anekdotákat, a nők és férfiak viszonyát érintő epizódokat. A moralizáló munkák magyar adaptálása tehát nem kötötte gúzsba Mikes kreativitását, de ismeretközlő, stíluscsiszoló és világméretű hatásuk jelentékeny, ezt az itt sorjázó könyvek meggyőzően és látványosan illusztrálják.

A rodostói könyvtár állományának sorsa ismeretlen, de a könyvjegyzéke megmaradt, s ez tanúsítja az anyag sokrétűségét és korszerűségét. A Zolnai Béla és Köpeczi Béla által vizsgált könyvlistán szereplő művek közül mutat be néhányat a jelen kiállítás negyedik egysége, amelyből az is kiténik, hogy a fejedelem és környezete szín-

te naprakészen tájékozódott a kor alapvető vallási, kegyességi, teológiai vitáiban, a janzenista–antijanzenista polémia részleteiben, s a száműzetésben az elmélkedő, önelemző, morális dilemmákat tárgyaló írások különösen nagy számban voltak jelen.

Nemcsak a könyveknek, de a kéziratoknak is megvan a maguk külön sorsa, olykor kalandos útja a nyomdafestékig. Jól példázzák ezt a Rodostóból hazakerült iratok, amelyek közül jelentőségét tekintve kiemelkedik a Leveleskönyv autográf eredetije, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratgyűjteményének mindmáig egyik legértékesebb darabja, legféltettebb kincse. Ezt Toldy Ferenc ajánlotta fel 1867-ben Bartakovics Béla egri érseknek megvételre, s a bibliofil főpap által megvásárolt kötetek közt került mai helyére, Egerbe. Ugyanebben a csoportban látható Mikes egy másik kézírata, *Az Iffjaknak kaluzza* című fordításának piszkozata, amely ma az ELTE Egyetemi Könyvtárának tulajdona, s ide kerültek Mikes műveinek legkorábbi kiadásai is, amelyekből a magyar irodalmi köztudat Mikes-recepciójának története tárul fel.

A Rákóczi-féle szabadságmozgalom egyes dokumentumi egészítik ki a kiállított anyagot, végül pedig az utolsó könyvcsoportban a könyvgyűjtő, könyvtárgyarápító Bartakovics Béla érsek mecénási törekvéseinek eredményeiből láthatunk rangos válogatást. A második könyvtáralapítónak is nevezett érsek köztudottan igen értékes kéziratot és nyomtatott köteteket szerzett meg a bibliotéka számára, indokolt tehát, hogy a mostani alkalommal erre a párját ritkító bibliofil tevékenységre is fokozott figyelem irányuljon.

„...a könyv a lelke az elmének” – így magyarítja Mikes Antoine de Courtin erkölcsevelő dialógusának szavait, s írói teljesítménye azt igazolja, hogy ez nem csupán jól hangzó szentencia, hanem mélyen átértzett igazság volt a számára. Ennek fényében mondhatjuk, hogy az itt kiállított könyvek hú tükrei, szellemi és érzelmi ösztönzői a Párizst-járt, széles látókörű, környezetére eleven kíváncsisággal figyelő és reflektáló székely ifjú eszmevilágának, gondolkodásmódjának, önreflexív mentalitásának, személyiségfejlődésének. A kötetek révén bepillantathat a mai olvasó a két és fél évszázaddal korábbi szerző írói műhelyébe, arról tájékozódhat, hogy a korszak európai eszméi, műfajai miként találkozhattak és ötvöződhetek egy friss szellemű erdélyi magyar értelmiségi alkotókedvével, kreativitásával, gondolatvilágával. Mikes Kelemennek köszönhető, hogy néhány vonatkozásban szinkronba kerültek korának modern európai eszméi a magyar irodalommal, nyelvvel, stílussal, kultúrával. A könyvek tanújelei ennek a folyamatnak, alapot teremtenek arra, hogy a korábnál mélyebben és árnyaltabban láthassuk a mikesi életművet, a korszak lelkiismereti, kegyességi, művelődési, politikai dilemmáit, a francia kultúra keleti irányú kisugárzásának útvonalait. Reméljük, hogy az újból fellendülő kutatómunka mellett az itt látható könyvek is elősegítik az „ismeretlen Mikes” mindinkább ismertté válását. Köszönet ezért a lehetőségért a kiállítás rendezőinek, a koncepció kialakítójának, a Mikes-emlékévé valamennyi közreműködőjének!

B. Horváth István

Mécsesek Szervác Józsefért

Magából kiűzött vándor.

Kocsmák oázisa.

Vörösbor: öröm magzatvize.

*

A család menedék-
házából kirekesztve,
magányával esett
kegyetlen szerelembe.

*

(Ott)hontalan volt, s lenne?

Hisz a Haza élt benne!

*

Üzenet a frontról:
az ellenség lőtávolságban –
és nincs kontroll.

*

Tudat-kráter.

Kihűlt láva a vers.

*

Nyelve nem arámi,
inkább uráli.

Azon túli: ugor.

(Feltört ugar.)

*

Már akkor európai volt,
amikor csak egy égtájról
beszélhattünk.

*

Hiány: égő jégcsap.

Kilencedik égtáj,

ötödik évszak.

Huszonötödik óra...

Madárnyom

olvadó hóra.

*

Léte s halála

vízjel: Csepel.

Nem az elmúlás

tragédiája,

hanem az emlék

halála lép el.

*

Idézi-e

népe, alma?

Szülje vissza

Jánoshalma.

Ha visszaszületne,

akár ma,

testében (lehet)

mást találna.

*

Időtlen versben,

könyvben, főben.

Szóljunk róla –

jövődőben!

Madár János

Adósság

Kálnoky László és Apor Elemér tiszteletére

Elárvult csönd

a tisztaság és katedra láza,
értetek könyörög a kórházak hószakadása.

Sápadt jelképei

vagyunk önmagunknak a vágyban,
szanatóriumok az eltévedt világban.

Bolyong a lélek,

és anyagtalan anyagban kering:
félve jelzi, hogy merre görbülnek csontjaink.

Varázshegyen túl

a költő elrejti mását,
cipeli védtelen sorsok farsangolását.

Minden

csupa álarc és minden csupa titok,
a csillagokra nem lázíthatok.

Megfejthetetlen

ősi rend tanul hazát bennetek:
cizellált versekből hűséges kővé lennetek.

A líceum

békés lázadásain túl
minden gyöngytiszta lélegzet meglazul.

A szépség illúzióit

hagynátok örökségül, de nincs kire;
a remény árva fénye hull részecskéire.

Tört harangok

emelik magasra a falat,
mély hallgatás nyugszik a bástyák alatt.

Az egri vár

hangjegye, tiltott éneke retten;
Isten bárányai a kereszten.

Kődobálók

Alföldy Jenő

A „magánzó” véleménye közügyeinkben*

Kálnoky Lászlóról

Általában úgy emlegetik Kálnoky Lászlót, mint *létköltőt*, akit sorsa és világnézete a magányos ember tragédiájának énekesévé tett. Valóban, tragikus költő, aki vereségei ellenére hitt az emberi cselekvésben. „Magánzó”, de a róla kialakult hiedelmekkel ellentétben korántsem csak a magánügyek poétája.

Személyes megpróbáltatásai és veszteségei, a háborús világ bűneiről kialakult, megfontoltan kétségbeesett ítéletei, majd 1948 utáni elhallgattatása egy örökösen ellenkező, hajlíthatatlan jellemű és küzdő egyéniség vonásait rajzolják ki az olvasónak. Közösségi érzéseit az elődöktől átvehető és tovább hagyományozható tudás, valamint a részvét és a diktatúrák áldozataival és megalázottaival vállalt szolidaritás alapozta meg. Hitt a gondolat erejében és a világosságban. Az irracionális világmagyarázatokkal együtt elvetette a biológiai vagy bármilyen, áthághatatlan meghatározottság, az ember által megváltoztathatatlan determináció elméletét, s még az utópiákkal is szívesen eljátszott az emberi sors kedvező befolyásolásának reményében. Az egyén szabad elhatározását és önvezéreltségét, az alkotó emberek összefogását, a tudományra és a művészetre támaszkodó emberség győzelmét vallotta: „Igen! Én mondom ezt, halálra szánt, / féregcsupasz teremtmény, ki csigánál / védtelenebb, egyedül mit sem ér, / annál veszélyesebb sokadmagával, / s kit fölfelé visz a szárnyas tudásszomj. / Igen! Én mondom ezt: Nem veszhet el, / ki újrászüli önmagát!” – írta a *Letépett álarcokban*. Az idézetben fölismerhető a prométheuszi gondolat, mely szerint a természet erőinek legjobban kiszolgáltatott, „féregcsupasz” lény, az elme lángjával fölfegyverzett ember képes arra, hogy szembeszálljon a rosszindulatú istennel, s maradandó művei révén ellenálljon az idő mindent lebíró hatalmának. A „dekadensnek” csak egyoldalúan nevezhető Kálnoky ezzel a katartikus görög tragédiáirók, Goethe és *A Tűz csiholóját* író Ady Endre eszmei társává szegődött.

Kálnoky Lászlót a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez tartozó költőként tartja számon az irodalomtörténet. A harmincas évek végén s a negyvenesek elején Halász Gábor többször is kifejezte kritikáiban e költőgeneráció iránti elégedetlenségét. „Tiltakozó nemzedék”-nek nevezte Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Radnóti Miklós, Vas István, Rónay György és társaik, az akkoriban harmincadik évük felé járó vagy akörüli költők rajzását. Sajat nemzedékének (József Attila és Illyés Gyula) híveként azonban Halász

* A Parnasszus 2011 tavaszi számában megjelent tanulmány előadásra alkalmazott, rövidített változata

Gábor hiányolta belőlük a forradalmi hevületet, tiltakozásukban az erélyt, társadalomkritikájukban a cselekvő reményt. A Weöresnél, Jékelynél vagy Vas Istvánnál évekkel később kibontakozó Kálnoky 1939-es első könyvét, *Az árnyak kertjét* Halász Gábor nemigen ismerhette, de a költőrajról alkotott véleménye alapján kimondhatjuk, hogy Halász Gábor őt is a „tiltakozó nemzedék” egyik jellegzetes alakjának tartotta volna, ha vele is számol. Ám a költő *Egy modern zsarnokhoz* című versének hatására rögtön megváltoztatja véleményét, ha ez is eljut hozzá. S az 1942-ben megjelent *Szanatóriumi elégia* is megerősítette volna ebbeli véleményében. Pedig ebben a halálról és hiábavalóságról meditáló költeményben is van tavaszi hangulatú, forradalmas kedvű részlet, amely ellensúlyozza az általános reménytelenség hangulatát. Radnóti Miklós hatását sejthetjük benne, akivel 1939-től éppúgy jó barátságot ápolt, mint Vas Istvánnal, Takáts Gyulával, majd Weöressel, Zelk Zoltánnal – csupa független szellemű, a Horthy-érával dacoló, egy részükben az üldöztetést is elszenvető író- és költőegyéniséggel.

Kálnoky a vidéki (egri) keresztény középosztályból származott, de világnézete – a felvilágosodott és lázadozásra hajlamos fiatalember eredendő hajlamainak megfelelően – szembefordult a konzervatív társadalom rossz hagyományaival, az úri társaság sznobságával és a szülővárosában megismert klerikalizmussal. A *Nyugat* körül csoportosuló, progresszív szellemű ifjú irodalmárok között kereste és találta meg a helyét, akkor is, ha a marxista mozgalom és ideológia egyáltalán nem érdekelt, sem akkor, sem később. A közvetlen politikálástól általában tartózkodott. Vas István a „tartózkodó eleganciát” tartotta jellemzőnek társaságukra, Weöres Sándor pedig a „nem humanista, de humánus” jelzővel különböztette meg önmagát a széplelkektől. Kálnokyra illik a *tartózkodó elegancia* is, a *humánus* is.

Első kötetének versei már jelzik ironikus viszonyát szülővárosának kissé elmaradott szelleméhez. Több szabadságra vágyott a szerelmi kapcsolatokban, kevesebb tilalomfára és előítéletre az erkölcsi szokásokban. Világszemléletét a *volteriánus*, felvilágosult szellemiség jellemezte, akkor is, ha verseinek látomásos képi fantáziájából sosem hiányzott az értelmén túlmutató, álomszerű, titokzatos és szimbolikus sejtetés.

Romantikusan lázongó egyéniségkultusza s élénk képzelete fiatal korában a századvégi irodalom dekadenciára hajló ízlésvilágával vegyült, de kritikus és satirikus látásmódja megszabadította érett korára a dekadensek modorától. A világháború tanulságainak feldolgozásakor a francia ellenállás költészetének egzisztencialista szellemével azonosult. Utólag így fogalmazta meg a már ekkorra is érvényes ars poeticáját: „Úgy nézd a jelenségeket, / mint ahogy a be nem kötött szemű fogoly / látja a fákat, bokrokat, egy pillanattal a sortűz előtt” (*Munkamódszerül*, 1968 körül).

Háborús élményeit jórészt csak öregkori emlékiratverseiből, főként a *Homálynok* *Szaniszló történeteiből*, illetve *újabb történeteiből* ismerjük. A képzelt figura tette lehetővé számára, hogy epikus részletességgel és mímelten könnyed csevegéssel mesélje el ifjúkori, majd a háborúból és a személyi kultusz és diktatúra idejéből fölelevenített kalandjait és megpróbáltatásait. Az *objektív líra* művelésére jelölte ki intellektuális

fölénye, amellyel az átélt testi és lelki szenvedéseit nemcsak tárgyilagosan, hanem sok humorral, közvetítő alakok és más elidegenítő stiláris eszközök beiktatásával idézhette föl. A közvetítő alakok a T. S. Eliot-féle *tárgyi megfelelő*, az *objective correlative* szerepét töltik be munkáiban (Szvidrigajlov, Hamlet, Jonathan Swift, Füst Milán, Homálynoky Szaniszló stb.).

Az időrendhez visszatérve: a koalíciós évek múltával, az ötvenes évek diktatórikus művelődéspolitikai intézkedései nyomán évekre elhallgatott, s csak az 1953-as viszonylagos enyhülés idején írt újból verseket, amelyek azonban tüntetően eltértek a hivatalosan elvárt esztétikától; a folyóiratok nem is vállalták közlésüket. E bő öt esztendő s az 1956-os forradalmat követő évek műveiben kitapintható közérzetét a kétségbeesés világnézete, a mellőztetés, a méltatlanul kezelt értékek miatti felháborodás színezte sötétre. Az enyhülés időszaka sem hozott számára szabadságot, de az ellenállás öntudata megerősödött verseiben. Tanúskodik erről a *Hamlet elkallódott monológja*: „el nem állok cinkosotoknak”.

Ha megfelelően tallózunk kötetekben, észrevevesszük, hogy ez a „dekadens” manírok-tól nem idegenkedő költő milyen bátran vállalt kockázatokat. Már 1939-ben, a háború kitörésekor megírta *Egy modern zszarnokhoz* című Hitler-ellenes versét, amely a magyar politikai líra legkiemelkedőbb művei között említhető. Petőfi *Akasszátok föl a királyokat*, Arany János *A walesi bárdok* vagy Illyés Gyula *Egy mondat a zszarnoksághoz* című költeménye tartozik ebbe a gyönyörű vonulatba. Ezek már többek a tiltakozásnál: ezek bizony a zszarnok házára dobott tűzcsóvák. Az *Egy modern zszarnokhoz*t Kálnoky a *Nyugatban* szeretne volna közölni, de a főszerkesztő Babits Mihály úgy gondolta, hogy a tehetséges pályakezdőt nem teszi ki a várható megtorlásnak, és más verseket kért tőle. A remekmű így asztalfiókban maradt, de ez nem von le a költő példaadó bátorságából és tisztességéből. „Népednek új utat / baljós horgod mutat. / Jog, ember-szeretet, / mindezt fölfalta, jaj, / undok falansztered, / a szervezett pokol! / Az ember haldokol, / és bálvány lett a faj.” A vers zárása méltó Petőfi fenyegetéséhez fogható: „... hóhér kötele feszül meg torkodon”. Hogy a nácizmusról adott, pontos és tömör látélet nem csupán epizodikus esemény Kálnoky költészetében, azt bizonyítja *Férfikor* című antifasiszta programverse (szintén 1939-ből), melyben a kor elvadult tömegmozgalmai ellen szegezte szavainak fegyverét. Ha a „harmadik nemzedék” tiltakozásai általában a walesi bárdok közül a második bárd kétségbeesett hangjára emlékeztetnek, akkor Kálnokynak ezek a versei a harmadik bárd átokszavait juttatják eszembe.

„Tiltakozó” természetének aktív megnyilvánulásait a háború alatt írt versei erőteljes formában jellemzik. Ekkori ellenállás-verseinek egy fontos része sokáig lappangott. A költő halála után kiadott összegyűjtött verseinek tanúsága szerint az egri sajtóban jelentek meg azok a versei, amelyeket 1944 őszén, a nyilas hónapokban írt a magyarság árulóiról, akik szégyenletes és véres tettek elkövetésére használták föl a német megszállók jelenlétét. Ez a hét vers csak a költő halála után látott napvilágot a sajtóban.

Kétféle magatartás váltakozik műveiben, hangváltásait és megújulásait beleértve. A

belső magányra ítelt, a magánéletben és a hivatásában korlátozott ember lemondó valamásai, a világról alkotott keserű ítéletei egyfelől. S a tiltakozó, önmagát kockázatoknak kitevő, pontos ítéleteket mondó, a közösségért felelősséget vállaló ember próféciai másfelől. A passzív tiltakozást sokszor harcos föllépésre váltotta. Az élete vége felé írt *Téli napló* egyik miniatúrájában ezt vágja oda a mindenkori – „kemény” vagy „puhány” – diktátornak: „akármit állítasz, / ellentmondok. Birtokom egyetlen / pillanat, de arra használhatom / ezt a kevés időt, / ami nincs kedvedre, / ormótlan Bálvány, emberéletek / fölötti, undorító Hatalom!” A vers címe, az *Önállóság az autonóm ember* alapelvét fejezi ki. Vezéreszméje ebben a remek ciklusban is a *szabadság* – mintha Delacroix híres festménye kelne életre szavaiban: „Szabadság, te tépett ingű, / puskapor-foltos arcú, örök-fiatal istennő! / Látom, amint gyönyörű tagjaid / elővillannak rongyaidból”.

Ma már kimondhatjuk: a költő által megélt korszakokból a sztálinizmus és az 56-os forradalmat követő diktatórikus berendezkedés még kevesebb teret adott a szabad költői szónak, mint a félféudális korszak. (Legalábbis a német megszállásig és a nyilasok politikai előretöréséig.) Kálnoky a sztálinista években elvárt, naturalista és harsány stílusát semmibe véve, *modern, áttételes költői eszközeivel* és provokatív *közérzetjelentéseivel* fejezte ki az ellenállást, a tagadást. A *Jegyzetek a pokolban*, *A létezés rémségei*, az *Emberszabású panasz* és a többi vers, mely az ötvenes évek „levegőtlen présében” született (hogy egy akkori sorstárs, Pilinszky szavaival mondjam), tüntetőn dacolt az irodalmi sematizmussal. Hosszú idő – és Vas István esszéfelszólalása, a *Gyógyító peszsimizmus* – kellett ahhoz, hogy a költői nyilvánosságot Kálnoky végre visszaszerezze.

Bámulatos megújulásáról tanúskodó öregkori lírája egy másik, ugyancsak fiatalkori előzményekre visszavezethető jellemvonását is megmutatja nekünk. Felcsillannak a *humorista* nagyszerű megszólalásai, amelyek üdítő ellentétet alkotnak az életmű alapvetően tragikus hangoltságával. Az ifjúkor emlékképei most már szatírába hajló történelmi jelképekként ragyognak föl (*Az elsodortak*, 1970 körül), és egy évtizeddel később már az idős emberek derűjével szemléltetik az egykor megélt visszasságoakat és veszélyeket (*Egy magánzó emlékirataiból; Homálynoky Szaniszló történetei* a hetvenes-nyolcvanas évekből). Élete utolsó, bőven vett évtizedében Kálnoky páratlan termékenységgel írta ötletekben és formákban gazdag késői verseit, a humor és a tragikum végletei között játszva. Hasonlóra még a nagy népek irodalmában is kevés példát látunk. Utolsó versciklusát a huszadik századi líra avantgárd módszereivel írta meg. A hatalmas műfordítói munka, amelyet robotszerűen végzett a negyvenes évek végétől húsz éven át, sajátjává tette az európai költészet hatalmas tartományait, és lenyűgöző stílusváltásokra tette képessé. (*A fagyaltárus zsoldárai – Álom a magyar avantgarde-ról*, 1984).

Legnagyobb öregkori kínja az volt, hogy miközben költői energiái csúcsra jártak, az életerő egyre sorvadt a testében, s érezte: már nem valósíthatja meg további terveit. Másik nagy fájdalma az volt, hogy feleségének korábbi házasságából származó unokája

szüleivel a messzi Svédországba költözött, s így nem adózhatott az apaság élményéért is kárpótló nagyapai érzéseinek. 1980-ban végre megvalósult svédországi látogatása nemcsak ezt a későn jött érzelmi fellobogást hozta meg számára, hanem újra tudatosította hazaszeretetét is: „Talán jobb lett volna máshol születnem, / de élni és meghalni itt, csak itt!” – írta *Északon* című versében. Ez sem előzmények nélküli. Főként a háború után írt költeménye, az *Időszerűtlen vallomás* említendő (1946). A honi költészet szép hagyományait idézte föl, s mérlegelte, hogy a háború idején oly sokféleképpen lejáratott és bepiszkolt hazafogalomból mi az, ami lelkében tisztán megmaradt, és továbbadható az újabb nemzedéknek. Babits magyarságszemléletéhez hasonlóan, s kissé ironikusan vont le a tanulságot: „...bölcsen térek meg borfoltos bajuszú, / hordóderekű őseim közé”. A magyar múlthoz, törökverő ősohhoz kapcsolták a családi hagyományok, az egri környezet és a korabeli militarizmustól való idegenkedés. Ezt az érzelmi viszonyulást készítette elő korábbi, formájában is babitsi mintájú, magyarosra hangszerelt szonettje, a *Magyar költő a XVI. században* (1938 körül). Az 1980-as évek elején írt ódája, *A magyar költészethez vallomás a hétszáz esztendő hazai poézis messianisztikus erejéről*. Jelzi Kálnoky ragaszkodását a kulturális hazához, az anyanyelvhez. Felfogásában és stílusában a költemény Füst Milán *A magyarokhoz* és Illyés Gyula *Koszorú* című ódájához hasonlítható. Így szólítja meg a hazai költészet géniuszát: „... hiába gyömszöltek / szűk sírbarlangba ellenségeid, harmadnapra virradva / nekifeszül karod, és a zárókövet elhengeríti, / te pedig megújult dicsőségtől sugárzó arccal / megint kilépsz a napvilágra, / s míg nyelvünk él, hirdeted az Igét!”. Hűsége jól megfért azzal a kritikai szellemmel, amellyel megsejtette a mai globális hatalom veszélyeit: „nézzétek a komoly államférfiaknak öltözött / álcás alakokat akik a világ megmentőinek / hazug szerepében szolgálják ki a még nagyobb profitra éhes / kevesek érdekét” (*Kifakadás*, 1982 körül). Ennek az előzményét is megtalálhatjuk a negyvenes évek elejéről: *A Hírek az éterből* a háborúból hasznot húzó pénzemberek természetét rajzolja meg karikatúraszerűen.

Nemzeti önazonosság-tudatát tisztán megőrizve maradt haláláig a hazai hagyományokhoz híven szabadelvű, mindenféle zsarnokságot és embertelenséget elutasító költő. Két bűnös világrendszerre mondott határozott, egyértelmű *nemet*, bírálta a „szabadon” szerző és rabló „szabad világot” is, és fölszólalt a nemzeti és az európai értékek nevében minden lehetséges hatalmassággal szemben. S még azt mondják, nincsen „harmadik út”, amikor két rossz közül kell választani?

Vörösmarty drámájában, a *Csongor és Tündében* a „hármas út” kereszteződésében a mesehősnek sem volt könnyű eligazodnia. Kálnoky a maga korában mindig megtalálta az *igaz utat*.

Elhangzott április 6-án, az egri Bartakovics Béla Közösségi Házban.

Csűrös Miklós

Kálnoky László költői epikájáról

Kálnoky László befogadástörténetét kitűnő kötet reprezentálja a Nap Kiadó Emlekezet-sorozatában. Alföldy Jenő, a válogató és szerkesztő *Menekülő szív* címet adott neki, és ezt a remek verset helyezte mottóként a könyv elejére.

*A bottal ütlegelt szív
vakon ugrik előre,
s utat törni igyekszik
a tompa sziklakőbe,
mit száanalomra lágyít
reménytelen szökése.
Nyű fúrja be magát így
egy lábujj éjjelébe.*

Az utolsó sor adja meg ennek a rövid szösszenetnek a jelentőségét és Kálnokyra jellemző diszharmonikus karakterét. Már-már túlon túl szívfájdító látományt és érzelmet fordít visszájára a befejező groteszk hasonlat. A rajongó meghatottság leleplezése és kigúnyolása, a becsapottság és csalódás érzékeltetése az életmű egyik vezérmotívuma; de az ilyen mélységes dezillúzió átéléséhez és megörökítéséhez az ösztönös bizalomnak, a hiteles életörömnnek előzetes megtapasztalására van szükség. A Vas István föltárta „gyógyító pesszimizmus” csak annak jut osztályrészül, aki korábban valóban súlyosan megszenvedte a betegség poklát.

Felszólalásom címe Kálnoky és az epikus költészet kapcsolatáról szóló fejtegetést előlegez. A líra, dráma és epika arisztotelészi eredetű fölosztását sok modern irodalomtudós megkérdőjelezi, de a terminológiai vitákat kerülendő használhatjuk az „elbeszélő költemények” műfaji meghatározást, hiszen Kálnoky ilyen alcímmel jelentette meg *Mázsákat görgetve* című fordításkötetét (1985). Ez a válogatás Villon, Góngora, Shakespeare, Redi, Shelley, Keats és Hugo műveit tartalmazza. Egy interjúban a költő a „verses novellák” és a „töredékes önéletrajz” fogalmait is hitelesíti. Az „elbeszélő költészet”, „elbeszélő költemény” műszavát és példatárát már az Arany János előtti szakirodalom emlegeti. Aranyt azért érdemes kiemelni, mert – ha tetszik, Kálnokyt megelőzve – ő már tudatos költői céllal fordított magyarra olyan világirodalmi szövegeket, amelyeknek ismeretét saját poétikája megszilárdítása kedvéért tartotta fontosnak. Néhány példa az Arany kiválasztotta költői epikai művekből: *Az új görög dalnok* (Byron), *Sir Petrick Spens* (skót népbalada), *A Bibliából*, *Ariostóból*, *Tassóból*, *Firdauszi: Zóráb-jából*, *A Nibelung-énekből*, *Dante Isteni Színjátékából* stb. Külön említem a *Chinai dalokat*, melyekben

irreálisan merész balladai fordulatok, képtelen hangutánzások, egzotikus és erotikus utalások is akadnak, vagy *Az Eddából* vett részletet, amelyben az emberevő barbárság megfogalmazására található példát. Nem érdekelte műfordítóként a köznapi morál, a vallási előítélet vagy a nálunk szokatlan poétikai megformálás. Hűségre törekedett, az érdekelte, az idegen szöveg hogyan hangzanék magyarul. Nagy különbség ugyanakkor, hogy Arany szellemi érdekből, a maga kedvére választotta meg fordítanivalóit, s akkor hagyta abba őket, amikor akarta.

Kálnoky ismert verse, *A műfordító halála*, jó példa arra, hogyan tárgyiasít egy szubjektív érzést, a panaszt és tiltakozást a kényszerből végzett műfordítói munka önpusztító (értsd: saját költészetét hátráltató) következménye ellen. Regényszerű alakot formál az elkeseredett műfordítóból, megjósoltatja vele méltatlan pusztulását, és utókora szájába adja a halálakor kimondandó „kemény ítéletet”. Fiktív önéletrajz és kárörvendő előlegezett nekrológ alkotja a szöveget a torzító szellemi kényszermunka elleni kifakadásnak. Emlékeztetőül a fiatalabb hallgatók számára: 1948–49, a fordulat éve után csaknem valamennyi jelentős magyar költő elhallgatott, és a gyermekversírás vagy a műfordítás kenyérkereső pótcselekvését választotta. Mint a legtöbb veszteségnek, ennek is nézhetjük kedvező oldalát: a műfordítás és a gyermekirodalom egyik fénykora lett nálunk az a néhány év. Weöres Sándor ekkori tevékenysége – a példák szaporítása helyett – meggyőzheti a mérlegelőket, mekkora nyereség is származhatott mindkét kategóriában a megszorításokból.

Ami a műfordítást illeti, nyomatékos ellenérvek is ismeretesek Kálnoky lesújtó összegezésével szemben. Vas István híres ódát ír az ötvenes évek elején *A fordító köszönete* címmel, „nyájas óriásoknak” nevezi a világirodalom géniuszeit, akiket tolmácsolva elmondhatta kritikáját a „börtön”-világról, és diadalra vihette ízlése, szíve „búvópatak-hullámain”. Másoktól is ismerünk hiteles vallomásokot, hogy a műfordítás nemcsak „gályapad” lehetett, hanem tanulságos kihívás és nemes férfimunka (Németh László, Rónay György). Kálnoky tisztában van természetesen a műfordítás szükségességével és hasznával, de ezúttal a dacos túlzás, a veszély expresszív fölnagyítása a költői célja.

Első kötete kritikusai észrevették már, hogy van egy olyan képessége, „melyet nem is lírikusnál, hanem az elbeszélőknél szoktunk” megdicsérni: „a fordulatot mesemondás tehetsége. Nemcsak életképeiben és leíró verseiben rejt el egy-egy meserészletet, de tisztán hangulati verseiben is, szinte magyarázatul, hogy miért került ilyen vagy olyan érzelmi állapotba. Az esemény elbeszélésével festi meg az élményt, és erősíti fel a kísérő érzelmeket. Módszere ebben nem tisztán a lírikusé, inkább a lírai képességű elbeszélőé.” (*Hegedűs Zoltán*, K. L.: *Az árnyak kertje*, Napkelet, 1939. augusztus = *Menekülő szív*, 56.) Jóval később Lator László ír *A regény és a vers* címen interjú-tanulmányt a *Szvidrigajlov utolsó éjszakája* című

versről. Az 1978-ban keletkezett *Egy magánzó emlékirataiból* ciklusról Radnóti Sándor tanulmányából idézek témánkhoz illő néhány mondatot: E ciklusban „gyűjtötte össze a költő memoárjának darabjait, melyek nagy fordulatot jelentettek pályáján. Rím és szigorú ritmus nélküli, szabálytalan hosszú sorokba szedett versek ezek, melyeket lazán tagol a mondat és a gondolat. (...) A vers a történetmondó élőbeszédhez közelít – a lírai distanciát egészen egyszerű evidencia, az epikai múlt, az elmesélt emlék távolsága és távolságának megőrzése teremti meg.” (*Menekülő szív*, 183.)

Eredendő hajlamát az élmény történetének elbeszélésére megdöbbenő, váratlan életfordulatok erősítik föl. Egészséges, kiválóan sportoló kamasz és fiatalember, de kiderül, hogy operációra szoruló tüdőbeteg. A betegség tudatosodása és a közeli halál lehetőségének fölismerése az előzmények átgondolására, életösszegzésre kényszeríti. Az 1933-ra keltezett *Szanatórium* már anticipálja a később állandósuló halálsejtelmet, és a pillanatok alatt elveszithető világ mikrokozmoszá, bolhacirkusszá fokozódik le, a lázadó én pusztá anyaggá süllyed, halandósága tudatára ébred. Ez a vers a *Szanatóriumi elégia* közvetlen előzménye, de a nagy mű keletkezéstörténetéhez hozzátartozik még az átmeneti gyógyulás, meg a bordaműtétbe torkolló súlyos élettani válság megrendülése.

A *Szanatóriumi elégia* mindig időszzerű újraelemzése helyett most csak néhány futó megjegyzésre van lehetőségünk. Időszemléletét a tágulás és az absztrahálódás kibontakozási iránya határozza meg: három nagy fejezete közül az első egy évszákát, a második egy évszákot, a harmadik emberöltőket elnyelő kozmikus korszakot érzékeltet. A térben egy szoba, egy szanatórium, majd egy temetőt magába foglaló hegyvidék s fölötte a csillagos ég felel meg ennek az időbeosztásnak. A versszakok felépítése világirodalmi mintát követ; más irodalmi párhuzamok közül, a prózaepikai kapcsolatokat hangsúlyozandó, Thomas Mann *A varázshegyére* (Settembrini) utalhatunk. Kálnoky későbbi nyilatkozataiból is kiderül, a halálos betegség tudatában döntötte el, hogy olyan maradandó művet alkot, amely megmenti költőjét a feledéstől, halála esetén is megőrzi nevét a magyar líra panteonjában.

Az életrajzi emlékezés epikus ihlete Kálnoky öregkori költészetében válik meghatározóvá, annál is inkább, mert a vers látványos formai alakításában is azonnal szembetűnő változások emelik ki a fordulatot. E változás több hiteles és frappáns leírása közül tömörsége miatt most *Lengyel Balázs*séből emelek ki néhány passzust (*A létezés menekültje* = L. B.: *Zöld és arany*, 572. skk.).

„A Farsang utóján kötet után következik ezen a pályán az újabb rejtély. Annyi keserves léttapasztalat után, egyre rövidülő lélegzettel, a groteszken át a humor szinte a derű (kissé ugyan kaján) kibontakoztatása. A létezés képtelenségei után az élet egyszerű kis képtelenségeinek kedvtelve végzett rajzsorozata.” Az utóbbi reflexiók minden bizonnyal az *Egy magánzó emlékirataiból* című ciklusra vonat-

koznak, részben átfedik azonban „a pontos, kihegyezett realizmusukkal mulattató Homálynoky Szaniszló-történetek” jellemzőit. Anekdoták, ha tetszik, a dunántúli születésű alterego-költő emlékanyagából és tapasztalatkincséből, melyekben az a bizonyos másként látó szem, mely Kálnoky sajátja, a nagy létellentmondások, majd a keserves köznapi élmények számbavétele után szinte örömmel regisztrálja a kicsinyes emberi történetek groteszk elemeit.” A magánzó és Homálynoky Szaniszló-versek és az egyes szám első személyben elmondott „epikus emlékezések”, ahogy *Radnóti Sándor* írja, „Kálnoky öregkori költészetének gerincét képezik. (...) Értelmezésre nem szorulnak, mert nincs bennük semmi rejtélyes, titokzatos. Csak olvasni kell őket egymás után, és ez pompás mulatság. Még arról sincsen szó, hogy a történetekből, „beszélyekből” holmi nagyobb egység kerekedne ki, egy kisváros, egy költősors stb. szatirikus tablója, egy regény. A történetek lírája, gyönyörű öregkori lírája éppen az, hogy nem akarnak kiteljesíteni, általánossá válni, nagyobb összefüggésbe illeszkedni.” (Uo. 185.)

Kálnoky és Eger kapcsolatáról azonban érdemes lehet – és éppen itt – néhány megjegyzést megkockáztatni. Nem szerette az önpropagandát, távol állt tőle a hízelgés és a megalkuvás. Szülővárosáról fiatalon úgy vélekedett, mint fejlődésében megrekedt, elavult rezervátumról, völgykoporsóról, taposómalomról. Korai elköltözése az apja világával való szakítást is jelentette, mert a város polgármesterének lakását cserélte budapesti – eleinte alkalmi – szállásokra. Egerben úgy gondolhatták, hogy megtagadta szülővárosát, eltávolodott helyi és szellemi örökségétől. Valóban írt szatirikus és groteszk bírálatokat a kisvárosról, de a szorongatott pillanatokban rendre megszólalt az értékes egeri hagyomány mellett, mint az *Időszerűtlen vallomás*ban és az *Egy városhoz* című versben (az első a világháború után, a második 1956 után keletkezhetett). Máig hallok Kálnokyt szavaló diákok mutáló hangját: „A vicinális vágány és a várrom, / mint víz alól mindegyre fölmerül, / oly egyszerű s tünékeny, mint az álom, / de éles elviselhetetlenül.”

Az olvasókban, főleg az olyan kortársakban, akik önmagukra ismernek valamely irodalmi mű hőisében vagy akár egyik-másik jellemvonásában, cselekedetében, nagyobb a hajlam a karikírozott vonás sérelmezésére, mint a szatirikus vagy groteszk ábrázolás esztétikumának élvezésére. *Rónay György*nek van egy remek „jegyzetlapja” azokról a modellekről, akiket a közülük származó későbbi művész megörökít, „kiír”. „De hát mit írjon meg az író, ha nem az életét, a sorsát, a környezetét és persze mindenekelőtt és mindenestől – a gyerekkorát. (...) Megírja, nem tehet mást. Halálos vétek lenne, ha kínjai legmélyebb és leggazdagabb tárnáit kiaknáztatlanul hagyná. Még akkor is, ha vállalkozása tele van veszélyekkel és kockázatokkal.” (Rónay György: *Jegyzetlapok*. Magvető, 1975, 45.) Kálnokyt talán az a fölismerése is inspirálta, hogy távozzék Egerből, hogy másképp még jobban feszelejtették volna a „kiírni” valók kiírásának akadályai olyan társadalmi és társasági

közegben, ahol mindenki mindenkit ismer, és sokáig emlegetett botrányt kelt az üres strandon ruhátlanul fürdőző skandináv turisták néhány percig tartó megjelenése (*A nudisták bejövetele* – a bejövétel szó a magyar nyelvben a honfoglalással kapcsolatos reminiscenciákat is ébreszt.)

Kálnoky alaposan ismerte az egri irodalom történetét, beleértve a török idők hagyományait, a végvárok históriáját földolgozó epikát is. Még életében megismerte *Gárdonyi Gézát*, az *Egri csillagok* szerzőjét: a *Magánzó*-versek egyikében leírja, hogy öt-hat évesen oldalszámra tudott idézni az Egri csillagokból, és egy véletlenszerű találkozás alkalmából ezt Gárdonyi tudomására hozhatta. Az *Oroszlánkörmök szárnypróbálgatásából* idézek:

(Ma is előttem még a jelenet;

látom a napsütötte kertet s magammal szemben az író,
soványan, kefefrizurával.)

Gárdonyi ezután bement a házba, s levelet írt anyámnak.

Azt tanácsolta, ne írasson be az elemi iskolába.

Gárdonyi emléke a *Homálynoky Szaniszló történeteiben* is fölbukkan, *Az elnök beiktatása* című több részből álló parodisztikus epillionban. Itt Gordoványi Gáspár álneven szerepel, s Kálnoky rokonszenvét leginkább az a vonása szerzi meg, hogy „remeteként” élt a városban, és „nem barátkozott senkivel”. Eger szellemi életében még *Apor Elemérrel* volt számottevő kapcsolata Kálnokynak; őt eredetileg Kapor Elemérnek hívták, innen magyarázható *Az elnök beiktatásában* szereplő Sáfrány Aladár elnevezés. Apor és Kálnoky barátságáról, egymásról írt szép verseikről Egerben többször is méltóan megemlékeztek.

Az elnök beiktatását nem célzat nélkül említtem ennek a Kálnoky-redivivust serkentő összejevetelnek az alkalmából. Humoros köntösben, a bőbeszédűség látogatását vállalva nagyon sok egzisztenciális közlendőjét mondja el benne Kálnoky, például apjával való felemás kapcsolatáról, megyéjéhez, szülővárosához fűződő bonyolult érzelmeiről vagy éppen a feljelentésekről és gyanúsításokról, amelyek elkobzott könyvei és félreértett értelmiségi elhivatottsága miatt érték utol.

Ebben a hosszú versében említi meg Kálnoky, hogy egy fiatal asszony műveinek és fordításainak bibliográfiáját kérte tőle szakdolgozatírás céljából (*Összegyűjtött versei*, 394). A költő hetekig bajlódott az adatok összegyűjtésével, „de a szakdolgozatot sosem látta, igaz, hogy nem is hiányolta”. Ugyancsak ennek a barátságos meghívásnak és vendéglátásnak az idején szólította meg egy régi ismerőse, „hajdani városgazda” imígyen: „Szervusz! Hogy vagy? Mit csinálsz? / Írogatsz még? Írogatsz még?” Azt kívánom a költő századik születésnapja ünneplésére készülő Egernek, hogy készüljön el az évfordulóra az egykor kilátásba helyezett szakdolgozat, foglalja el méltó helyét Kálnoky a város kultúratörténetében, és senki se legyen zavarban, ha megkérdezik, ki volt, mit csinált, és mifélett „írogatot”.

Bozók Ferenc

Tékozló fiú

Hírt kapok újra falumból:
Édesapám, kapubálvány!
Menj be a házba kapunkból!

Menj be a házba! December
fogsora szívkoszorúdat
tépi, szegény öregember!

Pusztai szélbe kiáltok:
visszatalálni nehéz lesz,
mondataink barikádok!

Naplemente

Dekadens, rubinos zamatodból
sose kaptam.
Poharamba jutó puha fényed
íhatatlan.

Síratom ripacsos, de hatásos
lebukásod.
Te az én örök éjbe bukásom
sose szánod.

De te másnaposan fel is ébredsz,
s a haláloed
laza színpadi mű, sose próbált
örök álmod.

Amatőrök

Kottafejű kicsi fecskék
ültök a póznán.
Hangol a banda e könnyed
reggeli órán.

Itt soha nincs hamis akkord,
tudja a város.
Bár a zenészeitek közt
nincs hivatásos.

Most se hamis kicsi torkuk,
zengnek a csőrök.
S bár elegáns a szmokingjuk,
mind amatőrök.

Aromaterápia

Gazdasági épületben,
fülletleg, finom melegben
inhaláltam.

Régi csűrnek árpaédes,
Fülletleg, poros, de mézes
illatában.

Czilli Aranka

kékülő rózsaszirmok balladája

kezed nyomán kék rózsák
nyílnak bőrömön
szavaid keskeny barázdákat
húznak itt legbelül
s a közöny monoton hangyájatai
egyre mélyebb árokká szélesednek
köztem s közted

behunyt szemmel is
téglát téglára rakunk
épül a védőfal
itt legbelül
s nem tudom már,
hogy kit véd meg
és kit zár el

egyre hűvösebb a sötét
itt legbelül
már nem védnek falaim:
magába zár és könnyezve megemészt
a magány bizonytalansága

Feltámadás

csendből szövünk magunknak álmokat
fényből pottyant legyei istennek
visszájára fordított bőrünkre
szíromtalan virágokat tetovál
a félelem
és nekicsapódunk újra meg újra
a ráncszabott kényszer-világnak
s ha vérünk ered
ha koponyánk szétreped
megszánsz te még és visszahívsz
árvaságunkból
vállad körül röpködni
mert színekre vágysz titokban te is
és nehéz neked egyedül -

a büntetés lejár

Lélek-kenyér

(Mezey Katalinnak)

nehéz szagú hús-csordától
hozzád megyek lélekért
isten csobogó hangú hárfája
dalolj nekem élet-zenét

anya-hangon bűgő mesét,
ember-tiszta szóvirágból
láthatárt simogató mezőt

mutasd meg, hogy ott-lenni
mindig csak mezítláb lehet
s egyenes háttal a holnapba
csak ki tiszta s szerény mehet.

játék

istenesdit játszhatunk...akarod?
mert más a cél – itt unatkozunk.
nem a pillanat-lét
hervadó szépsége,
nem a vissza-nem-térőnek
aggódó féltése
vezet –
más itt az élvezet:
maroknyi műanyagod
mondd, van-e számomra?
művirágba öntöm érte hálámat.
fogadd el: elég, ha rámmosolyogsz
s műfogsorod csattogó fehérje mögött
cafatokra esni látom a szétrágott időt –

mert ez itt az élvezet

műszívemben biztos táncot roznak
a szigorú szívbillentyű-orgonák:
meghalni, édes? mit jelent az?

órámba zártam az időt: látod,
a percet gombnyomással ide-odatom –
hány éves legyek, kedvesem?
bezártuk az időt,
mint a harapós kutyát:
ne ugasson, míg játszunk:
meglepetés lesz végül a halálunk.

Oláh József

lokk

(locco)

őszilokk-lila szőnyeget terít utamra
 vén bolondos kedvű ősz
 itt-ott egy-egy lelkiismeretnyi fehér
 harmat-zsenge bimbólándzsa tör ugart
 mit neki bozót aszály vagy út pora
 hol van épp ott kell nyílnia
 jaj panasz elvagyódás nélkül
 szemét s szivét gyönyörködtetni
 annak ki rája gázol
 odébb művelten ekevas nyomán
 eltűnik kipusztul
 de hol utak összefutnak
 virul virul
 tán tudja vagy csak érzi
 előbb fogy el talp kerék
 mint virágos kedve
 őszelön

urbanus XXI

boltod hiper
 tered kiber
 tartalmatlan forma
 formátlan tartalma
 nyakig áraszt
 sodor fáraszt
 címeres kukacok
 @-os címére
 küldött-kapott
 adok-kapok
 sivárság vására
 város sivársága

Testreszabott

Azt kérdezted: mettől meddig?
 Mennyi még az idők útja?
 Ráncos kedvű öreg szabó
 Csak legyint: a szövet tudja.
 Én csak szabok kinek-kinek
 Addig amíg a vég futja.

Fekete-kék virág

Fekete-kék virág,
fekete-kék virág!
Foszfor színű hollószemek,
hollószemek rám merednek.
Fejem fölött táncuk járják,
estem várják,
testem várják.

Fekete-kék virág,
fekete-kék virág!
Merev szemek, hollószemek,
testem körül keringenek.
Éles karmok körülszállják,
húsom vájják,
lelkem vájnák.

Fekete-kék virág,
fekete-kék virág!
Foszfor színű merev szemek,
halálszárnyon keringenek.
Oszló testem becserkészik,
elemésztik,
dolguk végzik.

Fekete-kék virág,
fekete-kék virág!
Sötét árnyak tova szállnak,
köldökömből forrás támad,
szememből virág, ezerszép,
fekete-kék,
fekete-kék.

Debreczeny György

Kirakat

M. Zs.-nak

1.
(csak úgy)

a kirakat mögött babák próbálkoznak
reménykednek hogy rád terméket sóznak
pedig már a járdákat se szabad sózni
de próbálkozni azt azért szabad

szegény próbababák sós könnyeket sírnak
a próbababák könyvei elerednek
ott toporogsz a kirakat előtt
kiolvasod összes műveiket

2.
(facebookosan, szépen)

Kirakat*:
város
India, Uttar Pradesh állam
o embernek tetszik
és nem található róla kép

---

* http://www.facebook.com/note.php?saved&preview&note_id=176170525748560#!/pages/Kirakat-Uttar-Pradesh-India/110430152309638

Ölelni tanítom*

Testek homályos partjain
változó fényviszonyok.
A vágy el nem érhető tárgya
a hentes lánya.

Aki ő vagyok, aki én vagy.
Nincs többé magány,
csak dália, töpörtyű és zserbó.
Dac, csillageső és áldozócsütörtök.

Legyél erős, legyél nagyon erős.
Borotvaélen lassú, rázó, anyázós.
Rendet kell csinálni, mert rendnek kell lenni,
orális higiéniának.

Ölelni tanítom a sarat,
aki ő vagyok, aki én vagy.

---

* Montázs a Dzsungel a szívben : Lányok és anyák antológiája című kötet tartalomjegyzékéből

Bárdos József

Döng a föld

Döng a föld, ha lép a lomp,
Csúf nyakában pléhkolomp.
Jobbra bing és balra bang:
Rossz kolomp csak, nem harang.

Megvadulva dúl a lomp,
Dől az erdő, hull a lomb.
Balra bing és jobbra bang:
Így kolompol, hangra hang.

Arca morc, a hangja bánt,
mindent fölزابál: falánk.
Balra dong és jobbra döng:
pusztul itt a lent, a fönt.

Fél, ki él, mert ajka ráng.
Szűk szemében lomha láng.
Jobbra dong és balra döng:
Jól vigyázz, mert földre dönt!

(Bíztató)

Mégis, hogyha jó a lomp,
csak nevesd ki, mert bolond,
jobbra döng és balra dong –
s szétreped a pléhkolomp!

Kései autózás

Halott gyümölcs, a fákra, nézd,
varjúcsapat tapadt.
A gyász mindent köddé emészt:
Élőket, holtakat.

E furcsa út, az égre, mondd,
vajon hová lohol?
A sors vezet, vakult vakond:
Kénkőszag, bűz, pokol.

Hajnalig

Maradni boldognak
jó volna még.
Süvít az éjszaka,
fagyott az ég.

Kábulva, kerengve
tart rég a bál.
Múltat meg jövendőt
mind fölزابál.

Vonyítanak farkasok,
sakál üvölt,
halállal terhes az
ég és a föld.

Sivatag sötétben
remény alig.
Ne engedd a kezem
el hajnalig.

Télen

Az utcákon kemény fagy ül,
a hóba só, a sóba hó vegyül,
tavaszra itt minden kiég.
Szabad tavaszra várni még?

A Nap kerek, fehér papír,
a fenyő jégcsapozva sír,
egy eb vonyít, kivert, beteg.
Tavaszra várni még lehet?

A mobil és a net süket,
kitöröltem a címedet.
A kéz hideg, a haj deres.
Tavaszra várni érdemes?

Birkózás

Lőrincz György

Csóka

Akkor már tudtuk, mai divatos szóval, hogy baj van neki az „emeleten”. Csak a szemébe kellett nézzünk, s már láttuk.

Zöld szemei voltak, s ha valami váratlan, számára nemkívánatos dolog történt, a szemei hirtelen színt váltottak, elkezdtek sárgállni.

De nem törődünk vele. Azt hiszem. Többnyire úgy tettünk, mintha észre sem vennénk. Legalábbis én. A többiek mind kiszámíthatók voltak, az ember tudta, hogy meddig mehet el velük, ő nem. Váratlanul fölállt például, s a legközelebb állónak lekent egy pofont. Sosem válogatott, nem volt „tisztelet” benne senki iránt. Csak úgy fölállt, még az arca se rebbent, azt gondolhatta az ember, valami eszébe jutott, s már ütött. „Az jutott eszébe – mondta ilyenkor Babos Csaba. Épp az. Amíg egyszer meg nem kapja az emberét. Mindig a szemét kellett lessük.

Persze az, hogy ilyenkor nem tisztelt senkit, engem dühített a leginkább. Úgy éreztem, valakit kellene tiszteljen is, s az a „valaki” én voltam. Mögöttem is voltak már „komoly” verekedések. Vér is folyt. Igaz, csak a Babos orrából, de a vér az vér. Még ha csak a Babosé is.

Valahányszor csak verekedtem, az volt a szokásom, hogy mindig az ellenfél szemébe néztem. „Fogtam” a szemét. Ilyenkor persze az csak arra koncentrált, hogy ő is a szemembe nézzen, vagy legtöbbször, hogy ne rebbenjen meg a tekintete, s akkor váratlanul ütöttem. Kipróbált, jó bevált módszer volt. Persze, ezt akkor még nem tudtam, hogy mindez vele nem megy. Hogy ő nem úgy reagál, mint a többiek. Amikor megtudtam, persze már késő volt. Olyannyira késő, hogy a szemöldököm föl volt repedve, a szám prémje meg kihalva. Ha kívülálló lettem volna, azt is mondhatnám, gyönyörűen elvert. Csak éppen nem voltam kívülálló.

A legérdekesebb az volt, a saját fegyveremmel vert meg. Azzal, hogy nem nézett a szemembe. Egyszerűen nem nézett sehová. Csak ütött. Minden rendszer nélkül.

Aznap, amikor először akaszkodtunk össze, éppen Babos Csabát verekedtettük Bodnár Pistivel. Babos Csaba a szomszédom volt, s neki volt a legszebb lánytestvére, s ez önmagában is olyan érv volt, hogy csak őt támogathattam. Ráadásul csak fütytyentenem kellett egyet az udvaron, s Csaba „mindig kéznél volt”. Pisti „jövevény” volt a faluban, az apja tanító volt, nyafogott, játszott az úrfit, amit nem bírtam elviselni benne. Csóka persze, talán elvből, vagy talán mert olyan volt a természete, mindig a gyengébbeket támogatta.

Ekkor már késélen forgott a vezérségem is – épp a Csóka kiszámíthatatlansága miatt –, pedig gondolatban mindig egyezkedtem vele, s mégis. Az ember már csak ilyen, felméri a lehetőségeit.

Akkor már jó tíz perce tépték, s néha ütötték egymást, amikor megláttam közeledni Ágit. Talán a fentiekért, talán nem, váratlanul betartottam Bodnár Pistinek. Persze, az is lehet, hogy csak Babos Ágiért tettem, tetszeni akartam. Azzal, hogy elakasztottam Bodnár Pistát, óriási előnyhöz juthattam Babost. Pistit egyből levitte a földre, az mérgében sírni is kezdett rögtön, Babos meg ráült, s egy fűszállal elkezdte csiklandozni az orrát.

Csóka – elfelejtettem mondani – azért volt Csóka, mert fekete volt, mint a fekete holló, megszólalt.

– Ez így nem igazságos – mondta.

Majd.

– Mindig utáltam az igazságtalanságot.

– Hogy mi az igazságos és mi nem, azt egyelőre én döntöm el. – Örülhetsz, hogy játszhatsz velünk.

Csóka megismételte: – Ez nem volt igazságos – mondta.

Éreztem, hogy kezd veszélybe kerülni a „tekintélyem”: – Tűnés – szóltam rá.

Csend lett, hallani lehetett még a fű növést is, mert ott játszottunk a Tanorokban, a futballpályán:

– Engedd fel Babos Bodnárt – mondta nagyon szelíden Csóka, s elindult a földön fekvők felé.

Elébe álltam.

– Azt már nem – mondtam.

Először úgy tűnt, hogy csak eltaszít, legalább is nem volt lendület a karjában, aztán oldalra lépett, s gyomorszájon vágott. Pontos ütés volt, percekig még levegőt sem kaptam, s „ugrálni kezdtem – Babos szerint –, mint a gumilabda”, miközben kékre-zöldre váltam.

Szerencsém volt, ahogy később rádöbentem, talán épp, mert gyomorszájon vágott, s talán mert ő is meglepődött a sikerétől, Csóka legyintett, megfordult s elindult. Minden szó nélkül, mint aki jól végezte a dolgát.

– Alattomosan ütött – mondtam végül, amikor már levegőt vettem –, a gyávák szokása – fűztem hozzá.

Megváltozott egyből az igazságérzetem.

Mert láttam a többiek szeméből, hogy ettől még nem állt helyre a tekintélyem, folytattam: – Mert ha nem épp gyomorszájon vág, megmutattam volna én neki. S hogy igazoljam, mindez csak véletlen volt, s hogy mentsem a tekintélyemet is – Találkozunk mi még – kiáltottam Csóka után.

Ez volt persze az én második nagy tévedésem. De ki gondolta volna, hogy Csóka megfordul. Már jó húsz méterre járt ekkor, kellő távolságra, hogy ne forduljon meg. Megfordult. Akkor már tudtam, hogy nagy baj lesz ebből. A gyomrom elkezdett föl-

fele kúszni, a félelemtől bizseregni kezdtek a hajszálaim. Furcsa érzés volt, mintha hangyaboly költözött volna a fejembe.

Csóka pedig jött. Nyugodtan, lassan, mintha a föld nyugalma költözött volna belé, még az egyik kezét a zsebébe is tette, posztólajbija szárnyai meg-meglebbentek az októberi napsütésben, aztán megállt előttem.

– Itt vagyok – mondta.

Nem bírtam megszólalni. Már amikor megfordult, megbántam, hogy utána szól-
tam. Most valami súlyos sértést akartam mondani, nemcsak, hogy őt sértsem, ha-
nem, hogy biztassam magamat is, nagyon-nagyon fontos lett volna ez nekem, mert a
félelemtől nem volt semmi düh bennem, le akartam győzni azt, nem jutott eszembe
semmi.

– Alattomos voltál, mint mindig – szólaltam meg végül.

– Talán én akasztottam el Bodnárt, mi? – kérdezte.

Továbbra is zsebre tett kézzel állt, magabiztonsága kezdett dühíteni:

– Üss meg, ha mersz – mondtam.

Persze éreztem, tudtam, hogy ez a kijelentésem nagyon-nagyon messzire áll a „talál-
kozunk még” kijelentésemről, de nem jutott semmi használhatóbb eszembe.

Csóka továbbra is magabiztosan állt, talán túl magabiztosan is, hogyha arra gondo-
lok, hogy egy évvel kisebb volt, bár magasságra egyformák voltunk, igaz, neki ráadásul
nem volt veszélyben a tekintélye sem.

Várt.

– No, mi lesz – szólalt meg váratlanul –, azt mondtad, találkozni akarsz velem.

Aki verekedett már, mindenki tudja, hogy az ember legtöbbször félelmében üt.
Mindig a gyengébb, mert nem akar gyengébbnek, gyávának látszani, s mert le akarja
győzni a félelmet is – én ütöttem elsőnek.

Az orrát céloztam, persze – az orr a verekedéseknél legalább olyan fontos célpont
volt, mint a gyomorszáj, ha pontosan és jól célzott az ember, a másikat rögtön elön-
tötte a vér, s akkor már legtöbbször vége is volt a verekedéseknek –, pontosan és jól
céloztam, már csak Babos Ágiért is, ugyanis többször tapasztaltam, hogy még amikor
velem játszik is, Csókát keresi a tekintete, ezt a lányok már nagyon korán és nagyon jól
csinálják, rögtön ki is „buggyant” az orrából a vér, ömlött, ömlött.

Nem tudom, Csóka mire számíthatott, de az is igaz, nemegyszer, ha mindkét sér-
tett elég okos volt, kihátrált az ilyen helyzetből, mondtak két-három sértő szót, hogy
megőrizték a tekintélyüket, egy kicsit fenyegetőztek, s aztán szépen „elsomfordáltak”
– nem ez történt.

Csóka rögtön az ütés után odakapta a kezét az orrához, s mintha még akkor se lett
volna biztos, hogy megütöttem, pedig ömlött a kezére is a vér: – Te megütöttél? – kér-
dezte, mintha csodálkozna. – Te megütöttél?

Időközben kezdtek kialakulni az erőviszonyok is; Bodnár Csóka fele, Babos felém

mozdult el, Babos Ági, mint a felnőttek verekedésekkor az asszonyok, közénk próbált beállni, még a hangja és a mondása is olyan volt, mint azoké: – Elment teljesen az eszetek Csóka s Bordás – mondta.

Hogy Csókát mondta elsőnek, erre nagyon tisztán emlékszem, akárha őt féltette volna.

Ekkor következett be, amire nem számítottam. „Bár helyzeti előnyben voltam Csókával szemben” – őt zavarhatta az orrából ömlő vér is – a szeme hirtelen lobot vetett, a fejéhez kapott, mintha a hangyák most az ő fejébe költöztek volna, majd még egyszer megismételte: – Te megütöttél? Ekkor láttam utoljára a tekintetét. A szeme színt váltott, ezt később Babos is kihangsúlyozta, sárga lett, mint ősszel az avar: nekünk ezt volt időnk megfigyelni, mert nem kellett a kezeit is nézzük, a mozdulatait, ahogy Te kényszerítve voltál rá, pontosan meg tudtunk figyelni mindent. Még egy ütést „be tudtál vinni”, amikor ő a fejéhez kapott, s Te a keze lendületétől azt gondoltad, feléd üt, s ezért ütöttél..., aztán leszegte a fejét, s csak ütött, ütött. Persze nem szabályosan, ezért nem tudtál védekezni, hanem mint a cséphadaró, ahogy a gabonát verik ősszel, nem védte magát, ezért is tudtad később a földre vinni, amikor az ütéseitől Te is megfelelően feldühödtél...

Persze ez csak a Babos véleménye volt, mert én ezt egészen másképp láttam. Pontosabban nem láttam én sehogyan se, az első ütése valahol az állkapcsomon csattant, s attól zúgni kezdett a fejem, mintha méhkassá vált volna; pörölyként sújtott újra és újra, a szemhéjamból ömlött a vér, felszakadt a szájrémem is. Hogy hogy kerültünk le a földre, azt sem tudom, nekem valószínű szerencsém volt, s így meg tudtam még valamit őrizni a tekintélyemből...

Hogy nem fél senkitől és semmitől, arra azonban nem ekkor jöttünk rá. (Makacs, kezelhetetlen, mint az apja – mondta az anyja aznap este, amikor átjött „kimagyarázkodni”- ugye ők nem voltak ott a „befejezésnél”, nem láthatták, hogy végül is én maradtam felül). Nem. Csak később. Akkor jöttünk rá, amikor azon a télen, újévkor kiment a temetőbe. Ettől már egy kicsit megjáédtünk. Voltak dolgok, amelyeket minden csínytevésünk ellenére komolyan vettünk. Ilyen volt a temető is. A temetőt még nappal is messzire elkerültük. Az öregek elbeszéléséből nem egyszer hallottuk, hogy éjszakánként föltámadnak a holtak, sírnak, sóhajtoznak, amíg csak föl nem jönnek, sírnak, nyöszörögnek a keresztek is, mert még az én gyermekkoromban gyönyörű cserfakeresztek sorakoztak szép sorban, hallottunk a kékes lángokról is, amelyek kigyúlnak éjfél tájt, amikor ébredezni kezdenek a holtak vagy a hazajáró lelkek, hogy a boszorkányokról most ne is beszéljünk, akik a keresztfákon virrasztanak. Tehát a temetőt nagyon- nagyon tiszteltük. Meg is mondta Babos Csaba: az élők az élőkkel, a holtak a holtakkal. Ne vegyítsünk.

De ekkor már a tekintélyem elég tépázott volt – a verekedés után ráadásul Csóka

napokig felénk se jött, még ezzel is megalázott, meg nem alázkodott volna egy kicsit, hogy odajöjjön, ha nem is közénk, de legalább arrafele, ahol játszunk, hogy fölajánlhassuk a lehetőséget, hogy visszafogadjuk. Nem. Úgy tett, mintha pontosan ő lett volna megsértve, mintha pontosan neki volna joga a haragra. Egyszerűen nem vett tudomást rólunk. Sőt, úgy tűnt, jól megvan egyedül is. Végül, ebben is mi kellett megalázkodjunk, amikor pitykézni akartunk, s szükségünk volt egy negyedikre, odahívtuk. Mintha nem is érte könnyögött volna Babos Ági, amikor végül felülkerekedtem Csókán sápiózó vénasszonyos hangon: – Meg vagytok-e bolondulva, meg akarjátok-e ölni egymást? Így! És lecibált róla. Mintha engem féltene. A falusi verekedésekkor ilyenkor szokták leszúrni a szép, erős férfiakat... Ilyen helyzet után persze, hogy kénytelen voltam elébe menni az eseményeknek.

Többféle módszert is kipróbáltam, például legtöbbször csak Csókával egyeztettem, rákérdeztem, ha kellett, ha nem: – Te ezt, hogy látod, Csóka? Vagy mit szólsz Te mindehhez? Mire ő kifejtette a nézeteit, én meg összefoglaltam: – Tehát így akarod Te is, és elmondtam a véleményemet. Mintha az ő véleménye volna. És úgy lett, ahogy én akartam.

Ezzel többnyire nem is volt baj, de azután a verekedés után, mintha megbolondult volna Csóka, ha Babos Ági is ott volt, megmakacsolta magát, mint az öszvér. Babos Ági – Botár szerint – úgy bűvölte Csókát, mint a kígyó a békát. Vagy jobban, esetleg. Hiába próbáltam a véleményemet, mint az övét eladni, ha Ági ott volt, lepörgött róla minden ellenvélemény, nem lehetett egyezkedni vele.

Egy ilyen alkalommal találtam ki a temetőt.

Sokat és sokszor gondolkoztam ezen már előbb is, hogy minden úgy sikerüljön, ahogy elterveztem, tudtam, csak kész helyzet elé szabad állítanom, hogy ne lehessen választása, hogy csak rá vonatkozhasson a vállalás joga, egyébként én nem is mehettem volna ki a temetőbe, mert nagyon félttem. Még a házban is, ha néha egyedül maradtam. Olyankor megelevenedtek az összes mesék alakjai, szereplői, amit addig olvastam vagy hallottam, a szobában csak úgy röpködtek, hogy sokszor még a lélegzetem is elállt a félelemtől. Akkor én hogy mehettem volna ki a temetőbe?

Persze én nem is juthattam ilyen helyzetbe. A temető az én találmányom volt, s csak a megfelelő alkalomra vártam, hogy bedobjam a témát. S egy alkalommal, amikor Ági is ott volt, s Csóka, mert tetszeni akart Áginak, s azt mondta, ha kell, mind a két lábát kilógatja a templomtoronyból – jó negyven méter magas volt a templomunk tornya –, azt mondtam nagy nyeglén.

– Azt mindenki meg tudja tenni, nem kell olyan nagy bátorság, ahogy hősködsz.

– Még Babos is – fűztem hozzá. Babosnak a félelemtől el is torzult rögtön az arca, még ott a földön is, de úgy tettem, mintha nem látnám.

Az igazi bátorság nem az, hogy az ember a toronyból kilógatja mind a két lábát, végül is, ha még leesne is, nem lenne ideje megijedni sem – ha olyan nagylegény vagy,

ahogy állítod, miért nem mész ki éjjel a temetőbe. Mondjuk éjfélkor – fűztem hozzá alattomosan – mert a három órát – az öregek szerint ez volt a legforgalmasabb óra a temetőben – nem volt, ahogy megvárjuk.

Majd:

– Ott lépésről, lépésre kell legyőznöd a félelmet, mert erőt kell merítened minden lépésedhez, van időd félni. S megijedni is. Ráadásul a földről leesni sem tudsz, csak jó keményen kell állnod rajta. De egyáltalán, a temető más fajsúlyú dolog, senki nem tagadhatja. Még Te sem, Csóka.

Ilyen álnok voltam.

– A toronynak mi köze a temetőhöz? – nézett rám dühösen.

– A toronynak semmi – mondtam –, de nem is a torony bölcselkedett, hogy kilógatja a lábát.

– S miért nem mész ki te? – kérdezte, ahogy számítottam is rá –, s kezdett besárgulni a tekintete.

– Mert nem rólam van szó – mondtam fölényesen. – Úgy emlékszem, hogy arról volt szó, hogy tetszeni akarsz Áginak, s Te kezdted. Ráadásul – a temetőt én találtam ki. Ha Te találsz ki, szó nélkül kimentem volna.

Egy pillanatig vártam:

– Én nem akarok tetszeni Áginak, s akkor miért menjek a temetőbe?

Nézett, nagyon hosszan nézett, most, harminc év után is előttem van a tekintete.

– No jó – mondta. – Tehát éjfélkor.

– Éjfélkor – mondtam –, amikor eljön az ideje.

Tizenkét éves volt akkor ő, én tizenhárom. Ilyen lehetett a tekintete, amikor hat év múlva, rögtön az érettségi után nekiindult a határnak is. Pedig sohase kíváncszott el addig sehová, legalábbis nem beszélt róla. Ha az, hogy egyre többet nézett önmagába, nem volt a vágy megfogalmazása. Mert sokszor azon kaptuk, hogy nekidőlt a kapunak, kerítésnek - mikor éppen hol volt –, s nézett bele a semmibe. S ki tudja, mire gondolt ilyenkor. Ki? Én nem értettem soha az emberi lélekhez, így hát nem tudhatom. Viszont azt el tudom képzelni még én is, hogyha valaki csak áll, csak áll, nem vesz tudomást a körülötte folyó történésekről, az lát is valamit. Legalább is így hiszem. Csalódhatok, persze... De, az elvagyódás csak ilyenkor fogalmazódhatott meg benne. Színes álmok jelenhettek meg „lelki szemei előtt”, s azok hajtották. Még a nagyapám szerint is vannak emberek, akik a szívükkel látnak. Nem tudom. Szóval, nekiment egyszer, kétszer, háromszor. Harmadikszor már valahol Jugoszlávia nyugati végén fogták el, s adták vissza, de nem jött haza soha, pontosabban csak az első szökés után kísérté haza a rendőrség, mert akkor még nem töltötte be a tizennyolc évét, a második után már, nem.

– A tengelyen feküdtem – mondta kérdésünkre – Belgrádig.

– A vonat tengelyén? – álméltoktunk.

– Ott.

Belenézett a semmibe;

– Egyszer úgyis elmegyek – mondta – nem fognak el „ezek”.

És besárgult a tekintete.

Nem tudom, miért kívánczított annyira el – többet nem láttuk. És nem is hallottunk soha róla. A vágy, az óhaj van akinél egy lány képében jelenik meg, s akkor csak rá gondol, egyedül csak rá, más lányt észre sem vesz, addig, amíg azt hiszi, több olyan lány nincs is. Nála mindez Nyugat képében jelenhetett meg. Hogy csak ott teljesedhet ki az élete. Hányan és hányan vannak ilyenek. Addig-addig néznek önmagukba, amíg az, amire gondolnak, olyan lesz, mint a szívérványragyogás – szívérványhíd, s nem tudnak nyugodni, amíg át nem mennek rajta. Így jártam egyszer én is. Az öregek azt beszélték, aki átmegy a szívérvány alatt, az lánnyá változik (ekkorra már meguntam a sok verekedést is, mindenki velem akarta bizonyítani az erejét). Futottam vagy négy kilométert. Főlösképpen. De az is lehet, hogy Csóka addig-addig énekelte azt, hogy: Hargitai fecskemadár, hosszú útra készül, hogy magára vette. Előfordulhat ilyesmi. Szerintem. De az is lehet, hogy tévedek. Nem tudom. Ki tudhatná?

A megfelelő idő a temetőlátogatásra Szilveszter estjén jött el. Megvártuk, amíg a szüleink mulatni kezdtek, s akkor elindultunk. Ott volt mindenki, aki ott kellett legyen; én, Babos Ági, Csaba, Bodnár, s mert már híre kelt a fogadásnak, hát sokan mások.

– Kimész – mondtam, s a kápolna ajtóba leteszél egy ágat, reggel majd megkeresük.

– S ti?

– Mi ott maradunk a falu végén, a fogadás nem rólunk szólt.

A temető a falu keleti oldalán volt, alig két kilométerre a Hargita lábától, másfél-két kilométerre az utolsó háztól. Már ahhoz is nagy bátorság kellett, hogy valaki végigmenjen, a kihalt jeges mezőn, nemhogy bemenjen a temetőkertbe. S nemcsak azért, mert a rókák éjjelente bejártak a faluba, csak úgy zengett a falu a kutyaugatástól, egyáltalán. Ijesztő volt, mit mondjak! Recseg, ropog a hó a talpad alatt, nem tudsz figyelni még a neszekre sem, hát nem leányálom az, szent. S akkor még az emberben burjánzó félelemről még nem is beszéltem.

Máskor, legtöbbször, olyan csillagos volt az ég, hogy a Hargita úgy tündökölt, mint ha nappal lenne, világított a Hold s hó, a csillagok csak úgy rákönyököltek a fenyves ágaira, most nem. Sötét, lucskos havas eső hullt.

Csendbe mentünk, szinte háztól házig lopakodva, nehogy felnőtellel találkozzunk, az utolsó háznál megálltunk.

A csend szinte lüktetett az éjszakában.

Mire kiértünk az utolsó házig, már meg is bántam, hogy miért fogadtam. Féltem

attól is, hogy esetleg valami történhet vele, „meghasad a szíve”, vagy mit tudom én, ráadásul tudtam azt is, hogyha mégis kimegy, örökre elveszíthettem „mindenki” előtt a tekintélyem – megszólaltam.

Térjünk meg, most már elhisszük neked, Csóka.

Nem válaszolt, hallgatott. Csak a lélegzését hallottam – hallani lehetett, ahogy mindannyiunknak ver a szíve.

Messze van, ráadásul fölösleges is, mit érünk el vele.

Nem szólt.

A temető tele van jeges fával – mondtam.

Egy villanyoszlop alatt álltunk, talán csak a fény volt sárgás, de az is lehet, az arca is, a szeme megvillant – elindult.

Mindenki Csókát nézte, mindenki lélegzetvisszafojtva állt, ő hátra sem nézett.

Most már tudtam, a tekintélyem oda van, bármi is lesz, Csóka a sztár, hogy mentsem a menthetőt, megszólaltam.

Nem szólalt meg, mert félt, hogy elárulja magát – mondtam.

Csend volt.

A hangja rezzenéséből kiderült volna, hogy fél – fűztem hozzá.

Senki nem válaszolt.

Csóka csak ment, ment a havas mezőn, még egy darabig hallottuk a caplatását, s mikor újra meg akartam szólalni, éreztem nem érdemes, hiába állnak mellettem a többiek – egyedül vagyok.

Tutaj II.

Fecske Csaba

Lermontov

Akkoriban két nőbe voltam szerelmes, Marina Vladyba és Zsuzsiba, az sem zavart, hogy Marina a reszelős hangú orosz bárd felesége volt, s a filmvászonon miliók megbámulhatták a szépségét. Még Zsuzsi is, aki persze nem tudott a vetélytársáról, noha nem egyszer láthatta, többek között velem együtt is, mert akárcsak én, ő is nagyon szerette a mozit, főleg a szerelmesfilmeket. Meccsre viszont nem tudtam kicsalogatni, utálta a focit. Ez nem lett volna olyan nagy baj, de Kiskovács sem szerette, nem is engedett el a fontos hétközi meccsre, ez pedig számomra tragédia volt, hiszen legtöbbször még az edzéseken is ott voltam. Szilencium van, kedves barátom, a te feladatod a tanulás, nem pedig az, hogy ott tátsd a szád az ordító emberek között. No hiszen, focisták, akik mint az örültek, rohannak a labda után, és ha utolérik, messzire rúgják, hogy ész nélkül fussanak utána megint. Karinthy, mondtam csöndesen. Kiskovács erre fölkapta a fejét, ezt nem nézte volna ki belőlem. Ha már mindent tudsz, olvass Lermontovot oroszul vagy akár magyarul. Lermontov volt a kedvenc költője, oroszórán nemegyszer felolvasott a verseiből, először oroszul, azután magyar fordításban. Lermontovot hallgatva gyönyörűnek tűnt az egyébként szívből rühellt nyelv, ócsiny harasó, mondhatnám. Kiskovács –Lermontov hangján nyírfaerdők zúgtak, végtelen búzamezők hullámozottak, hóviharok kavartak a kopott tanteremben. Ilyenkor, ihletett pillanatában talán még Marinának is tetszett volna madárképével, hegyes orrán ülő aranykeretes szemüvegével. Persze a felesége se sokkal hétköznapiabb teremtés, mint a filmszínésznő. Ha bejött Kiskovácsához a kollégiumba, óriási izgalom lett úrrá az örökké nőkre ácsingózó népségen, mint a sliccek, nyíltak sorban az ajtók, amikor túsarkúján végigkocogott a folyosón. Halk püsszegés hallatszott innen-onnan, mosolyogva konstatálta a rajongás eme primitív megnyilvánulását.

A Vasassal játszottunk, a kezdést jelző sípszóra már ott szorongtam a lelátón, köpködtem buzgón a napraforgóhéjat. Fontos meccs volt, az alsóházban tanyázott a csapat, egy vereség tragikus következményekkel járhatott volna. Negyedóra sem telt el, amikor Farkas, ez a fekete sörényű, fekete fiú, a későbbi válogatott játékos végigszágulott a bal oldalon, s úgy húsz méterről akkora gölt lött, hogy majd kiszakította a hálót. Úgy hiányzott ez nekünk, mint ablakos tótnak a hanyatt esés. Forró gombóc volt kétségtelen. De az ember az utolsó percig nem adja fel, nem azért megy ki a meccsre, hogy idő előtt lemondjon a győzelemről, összeszorítja a fogát, és tartja a lelket magában és a csapatában. Kiss Laci szabadrúgásgóljával kiegyenlítettünk, ez is maradt a végeredmény. Félsiker, ez is több a semminél, vigasztaltam magam.

A portán Kiskovács üzenete várt, méltóztassak őt fölkeresni a nevelőiben. Méltóztattam. Kezem remegett, ahogy lenyomtam a kilincset, miután kopogtatásomra igent kiáltott. Ingerültnek tűnt a hangja. Akármilyen dühös is volt, vigyázott a jó modorra, még féktelen dühében sem ragadtatta magát durva szavakra. Gyarlóságod mérhetetlen, ez volt a csúcs, amikor már dagadt a feje a méregtől, s arcbőre a vörösből lilára váltott. Ilyesmit vártam. Ehelyett csodálkozva nézett rám, mintha fogalma se lenne róla, mit keresek én ott. Lassú, túlságosan vontatott mozdulattal félretette a könyvet, amit olvasott, leültetett. Túlzottan udvarias volt, mosolygott, csak vizeskék szemének villogása sejtette a készülő vihart, amit igyekezett magába fojtani. Nyugalmat erőltettem magamra, de közben hánytorgott a gyomrom, a torkomban mintha egy gombóc lett volna, amit se kiköpní, se lenyelni nem tudtam. A hitvány karosszék idegesítően nyikorgott alattam. A kis szoba kopott volt, berendezése szegényes. Az asztalon és a két széken meg a lópokróccal leterített vaságyon kívül nem is volt benne semmi, csak egy térkép a falon, Magyarország hegy- és vízrajza.

Mint elsüllyedt hajó kabinjában, olyan egyedül voltunk, a lélegzetünket is hallani lehetett. Egy légy nekicsapódott az ablaküvegnek, amit régen tisztíthattak már, mert a légyzartól és a kosztól alig lehetett kilátni rajta, kétségbeesett zúgással igyekezett áthatolni az eléje került akadályon, legszívesebben kitértam volna neki az ablakot, huss, menj a szabad világba. Oda vágytam én is, ki a bágyadt, szomorúság őszebe. Bámultam elmélyülten az ablak alatt magasodó nyárfákat, ahogy hajladoznak a szélben, és megadóan ejtik el rozsdásodó lombjuk meg-megzörrenő leveleit. Egy darabig azzal kötöttem le a figyelmemet, hogy számoltam a lepergő leveleket, Istenem milyen sok levele is van egy fának. Az égen, a fába szinte beleakadva tömött felhők vonultak sötéten hideg esők ígéréstével, szemernyi esélyt sem adva a napnak, hogy előbukkanjon. Eszembe jutott, hogy egyszer láttam Kiskovács feleségét egy férfival sétálni az Erzsébet téren. A fürdő előtt ültem, a nap-sütésben lángoló petúniákat néztem, a Kossuth-szobor tövében morzsát csipegető galambokat, amikor megjelent fehér szoknyában, piros blúzban, kis aranykereszt lógott a nyakában, szép volt, mint egy királynő, szép mint Marina. Nagyot nyeltem, vajon ez a pasas a szeretője lehet, mindenesetre most utólag felszarvaztattam vele Kiskovácsot.

- Hol voltál? – kérdezte olyan nyugodtan, hogy kirázott tőle a hideg.
- Meccsen.
- Milyen meccsen?
- Focimeccsen.
- Kitől kértél engedélyt?
- A tanár úrtól.
- Úgy?! És elengedtelek?

- Nem.
- Akkor, hogy volt merszed elmenni mégis?
- Nagyon szerettem volna látni azt a meccset.

Pingponglabdaként pattogtak a mondatok közöttünk. Visszafojtott indulattal, dühtől érzelmektől megtisztított szavakkal párbajoztunk, persze nem azonos föl-tételekkel. De párbajsegédek nem voltak. Váratlanul azt mondta, vegyem le az inget. Csak nem buzi, villant át az agyamon.

Hosszú, éles körmeit hirtelen mozdulattal vállamba mélyesztette. Nem számítottam erre, felnyögtem. Összeszorítottam a fogamat, árulkodó hang ne hagyja el a torkomat. Talpamat a padlóhoz szorítottam, majd húzni kezdtem hátrafelé, mintha föl akarnám szántani a padlót. Minden erőmet erre összpontosítottam, az erőfölöslegbe akartam fojtani a fájdalmat. Gyomrom fölkavarodott, sírás környékezett, de nem szerettem volna gyöngének látszani, nem akartam, hogy győztesnek érezze magát ez a barom mézszáros, akinek legszívesebben kikapartam volna a szemét, lerúgtam volna a tökeiket, de csak ültem némán a széken szoborrá merevedve. Védtelenségemmel védekeztem. Éreztem, hogy dühíti néma, passzív ellenállásom. Mindvégig mögöttem állt, nem nézhettem a szemébe, nem kérhettem számon Lermontovot. Percekig marcangolta lihegő erőlködés közepette a húso-mat, vérem piroslott ápolt körmei alatt. Szó nélkül türtem, befelé könnyeztem, mint a pincefal. Győztem.

Váratlanul, némán, szinte szomorúan bocsátott el, kinyitotta előttem az ajtót, majd ugyanolyan gondosan, halkán becsukta mögöttem. Azt hiszem, abban a pillanatban mindketten szégyelltük magunkat, szerettük volna, ha nem történik meg velünk ez az egész, ami már-már akaratunkon kívül mégiscsak megtörtént. Elgyötörten vánszorogtam vissza a szobába.

Mi történt, kérdezték a többiek. Sírva borultam az asztalra.

Laczkó András

Kaiser László iskolái

Az 1953-ban született Kaiser László és közöttem tíz esztendő a kapcsolat – a javamra. Nyilván ezért fordulhatott elő nemrégiben egy irodalmi délutánon, ahol ő volt a kérdező, hogy elhangzott részéről a következő mondat: Az Irodalomtudományi Közleményekben és az Irodalomtörténetben olvastuk diákkorunkban Laczkó András írásait. Hiúság ide, hiúság oda, jólesett, hogy valamivel hozzájárultam tanulmányaihoz. Meg kellett kérdezniem később tőle, amelyből hosszabb beszélgetés lett, milyen emlékeket őriz iskoláiról.

– 1959. szeptember 1-jén lépted át az általános kapuját. Hogyan emlékszel erre, és szüleid hogyan készítették föl?

– Pesti gyerek vagyok, őspesti, olyannyira, hogy mindmáig abban a lakásban lakom a Nyugati pályaudvar mellett, az Újlipótvárosban, ahová születtem. Az iskola, ahová jártam, éppen szemben volt és van házunkkal, több neve is volt: Sziget Utcai Általános Iskola (a hatvanas évek közepéig a jelenlegi Radnóti utcát Sziget utcának hívták), Rajk László, Berzeviczy Gizella, hosszú évek óta pedig, remélhetőleg végérvényesen Gárdonyi Géza nevét viseli. A lényeg: ide jártam (egyébként Helga lányom is), akkor, vagyis 1959-ben ez a ma már egy iskola még kettő volt: az egykori fiú- és lány-, de már koedukált két külön intézmény, ráadásul a nagy létszám miatt volt délelőtti és délutáni oktatás hetenkénti váltással. Én a nyolc év alatt mindkettőbe jártam, s ennek az volt a családi oka, hogy a nővéremmel egy időben legyünk az iskolában, s ez azért kellett, mert szüleim nagyon korán elváltak, édesanyám, ahogyan mondani szokták, egyedül nevelt minket. A teljes képhez hozzátartozik, hogy édesapám kémia–biológia–földrajz szakos középiskolai tanár volt, egyébként rendszeresen tartottuk vele a kapcsolatot, sokat segített később, főleg a gimnáziumi időszakban. Édesanyám pedig otthon maradhatott velünk, mert ún. bedolgozóként tevékenykedett, ami azt jelentette, hogy játékmackókat és egyéb állatokat munkált meg, s vitte be a kész „terméket” valamilyen állami szövetkezetbe. Mindebből következik, hogy messze nem voltunk gazdagok, bár szegények sem, inkább nagyon-nagyon visszafogottan, spórolósan éltünk. Édesanyám szeretett olvasni, nekem is sokat olvasott föl, iskolai végzettségéhez képest kimondottan művelt volt; úgy is mondhatnám, kicsit elkényeztetett értelmiségi gyelekként, aki már a betűket is ismerte, kerültem az első osztályba.

– Milyen emlékeid vannak a tanítóról vagy tanítónőről meg a tanárokról?

– Az alsót a volt „lányban” kezdtem, homályos, gomolygó emlékem van a tanítónőről és arról, hogy kimondottan jól tanultam. A harmadik-negyedik osztályt már a „fiúba” jártam, érdekes, itt férfi tanítónk volt; kemény pedagógusra emlékszem, egy-egy

pofon is elcsattant, szerencsére nem rajtam. Nem lehetett rossz tanár, előttem van, hogy A Pál utcai fiúkat – óráról órára – felolvasta: máig érzem ennek a hangulatát. A felsőt a „lányban” folytattam, s ott is fejeztem be. Nem biztos, hogy ez a váltogatás jót tett. Mindenesetre az osztály krémjéhez tartoztam, nem tanultam valami jól, viszont sokat olvastam (rendszeresen jártam a közeli Szabó Ervin Könyvtárba), sőt versikéket is faragtam. Amúgy jó tanáraink voltak, különösen a magyar–oroszosztályfőnök maradt meg bennem és a történelem-tanárnő, aki úttörő csapatvezető is volt, valamint a volt fiúiskola legendásan szigorú igazgatója, a fizikatanár Bellay László, aki túl a kilencvenen ma is aktív, most már kerületi díszpolgár.

– *Itt muszáj megkérdeznem, hogy voltál kisdobos és úttörő?*

– Persze, ki nem volt. Kirándulásokra, őrsi gyűlésekre emlékszem, arra viszont nem, hogy táborba elmentem volna. Nem akartam, erősen kötődtem édesanyámhoz, el sem tudtam képzelni a hosszabb távollétet, talán ő sem akarta, nem mellékesen napközis sem voltam soha. Édesapám ötvenesztendős volt, amikor én születtem, tehát a két háború között már tanárkodott, ezt csak azért említem, mert a családnk nemigen volt „rendszerhívó”, elég egyértelműen működött a kettős nevelés. Engem már korán felvilágosítottak 56-ról, rémlik, az úttörőséghez is szkeptikusan viszonyultam, amennyire egy tizenhárom-tizennégy éves gyerek képes. Jó eszű, némileg lusta, néha rosszkedvű, a tanárok és gyerekek által respektált fiú voltam. Többet vártak tőlem, mint amennyit teljesítettem. Ez főleg nyolcadikban okozott gondot, amikor is az első félév végén, három egész valamennyi lett az átlagom, s ez bizony kevés volt a továbbtanuláshoz, pláne a Ratkó-gyerekek nagy száma idején.

– *Csak nem szakmunkásképzőbe kerültél?*

– Ez kizárt volt a mi világunkban, a mi családnkban. Tehát maradt a protekció. Lehet, hogy sokan nem hiszik el, de életemben bárhová kerültem, akár iskola, akár munkahely: soha semmilyen protekcióm nem volt, kivéve egyetlen egyszer, amikor édesapám tanári kapcsolatai révén elérte, hogy bekerüljek egy gimnáziumba, a tőlünk meglehetősen messze, a Népligetnél, a Fradi pályánál levő Széchenyi Gimnáziumba.

– *Megháláltad? Mármint a gimnáziumnak?*

– Azt nem tudom, de ott már jól tanultam, illetve nem rosszul, de lényegesen jobban, mint az általános iskola vége felé. Ebben az is szerepet játszott, hogy édesapám esetenként foglalkozott velem, főleg kémiából és biológiából, illetve németből, mondhatni, bizonyos értelemben ő is tanárom volt... Utólag nézve nem volt erős gimnázium a Széchenyi, ám tanítottak kitűnő tanárok is. Ez a mára megszüntetett gimnázium hajdanán igen jó hírű volt, Tisztviselőtelepi Gimnáziumnak hívták, főleg a VIII. kerületiek jártak ide, Babits Mihály is tanított itt, igazgatója hosszú ideig a remek pedagógus és ifjúsági író Gaál Mózes volt, itt végzett például Benkő Gyula színész, aztán Hofi Géza, akkor még Hoffman Géza néven és több híres, ismert személy, például Andorai Péter, a híres színész, Kozma István birkózó, Gyulai Endre, Spányi Antal püspök. Az

én időmben már nem lehetett annyira erős, hiszen – hadd ironizáljak – engem is fölvettek. És egy érdekesség: fiúgimnázium volt, az utolsók egyike.

– *Kik tanítottak, és milyen tanárokhoz, tantárgyakhoz kötődöttél?*

– Előtte még annyit, hogy elég vad, heterogén osztály volt a miénk. Örömmel tapasztaltam a legutóbbi osztálytalálkozón (sajnos ritkán találkozunk), hogy ennek ellenére egyben van mindenki. Ezt úgy értem, hogy – függetlenül attól, hogy ki diplomázott, ki nem, egyébként elég sokan – mindenkinek rendes munkája van, nincs frusztrált, félresiklott köztünk, ehhez a gimnáziumnak is hozzá kellett járulni. A tanárok? Volt egy-két „reakciónak” tartott, ide temetett, régi vágású pedagógus, Kelemen tanár úr, a tornatanár vagy Gajó tanár úr, az egykori görög–latin szakos, akit átképeztek orosztanárnak. Volt néhány gyengébb tanár, akiket eléggé megkínóztunk mi, a kegyetlen kamaszok, vagy volt, aki nem tudta vagy nem akarta komolyan venni a tanítást, s volt pár remek tanár, például Gujdi Barnáné, a kémiatanárnő vagy Kiss Istvánné, a hajdan híres újságíró Kispista István felesége (érdekes volt később találkoznom az ismert, már idős újságíróval). Két tanárt mindenképpen ki kell emelnem, ők mindenképpen hatással voltak rám. Az egyik a fiatal osztályfőnök, Mikusi Imre, alig egy-két éve végezte az egyetemet, „koponya” volt a matekban és nagyon jó pedagógus, küszködött velünk, de megszerettük. A másik: egy tudós tanár típus: Téglás János igazgatóhelyettes, történelmet tanított, nagy háterszággal, később Babits-kutató lett a tanítás mellett, több könyve jelent meg Babitsról. Érdekes, hogy rendszeresen jár könyveim bemutatójára, de el-eljár Gujdi Barnáné és Mikusi Imre is. Nem tagadom: nagyon jólesik. S a tanulás? Talán a jobbak közé tartoztam, de messze nem voltam kimagasló semmiben, talán még a magyarban sem. Arra emlékszem, hogy jelent meg versem az iskolai újságban, sokat olvastam ott-hon, sokat, összevissza. Talán kevésbé voltam érett és „nagyfiú” a többiekhez képest, megkockáztatom. Ráadásul negyedikos koromban húsvétkor a Margitszigeten – egy lány miatt, hiszen neki hősködtem – eltörtem a bokámat, nem tudtam részt venni az érettségire való fölkészülés nagy „menetelésében”. Végül mégis viszonylag jól érettségiztem, matekból volt egyedül hármasm. A német nem ment rosszul (ezt tanultuk a gimnáziumban az orosz mellett), így felvételiztem az ELTE könyvtár–német szakára. Sokan jelentkeztünk, plusz a felvételem sem sikerült, evidens módon nem vettek fel.

– *Megviselt?*

– Nem, mert a lelkem mélyén éreztem, hogy keveset tudok, hiszen nem készültem föl eléggé. De azt is éreztem, hogy előbb-utóbb diák leszek, hallgató, egyszerűen nem fért bele sem nekem, sem szüleimnek, hogy ne szerezzek diplomát. Mindenesetre egyelőre elmentem dolgozni, mi mást tehettem. A Budapesti Fényképész Szövetkezetenél voltam gyakorlatilag segédmunkás, a fotós uraknak cipeltem a nagy állványt. Mellette beiratkoztam a jogi egyetem magyar előkészítőjére, ki tudja, mire hasznos alapon, és jártam egy könyvtárosképző tanfolyamra a Múzeum utcába. Az előbbin egy nagyon rokonszenves gimnáziumi tanár tanított, az utóbbi kétéves tanfolyam volt, komolyan

vették, szép emlékem van egy igazi könyvtáros tanárról, Szabó Sándornak hívták. Fél-évben még vizsgáztam, aztán eldől, hogyan tovább... Korábban még kacérkodtam a pesti egyetemmel, de féltem, hogy nem vesznek föl, s elvisznek esetleg két évre katonának, így biztosra akartam menni. Valamikor a felvételi beadási határideje előtt nem sokkal találkoztam egy volt általános iskolás osztálytársnőmmel, aki Szegeden tanult már a tanárképző főiskolán, magyar–oroszcson. Gyere oda, mindent hülyét fölvesznek, pláne ha fiú – mondta gúnyosan. Nekem sem kellett több! Oroszul elég közepesen tudtam, így elkezdtem tanulni. Gözerővel. Ennek eredményeképpen meg a kimondottan jól sikerült felvételinek köszönhetően föl is vettek. Emlékszem, a szegedi főiskolával szemben levő vendéglő-kocsmába, a Béke tanszékre mentem be a szóbeli után, ahova nemsokára követett a fiatal felvételiztető tanár, hogy kávé igyon, s virágnyelven megmondta, ne aggódjak, fölvesznek, annyira jó lett a felvételem. Hadd rögzítsem ennek a derék fiatal tanárnak a nevét, aki sajnos nem tanított, mert rövidesen egy másik vidéki főiskolára ment át, jó nevű irodalomtörténész lett belőle: Lőrinczy Huba.

– *Nagy lehetett a boldogság...*

– Bizony nagy volt, az öröm pedig az volt az örömben, hogy szeptembertől – akkoriban ez volt a rend – elvittek mint előfelvételist 11 hónapra katonának. Erről nem szívesen beszélek, mert életem egyik legsötétebb időszaka volt, másrészt ott nem volt kitől mit tanulni. Viszont lehetett felejteni, az én esetemben az orosz. Ugye, amit gyorsan tanulunk, gyorsan el is felejtjük. Így amikor 1973 szeptemberében elkezdtem a főiskolát, rögtön kiderült, alig tudok oroszul. Hiába villogtam egy kicsit a magyar tanszéken, még tudományos diákköri dolgozatot is írtam Mátyás Iván munkásságáról, éreztem, ennek nem lesz jó vége, nem leszek képes elvégezni az orosz szakot.

– *Ahogy lenni szokott, átmentél egy másik szakra.*

– Pontosan. Még hozzá történelem szakra. S ennek külön története van. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán nem csupán igen erős volt a történelem tanszék, de nagy befogadó is: más szakon nem sikeres, netán renitens diákokat örömmel átvett Nagy István tanszékvezető tanár úr. Sőt: évvizsga nélkül, mert nekem például külömbözetit vizsgát kellett tennem egy év anyagából, s így csatlakozhattam a másodévesekhez. Ezen a tanszéken meghatározó személyiség volt az említett, a XIX–XX. század magyar történelmével foglalkozó, kiváló pedagógus Nagy István, de az összes tanár is: a demográfusként is jelentős Kovács Zoltán, a középkoros Székfi László, az egyetemes történelmet oktató diákok kedvence, a fiatal Bezdán Sándor és mások. Az sem véletlen, hogy vendégtanárként a hatalmas tudású, legendásan nagy történész, Benda Kálmán is tanított minket, Pestről járt le rendszeresen a főiskolára, jellemző módon 56-os múltja miatt csak itt oktathatott... S micsoda remek tanszéki bulik voltak, az a kohézió, ami máig összetart minket, akkor született: évente jó néhányan összejárunk, találkozunk a szentesi levéltárban vagy Szegeden. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy én nem voltam valami eminens történészhallgató: jól éreztem magam itt, de inkább az irodalom érdekelt.

– *Gondolom, a magyar tanszéken is voltak jelentős tanárok.*

– Hogyne, még elsőben tanított minket Hegedűs András, a főiskola főigazgatója, aki magyar írók tanári, pedagógusi tevékenységével foglalkozott, illetve ebben a témában publikált sokat. Korán, ötvenkét esztendőskorában, 1975-ben meghalt, s az ő tanszékvezetői munkáját az ismert Németh László-kutató, Grezsa Ferenc vette át, komoly tanár, komoly ember volt. A tanszéken tanított rövid ideig Keszthelyi György, aztán átkerült a Bajai Tanítóképzőre, igazán sajnáltuk, mert vérbeli irodalmár volt, még ha keveset is publikált. S itt bontogatta szárnyait egy fiatal irodalomtörténész, Kovács András, aki később a szegedi egyetemre került, s itt volt még Oltyán Béla kritikus és Sebe Jánosné irodalomtörténész. A nyelvészeti tanszék sem mondható gyengének, kiemelkedő tanár és egyéniség volt az 56-os múltú, ezért némileg háttérbe szorított Török Gábor, a nyelvészként, József Attila-kutatóként egyként jelentős tudós, s Békési Imre a modern nyelvészet úttörője, később főiskolai főigazgató. S mondhatnék még neveket, de hosszú lenne a névsor. Egyet mégis emlétek, a régi vágású, egykor Németh Lászlóval Hódmezővásárhelyen együtt tanító Sipka Sándort. A tárgyilagosság kedvéért meg kell jegyezmem, hogy jó néhány gyenge tanár is volt a főiskolán meg persze közepesek is, működött itt is a kontraszelekció.

– *Államvizsga?*

– 1977-ben volt, de annyit hadd mondjak el, hogy ebben az évben többen elvégeztünk egy alapfokú könyvtáros tanfolyamot. Nevekre nem emlékszem, de nagyon-nagyon rokonszenves vidéki könyvtárosok maradtak meg bennem mint tanárok, fantasztikus olvasásszeretettel, nemes megszállottsággal. Az államvizsga egyébként könnyedén ment, nem volt vele semmi gond, ahogy a gyakorlótanítással sem. A szakdolgozatomat Grezsa Ferencnél írtam, Németh László volt a témám, egész pontosan Németh László korai korszaka. Biztos voltam abban az időben, hogy tanítani nem akarok, nem tudtam magam elképzelni egy általános iskolában, így egy II. kerületi Szabó Ervin Könyvtárban helyezkedtem el a diploma megszerzése után nem sokkal. Szerettem a könyvtárosi munkát, plusz irodalmi kört vezettem meg író-olvasó találkozókat szerveztem, többek között Csoóri Sándorral és Sánta Ferencsel. És persze sokat olvastam, néha írtam is, abban az időben főleg verseket.

– *Nem hiányzott a tanulás?*

– Nem is a tanulás hiányzott, inkább evidens volt, hogy az ember mindig lép tovább. Ez konkrétan azt jelentette, hogy lehetett jelentkezni az ELTE Bölcsészettudományi Karára kiegészítő szakra, én a magyart választottam. Nem volt szabályos felvételi, csak felvételi beszélgetés, s 1978 szeptemberétől már a bölcsészkar padjait koptattam, persze a könyvtárosi munka mellett, hiszen levelező szakra jártam.

– *Az ELTE-n kik tanítottak?*

– Szép emlékeim vannak erről a két esztendőről, mert csak ennyit kellett elvégezni, beszámították a négy főiskolai évet. Jó társaság jött össze, mármint a diákokra gondolkok, vagyis ránk: mind dolgozó emberek voltunk, főleg tanárok. Érdekesség, hogy ve-

lünk járt Fábry Sándor, már akkor nagy dumagép volt. Több volt egyetemi társammal tartom a kapcsolatot, közülük Varga Gyulával komoly barátság alakult ki, ő az egi Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció Tanszékének vezetője, kiváló nyelvész, érdekesség, hogy éppen az ő tanszékének pesti kihelyezett tagozatán, Kósa Csaba föl-kérésére tanítottam pár éve filmtörténetet. A tanárokat kérdezted, róluk is néhány szót. Egyértelműen jók voltak (ellentétben a tanárképzővel, ahol – mint már említetem – voltak gyengék, főleg az „egyéb” szakokon, mint marxizmus, pedagógia, neveléstudomány stb.), igaz, levelező lévén viszonylag keveset tanítottak, a kapcsolat sem lehetett olyan személyes, mint a nappalis főiskolán. A nyelvészek közül Hajdú Mihály alakja, tanítása nagyon megmaradt bennem. Hadd szögezzem le gyorsan: a fiatalság felhajtóerejével, a közeli, főiskolán szerzett tudással, a megtanult tanulási módszerekkel könnyedén vettük szinte mindannyian az egyetemet. Az irodalmat tanította maradandóan: Tarján Tamás, Pálmai Kálmán, Csűrös Miklós. Tanított még Zemplényi Ferenc, Szávai János, V. Kovács Sándor. Mind-mind nagy tudású tanár volt, talán a furcsa stílusú, kioktató Zemplényit nem tudtam igazán a szívembe zárni. Kitűnő órák – inkább előadások voltak –, de itt komolyabb kapcsolat, éppen a képzés posztgraduális jellege miatt nem alakulhatott ki tanár és hallgató között. Egy kivétel van: Tarján Tamásnál írtam szakdolgozatomat (ezt is Németh László munkásságáról), s vele máig tartó jó viszony alakult, jött létre, amolyan irodalmi kapcsolat.

– *Jól tudom, hogy közben fölvettek a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg szakára.*

– Méghozzá nappali szakra. Ez egy érdekes történet. 1979 tavaszán – ahogy már említettem, javában könyvtáros voltam, és jártam az ELTE magyar levelező szakára – olvastam az újságban, hogy ilyen szakot indít a Színház- és Filmművészeti. Gondoltam, megpróbálom. Úgy voltam ezzel, ha nem sikerül, akkor sincs semmi, hiszen jól éreztem magam a munkámban és a bőrömben, ha meg netán sikerül, akkor bizonyos értelemben folytatom irodalmi dolgaimat. Négyfordulós felvételi volt, két írásbeli, két szóbeli, több mint négyszázan jelentkezünk, s nagy meglepetésemre fölvettek. Hozzá kell tennem, hogy tényleg jól sikerültek az írásbeliek, a szóbelin meg egyáltalán nem izgultam, talán ez imponálhatott a neves emberekből álló bizottságnak.

– *Új korszak kezdődött nyilván az életedben...*

– Bizonyos értelemben feltétlenül. Újra diák lettem, ráadásul újra nappalis. Itt el kell mondanom, hogy a Kádár-korszakban nappali tagozaton csak egy felsőoktatási intézményben lehetett tanulni – kivéve a művészeti intézményeket. Életem egyik nagy ajándékának tekintem, hogy kétszer lehettem nappalis diák. Az külön érdekesség, hogy amikor elsőéves voltam a Színház- és Filmművészeti, abban az évben végeztem az ELTE-n. Vizsga vizsga hátán, gyakorlótanítás, plusz államvizsga és szakdolgozat, és ekkor jelentek meg verseim először országos lapban, egyébként a Vigiliában, Rónay László irodalomtörténész hozta le őket.

– *A Színház- és Filmművészeti aztán „nagygyűk” tanítottak?*

– Hogyne. De a részletezés előtt még annyit, hogy dramaturg szak a főiskolán több mint húsz éve nem indult. Az utolsó osztályok egyike renitens osztály volt – többek között Csurka István járt ide –, úgy látszik, a hatalomnak és a kultúrpolitikának element a kedve a szaktól. Aztán Várkonyi Zoltán, a főiskola rektora nem sokkal a halála előtt kiharcolta a dramaturg szak indítását, így kerültünk mi be 1979 szeptemberében tizennégyen a több mint négyszáz jelentkező közül. A képzésről annyit, hogy általános volt, olyan értelemben, hogy film- és színházi dramaturgiát egyaránt tanultunk, a későbbi évfolyamokon ez már megváltozott. A főiskoláról alapvetően pozitív emlékeim vannak, az időszakról kevésbé, de ez magánéleti okok miatt, édesanyám halála, válás. Rengeteg ember vett körül, mégis bizonyos értelemben magányos voltam a főiskolán is, a magánéletben is. A képzést egyébként – ahogy mondtam – alapvetően jónak tartom, talán némileg több gyakorlati jellegű stúdium, illetve feladat kellett volna. Itt nem írásbeli feladatokra gondolok, bőven írtunk különféle műfajban a színdarabtól a kritikán át a forgatókönyvig, hanem „bekapcsolódást” filmes, színházas munkákba.

– *A tanárok közül kik voltak rád hatással?*

– Bizonyos értelemben mindenki, hiszen azon túl, hogy ismert művészek voltak, nekem mindenképpen újat hoztak s adtak korábbi tanulmányaimhoz képest. Így meg is emlétek szinte mindenkit. Elsőnek Nemeskürty Istvánt, aki négy éven keresztül okított minket filmtörténetre, filmesztétikára. Rám tantárgya és személye egyaránt nagy hatással volt. Külön öröm, hogy hosszú évekkel később mint könyvkiadó egy kötetét, a Csongor és Tünde elemzését megjelentethettem, s nem véletlen, hogy 2010-ben napvilágot látott *Egyéniségek és filmművészet* című könyvemet neki ajánlottam... A legendás Nádasdy Kálmán csak egy évig taníthatott minket, 1980-ban meghalt. Egy évig vállalt tanítást a drámaíró Gyárfás Miklós, utána három évig Osztovits Levente okított minket a színházi dramaturgia rejtelseire. Ungvári Tamás, aki a magyar irodalmat tanító, egyben a főiskola rektoraként tevékenykedő Simó Jenő után az osztályfőnökünk lett, végig drámatörténettel foglalkozott. Tartott órákat még Lengyel György színházrendező, Petrovics Emil, Selmeczi György és a tragikus, egyben rejtélyes körülmények között elhunyt Elbert János, illetve négy évig Bacsó Péter vitte a filmdramaturgiát és forgatókönyvírást. Jó névsor, ugye? Volt, akit kimondottan kedveltem, volt, akit kevésbé, de mindenkitől sokat tanultam, tanulhattam. Igen hasznos négy év telt el, intézményen belül és intézményen túl: sokat jártunk moziba, színházba, igen sok főiskolai vetítés volt, és hát persze a jó kis bulik, összejövetelek, tartalmas tékozlások, miegyebek...

– *Végül a színház vagy a film területén kötöttél ki?*

– A színház egy fokkal jobban érdekelt – talán éppen az irodalmi alapok miatt –, így szakdolgozatomat Remenyik Zsigmond drámaíról írtam, majd mivel két színházba is hívtak dramaturgnak, rövid vívódás után Pécs és Veszprém közül az utóbbit választottam, s két évadot töltöttem el a Petőfi Színházban. De hát ez már egy másik történet, legföljebb azzal zárhatom a filmes tanulmányaim sorsát, hogy több mint tíz évet

dolgoztam a színház után a szinkron területén lektorként az egykori Pannónia Filmstúdióban, későbbi nevén Videovox Stúdióban, tehát a mozgóképes tanulmányoknak is bőven hasznát vehettem.

– *Harmincéves voltál, amikor befejezted a Színház- és Filmművészeti Főiskolát, vélhetően elég volt az intézményes tanulásból.*

– Ez teljesen logikusnak tetszik, magam is így hittem. De hát ember tervez... Szó szerint... 1983 nyarán, tehát a színművészeti diploma megszerzése után néhány héttel olvastam, hogy kétéves, levelező képzés indul a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián. Amolyan hitoktató, „hittágító” képzés. Gondoltam egy merészet, jelentkeztem és felvételiztem – ez valójában felvételi beszélgetés volt a filozófus és tanár Nyíri Tamással –, s mivel fölvettek, el is kezdtem. Néhány tucatnyian voltunk a felvettek, persze felnőtt emberek. Nagyon bennem maradt egy mondat, amely a belvárosi intézmény falán függött: Akinek a másik ember számára nincs öt perc ideje, annak az Isten számára sincs ideje. Hát igen, így kéne élnie mindenkinnek, különösen a mai rohanó, felületes, egymásra nem figyelő világban... De térjünk vissza a Hittudományi Akadémiára. Kit láttam az elsőévesek között? Mensáros Lászlót, a nagy színészt! Erről később írtam is az egyik könyvemben. Hogy teljes legyen a kép: csak néhány hónapot jártam ide, aztán abbahagytam, akkor már Veszprémben voltam dramaturg, utazások, teendők nem engedték a rendszeres, iskolai tanulást. Két tanárt emelek ki, aki a rövid időszak ellenére is nagy hatással volt rám: az egyik a már említett óriási tudású Nyíri Tamás, a másik pedig a finom humorú, karizmatikus Bolberitz Pál. Kedvenc ironikus szavajárása volt: „Aki sokat marxol, keveset fog!” Így utólag nagyon sajnálom, hogy nem jártam végig a két évet, de hát ahogy mondtam: ember tervez...

– *Gondolom, ezzel már tényleg vége szakadt az iskolapad-korszakaidnak!*

– Nem, volt még egy hattyúdalom. Mégpedig néhány hónap az ELTE Jogi Karán.

– *Oda hogyan keveredtél?*

– 1990-et írtunk, a rendszerváltoztatás eufóriájában éltünk... Akkoriban a szinkronban dolgoztam, sosem lehet tudni, mit hoz az élet alapon kezdtem el a jogot. Ide még felvételi sem kellett, hiszen ugye magyar-történelem szakon végeztem hajdanán, s ez a két felvételi tárgy. Erről a néhány hónapról, amíg jogi eladásokat hallgattam, három komoly emlékem van. Az egyik: az egyetemen az évnyitó beszédet Antall József tartotta, akkor is nagy tisztelője voltam, most is az vagyok. A másik két emlék: két tanár: az öreg, nagy tekintélyű, nemzetközi hírű Brósz Róbert előadásai a római jogról, a másik az akkor fiatal titán Mezey Barna (ma rektor) előadásai a magyar jogtörténeletről. Bevallom: igazán nem éreztem jól magam a jogi stúdiumok között, úgy is mondhatnám: annyi tanulást igényelt volna az egyetem elvégzése, hogy semmi másra nem maradt volna időm. Kissé ironikusan és önironikusan fogalmazva: rájöttem, itt aztán tanulni kell, ezt úgy értem,

másképp, mint a magyar szakon: rendszeresen, magolva, biflázva, hát ez nem az én alkatom... Így hát szép csendben abbahagytam, ezt egyébként nem is bánom.

– *S azóta nem ültél iskolapadban?*

– Gyakorlatilag nem, hosszú évekkel ezelőtt elvégeztem egy igen rövid könyvszerkesztői, könyvterjesztői tanfolyamot, de ez szó szerint apróság.

– *Viszont tanítottál és tanítasz...*

– Menjünk sorjában! Megvoltak a szokásos gyakorlótanítások, főiskolás koromban a lakásunktól nem messze levő Herman Ottó Általános Iskolában, az egyetemi időszak alatt a Radnóti Miklós Gimnáziumban. Aztán nagyon-nagyon hosszú szünet. A kilencvenes évek közepén kértek föl tanítani egy szinkron dramaturg tanfolyamon, később egy színiiskolában, illetve a már említett tanárképző főiskola kommunikáció szakán, valamint a Magyar Újságírók Közösségének újságíró tanfolyamán. Aztán hogy vezetője lettem a Hungarovox Oktatási Stúdióknak és Kiadónak, a nálunk levő tanfolyamokon (szinkron dramaturg, könyvszerkesztő, műfordító, szinkronszínész, íráskészség-fejlesztés) rendszeresen tanítok.

– *Hogy érzed, mennyire épültek be tanulmányaid és tanáraid személyiségedbe, munkádba?*

– Nyilván minden bennem van kisebb-nagyobb mértékben, direkt vagy indirekt módon. De hozzá kell tennem, legalább ennyit ér a tapasztalat is, illetve a nem intézményesített tanulás, tehát az érdeklődés vagy a megszállott olvasás. A szinkronnal kapcsolatos dolgokat például konkrét teendők között tanultam, szintúgy a könyvszerkesztést (több mint száz könyvet szerkesztettem), folyóirat-szerkesztést, a kiadói dolgokat. Különféle írói életműveken és műveken oktatás nélkül rágtam át magam. Az írás maga bizonyos fokig tanítható és tanulható, bizonyos határon túl, ahogy mondani szokták, titok.

– *Az irodalomban kik voltak a mestereid?*

– Már említettem, hogy a Színművészeti Főiskolán elég sok írásbeli feladat volt, ezt én inkább íráskészség-fejlesztésnek tartom. Az a tizenvalahány kötet (vers, próza, esszé, tanulmány, interjú), ami mögöttem van, nagyon áttételesen köszönhető a főiskolának. Itt mesterről nem beszélhetünk, de talán más esetben sem. Aki nagyon hatott rám: Németh László – és persze megannyian. Direkt nem mondok neveket, hosszú és heterogén a névsor, s nem csupán költőket, írókat kéne említenem. Legyen az író erős személyiség, az általa teremtett világ és alak megüssön engem... Ezt szeretem a régebbi művekben is, ezt a maiakban, világnézettől, stílustól függetlenül. Osvát Ernő, a *Nyugat* legendás szerkesztője vallotta: micsoda fantázia kell a valóság meglátásához. Én ezt a valóságot keresem, ha nem látom, unom. Kiadóvezetőként, szerkesztőként pedig a jó könyvet támogatom, nem a saját ízlésemet és világvéleményemet várom el.

– *Tanári pályád is érdekes és a költői, írói pályád is. Jól látom, hogy mind a kettőt később és későn kezdted vagy folytattad igazán...*

– Ez tény. A tanítás, valójában a felnőttoktatásban való részvétel a kilencvenes évek közepétől kezdődött. Az írással majdnem hasonló a helyzet, ennek oka a lustaságon és magánéletbeli rendezetlenségen túl a nyolcvanas évek irodalmi világában és politikájában keresendő... Bár elvétele jelentek meg verseim, cikkeim a nyolcvanas években, igazán a kilencvenes évek elejétől-közepétől kezdtem rendszeresen publikálni. Dramaturgiai ismereteimet a zeneszerző Rózsa Pállal való együttműködésben igyekeztem kamatoztatni: több műhöz írtam librettót, volt, amivel pályázati helyezést értünk el Olaszországban (Franz Kafka: *A per*), Fazekas *Lúdas Matyjá*ból írt zenés változatot a Pomázi Zeneiskola mutatta be 1996-ban a színész Nagy Zoltán rendezésében. Több vidéki színházban merült föl bemutatása, én várok... Petőfi *A helység kalapácsa* remekműből írtunk operát, ezt a szegedi színház tervezi bemutatni. Verseim folyamatosan jelentek és jelennek meg, két alkalommal a Quasimodo költőversenyen oklevelet kaptam, Baranyi Ferenc által olaszra fordított verseimért 2006-ban a nemzetközi Brianza-díjat vettem át Olaszországban. Magyar és világirodalommal foglalkozó esszé- és tanulmányköteteim jelentek meg, számos előszót írtam, eddig egy novelláskötetem látott napvilágot, öt interjúkötetem, köztük négy életinterjú (a régész Éri Istvánnal, a katolikus újságíró Magyar Ferencsel, a szinkron-dramaturg dr. Hársing Lajossal és Dallos Szilvia színésznővel) jutott el az olvasókhoz. Talán az interjúkötetekért meg folyóirat-szerkesztői tevékenységemért (évekig az *Örökségvédelem* című újságot „főszerkeszttem”, évek óta részt veszek a *PoLíSz* irodalmi lap szerkesztésében) kaptam Petőfi Sándor sajtószabadság-díjat. Mindezt az elmúlt bő tizenöt évben. Nem panaszkodhatom, nem is panaszkodom, dolgozom... Bár néha sötéten látom korunk szellemi silányosulását, a bizonyos fokú lumpenizálódást, a Gutenberg-galaxis retirálását: egészében bizakodom, s tetteikkel próbálok tenni mindez ellen.

– *Végül: mitől jó szerinted egy tanár?*

– Ezernyi dologtól – a tudástól a magatartásig –, de néha szkeptikusan Tolsztojt szoktam idézni, a nagy író és nagy tanítót, aki azt mondta, hogy egy nevelésben hiszek, az önnevelésben. Komolyra s egyben vidámra fordítva a szót, eszembe jut Nádasy Kálmán, a híres rendező és operaigazgató megfogalmazása, aki szerint a jó dramaturg a rendező barátja. A jó tanár – éppen az őszinteség, a kölcsönös tisztelet alapján – saját diákjának barátja is. Ám ez érvényes másra is, éppen az én másik kenyérgyártó munkámra, hivatásomra is: a jó kiadóvezető és szerkesztő a szerző barátja is. De mindezt másképp is ki lehet fejezni: szeretet nélkül nincs semmi! S itt természetesen a szigorú, ha úgy tetszik, tartásos szeretetre gondolok. Mert manapság sajnos hajlamosak az emberek gyengeségnek fölfogni a szeretetet. Tehát az olyan érzelem igaz és működőképes, ami semmiképpen nem enged az evidenciákból, s ha szükséges, erőt mutat. Miként Kossuth Lajos vallotta: ha megdobnak kövel, dobd vissza mennykövel! Az értékek védelmében... Mert a tanár és alkotó, de minden ember végső dolga ez: az értékek védelme! Különösen értékváltságos korban...

Bereti Gábor

A messzeségben

A messzeségben emlékek romló lámpásai.
Emlékszem, nyár volt akkor is midőn a rebbenő
fényben erre sétáltam veled. Most a mélyből a
föld rongyos, nyugtalan párái riadnak elő

Vihar se jó, jaj se hallszik, csend van. Elül a szél.
A foltok szirmain tétován apró fény neszez.
Az árnyak szitált csöndjében virágként ring neved;
s egy sárgult falevél hulltában újra fölfedez

A további cizelláció

1
A további cizelláció felpuhítaná
a feszességet, s alatta a szó, mint holt
bőr alatt a hús, rothadni kezdene.
Ezért arra kértem P. Kleet, fessen
nekem néhány betűt, hiszen ha
ezekből rakhatnám össze a
szavakat, mint hajdan rakták föl
a várak, városok falait, építették
irdatlan kövekből a piramisokat
(azok állnak ma is, ereikben az
idővel, csontjaikban az
emlékezettel és a szerelmek
szélsuttogta sóhajaival),
mondataim idővel ki-kisüvíthetnének
a leomolthatatlanul tornyosuló
köveink, az én p.klee-i köveim
közül, fölindázva a drót
inges vitézek vértjeire,
s megcsillanva a kardok,
a lézerágyúk, a Napvirgoncélein,

2
á, nem.
A napfényvillanás nem kell ide.
A várárookban már alig
van víz, elitta a mocsár, ahogy
a mi eleven köveinket is el-
pusztította az idő. Akkor
hát min villanna az a fény?
Az angyal meg, aki néha még vissza-
visszajár, ő is csupán egy
kövér, álmatag, lusta lidérc.
Most is alszik.

Standovár Ágota **széltánc**

nézd ahogy a tó tükrén
 álmot ring a kis ladik
 esőcseppek nászában
 búcsút int a nádas is
 nézz csak
 nézz te szem
 láss át opálos fátyladon
 és neved és táncolj
 úgy szaporázd
 te két remegő láb
 ahogy a szél susog
 s a nyár után legyint
 ne félj
 ott zsong
 neked muzsikál a kar
 távolodik
 mégis téged akar társnak e bálba
 fejét öledbe hajtva
 hálna át egy más világba
 ahol ellágyul a dum-dum is
 és nem kényszerből
 löki ütemét a test
 ne sírj
 csak a tiéd ez az őszi est
 hát táncolj
 ringjon a csípőd
 körbe csak körbe
 ritmusra
 old és szorít minden izom
 csak táncolj
 ne hidd el hogy fáj
 hiába fujtat és zihál
 nem változhatott
 túpárnává tudód
 még nem ért el a tél

hát szaporázd
 ha feszültséget old
 nem a jég rian és sikolt
 nézd csak az a kis ladik
 ring a part felé megint
 és a nádas rejtekén kiköt
 bár a szél a nyártól
 már az ősz felé szökött

igézet

ringatózva álmok szárnyán
 elragadt a szivárvány
 égi jazz zenekar játszott
 felhők között jártunk táncot

szenvedélytől kifulladásra
 merültünk le hűs habokba
 együtt törtünk fel a fényre
 napraforgó nyílt kék égre

kezem nyújtom szél feltámad
 ujjaink most szikrát hánynak
 sóhaj röppen villám csattan
 borostyán a pillanatban

Tornyai Gergő

Emlékeim, mint az édes szilvalekvár...

Emlékeim, mint az édes szilvalekvár,
úgy ragadnak, dagadnak bennem; ez a mentsvár!
Sötétlő, tárnás agyam beragyogják,
ha néhanapján nyitogatom őket,
s kár hogy nem birtoklok más agyvelőket,
szopogatnám én azok savanyúcukor,
és birsalmasajt emlékeit is egyaránt.
Csak kinézek az ablakon haránt,
s minden egyes dolog valamit földéz:
abból, ami volt. Az emlékezet szanitéc!
Látom,
amikor a sírok mögül dobáltuk a zöld diót,
amikor a zsákok alól néztük az esőt zötyögve,
amikor először fújtam ki a libidót,
amikor nagyapám visszalopódzott örökre,
amikor a Balatonnak adtam a csókot,
amikor a szívem becsukódott,
amikor észrevétlen lelkembe vájt,
azóta; szimbiózisban élünk tovább...

Pillehártya

Szeresd és tárd ki az idegeneket!
Lapulj a redőikhez, és simítsd el őket.
Csak lassan képződik rajtuk
valami táplálékszerű vékony réteg:
ami bekebelezhető.
Mint a fővésben levő
tejen a pillehártya.
Ezt lefetyeld le! Mint egy kutya.
A kölcsönös bizalom,
ragacsos személyiségeink,
és az összseretet
összesimulásának mellékterméke.
Értékes táplálék, és tudás ez;
amit csak egymásról fejthetünk le.

Kis-Mezei Katalin

Szabadon élni

Megállok saját lábamon
– ez másnak tán olykor fájhat –
meghajlok, ha a sors ítél,
s nem veszem el koronámat.
Életet adok életért,
és hiszem, túlél a lélek,
arcomat mosollyal takarom,
s nincs ember, akitől félek.
Magamat bátran vállalom,
tudom, hogy mennyit érek,
elnézést? – igen, ha van miért –
de kegyelmet sohasem kérek.

Az út

Nekünk az életünk lett a szél
a kócos reggel is úton talál
alattunk zúg mázsányi acél
és minden kanyarban ott egy halál.
Tegnapok sírnak hátunk mögött
széttört szerelmek elvesztett hite
de ránk vár a Nap a domb fölött
hát nem nézünk vissza már senkire.
Mi tudjuk, az út sosem fogy el
valaki holnap is továbbhalad
a Kékesen értünk áll a Kő
és emlékünktől őrzik a kék szalag.

Farkasdal

Még versenyt akarok futni a széllel
lihegve dőlni egy fatörzs tövébe
hasalva lesni hangyák vonulását
még ne dörzsölje senki
bús barna bajsát homlokomhoz
még ne fogja le kezem naptár és óra
reggeli-ebéd-vacsora vasárnap mise
kedden és pénteken szeretkezünk.
Én nem hajtok térdet és fejet.
Inkább üvöltök még egy kicsit
Petőfi farkasaival.

Pomogáts Béla

Hagyomány és kihívás

– *A magyar avantgárdról* –

Az avantgárd hagyománya és kihívása, amely a huszadik században több alkalommal is átalakította az európai irodalom és ebben a magyar irodalom világméretű és kifejező rendszerét, többnyire együtt járt azokkal a „paradigmaváltásokkal”, amelyek az irodalom létformájába és szellemi stratégiájába radikális változásokat hoztak. Ezek a „paradigmaváltások” szinte észrevétlenül következtek be, és csak később, már bizonyos tapasztalatok birtokában volt lehetséges megállapítani azt, hogy az irodalom mind a maga szemléleti és bölcséleti bázisában, mind poétikai, retorikai és nyelvi felépítésében nagymértékben megváltozott. Szemben az avantgárd irodalommal és művészettel, amely mindig nyilvánvaló váltásokkal alakult át, és az új fejleményeket mindig hangos igénybejelentések, teoretikus megnyilatkozások és manifesztumok jelezték. A csendesebb „paradigmaváltások” és az avantgárd izmusok mindig erőteljesen artikulált bejelentkezése valamiképpen mégis összefügg.

Az utolsó két évszázad folyamán (talán meg lehet kockáztatni ezt a feltevést) alighanem három nagy fordulatot (paradigmaváltást) ért meg az európai irodalom (világirodalom) és természetesen a magyar irodalom. Az elsőt a romantika, elsősorban Herder és a Schlegel testvérek történelem- és művészetbölcsélete hozta, amely az egész kontinensen, de főként a közép- és kelet-európai régiókban, tehát a német, a lengyel, a cseh, a szlovák, a horvát, a szerb, a román, az orosz és természetesen a magyar kultúrában szervesen összekapcsolta az irodalom és a nemzet ügyét, és az irodalmat tette meg a nemzeti szellem és identitás legfontosabb letéteményesének. Ennek a fordulatnak a nyomán bontakozott ki a magyar nemzeti irodalom is, mondjuk Berzsenyi Dániel és Kölcsey Ferenc romantikájától kezdve, és ennek a „herderi” fordulatnak a szellemisége élt tovább a *Nyugat* körül gyülekező irodalmi táborban, így Ady Endre, Babits Mihály és Móricz Zsigmond munkásságában vagy éppen a magyarországi népi irodalomban: Illyés Gyula, Németh László és Kodolányi János írói tevékenységében, az erdélyi magyar irodalmi kultúrában Reményik Sándor költészetétől és Tamási Áron, valamint Kós Károly regényeitől kezdve máig: Sütő Andrásig, Kányádi Sándorig, Lászlóffy Aladárig.

A második és a harmadik nagy fordulatot a huszadik század átalakult világmérete és új bölcsélete indította el. Először az egzisztencialista filozófia, másodsorban a modern nyelvfilozófia révén, és ha az első fordulat Herder, a második Heidegger és a harmadik Wittgenstein nevéhez köthető. Ennek a kettős (egymásra következő) fordulatnak a jegyében vált az irodalom előtt álló nagy kihívássá egyrészt maga

az emberi létezés, amelyre elsősorban az irodalom, a művészet képes választ adni, minthogy az emberi lény leginkább a művészeti alkotásban tud azonosulni önmagával és a léttel, ahogy Heidegger írta nevezetes, *Hölderlin és a költészet lényege* című tanulmányában: „a költészet a lét és a dolgok alapító megnevezése – nem tetszőleges mondás, hanem az, ami által válik csak minden nyilvánvalóvá, amit aztán a mindennapi beszédben megbeszélünk, elintézünk.” A másik, az irodalom előtt álló nagy kihívás pedig maga a nyelv, az a tény, hogy az ember a nyelv által azonosítja önmagát és az emberi létezés valójában a nyelv által történő létezés, amiből az is következik, hogy az irodalom nem etikai vagy bölcséleti mondanivalója, hanem csupán nyelvi és poétikai felépítése által létezik, következésképp a műalkotásnak nincs nemzeti felelőssége és morális célzata.

A magyar irodalom „heideggeri” fordulata már érlelődött a *Nyugat* első nemzedékének nagy egyéniségeinél, így Ady, Babits és Kosztolányi vagy Füst Milán költészetében, az igazi fordulat azonban a két világháború között ment végbe. Szabó Lőrincnél, József Attilánál, Hamvas Bélánál. Végül az elmúlt évtizedekben bontakozott ki a szemünk láttára a „wittgensteini” fordulat. Mindez azonban nem teszi érvénytelenné a „herderi” szellemiség és kultúra hagyományait és jelen idejű érvényességét: azok, akik az emberi létezés abszurd tapasztalataival vagy éppen magával a nyelvvel küzdenek, nem kell, hogy elutasítsák a nemzeti közösség iránt érzett felelősségtudatot. Különösen a kisebbségi létben, ahol többnyire nincs is mód arra, hogy valaki kivonuljon a szellemi küzdelmek arénájából, és magát a létezést szemlélve vagy a nyelvfilozófiák tanításai között búvárkodva építsen magának személyes identitást.

Az irodalmi paradigmák általában nem érvényesültek a maguk vegytiszta mi-voltában, és éppen a huszadik századi magyar irodalom példázza azt, hogy a „herderi”, „heideggeri” és a „wittgensteini” irodalomfelfogás tulajdonképpen nemcsak összefér egymással, hanem szintézisbe is hozható. Ez az irodalom számos olyan művet kínál számunkra, amely átfogó módon több irodalomfelfogást és paradigmát is képvisel. Így Juhász Ferenc történelembölcséleti mitikus költői eposzai: *A szent tűzözön regéi* és a *Gyermekdalok*, Déry Tibor mitikus antiutópiája: a *G. A. úr X-ben*, Kányádi Sándor nagyívű költeménye. *Halottak napja Bécsben*, vagy Sütő András bibliai fogantatású drámai példázata: a *Káin és Ábel* egyszerre és egymástól elválaszthatatlanul mutatja a „herderi” és a „heideggeri” paradigmák tulajdonságait, hiszen mindegyik az emberi létezés végső dolgait ragadja meg, egyszerismind a magyarság és az egész emberiség „sorstapasztalatait” fejezi ki. Hasonlóképpen Esterházy Péter, Tolnai Ottó és Grendel Lajos prózájának, Szilágyi Domokos, Tózsér Árpád és Cselényi László költészetének van egy „wittgensteini”, tulajdonképpen nyelvkritikai és van egy „herderi”, a magyarság, illetve különös hangsúllyal a kisebbségi sorsban élők tapasztalatait összegző karaktere.

Miközben az irodalom mibenlétével számot vető gondolkodás ezeket a paradigmaváltásokat eredményezte, a huszadik század teljes irodalomtörténeti folyamatát több alkalommal is meghatározó avantgárd is folytonosan változott, és ennek során igazodott a paradigmaváltások folyamatához. Az avantgárd a magyar irodalom történetében három alkalommal jutott nagyobb, de korántsem meghatározó szerephez. Először Kassák Lajosnak a tízes években induló avantgárd mozgalmában, ez nagyjából szinkronban lépett fel a nemzetközi avantgárdal, a hasonló német, francia, olasz, cseh, román és orosz törekvésekkel, és a nemzetközi avantgárd mozgalom szerves részének tudta önmagát. Kassák és társai, *A Tett* és a *Ma* című folyóiratok táborában egy jó évtizeden keresztül igen figyelemreméltó irodalmi és művészeti értékeket hoztak létre – európai tekintetben is, a magyar kultúra fejlődését túlságosan is meghatározó társadalmi és politikai körülmények azonban sohasem kedveztek az avantgárdnak. Ezt ugyanis rendre elutasította a tízes évek konzervativizmusa, az 1919-es proletárdiktatúra és a húszas évek restaurációs kurzusa, azaz minden esetben a „hivatalos” irodalomfelfogás. A Nyugatmozgalom engedékenyebb volt az izmusok iránt, igazi befogadásukra azonban ennek a mozgalomnak a részéről sem történtek meghatározó kezdeményezések. A magyar avantgárd mindig magányos „partizánküzdelmekre” kényszerült, és a baloldali magyar emigráció szétszóródása, illetve hazatérése után mozgalomként már nem tudta továbbtartani magát. A magyar avantgárd első korszaka a húszas évek közepén – Kassák *Dokumentum* című folyóiratának megszűnése után – lezárult, ezután két évtizeden keresztül legfeljebb az avantgárd utóéletéről és hatásáról beszélhetünk.

A következő alkalommal a magyar avantgárd a második világháború után keresett magának szerepet az irodalmi és művészeti alkotótevékenységben, valamint a közéletben. Ebben az újraindulásban is Kassák Lajosnak, az ő *Korunk* és *Alkotás* című folyóiratainak, illetve a képzőművészet területén az Európai Iskolának volt meghatározó szerepe. A szépen bontakozó második magyar avantgárd mindazonáltal csupán néhány esztendeig tarthatta magát: 1945 és 1948 között. Az a rágalmaktól sem tartózkodó ideológiai és politikai hadjárat, amelyet a magyarországi kommunisták és a moszkvai kommunista emigráció az avantgárd és személy szerint Kassák ellen folytatott, 1945 után sem válogatott eszközeiben. Először az ideológiai bíráló fegyvereivel lépett fel ellene, mint Lukács György Kassák munkásságával szemben (különben éppen a magyar avantgárd vezéregyéniségének hatvanadik születésnapját köszöntő ünnepi kiadványban!) vagy az Európai Iskola művészetének teoretikusai (Hamvas Béla, Kemény Katalin és Kállai Ernő) ellen, majd az egypárti diktatúra bevezetésével a rendőri betiltás eszközeivel, ezt a műveletet már Révai József irányította, aki időközben Lukácsot is kiszoríthatta a kulturális közéletből. A magyar avantgárd sorsa ezzel mintegy megpecsételődni

látszott, Kassák Lajos az elnémított írók közé került, és az irodalomkritika, természetesen azok a kritikusok is, akik később az avantgárd védelmezőinek szerepében tetszelegtek, mindegyre az avantgárd kártékonyágáról értekeztek, vagy pedig elhallgatták, hogy irodalmunknak egyáltalán létezett avantgárd korszaka és áramlata.

A magyar avantgárd harmadik szakasza, ismét jó két évtizedes kényszerű szünet után, a hatvanas évek második felében következett be, először az újvidéki Új Symposion, majd talán még inkább radikális módon a párizsi Magyar Műhely irodalmi kísérleteinek és teoretikus munkájának következtében. Az Új Symposion írói eredetileg az avantgárd izmusok, főként az expresszionizmus és a szürrealizmus hagyományai nyomán, illetve a különféle neoavantgárd törekvések (protestirodalom, szemiotikai kísérletek) hatására alakították ki poétikájukat és kifejezőeszközeiket. Így Tolnai Ottó korábban a hermetikusan líra nyelvi eszményeit követte, első mestere Rilke volt, ezután a szürrealizmus híve lett, majd végigjárta a vajdasági avantgárdváltozatait a nonkonformista politikai költésztől a lingvisztikai experimentalizmusig. A folyóirat első korszakának másik jellegadó költője. Domonkos István a dadaizmus nyelvezetére emlékeztető elemekből építette fel irodalomtörténeti jelentőséget kapott nagy versét: a *Kormányeltörésben* című szöveget. Az újvidéki avantgárd folyóirat költői a radikális nonkonformizmus nyelvezetét alakították ki, midőn a kortárs nyugati irodalmak „antipoétikus” és „nyelvkritikai” eljárásait vették át, és általában a köznapi nyelv rétegeit, gyakran epikai töredékeket építettek a költemény szövegébe.

A *Magyar Műhely* indulása idején az irodalmi modernség, de nem egyértelműen az avantgárd eszményeit képviselte, és tájékozódásában egyformán helyet kaphattak azok a hagyományok, amelyek Füst Milán és Kassák Lajos, Weöres Sándor és Szentkuthy Miklós, Pilinszky János és Juhász Ferenc költészetében jelentek meg. A folyóirat orientációja a hetvenes évek közepén változott meg, midőn a három szerkesztő: Nagy Pál, Papp Tibor és Bujdosó Alpár érdeklődése a neoavantgárd strukturális és szemiotikai jellegű kísérleteihez fordult, és előbb az úgynevezett „szövegirodalom”, a „szövegkonstrukció”, majd a vizuális és tipográfiai jellegű szemiotikai experimentalizmus, végül pedig az elektronikus médiumok felhasználása által létrehozott új „elektronikus költészet” vált a párizsi-bécsi és később budapesti folyóirat vezető áramlatává. Jól ismertek azok a körülmények, amelyek között ez az orientációs megújulás végbement: indítóerőt jelentettek a nyugat-európai, elsősorban a francia irodalom hasonló kísérletei, az az elméleti és költői tevékenység, amely a *Tel Quel*, a *Change*, a *Revue de Poésie* körében folyt, amelyet Michel Deguy, Jacques Roubaud, Denis Roche és mások munkássága képviselt, de indítóerőt jelentettek a huszadik században fellépő ismeretelméleti, nyelvfilozófiai és poétikai teóriák is, amelyeket Wittgenstein, Carnap, Hertmann, Jakobson,

Sklovszkij, Chomsky, Foucault, Kristeva, Bense, Derrida és mások kínáltak fel az elmúlt két-három évtized avantgárdja számára.

Az *Új Symposion* és a *Magyar Műhely* mellett Magyarországon, Erdélyben és Szlovákiában is számos olyan költő, író és művész lépett színre, akiknek munkásságában a magyar avantgárdnak ez a harmadik kibontakozása öltött alakot. Így Budapesten (a még ma sem kellő módon értékelt) Erdély Miklós és tanítványai, később olyan költők és írók, mint Oravecz Imre, Molnár Miklós, Tóth Erzsébet, Petri György, Aczél Géza, Balázsovics Mihály, Kemenczky Judit, majd Zalán Tibor, Németh Péter Mikola, Petőcz András, Szkárosi Endre, Györe Balázs és Székely Ákos, Kolozsváron az *Echinox* című egyetemista folyóirat köre, így Szócs Géza, Egyed Péter és Balla Zsófia, valamint néhány felvidéki magyar költő, mindenekelőtt Cselényi László és Tőzsér Árpád, majd nyomukban a nyolcvanas években indult fiatalok: Farnbauer Gábor, Hizsnyai Zoltán, Juhász József és Krausz Tivadar, illetve az érsekújvári Iródia köre, amely programja szerint is a város nagy költő-szülőttének: Kassák Lajosnak a tanításait és példáját fogadta el.

Bevezetőben az utolsó két évszázad európai (és magyar) irodalmának „paradigmaváltásairól” beszélünk. A hatvanas évek végére beköszöntő, majd mindinkább kibontakozó „harmadik” magyar avantgárd maga is követte ezeket a nagy paradigmaváltásokat. Az újvidéki vagy az erdélyi politikai „ellenköltészetnek” és „protestirodalomnak” kétségtelenül volt egyféle közösségi és kísérleti jellege, minthogy egy adott (diktatórikus) rendszerrel szemben lépett fel, és bár egy politikai értelemben is meghatározó, kisebb nonkonformista értelmiségi csoport nevében beszélt, mégis egyetemes érdekeket képviselt: a diktatórikus rendszernek alávetett nagy többség érdekeit. De hivatkozhatom a magyarországi Petri György és Molnár Miklós, az erdélyi Szócs Géza és Egyed Péter, a felvidéki Tőzsér Árpád és Cselényi László költészetére is, az utóbbiaknál mindvégig fontos „húzószavak” maradtak a kisebbségi vagy a közép-európai lét közösségi tapasztalatai.

A „harmadik” magyar avantgárdban igen nagy szerepe volt természetesen a „heideggeri” kihívásnak, ezt azok a tapasztalatok és felismerések is elősegítették, amelyeket a modern emberi személyiségnek a társadalomban, a történelemben és a létezésben elfoglalt helye felől szerzett, illetve alakított ki az irodalom. A „heideggeri” „paradigma” nélkül nehezen volna értelmezhető mind az emigrációs költészet (a *Magyar Műhely* első nagyobb korszaka is), mind a magyarországi, mind a vajdasági, mind az erdélyi és a felvidéki magyar avantgárd irodalom, hogy néhány konkrét példát is említsek, Határ Győző, Bakucz József, Orbán Ottó, Tandori Dezső, Marsall László, Tolnai Ottó, Szócs Géza és Tőzsér Árpád vagy Papp Tibor korai költészete. A „heideggeri” kihívások nagy szerepet kaptak abban a hetvenes évek végén-nyolcvanas évek elején kibontakozó új magyar irodalom is, amelyet általában posztmodern irodalomnak nevez a kritika. Így Esterházyánál,

Krasznahorkainál, Kukorellynél, Parti Nagy Lajosnál vagy éppen olyan monumentális epikai műben, mint Nádas Péter *Emlékiratok könyve* című összegzése.

A magyar avantgárd újabb történetében mindazonáltal meghatározóak lettek a „wittgensteini” indítások, az az irodalomtörténeti „paradigma”, amely a nyelvi tevékenységben jelöli meg az emberi lény és az irodalom végső stratégiáját. Ehhez a „wittgensteini” paradigmához igazodik Tandori Dezső és a magyar posztmodern munkássága, a *Magyar Műhely* második korszaka vagy Cselényi László „pszeudogrammatikai” konstrukciókból épülő költészete. A „harmadik” avantgárd és a posztmodern itt tulajdonképpen fogalmi értelemben is elkeveredik egymással, igen nehéz volt megmondani, hogy hol végződik az avantgárd, és hol kezdődik a posztmodern, és egy-egy konkrét alkotásról, például Esterházy Péter *A szív segédigéi* című lírai regényéről is nehezen lehetne eldönteni, hogy vajon az avantgárd vagy a posztmodern irodalom köréhez tartozik. Talán nem is kell eldönteni.

Végezetül azt mondhatjuk, hogy az avantgárd három történeti szakasza, ha nem mechanikus módon is, nagyjából igazodott a vázolt irodalomtörténeti paradigmaváltásokhoz; az „első” avantgárd még nagyrészt a „herderi”, a „harmadik” már nagyrészt a „wittgensteini” kihívásokra adott választ, mindez azonban a legkevésbé sem járt együtt kizárólagossággal, minthogy már az első korszakban jelen voltak a nyelvkritikai és szemiotikai próbálkozások és a harmadik korszakban is szerepet kaptak a közösségi, sőt politikai indíttatások, emellett mindvégig hatottak a „heideggeri” paradigma ontológiai kérdésfeltevései. Valójában arra lehet számítani, hogy ez a hármas paradigmarendszer a továbbiakban is fennmarad. A posztmodern után (és ez most már alighanem napirendre került!) ugyanolyan irodalmi paradigmákkal kell így számolnunk, mint a posztmodern előtt.

Szűk Balázs

Töltény és harmat

1.

„...Üresen bámulok a létre. Ezernyi fájó szög lettem. Ő sem tud, ő ott fenn, összetartani.

Imáim gyertyacsonkok. Itt minden ima néma. Itt minden ima szétterül a végtelen látóhatáron. Máskor mindenből áradnak a jelek: gyengédség sejlík színes kövekből, tapsikol a fény. Most foszlik az ég szivárványszínű köntöse.”

Üvegtáblába zárták, egy elhasznált, fájdalom koptatta őrhelyre, ahol három órája ül. Lassan tesz mindent. Várja a váltást. A megkínzott idő a társa. Hisz ő az ő. Megszokta, hogy az értelmetlenségben minden célszerű, óvatos és ravasz. Egy irányító akarat valahol fürkészi minden mozdulatát.

Fásult volt a sok üléstől, a forgolódástól, az előrehajlásoktól, a beidegzett, geometrikus felállásoktól, a csoszogó-koppanó lépésektől a visszhangzó toronyban, amely nem volt több, mint egy elhagyott, sóhajokkal telekiabált cella. Három hónap telt már el így. Egyre hitte a végét, pedig még csak a tél előszobájában könnyeztek a fák. Leguggolna, ha látna egy gilisztát, de most kopár az út. Mellette a fegyvere, mint egy halott vas. Csalogatná egy tócsa- tenger, beengedné a nyikorgó ablakon a tavasz légvonatát. De a fák merevek. Csak gügyögik a tavaszt...

„Ha nem lennének könyvek, e „csempészárúk”, melyeket titokban zsíros oldaltáskámba tömködök, vagy néha a zubbony és az ing közé, a mikádó bélésébe mélyesztve hozhatok ki az őrszobából, gondolataim elhulló „báró cserebogárként” vergődnének. Ha nem lennének énekfoszlányok itt a fülemben, amit az alvóhely előtt toporogva dűnnyögök magam elé, már elfagyott volna mindenem. Mert fullad ott a lélek, hol az ösztön füstje száll. Hol a harmat a reggel után?”

Már szombat dél van, s a lányok most érkeznek, ünneplősen, ki tudja honnan, ki tudja milyen gyönyörű álomból. Vig-szeműek, özike-illatúak. Óvatos fények játszanak arcukon.

Beállít a vén, tört hátú fekete szerelvény, kormos füstjével integet. Özönlenek le a lépcsőkön .

A peron megtelik nevetéssel. Lányok, virágok, lepel: készül a mennyei lakodalom. Sok vőlegény várja őket valahol.

Hirtelen, mintha ezer tű tolódná hátába, oldalra kell fordulnia: valaki mozog a kerítésen belül. Egy katona. Tétován toporog, sapkája kezében gyűrődik. Talán még fel is néz rá a magasba, könyörög a szemével. De ő, mintha vágott mérget inna, lehunyja a szemét, kéjesen szimatol, mint vérszagtól megőrült eb. Meglesni az idegent a kalitkából, mintha vetkőző nő fiatal szemérmét lesné meg! Meglesni: kifosztani valakit. Fél,

hogy az történik vele is, amit soha nem akart. Úgy hiszi, erre képtelen. Mégis tétován lenyomja a diszpécser piros gombját. Elnyújtott sípolás válaszol. Tóni – őrpáncsnoka – álmos hangon jelentkezik be, megkérdezi, mi baj. Mondja azt, hogy először érzi, hogy komoly? Hogy minden, ami eddig volt, csak előszó volt? Mit jelent ez a fölösleges közlés Isten csendes tekintetének óvó burája alatt?

Tóni megértette, hogy társa, aki most kényszerűen kint őr, elindított egy fekete-fehér dominósort, amely nem tudni, hol áll meg. Megértette, hogy ő is lehetne kint, két világ határán.

– Szóltam az ügyeletes tisztnek – Tóni beletörődötten elhallgat. Mint a kés mikor közszerű alatt van, élesedik a csend. – Most már mindegy. Mindent mondj el, ami történik nálad.

A fiú még mindig a kerítésnél álldogál. Aztán hirtelen, egyetlen ugrással már a porzó fal tetején van, s könnyedén ugrik le a téglasor tövébe. El sem eshet, mert puha árok húzódik hosszan a kerítés mentén. Sűrű fű nő itt, még így, a korai fagyok idején is.

Az őr tenyere a távcsőre forrósodik. Két párhuzamos üvegben rajzolódik ki a menekülés horizontja. Egyetlen rántás a műanyag testen, s már nem bújhat el a magabiztos szökevény.

Nyomai benne remegnek. Olyan vadászösztönnel követi, mint egy jól tartott nemes vizsla: nyáladzik a feladat szigorától, nyeli, nyeli a szagot, s vicsorog tőle. Közönyösen jelent tovább.

Nem árulja el felettesének az izgalmat, ami hatalmába kerítette. Már kiszámítja az utat, minden előre látható irányt, s micsoda gyönyör az arcán! A fiú a sínekhez botorkál, de ahhoz egy aprócska mezőn kell átmennie. És nappal van.

„Még soha nem volt ilyen világos nappal! Szörnyű célpont!”

A tiszték kint koslatnak valahol, „emelgetnek”. A vasúti restihez biciklik meg motorok támaszkodnak csendes semmittevésben. A kimenőruhás mégis meggondolja magát. Talán sejti a veszélyt. Visszatér a nyárfákhoz a műútra. Egy ideig hátra-hátrafordul. Meglátja szerte a tanyákat, istállókat, fészeres bódékat. Tiszták a színek, az árnyékok élesek. Mintha búcsúzna. A jobb sáv szélére sétál, fürkészi a kocsikat. Torokbajosan krákognak a motorok.

A messzelátón még nadrágja gyűrődése is finoman kirajzolódik. Éppen most nyitják fel a sorompót. Intésére egy fehér Skoda fékez mellette. Kinyitják neki az ajtót, valamit tanakodnak, aztán beszáll, kényelmesen elhelyezkedik a hátsó ülésen. A rendszámtábla leolvashatatlan.

Kétszáz méterre az őről, a kitaposott sáros út mentén van 4-es. Ugyanolyan magas, lépcsős faalkotmány, de jobb kilátással, mert ablak van mind a négy oldalon, s alig párasodik be. Attól a pillanattól, hogy észrevette az idegent, csak ő tudott a katonáról. A 4-es tagadni fog, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy hozzá közelebb zajlott le ez a kétesélyes történet.

„...Haza kell érnie! Ezt kívánom, aki ítélőként ül itt!”

Persze az őr tulajdonképpen rendjén viselkedett. Felmentik minden körülmény között. A dicséreten kívül még szabadságot is csúsztatnak neki, együtt az őrparancsnokával, mivel ő a katonát annyira felkészítette feladata maradéktalan ellátására, a harci teendőkre, hogy hőiesen, körültekintő szabályszerűséggel járt el. Nyilván a társak, a lakóköri „élethossziglani” vendégeinek, akik ha három havonta ha hazamehetnek, első reagálása alighanem vád lesz a javából. Irigykednek és magyaráznak: „Ez a szemét spicli a kevéske, lekenyerező napért köpni is képes!” Mert a „huhogóktól” nem is telne más. Nem a vádaktól félt, hanem, hogy szép-ritka örömeit meglopják e kapkodó, aljas feltevések, a kínzó, prolongált rágalmak. És neki egyszer haza kell érnie!

2.

...Rezi. Háromhetes kiképzés. Három hetes araszoló csönd. Rendszertelen étkezés: egyszer hatalmasakat tömköd le a torkán, máskor a levegő, amit nyammog. Az állott zsírt homokkal tünteti el, vagy bele a zubbonyba. Minden este „bikatejjel” gyászol. A többnapos nadrág összehorzsolja a lábát, gyaloglástól összetört sarkát már nem is érzi. Bakancsa szinte hozzánőtt az eleven húshoz. Fölösleges ember. És ez így jó! Őrzi az aknavető újonnan festett talpát, s közben titokban Villont olvas.

...Aztán a nevetséges gyakorló lövések. Acélégboltra söréttel! Pontosan kiporciózva!

...A PSZH-kal konvojban haladtak, s a játszott ellenséggel tévedésből egy úton futottak össze. Röhögtek. Mindenki. A tiszttól le egészen a bakáig. Volt olyan század, ahol a főhadnagy és az őrmester a beosztottakkal kavicsból jelvényeket rakatott ki órákig.

Csillagokat csillagtan éjben! De ez a megfontolt lustaság megmentette őket. Mert addig sem féltek, hogy egy kóbor aknaszilánk beléjük trafál.

...Innen visszatérve könnyen lett törvényszegő...

3.

...Bent egyelőre vasárnapi nyugalom volt. Valakit nagyon várt. Kedvesének írt utolsó levelében számon kérte a lányt hosszú hallgatásáért. Nem tudhatta, hogy beteg! Éreznie kellett volna. Enikő szinte hetekig feküdt lázasan. Már indultak volna a szavak Enikő forró ágyához, de már erre nem volt ideje, mert jött a háromhetes rezi „szélcsend”, az örület mikroklímája. Ekkor levél se be, se ki. Hazug katonai titok! Pedig ezernyi oldal bocsánatkérés virágozott már akkor szívében. Mégsem ő volt az erősebb. Enikő legyőzve a kettejüket elválasztó félreértéseket, eljött az idegen szigetre, a „zöld ördögök” közé. De hiába rohant át egy fél országot. Egy senki tisztnek túl nagy hatalmat adtak. A lány elkésett. Fél órája már nem lehetett senkit se látogatni. Pedig a fiú körlete

öt percre volt a kaputól. S a tiszt úgy ült az idő fölött, mint egy öntelt pasa, háremjével és eunuchjaival körülvéve, s még mocskos ajánlatokat is tett. Szánalom nem volt benne. Amikor Enikő sírva fordított hátat a mozdulatlan sorompónak, az ügyeletes csak akkor hívta a alegységet. Kéjből. Hogy hallja a megalázott és kifosztott katona lefojtott sóhaját. A fiú volt éppen szolgálatban. Amikor közölték Enikő nevét, s hogy néhány perce hiábavalóan ment el, fejszék emelkedtek benne. Véreztek az ártatlan kerítések, a poros téglafalak az őrtornyok mellett!

...Tóni lökte a lépcső felé: „Menj már!” Önkívületben rángatta magára a hideg kiemenőt. A barna cipőfűzőket is zsebre vágta. A sapka ott gyűrődött a kezében.

„...Ha a 4-est megúsza, szabad! Tudta, hogy nagy a tét: legkevésbé a lábára lőnek. Mert azonnal születik a magyarázat: a gyávaság vagy a tudatosság vezérelhette az őt kezét. Jobb tehát, ha hallgat az egyetlen tanú...Gyorsan fog ugrani! Most nem számít az összetört sarok. Szemében egyre csak a szabadító aszfalt és a halál!”

...Lassan mászott. Nem figyelt. Túlságosan is nyugodt volt. S akkor hangzott el a figyelmeztető felhívás, kétszer is hiábavalóan, majd a lövés, ez a rettenetes szúrás az égbe, s ő lezuhant a kerítés tetejéről... Az őt élesre húzta a fegyverét, kitémasztott...

Laokón

Bíró József

Olaj / vászon

– Kohán György emlékére –

a ... KIMONDHATATLAN ... keze
tor – ko – mat ... *markolássza*
: hallgatag halál fekete – csendje
telepszik rám ... - *élő szoborra* -

szemem előtt ... *vetkezik*
változik ... a ... **VILÁG**
: őszinte – *tiszta* – egyszerű
- *szemérmes* ... *vallomás* -

SEMMI ÉS MINDENÜTT

(- *Lakatos András barátomnak* -)

amint :

a
háromgyűrűs – alabástromkehely
érintetlenül
itt
maradt

azonképpen :

a
varázsos – kristálytükör ragyogása
sem
veszett
el

Elvesztett éden

– *Edithnek* –

akit már
nem *vakít*
a HÓ

'kire már
nem *terít fátyolt*
a KÖD

akit már
nem *vezérel*
CSILLAG

: *HALOTT VAGYOK*

- szerelmes -

: *H A L O T T*

Szakolczay Lajos

Humor mint önkifejező boldogságforrás

Bertalan Tivadar kiállítása az Újpest Galériában

Bertalan Tivadar képzőművészettel, filozófiával, humorral s „karcos” írástudással megáldott ember. Friss szelleme, hiszen *alig* hetven, arra készíti, hogy állandóan dolgozzék. Írjon, fessen, díszletterveket készítsen, filmvárosokat építsen. Mert biztos léptékű, a tengeren is száraz lábbal átkelő *utazó*, a reneszánszt összeköti Kokoschkával, de még inkább Dalival, a szúrós valóságot meg az ég angyalaival. Ebből a szürrealista, a természetet (annak gyökérvilágát) is agytekervénynek láttató – ítélkező, mert a bűnt mindig elítélő – látásmódból mi más kerekedhetnék ki, kint egy *Bertalan Tivadar-i* életmű. Amelynek fölfokozott szépségimádat és kesernyés – a pénzvilág és a globalizáció emberellenes törekvéseit kifigurázó és megvető – az erkölcsön nyugvó létfilozófia az alapja.

Egy kis kamarakiállítás – a művész fél évszázada a pályán van – ha az egész megmutatására nem is elég, arra igen, hogy az arc s egyúttal a gondolkodásmód karakteréből föl villantson (látványtervezőhöz talán ez illik) *fényes pontokat*. Ahhoz, hogy díszletterv (látványterv) szülessék, nem elég a bravúros rajztudás és képzelőerő, korismeret, technikai tudás, anyagismeret, áttekintő képesség (és még mennyi minden) kell hozzá.

Az alapot a műveltségiméreny tornyai adják. A szellemnek látható, fogható, tapintható anyaggá kell válnia, hogy gyűjtőmedencévé válván fokozottabban – a látomással megsokszorozva – mutathassa az értékeket. Amelyek – így záródik a kör – újra csak a szellem, az alkotóerő – a történelemben mártott s az egyén szabadságjogával hitelesített *vox humana* – Gonosszal (a zsarnokkal, az elnyomó hatalmakkal) szembeni fölányát sugározzák.

Festményein a természet és az ember úgy jelenik meg – gyakran mitológiai köntösben (*Diogenész* – 2004; *Poszeidon* – 1966; *Püthia* – 1975) – hogy nem lehet pontosan tudni, jóllehet sejthető, ki a vesztes *abban* a (a görög bölcselmet eltékozló, talmira cserélő) csatában. Tengeristen amőbahajzattal Albert Schweitzer-szakállal (Poszeidon), Csontváry Kosztkára utaló, bölcs mosolyú emberfa Szent Ferenc-i pózban (*Diogenész*), Apolló jóstemplomának papnője rémséges testtel organikus hajóálm-kosárban (*Püthia*)?

Bertalan Tivadar emberléptékű (?), istenakarató (?), káoszt teremtő és azt megszüntetni igyekvő (?) véglényekkel, csavarodó testekkel, gyökércakcsaringós éggel-földdel, az *igen* és a *nem* rajzi hullámmásával fityiszt mutat a kozmosznak. Van valami groteszk élettapasztalat *abban* – a *Rosztat* meg kell vetni, nehogy kivirágozzék –, ahogyan a *Szárnyak* (1994, olaj, farost) című festmény izomtól feszülő bal és jobb latorjai leszállnak a keresztről, és csuklós testük angyali szárnyat levető – a fölkínált tisztaságtól szabadulni igyekvő – „fölhúzott íj”-mozdulatával ki akarnak törni a rengetegből.

Töpörin, az angyal (2010), az igazságkereső, a bűn ellen hadakozó, lelkét növeszti lángrózsává – az organikus, kehely alakú szírom *gótikája* más grafikákon-festményeken is föltűnik (*Napi hírek* 1986; *Úrgonosz* – 2010) –, míg *Az utolsó levél* (2009) és *Az utolsó fa* (2008) a méltó életért pöröl; pontosabban mindkét grafikán a megszemélyesített természet tiltakozik az *őt* kirabló, a jövőt fölélő galád pusztítás ellen. Egyszer a karikírozó képesség indukálja a motor pörgését működtető áramot (*Cigány Janus III.* – 1975), másszor az az összetett – nagy szavak: Goethe *Faustjától* Madách *Az ember tragédiájáig* húzódó – filozófia, amely a vonalháló és motívumkincs groteszk tökélyében kívánja az ember és világ egymásra – egymásnak? – feszülését föltárni s rögzíteni.

Ez utóbbira egy korai „festmény”, az életmű egyik sarkpontja, az *Emberfa* (1969) a legjobb példa. Összegző mű lévén összefoglal, és – paradox – előre is sugárzik. Kétség nem fér hozzá, hogy a *Galacsin* (2001, olaj, farost) természetelvű *Holdjáró-gépe*, amely fanyar volta ellenére némiképp rokonságot mutat Brueghel *Bábel tornyával*, rengeteg tapasztalatot hordoz a világ sanyarú állapotáról. Ezt a *létfintort* mutatja, csak más módon, szálló, úszó, megfeszített, masírozó és körtáncot lejtő („vonatozó”) emberfigura seregletével a hatvanas évek végén készült *Emberfa* is.

Bertalan itt a téma elevenébe vág: fönntartható-e a világ, termővé fordulhat-e az életfa (pedig hol van már az „ösképlet”, a falanszter rideg egyenarca) az ősök rítusát (táncát, életkedvét) továbbvivő, belőlük is gazdagodó ember nélkül? Bizonytal nem. (Aligha tévedek, ha föltételezem, hogy a fa hegyén lévő s a lombkoronán belül is nemegyszer látható táncos figurák Csontváry *Magányos cédrusának* kései rokonai.) Ha jól megnézzük, az *Emberfa* egyben szírmok artisztikus kacskaringóját láttató *virágkehely* is. Organikus szín- és motívumgazdagsága szinte vonzza az embert, hogy végzetlen *táncával* befussa életpályáját.

Ez a hallatlan kifejezőerő a díszlet- és látványterveknek is sajátja. A megannyi módon (olajtempera, kréta, ceruza, quash, vegyes technika) készült lap – a *Budai Nagy Antal* (1955) című diplomamunkától a nyolcvanas évek végén rajzolt díszlettervekig (*Koldusopera* – 1988, kréta; *Az operaház fantomja* – 1989, szén) – a külső és belső tér jól bejátszható, építészeti találó képét adja. Némely alkotás önálló műként is értékelhető (*Déry-adaptáció* – 1969).

Ha a filmterveket (díszlet- és látványterveket: *Sztrogoff Mihály*, 1974-75; *Manon Lescaut*, 1978; *Anna Karenina*, 1984; *Koldusopera*, 1988; *A „pagoda”*, 1990; stb.) és azok francia, német, angol, olasz, amerikai stb. megvalósulásait nézzük – Bertalan Tivadar több mint négy évtizedig világhírű rendezők alkotótársa volt –, meggyőződhetünk eme invenciózus látványvilág és a köréje épített, a cselekmény helyszínéként funkcionáló tér s a játékban kiteljesedő öröm (alkotói mámor) összefonódásáról. Építész-tervrajzok, művészi skiccek, werkfotók tanúsítják – az egyik a színésznek beöltözött festőművész is pózol –, hogy a határtalan önkifejezés egyben boldogságforrás is.

Szakolczay Lajos

Szín, erő, dinamika

Simonyi Emő művészetéről

Amit látunk, az csoda; és örömmel fedezzük föl, hogy a valóság alatt is vannak rétegek. Megmutathatóak. Mert a valót a pszichikumban megforgató, lázzal teli, a külsőt és a belsőt egyforma érvénnyel a kifejezés szolgálatába állító látomások? Azok is, ám gyökerük, mint minden expresszionista művésznél, a reáliákban gyökerezik. A teljességében ugyan *láthatatlan*, és – paradox – mégis kitapintható világban.

Simonyi Emő, a több évtizede Münchenben élő festőművész, akadémiai tanár káprázatos festészetéről van szó.

Amely táplálkozhatik a törzsi művészetből és az expresszionizmus klasszikusaiból – a halhatatlan Die Brücke és a Der Blaue Reiter ne feledtessék! –, mély lélegzetet véve leszállhat a mitológia tárnáiba, szenvedélye, expresszív önkifejezésre való törekvése meríthet a gyermekrajzokból, ám lényege szerint attól eleven, hogy a művész a *saját szűrőjén* engedi át a dolgokat.

Lénye, idegrendszere, és persze műveltségélménye a katalizátor.

Hiszen bármily erős legyen is a forma- és színélmény, invenciózus az anatómiából kiinduló rajzi biztonság – kikezdhethetetlen alap –, ha az alkotó átváltoztató képessége (minden valódi művészet alfája és omegája) nem működik, karakter nélküli eredményt kapunk.

Simonyi Emőnél, szerencsére, minden együtt van.

Szín, erő, dinamika, mitológiába nyúló valóság, és átpoetizált reáliák jellemzik az életművet. S az egészet átfogja valaminő hihetetlen teljességigény, amelynek az *életes* láz a motorja.

A maszkos tánc attól megejtő – forog a tenger, örvényeket kavarr a cunami, a küzdők (*Birkózás* – 1985) és a versenyzők (*Görkorcsolyázók* – 1985) lába alatt forró lesz a talaj –, hogy harlekin-arcán nemcsak a liszt látszik – a művész kedveli a kiélezett helyzeteket, ezért helyszínei között gyakori a manézs –, hanem a bőr alatti, különben az egész testre jellemző, izommozgás is. Amikor a testet megfeszítő egyensúlyhelyzeteket ábrázol, az szereplőinek mindenkor erőpróbája. Jobbára a groteszkbe is befér az ilyesfajta megmérettetés (*A kék oroszán I.* – 1997).

Nem – nemcsak – az erő duzzad itt, hanem az a furcsa, konzumvalóságba életet lehelő lét is (*Lakoma* – 2010; *Bőség* – 2011), amely sivatagban teremt oázist. És ez a teremtő erő – a képzelet a mitológiából töltekezik –, életet lehel a szatírokba

(*Bacchanália I., II., III., IV., V.* – 2009), fejet hajt az evangélisták és a parasztok előtt, a szépség kultuszának áldozván királynővé emeli a *Flamingókat* (2008), aurát von a *Fürdőzők I., II.* (1996) köré.

S egyúttal a honi teremtményeknek és a szokásvilágnak is áldozva, expresszív látásmódjával, nemkülönben színorgiájával, a magyar tájat idilli – a valóságot mesévé, a mesét költészetté alakító – környezettel jeleníti meg. Csaknem szerelmi lázban ég a tyúkudvar (*Udvarlás, Kakas úrfi, Szébb a páva, Felfuvalkodottan*), s a legelő pedig – minden említett kép 2010-ben, a Jászdózsai Művésztelepen készült – Arany János-i színekben tündököl (*Szürkekék, Este, Víztükörben, Tangó*).

Simonyi Emő fölfogásában nincsen nagy- és kisméretű kép, csak érzelmeket láttató dinamikus lüktetés van. A kicsavart, izomtömegétől elszakadni nem tudó test, lett légyen szimbolikus a megfeszítés, sosem golgotai helyzetet involváló korpusz, hanem – mitológiai szörny arcát „emberi” bestiárum-szereplőnek láttatva – hús-vér valóság.

Gigantikus festett kartonszobor figuráiról, amelyek Picasso bábuival vetekszenek, éppúgy elmondható mindez, mint fekete-fehér tus(ecset)rajzairól. A szokványos szeretet-vízió jócskán túllépő *Anya és gyermeke* (1989) őse emberi – állat-emberi – vitalitást sejtett, s szintén ebbe az értelmezéstartományba tartozik a városon átszáguldó *Evangélista II.* (1989) figurája is. Wagner mélytűzű mitológiai sötétsége az alakokon? Inkább az *éjszakai Nap* – egy kis megengedéssel: kozmikus – megvilágító példája. A bravúros vonalháló – a foltok dinamikus elhelyezése tenné? – valósággal robban. Az anatómiát, azon kívül a test lélektanát (is) ismerő Mester fönt említett grafikáin a lüktetés és apadás, a groteszk létimádat és a hús fogantatású bilincs (*Bacchus* – 1989) invenciózus kontrasztja (némelykor a kettő egybetartozik) rejtett én-keresésünk küzdelmes pillanatairól árulkodik.

Hihetetlen az a mitológia terrénumot (*Egy faun délutánja* – 1990; *Minotaurus* – 1991) olasz reneszánszszélménnyel (pontosabban: annak modernizált változatával) fölcserélő váltás (*Hús Velencének I., II.* – 2007), amely nem tesz különbséget technika (olaj-vászon, tempera-tus), valamint a nagy (280 × 195, 190 × 240) és kis (27 × 40, 30 × 41) méret között.

Nem tesz, mert csupán – kizárólag! – a művek intenzitása, üzenete, én-föltáró izgalma számít. Az a gyönyörűség, amellyel – sosem a szokvány szépségtisztásain delelve – elhalmozza a nézőt.

Simonyi Emő – jóllehet volt már több próbálkozása – mostani kiállításával (Győr, Jászberény, Eger) véglegesen hazaérkezett.

Nem kicsi az örömünk: egy hihetetlen mélységű életművel fogunk gazdagodni.

Radnai István

Vázlatos ecsetvonások a kritikus arcképéhez

– Szokolczay Lajosnak –

„Számolni kezd visszafelé, nem hiú,
Reménykedik, lesz még egyszer kisfiú.”

Vasy Géza: Dicsőítő ének

vesébe látó kisgyerek
vagy dalok szárnyán ringatott
felpattannak az erek
áramlik dicséret gombolyagot
fejt a szövédékből
ha a tőről leejtünk egy szemet
vagy elhasadt a gondolat-ékkő
korhol de mestert nem temet

komoly szavakat ejt elénk
biztos kezében röntgen-lámpás
olvasata koherens világlátás
jelzi innen van élete delén

Szerelem völgyébe ringató sétaúton

állva gótikus íveket tart a bükk
levelein remegteti a láz a napfényt
mint egybeforrott két lény
ki nincs is otthon egyebütt

íved feltárul a zárókő
mint szerelem mely karjába omlott
éhező heves párjának a csonkolt
kérő karokkal égfelé törő

keskenyül alattunk fukar ösvény
szűkül az ég sugára fösvény
a fák között friss szellő fárad

mint vadcserezsnye magas ágon
vagy térdeplő erdei málna-álom
nyitod csókra vad bíbor-szirmú szádat

Veri a szél a redőnyt

„Régi lábnymok hideg
Peremén suhan az emlék.”

Csontos Márta: Egy megsebzett ház elégiája

álmomban felejtett otthonokban járok
horpadt az út felajzott az árok
virágoznak és csípnek a csalánok

lépteik alatt nyikordul a parkett
nyitott ajtóval *les a sparhelt*
s mind aki múlt ágyából felkelt

anyám vagy nagyanyám korhol
egy lépést tesz felém
a mennyezet egén
miközben izgó keze még zoknit horgol

kérhetek-e még újat tétova sorstól
elolvad-e ami lehetett enyém
álom-émlékezetem oly szerény
mielőtt magam is kilépek a sorból

Apokrif barlangi tekercek

világnézetem két comb között
kolibri paradicsomi virágok felett
olykor visszacsinálok a kiüzetést
mert csókolnom csókolnom kellett

glóriádat még fölém emeled
ajkad ajkammal titkokat közölt
szelíd kezemben kezéd csillag-felkelés
forradalom éleszti a kertet

mondj hercegem ha felettünk a hold
s szögekkel verve ki a bolt
gödrös fél szemével megrabolt

fény hull kedvesem bimbózó mellére
harmat hullat egy sóhajt végre
s rám virrad a természet minden éke

Figaro

Balla András

Egy fedél alatt

Bélából a rendszerváltás csinált császárt. Anyagilag addig sem állt rosszul, mert mindig jó szimata volt az üzleteléshez. Még szinte kölyök volt, amikor már az utcasarkon seftelt a valutával. Később felcsapott vásározónak, és nagy haszonnal árulta a hamisított márkájú sportcikkeket, órákat és illatszereket. Amíg kortársai a nyugati utakat városnézésre szánták, addig ő a bécsi áruházak műszaki cikkeivel megrakodva jött haza. Amikor a nyolcvanas évek végén fellazult a határőrizet, és az NDK-sok tömegesen érkeztek Magyarországra, hogy innen távozzanak Ausztria felé, Béla lecsapott a hátrahagyott autókra. Egy különítményt szervezett, akikkel darabokra szedte a keletnémet járműipar útszélén hagyott csodáit. Igaz, néha előfordult némi malőr is. Az egyik német házaspár csak fagylyaltozni tért be a városszéli cukrászdába, és mire visszajöttek a Wartburgjukhoz, a csapat már egy utánfutóra pakolta a félig szétbontott járművet. De az üzlet virágzott, hiszen a hazai autópark állapota és az ínséges alkatrészellátás miatt mindenre akadt vevő. Amikor már világossá vált, hogy az országban minden eladó, Béla megkörnyékezett egy volt párttitkárt, akinek a kapcsolatai aranyat értek. Bagóért felvásárolták a város egyik felszámolás alatt álló nagyüzemének teherautóit, és fuvarozni kezdtek a megnyíló határokon keresztül. A megrendelők sorban álltak, így aztán a kocsik állandóan úton voltak, melyeket Béla a feketepiacon vett olcsó benzinnel üzemeltetett.

Bélához dőlt a pénz, és ez igen sokat jelentett önérzete javításában. Alacsony volt, erősen kopaszodott, jellegtelen arcáról nemigen lehetett feltételezni a sikeres üzletembert. Erős dohányos volt, melyről fojtott köhögései és barnára színezett ujjai árulkodtak. Az összképet egy terjedelmes sörhas egészítette ki. – Nem vagyok a nők bálványja – állapította meg magáról ugyanazzal a nyers tárgyilagossággal, mely az üzleti életben is jellemezte.

Béla már negyven múlt, kezdte unni az éjszakai kalandokat, az olcsó nőket. Állt már az új ház is, a város felkapott negyedében. A hivalkodó oroszlanos kapu mögött barokk lépcsők és címeres tornyok hirdették a világnak a tulaj gazdagságát. De a kastély úrnőt kívánt. Béla feleségről és gyerekekről álmodozott, akik majd életet visznek a hatalmas kert fái közé. Meg aztán, a vagyont sem lenne szabad örökös nélkül hagyni. Hülye lenne azt a néhány csóró rokonát boldogítani, inkább a saját gyerekei élvezzék a gazdagság mámorát – gondolta eltökélten.

Gyors mérleget készített a környezetében felbukkanó nőkről. A legtöbbjük foglalt volt, ezek nem jöhettek szóba, nem akarta a bonyodalmakat, és a költséges válási hercehurcákat felvállalni még a csábos külső kedvéért sem. De magától ér-

tetődően csak szép és fiatal nőkben gondolkodott. Úgy érezte, ez jár neki, elvégre nem ingyen kívánja, hogy boldogítsák. Eljátszadozott azzal a gondolattal is, hogy egy gazdag asszonyt kéne felcsipni – összetesszük, amink van – jeligével, de érezte, hogy ez elég rögös út. Akkortájt a sajtó már tele volt olyan híradásokkal, amelyek világgá kürtölték a sikeres üzletasszonyok és a fiatal pasik kalandjait. Legyen csak meg a pénz adta biztonság és fölény a kapcsolatban – határozta el.

Egy szőke titkárnök nézett ki magának a barátja irodáján, aki alig hallhatóan rebegette az igent, amikor meghívta vacsorázni. Este a lány nem okozott csalódást. Kedves volt, sokat nevetett, valószínűleg a jóféle borok is segítettek hangulatán. Béla is feloldódott, megpróbált könnyed társalgó lenni. Elmesélte a lánynak, hogy a napokban vendégségben járt egy üzletfelénél, ahol a házigazda kislánya azt újságot, hogy verset fog szavalni az iskolában.

- Mi a címe? – kérdeztem.
- Füstbe ment terv – válaszolta a gyerek.
- Nahát, egy cigiről is lehet verset írni?
- Hogyhogy? – érdeklődött a kislány.

– Hát, mert a nagyapám szívta annak idején az Ötéves Terv nevű cigarettát. Hát mi a nagy szám abban, ha elszívják, és füstbe megy?! Hatalmas nevetés volt a társaságban, mindenki dicsért, hogy milyen jól adom a bunkót, de be kell vallanom, hogy nem akartam jópofáskodni. A fene se tudta, hogy létezik egy ilyen Petőfi-vers.

A lány zavartan fogadta a vallomást. Róla kiderült, hogy egyetemre jár. Béla kérdésére megnevezte a tárgyakat, amelyeket tanul, de ez olyan ismeretlen terület volt a férfi számára, hogy hamarosan témát váltottak.

Két hónap múlva Béla megkérte a lány kezét. Nem volt szerelmes, de nagyon tetszett neki a lány, aki igen csinos volt, és ami a fő, engedelmes teremtésnek látszott. – Ezzel nem lesz sok bajom, ez biztos megbecsüli a szerencséjét mellettem – nyugtázta Béla. Akkor már tudott a lány szegényes körülményeiről, az elvált mamáról és a lakótelepi garzonról.

Béla nem érzett csalódást a mézeshetek után sem. Emma hálás volt a luxuskörülményekért. Úgy tűnt, néha még maga sem tudja felfogni, hogy megszűntek a filléres gondjai, hogy elérhető ma mindaz, ami eddig csak vágyalom volt. Bélának imponált ez a csodálat, néha rá is tett egy lapáttal, hogy még teljesebb legyen a dicsősége. Emma születésnapján egy kopott retikült adott át.

- Egy kiárúsításon vettem – magyarázta a kétes értékű meglepetést.

Emma zavartan próbált jó képet vágni a sértésszámba menő ajándékhoz. Forgatta kezében az ócska retikült, majd amikor kinyitotta, egy kocsikulcsot talált benne. A tűzpiros Mercedesz a ház mögött várta az örömkönnnyekkel küszködő új tulajdonost.

De Béla nemcsak adni tudott. Követelt is. A háztartást egy idős asszony vezette

ugyan, de elvárta, hogy felesége szolgálja fel az ételt. Béla jogaihoz tartozott az is, hogy büntetlenül eltűnhetett akár napokra is, és hollétéről nem kellett számot adnia. Az asszony természetesen be kellett számoljon minden lépéséről. Béla robbanékony volt, hamar felemelte a hangját, Emma ilyenkor nem szította a tüzet, inkább engedni látszott. De két dologban nem lehetett megtörni. Nem hagyta ott az egyetemet, hiába bizonygatta Béla, hogy zsebre vág minden diplomást kereset dolgában. Emma a könyveihez menekült, ha Béla haverokat cipelt fel, vagy üzleti út felkiáltással tűnt el otthonról pár napra. A másik dolog a lány vallásossága volt. Béla hiába heccelte, egy mártír önfegyelmével tűrte a csípős megjegyzéseket. Bélát nem lehetett volna elvonszolni egy templomba, de Emma rendszeresen látogatta az istentiszteleteket.

A házasság működött, de ez leginkább az asszony érdeme volt.

Béla, hatalma tudatában könyörtelen tudott lenni az útját kereszteszőkkel. Kétes értékű kapcsolatokra tett szert, míg sorra elmaradoztak azok a régi barátok, akik nem tudtak lépést tartani vele. Emma anyja sem tette be a lábát hozzájuk azok után, hogy Béla kiselőadást tartott az éhenkórászokról, akik nem vitték semmire.

Két év után megérkezett a kis trónörökös, Bélával madarat lehetett fogatni, hogy fia született. Emma is boldog volt, mert mindenhol arról gyözködtek, hogy a fiúk az anyjukra hasonlítanak. Főleg az elsőszülöttek. A kétkedőknek Diana, a néhai angol hercegnő nagyobbik fiát hozták fel példaként.

Emma a gyerek mellett sem hagyta ott az egyetemet, bár csigalassúsággal haladt. Néha azért kellett halasztást kérni, mert a férj éppen a vizsgaidőszakra időzítette a Karib-tengeri vakációt, máskor néhány külföldi üzletfelet látott vendégül, és a feleségnek hetekre vállalni kellett a háziasszony szerepét. De az asszony rendületlenül gyűjtötte a vizsgáit, és egy kora nyári napon kézhez kapta diplomáját. Béla nem ment el az ünnepségre, üzleti útra hivatkozva.

Egy hónap múlva Emma a férje elé állt azzal, hogy egy kutatóintézetben fog dolgozni. Egyelőre csak részidőben, de a dolog kinőheti magát, ha meg lesznek vele elégedve – bizonygatta. Béla előtt felrémlt a laboratórium világa, ahol a fiatal tudóspalánták majd a neje körül fognak legyeskedni. Végigfuttatta tekintetét az asszonyon. Emma nem veszített semmit vonzerejéből, tán még jót is tett neki az elmúlt néhány év. De nem mondhatta ki, hogy gyötri a féltékenység, hogy elviselhetetlen számára a gondolat, hogy Emma naponta beszélget majd ezekkel az alakokkal olyan dolgokról, amikhez ő hozzá sem tudna szólni. Eddig a haverok előtt mindig nagy tetszést aratott, ha az asszony tudásszomját gúnyolta. De most majd őt nézik le azok, akiknél nem a pénz a legfontosabb. Megszokta, hogy övé az utolsó szó, így most is pontot akart tenni a vita végére.

- Nincs munka és kész! Erre semmi szükség! Neked itthon a helyed a családot mellett.

De az asszony ezúttal nem hátrált. Béla üvölteni kezdett. Emma nem vitatkozott, még a hangját sem emelte fel. Indulatok nélkül közölte, hogy hétfőn fog kezdeni. Ez volt a legórjítóbbról az egészben, ez a néma fölény, amelyből Béla kiérezte, hogy sosem volt a nő szintjén. Felugrott, és teljes erejéből pofonvágt a asszonyt. Emma megtántorodott az ütéstől. De nem sírt, csak gyűlölettel nézett farkasszemmet a férjével, majd arcát tapogatva kisetett a szobából. Béla nem követte. Átkozódva az üveg után nyúlt, és nagy kortyokban inni kezdett.

Emma bezárkózott a fürdőszobába. Ekkor már kitört belőle a sírás. Mikor kissé megnyugodott, a barátnőjét hívta. Néhány akadozó mondata után Olga már tudta, mi újság.

– Szívem, hát mért hergeled őt azzal az ostoba munkával?! Hát nincs meg mindened?! Minek dolgoznál?! Hogy elvedd mások elől a helyet, olyanoktól, akiknek tényleg szükségük lenne a pénzre?! De ne vedd úgy a lelkedre! Nem te vagy az első a világtörténelemben és nyilván nem is az utolsó! Karcsinak is eljárt néha a keze, de leszoktattam róla! Végigszántottam a körmeimmel a pofáját! Ne félj, azóta meggondolja, hogy kezet emeljen rám. Vagy vegyél példát Ibiről! Ha náluk balhé van, akkor az asszony másnap elindul az üzletekbe, és betegre vásárolja magát. Ezt ő úgy hívja, hogy vigaszdíj!

Emma csalódottan köszönt el. A beszélgetés után az anyjánál keresett menedéket. Az ősz, törekeny asszony felsikoltott, mikor meglátta lánya arcát.

– Otthagynom. Elegem volt! – mondta Emma tompán.

– Igazad van, édes lányom. Nem lehet élni egy ilyen vaddisznóval. Hagyd ott a gazembert! – az asszony leült a lányával szemben. – Hagy ott, és menj el dolgozni. A kocsit elveszi tőled, mindenedből kiforgat, mert ennek aztán vannak minden hájjal megkent ügyvéd barátai. Te meg elmész dolgozni. Részidőben. Reggelként majd állsz a buszmegállóban. Talán találsz majd egy rendes albérletet, amit ki tudsz fizetni. Az is lehet, hogy megismerkedsz a laborban valakivel. Igaz, a te korodban már csak valami elvált ember jöhet szóba, egy olyan vasárnapi apukaféle, aki fizetheti a gyerektartást a volt nejének. Nem baj, kicsit összehúzzátok magatokat az albérletben. Ha télen nem lesz pénzed a fűtésre, hát majd összebujtok. Ott az albérletben. Mert saját lakásotok sose lesz. Nyaralásról ne is álmodozz. De neked már nem is kell! Te már voltál a Karib-tengereken. A kisfiadat majd az apának ítéli a bíróság a te lehetetlen körülményeid miatt, de az külön jó lesz, mert csak kéthetenként kell aludni vele egy szobában. Persze, ha beviheted egyáltalán az albérletbe. Ha nem, akkor csak pár órára láthatod, estére meg viheted haza. De ne törődj semmivel, legfontosabb a szerelem! Hogy szereted majd azt a férfit, akivel akkor együtt élsz. Mint ahogy én szerettem apádat. Aki aztán lelépett, amikor valaki befogadta az ágyába, meg a lakásába, ami történetesen nagyobb és szebb, mint ez a kóceráj. De a te életed majd különb lesz! Ha meg nem jön senki, akkor

majd egyedül élsz. Azt is meg lehet szokni! Igaz, ugrálni nem lehet, de fő a szabadság, nem igaz?! – az idős asszony már kiabált. – Nézz rám! Elmúltam hatvanöt, de még dolgozni járok a nyugdíj mellett. Takarítok néhány gazdag családnál. A múltkor az egyik helyen az a rohadt kölyök hozzám vágta a lekváros kenyerét. El tudod képzelni?! De másnap visszamentem, mert nem engedhetem meg magamnak, hogy felmondjak. Hát csak intézd a sorsodat a saját belátásod szerint!

Emma anyjára nézett. A ráncok mély árkokat véstek az idős asszony sápadt arcába. Aztán körbenézett a lerobbant szobában. Felállt, valami köszönésfélét mormolt, és lehajtott fejjel elhagyta a lakást.

A nő sietség nélkül csomagolt, majd a bőröndöket az ajtó mellé állította. Aztán leült a fésülködőtükörhöz, és írni kezdett. Pár sort vetett a papírra. Az összehajtott levélpapírt a parfümök közé állította, majd az ajtóhoz ment. Még utoljára visszafordult, végigfuttatta tekintetét a hatalmas lakosztályon. Fázósan összefogta magán a kabátot, mintha máris átjárta volna az utca hidege. Úgy tűnt, kissé elérzékenyül, de aztán erőt vett magán. Lenyomta a kilincset, majd lehajolt a bőröndökért, és távozott.

A zene felerősödött, megjelent a vége felirat.

Emma a távkapcsolóért nyúlt, és elzárta a készüléket. A képernyő elsötétült, már csak egy állólámpa sárgás fénye birkózott a szoba sötétjével. Maga alá húzott lábakkal, mozdulatlanul ült, félkézzel átkarolva kisfiát, aki békésen aludt mellette. A félhomályba meredve a sorsán töprengett. Az egyetemi éveken, a vizsgák félelmein, amikről kiderült, hogy feleslegesek voltak. Eszébe jutott az előadóterem jellegzetes vegyszerszaga, a felszabadultság öröme egy-egy szigorlat után, a gyakorlatok különleges hangulata, ahol úgy érezte, hogy tartozik valahová. Eszébe jutott a várakozásokkal teli beszélgetés, amint leendő főnökével sétált a labor felé, hogy megnézzék első munkahelyét.

Leoltotta az állólámpát. Óvatosan felkarolta az alvó kisfiút, és átvitte a gyermekszobába. Ő is lefeküdt. Még hallotta a garázskapu motorjának hangját. Béla most áll be a terepjáróval, gondolta, mielőtt elaludt.

Sztyepán Sztyepánovics Punczyszkij*

genetikusan

szép hölgyet miért szeretek
óra miért vágyom?
mivel hogy ő rokonom
ősi lazul-ágon

idéző

mit cipeljem a múltamat
lelkemben vagy vállon
eltemetett emlékedet
néha szexhumálom

a felelősség áthárításáról

elnézem szép hölgy
hogy folyton velem takarózik
de legyen belátással
én meg olykor mással

rövid versbeszély a helyes és egészséges költői hitvallásról magatartásról

isten nemzet és a ...(**)
értük s róluk minden ima

---

* Kebele vezér és Emlő fia. Mielőtt a Bedjek törzs vezérévé választják, Csaba királyfi udvarában zajló tengeri sziklaporlasztó. Költészete Doefcoedemus dalnokságának idején kissé háttérbe szorult, pedig a megrovásos írást ő vitte tökélyre verseiben, melyeket Pataki István fedezett fel egy pendelyemelgetésre szolgálatos boton

** Miután az olvasó behelyettesíti a kívánczó rímet, a három fogalom olyaná válik, mint a szent-háromság: külön-külön is nagy érték, ám együtt az igazi

szépséges doktoricza egyszerű ám hatásos receptje, avagy az öngyógyítás lényege

reggel is egyet
délben is egyet
meg este is egyet

az emelkedettségről

isteni parancs
fölfelé nézz
fölfelé kúszik a kéz
s két tenyeremben
két kebelét emelem
száj magasában a bimbó
fölfelé minden fölfelé húz
fölfelé ível a rúd
s röptül a mennyei hintó
a lengő
minek a kantár
minek a gyepelő

esély

szoros kapu
és szoros lyuk
keskeny út
és keskeny derék
mennybemenetelhez elég

múzsasírató

jaj feldobta talpát
óh hogy feldobta a talpát

ujgyakorlat

seggileg csecsileg
megillet elvileg

lelkileg
ellibeg

juss

jó költőnek
teli szérű
teli szőrű
hamvas bőrű
telivérű

középszerűnek
tarló

Ráyár Aruud*

a teremtésről

óh
a füvek
a fák
az állatok

mindennek jól megy
a dolga

az emberrel uram
az emberrel
még várhattál
volna

---

* 1849-ben dzsidás kapitányként vetődött vidékünkre. Ősei egyik ágon visszavezethetőek Doef-coedemusig, másikon Huuselinenig, miként költészetére is nagy hatással voltak eme elődök, ám Pataki Istvánnal is mutat némi lelki rokonságot. Veszejtené Vesszy Amely titkos szeretője volt. A szóbeszéd szerint arája, Kohn Rabbigél tette el láb alól.

evolúció

isten megteremtette
az embert
hogy leteremthesse

és persze hogy ne unatkozzon

az ember
megteremtette az embereket
hogy leteremthesse őket

és persze hogy ne unatkozzon

az emberek megteremtették
az istent
hogy legyen kit leteremtsenek

és persze hogy ne unatkozzanak

a költő

se túl élő
se túl holt

mint egy
újraszakadt nadrágfolt

a természet dícséretéről

mit ér
az a szép fa
ha nem fekszik
alatta szép nő

és mit ér
az a szép nő...

megtisztulás

megtisztulni annyi
mint
szépasszony
tekintetében
megfürödni

tét

aki áltat
aki éltet
szemet huny
az éltem felett

s aki temet
megadja
a post mortemet

gjönjör

es
zizz
es
csobb
es
szupp
es
buggy

es
úr
es
úr
es
úr

Kemlő vezér* feljegyzései hadban

búcsú

hadd menjék habda vonuljon víni öléből
kardját kivonva hüvelyből indul csatába hű nejtől

ménsors

nem az sok harcban dárda ütötte sebektől
se nem vágatól durván bevérző nyeregtől
hanem gyönyörben szügyig nyerítve diadalt
jó mének menének fenébe kancák miatt

megtérés

megunja unja harcában a sok döffölést
várja sátrában epedve az asszunyi rés
véres csatákban szorítja a kengyel a vért
otthon indásan lágyan az öl ha megtért

---

* Az egyetlen yeti költő. Születésének pontos idejét nem ismerjük. Valószínűleg Krisztus előtt, vagy után született. Utoljára a Magna Hungaria környékén találkozott vele Huuselinen és Doefcoedemus. A Nagy Yetimológiai Kéziszótár megalapozója.

Véghelyi Balázs

Sírva vigadott

A magyar nóták múltja és jelene

Mikor a bor már fölemelte lelkét a hétköznapi gondjaiból vagy üres gondtalanságából, asztalához hívta a cigány muzsikust, és elhúzatta vele a kedvenc nótáját. Ő pedig átszellemülten énekelt.

Ezt a kis jelenetet csakis múlt időben lehet megírni. Ez a világ ugyanis örökre elmerült az idő kútjában, magával rántva a sírva vigadó emberek nótáit is. Látszólag ugyanaz a folyamat zajlott le, mint a falvakban, ahol a hagyományos életforma eltűnése elnémította az éneklő szájakat. Csakhogy míg a népdalok ifjú szívekben éltek tovább, addig a magyar nóta nosztalgiaműfajjá lett. És míg a népdal sokféle, színvonalas zenei irányzat képviselőit termékenyítette és termékenyíti meg napjainkban is, addig a nóta – a 19. század értékes hatásai után – ma csupán a modern mulató zenével áll kétes hírű kapcsolatban.

De mi is az a magyar nóta? Először a Magyar Néprajzi Lexikon meghatározásából idézek: „Egyéni szerző(k)től származó újkori lírai dal, melyben nép- és műzenei, továbbá szóbeli és irodalmi elemek keverednek; városos és falusi a társadalom több osztálya körében is ismert. Eredetileg hangszeres verbunkos-zene; mai értelemben a 19. sz. második felének népdal utánzó, de tartalmában és funkciójában a népdaltól idegen, átlagpolgári igényeket kielégítő dalműfaja.” Ennél azonban többet mondanak Kodály Zoltán sorai, aki szerint ez a műfaj „az akkori magyar társadalom tükrképe”. A szövegek „mindenki szívében, szájában voltak, sokat idéztek belőlük a mindennapi beszédben, töredékeik közmondásokká lettek”. A zene pedig „élő zene volt, a magyar élet szerves része. Ez a dallégykör vett körül mindenkit, aki Magyarországon élt. Ezeket a nótákat dalolta Ady diáktársaival a zilahi éjszakában. Amint Arany Jánost jobban értjük, ha forgatjuk gyermek- és ifjúkora magaföljegyezte népszerű dalait, úgy Adyt is jobban értjük, ha tudjuk, hogy miket dalolt. E dalokat hallotta, ha tán nem is igen dalolta a gyermek és ifjú Bartók is. Érzékeny fülében kitörhetetlen nyomot hagytak. Első dalai ebben a légykörben fogantak.”

A magyar nóták gyakori jellemzője, hogy a dallam és a hangszerelés zenei értéke felülmúlja a szöveg irodalmi értékét, ezért elsősorban mint zenei és társadalmi jelenséggel foglalkozom velük. A nóták többsége tartalmilag erősen behatárolt (szerelem, haza, mulatozás), melyet a szöveg formai és képi egysíkúsága, kiszámíthatósága kísér. A szövegírók az új stílusú népdalokat, illetve Petőfi népies realizmusát vették mintául. A népdalokra emlékeztetnek a kezdő sorok legtöbbször funkciótlan, csak díszként vagy hangulati elemként szolgáló természeti képei, illetve a falusi világ nótába

szótt elemei. Petőfitől a népies helyzetdalokat, a borozós és az egyszerűbb szerelmes verseket próbálták ellesni. Hatását az is mutatja, hogy számos verséből nóta lett.

A magyar nóták (más néven: népies műdalok) bölcsője a verbunkos volt. Ez a páros ütemű, lassú-gyors zene a 19. századi köztudatban egyet jelentett a magyar népzenevel. Ma már tudjuk, hogy nem azonos vele, de értékes hungarikumként tekinthetünk rá most is. A magyar zenében betöltött szerepe a bécsi keringőhöz hasonlítható az osztrák zenekultúrában. Hatását felfedezhetjük Erkel Ferenc operáiban, Liszt Ferenc *Magyar rapszodiák* és Johannes Brahms *Magyar táncok* című sorozatában, de Kodály Zoltán *Háry János*ának népszerű *Intermezzója* is a verbunkost eleveníti föl.

A legelső nóták a népszínművekből terjedtek el. Szerdahelyi József és Szigligeti Ede *A csikós* című darabjából kelt önálló életre például a *Magasan repül a daru* kezdetű ének, amely Liszt Ferenc 14. *Magyar rapszodiája*, illetve annak zenekari változata, a *Magyar fantázia* révén vált a zenetörténet kincsévé:

*Magasan repül a daru, szépen szól,
Haragszik a kisangyalom, mert nem szól.
Ne haragudj édes rózsám sokáig,
Tied vagyok, tied leszek koporsóm lezártáig.*

A népszínművek után az egyre szaporodó műveket elsősorban cigány zenészek népszerűsítették, de a kor népszerű színészei, Déryné Széppataki Róza, Blaha Lujza, Tamássy József sem zárkóztak el tőlük.

Kik a legnevesebb nótaszerzők? A magyar nóták atyjaként Egressy Bénit szokás emlegetni. Dalainak egy része eredetileg hangszeres műnek készült, így például a híres *Klapka-induló*, amely később Thaly Kálmán verssoraival is népszerű lett: *Föl, föl, vitézek, a csatára...* Több nótát komponált kortárs költők (Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Erdélyi János) verseire is.

A 19. század nótaszerzői közül kiemelkedik még Simonffy Károly, akinek néhány műve népdalként is életre kelt. Ezek közül leghíresebb a *Szomorú fűz ága*, melynek népdalvariánsa: *Kinek van, kinek nincs kút az udvarában*.

A legnevesebb nótaszerző alighanem Dankó Pista volt. A kottaíráshoz nem értett, primásként is voltak nála jobbak, szegényen és betegen élt, de ösztönös tehetsége és értékes szerzeményei révén a magyar és a magyarországi cigány kultúra kiemelkedő egyénisége lett. Első dalait Blaha Lujza, a „nemzet csalogánya” tette népszerűvé, később Gárdonyi Géza, Pósa Lajos és Szabolcska Mihály is írt neki zenére váró szöveget. Gárdonyi írta például a *Pintzei nótát*, mely így kezdődik:

*Ez a világ mi vóna,
ha egy kis bor nem vóna!
A szép asszony mög a bor,
sej! mögvígasztal mindönkor.*

Dankó Pista legendás alakja – a kottákon túl – Kalmár László filmjében, szobrokban, utcanevekben él. Juhász Gyula emelt hangú verssel köszöntötte. Ennek utolsó sorai így hangzanak:

*Húzd szívébe az egész világnak
Igazunkat, szent magyar cigány!*

A magyar nóta az 1848-as forradalom előtti és utáni években a tiszta és karakteres magyar hangot jelentette az erősödő német hatással szemben. A népies műdalok kiszorították a divatos külföldi slágereket. A kiegyezés után, a századfordulóhoz közeledve került előtérbe a „sírva vigadó” hangvétel és előadásmód.

A huszadik században értékes darabok mellett egyre több merev, sablonos nóta született mind a zene, mind a szöveg szempontjából. Az évszázad derekától már komoly identitászavarral is küzdött a műfaj. Ennek egyik okozója az a kezdettől meglévő, de mesterségesen kiszélesített szakadék, amely a magyar népdal és a magyar nóta között tátong.

1945 után, a szocializmus korai szakaszában a magyar nóta – a hatalom szerint – az urak és a dzsentrik országát idézte, amely összeegyeztethetetlen a falusi parasztok hangsúlyozottan „értékesebb” kultúrájával. (Hogy a falusi parasztok ugyanúgy magukénak érezték néhány nótát, mint Petőfi verseit, arról kevés szó esett. A fent idézett *Magasan repül a darunak* is több népdalvariánsát összegyűjtötték.) Ritka volt az olyan gesztus, mint Farkas Ferencé, aki a Zeneműkiadó Vállalat felkérésére 1956-ban kiadta *50 csárdás* című gyűjteményét. „Az itt feldolgozott darabok gyermekkorom első zenei emlékeit idézik” – írta bevezetőjében a neves zeneszerző és népdalkutató, aki jó érzékkel válogatta ki és látta el zongorakisérettel a maradandó értékű darabokat: *Egy cica, két cica; Szomorú fűz ága; Zöldre van a rácsos kapu festve; A faluban nincs több kislány, csak kettő...*

A kultúrpolitika mellett a népi értelmiség is sokszor előítélettel viszonyult a nótákhoz és közönségükhöz. Talán ezért is születtek azok a giccses filmfelvételek, melyekben fehérre meszelt falusi ház előtt, népviseletben éneklük a népies műdalokat... Nem csoda, hogy a laikus közönség körében a természetes különbségek is kezdtek elmosódni.

Az elmúlt évtizedekben helyére került mindkettő: a népdal is, a nóta is. Hogy a

magyar nóta meg tud-e maradni eleven hatásként a műfajok versenyében, azt az idő és a közönség fogja eldönteni.

A cigányok első magyarországi összeszámlálásakor a nyilvántartásba vett negyvennégyezerből nagyjából ezeröttszáz zenész volt. Az ezredforduló után lélekszámuk megsokszorozódott, de nincs már ezeröttszáz aktív muzsikos közöttük. Az elnémult vagy elnémított cigány zenész motívuma visszatérő elem a magyar irodalomban. Egy mai költő legjobban azzal a jelenséggel aktualizálhatná ezt a vándormotívumot, hogy napjainkban az éttermeket, vendéglőket és a különböző multságokat ellepték a szintetizátoros énekesek, akik – tisztelet a kivételnek, mert nem szándékom általánosítani – egy kaptafára adnak elő magyar és külföldi slágert, mulatós zenét, musicalbetétet, nótát... Az élelmiszerekhez hasonlóan a zenében is egyre több a természetidegen adalékanyag. Az alapot beleprogramozzák a szintetizátorba, elég csak néhány akkorddal támogatni az éneket, míg a vendégek fogyasztják ételeiket, isszák borukat. Nincs kontaktus zenész és közönsége között. Az elképzelt vers mottójául Zelk Zoltán *Tűzből mentett hegedűjének* sorait ajánlanám:

*Kezedben régi kincsed roncsa,
a fája üszkös, húrja lóg,
de próbáld csak, tán fölzeng rajta,
a keserűt, a ríkatót.*

Christine Busta*

Bécs júniusban

Újranőttek lassan a hársak
a bombaszaggatta fasorokban.
Édesebben lüktet városom
méz-ere mind, s a lomb csöndes szíve,
motorok robaján át,
megint a méhek régi nyelvén szól.

Koreset

Toronyóránk
mutatóját
letépte a vihar.
Újra a régi
csillagóra
bízzuk magunkat.

Írás és felirat

Pazarló papíron az ember.
Aki kőbe vési betűit,
csínján bánik velük.

---

* Christine Busta (1915–1987) a második világháború utáni osztrák líra egyik legjelesebb művelője. Verseit a keresztényhumanizmus és a panteizmus hatja át, s a finom reagálás a mindenkori eseményekre

Kenyerek ideje

Nem hevert asztalomon mindig kenyér.
Ünnep volt, ha került rá. Gyerekként, mint egy Napot,
úgy szorítottam szívemhez a barna cipót.

Nem ült asztalomnál mindig barát.
Mióta te az éhség ünnepét megosztod velem,
sötéten napzó gyereköröm melegét érzem megint.

Kora-ősz

Fény-szárnya nőtt a nappalnak,
maga a menny egyik helye a föld,
szent a legcsöppnyibb semmiség is,
kirakva az emberfölöttien szép Nap
monstranciájában.

Sókertek

Száraz vízmederben
tenger hamujából
sarjadt
főnixvirág
virul
láthatatlan.

Barátaimnak

Hamar itt a hatvanadik.
Elhagy a veszteség gyorsan.

Aztán kezdődik csak a mi időnk,
majdani arc újul a hajdaniban:
az ifúság, maradandóan.

Nagyvárosi madarak

Rég hiányolom már a tetők fölül
a fecske-nyilak suhogását.
Vakulnak nélkülük a nyarak,

szegényednek a szárnyas napok:
az édes és civódó hangok
litániája csonka marad.

Galambok, verebek a kövezeten,
rigók és varjak a füstben.

Maréknyi hóban meg a meztelen lábak
utolsó legendája.

Gyertyafénynél

Szemeid keletiek,
pillantásukat óikonok
istenanyái hagyták reád.

Tűnt népek ájtatata,
megbarnult viasz és oliva
fogta be lényed és bőröd.

Ha még az álom, a nemlét előtt
néma és vak leszek is,
vígaszul olaj gyanánt
érezem majd számban neved.

Cseh Károly műfordításai

André Pieyre de Mandiargues

Clorinda

Tasso emlékének ajánlom

*„Lerakja ezüst ruháját Clorinda,
büszke fegyverzetét s ékes sisakját,
s oly mezt ölt, mely nincs díszekkel borítva
(rossz előjel), feketét, rozsdabarnát.”**
A megszabadított Jeruzsálem

Alszol, mint a bunda. Tegnap este megint berúgtál, és most a rumos gőztől bódultan keringenek a legyek a lámpát tartó ellensúly körül. Közeledik a reggel: lassan elhalványul a gázlámpa fénye az ablakkal szemben, amelynek zsaluit elfelejtetted behúzni. A keskeny ágy mellett, ahol fekszel, a komód márványlapján álló üveg-gömbben apró tárgyak rejtőznek, magukra vonzzák a tekintetet, három vagy négy szikkadt pillangót látok benne, hegyes farkú éjjeli lepkéket, egy valaha gyantás fadarabot, amelyet ki tudja, milyen állatok lárvái már teljesen szétrágtak, és még egy darab mohán egy óarany zománcos acélsisakot, amely nem nagyobb egy gyűszűnél, és amelyben egy fegyverkovács talán régi német munkára ismerne.

Az élet számodra, semmi kétség, már a múlté; már nem sokáig tengeted napjaidat. Iszol, aztán durva pokrócba burkolózva alszol a csupasz matracon. Amikor a házmester, aki rendet tart nálad, bekopog az ajtón, sietősen megfogod az egyik kezéd ügyébe eső könyvet, vagy úgy teszel, mintha írnál, de a papír üres marad, mert félsz ennek a nőnek a legbelsőbb ítéletétől, bár soha egy szavát sem hallottad, és leginkább házsártos néemberre hasonlít. És mivel nemsokára meghalsz, megpróbálom ezekre a kallódó lapokra feljegyezni, hiszen te úgysem lennél képes rá, mindent, amit ma éjszaka elmeséltél nekem, miután a kérésedre hazakísértelek, és mielőtt ki nem ittad volna ezt az üveget, amely most üres, és a ferde padló miatt mindig visszagurul, valahányszor csak a fésülködőasztal alsó fiókja alá akarom rúgni.

Tavaly kora ősszel egy nagyon meleg napon egy fenyőerdőben, ahová azért mentél, mert gombát akartál szedni – de még nem jött el a gombaszedés ideje – hirtelen észrevettél egy földkupac tetején egy tárgyat, amely fallal körbevett, csipkés oromzatú, tornyos várra emlékeztetett, olyanra, mint amelyet Victor Hugo rajzain is látni. Ám csak egy darab fa volt puha mohaágyon, a sok eső kifehéřítette, és a

* Torquato Tasso, *A megszabadított Jeruzsálem*, Orpheusz könyvek, Budapest, 1995, XII. ének, 275. o. Fordította Hárs Ernő

rágcsáló lárvák állkapcsaikkal járatokat fúrtak bele. Kíváncsiságból felemelted a mohaszőnyegről, az arcodhoz emelted és körbeforgattad, megrázogattad, liszthez hasonló por szállt ki belőle. Ekkor bentről furcsán fémes csörömpölést hallottál, amikor is az egyik lyukból hirtelen egy fényes és virgonc lény bukkant elő, amelyet első látásra rovarnak néztél. Egy nagy tücsök, gondoltad, mivel képtelen voltál hinni a szemednek, és azonnal elismerni ennek az apró lovagnak a létezését, aki tetőtől talpig vörös arany fényű páncélt viselt, felállt egy kiszögellésre, amelyet korábban a várfal egyik gerendájának hittél, kihúzta hatalmas kardját, két marokra fogta, és az ujjaid számára meglehetősen veszélyes kardforgatásba kezdett.

Megdöbbenve és félelemmel néztél, mivel annyira biztos kézzel forgatta a kardot, hogy a fára helyezett nagyujjadat csontig is képes lett volna bevágni (vagy a nagyujjad körmét is ketté tudta volna hasítani, aminek már a gondolata is legalább annyira fájdalmas, mint maga a vágás). Egy vágás súrolta a kezedet, ideges rándulástól a talpzat megbillent; a kis harcoshoz mellmagasságból a földre zuhant, ahol egy kavicsnak ütközött, és láttad, hogy mozdulatlanul hever.

Rögtön lehajoltál, (olyan lendülettel, hogy majdnem egész testtel ráestél) felemelted. Ott volt a tenyeredben, te pedig féltél, hogy megsérült vagy meghalt a zuhanástól, és hogy segíts rajta, megpróbáltad kinyitni a páncélruháját. Eleinte kissé ügyetlen ujjaid végül megtalálták a sisak nyitját: felemelted a rostélyt, és csodák csodájára a legelragadóbb fiatal lány arca rajzolódott ki a nyílásban.

Akkor vigyázva, nehogy a vas megkarcolja az ájult szépség arcát, levetted róla a sisakot, kikapcsoltad a páncélt, amelynek csuklós pántja némely fűzőhöz hasonlóan hátul nyílott, aztán az ujjaiddal óvatosan derékon ragadtad az apró leányt, teljesen lebontottad róla a maradék páncélt; a mozdulat, ahogy egyébként meg is jegyezted, nem különbözött attól a megszokott mozdulattól, ahogyan a langusza húsos farkáról hámozzuk le a páncélt. A kis teremtés már csak egy inget viselt, amely finom szöveteiből készült darabnak tetszett, de közelebbről nézve látszott, hogy erős vászonból van, és amely a combközépnél kissé lejjebb ért, felül pedig alig takarta a formás kebleket.

Lassacskán visszatért belé az élet, és mivel leültél a földre, hogy kényelmesebben vizsgálgathasd, a kis harcoshoz azzal játszott, hogy a kezdről a térdre szökkent, aztán onnan a mohaágyra, ahonnan megpróbált elmenekülni, de az itt-ott egyenetlenül kiemelkedő fűszálak zavarták a futásban, és neked nem sok erőfeszítésbe tellett, hogy elkapd. Dühödten hadakozott, közben rázta vállig érő nagyon sötét és nagyon sűrű hajkoronáját, öklével az ujjaidat verte, próbált megharapni. Hogy nyugalomra kényszerítsd, a zakód aljából kiteptél két gyapjúszálat. Az egyikkel, amely emlékeidben még mindig vörös, hátrakötötted a kis teremtés csuklóját, a másik kék fonál egyik végét a bokájához, másik végét pedig egy elég nehéz közhöz erősítettél, hogy minden szökési kísérletet végérvényesen hiábavalóvá tegyél.

Ahogy ott térdelt a vasgolyója mellett, bár nem tudta kinyújtani a karját, mégis úgy tetszett neked, mintha könyörögne. Ettől kedvet kaptál, hogy teljesen meztelenül lásd: a zsebedből elővettél egy bicskát, a levegőbe emeltd a lányt, majd (a vállrésze is gondosan ügyelve), elől és hátul, felülről lefelé széthasítottad az ingjét, amelynek foszlányaiba belekapott a szél, aztán visszatetted a foglyot a mohaágyra.

Háton feküdt, becsukta a szemét, a nagy formátumú fajhoz tartozó nők (ezt a kifejezést használtad a saját fajoddal kapcsolatban) hasonló beletörődésével, mint amikor a nők tudják, hogy már nincs értelme szégyenkezni, sőt annak sincs, ha úgy tesznek, mintha szégyenkeznének, és félretesznek minden szemérmert. Tekintetedet zavartalanul legeltethetted rajta, a korábban az ing alatt átsejlő dús és kerekded kebleket nézted, a derekát méregetted, amelyet egy gyűrű épp körül-fogott volna, pillantásod a szép térde és combja határozott íveit simogatta, majd elmerült a göndör gyapjú sötétlő háromszögében, amelyet csillogása és duzzadó ereje szinte állatiassá tett. Mintha a látvánnyal nem teltél volna el eléggé, hatalmas orrod a hasára tetted: teste a virágzó rezedához hasonló illatot árasztott. Mit nem adott volna azért, ha a kis teremtés méretére zsugorodhattál volna, hozzá hasonulván ledőlhetnél volna mellé a mohaágyra, és a karjaidba vehetted volna őt, hiszen a kötelékek miatt, amelyekkel mozdulatlaná tetted, minden kétséget kizáróan kiszolgáltattad az első jöttmentnek, feltéve, ha az akkora, mint ő.

Elérkezett az a pillanat, amikor csillapítanod kellett a vágyaidat, amely úgy tombolt benned, hogy egyre csak remegtél a tehetetlenségtől az apró test láttán. És mivel bizonyosra vetted, hogy újra megtalálhatod a foglyodat, amikor csak akarsz, belevetetted magad az erdőbe, mint aki megbomlott, az elébed kerülő fenyők törzsét markolászta, árkok mélyére gurultál, a finom fűszálak szőnyegét tépdeszted, a gyom, a lándzsás útifüvek és a zsurlók közötti csupaszföldet csókoltad, de mire rohamod lecsillapodott, és sárosan, a ruhádra tapadt növényfoszlányokkal visszatértél ahhoz, akit a tulajdonodnak tekintettél, mintha csak egy sünt vagy gyíkot fogtál volna egy séta alkalmával, a kislány már eltűnt. Minden kétséget kizáróan azon a helyen voltál, ahol hagytad. A kék gyapjúfonál és a kő ott hevert a mohaágyon. Ám a fonalat hossza három negyedénél valaki elhasította, a vége friss vérfoltban úszott. Egy pillanatig sem gyanakodtál a fenyőerdő hangyáira, amelyek közül néhány nem messze futkározott a száraz túlevelek között, hiszen egyetlen darab csont sem volt a mohán, és köztudomású, hogy ezek a rovarok lenyúzzák hatalmas prédáikat, de a csontokat nem ragadják el; leírhatatlan rémületében egy madár csőre jelent meg előtted. Kínzó fájdalommal gyötörte a lelkiismeretedet az a gondolat, hogy az apró teremtés testébe egy poszáta csőre vág. De hát miért, így mondtad, miért van az, hogy azok a sarlatánok, akik naturalista meséket írnak; vagy énekeket szereznek, olyan könnyedén felruházták a poszátát azzal a szépséggel és bájjal, amelynek hírében áll azok számára, akik képtelenek tisztán látni?

Az éneke egyáltalán nem olyan csalogató, mint hisszük. Már a neve is jól mutatja, hogy milyen ravasz állat valójában, a költők által épített képzeletbeli birodalmon kívül. Tulajdonképpen, folytatattad, nem elegendő-e ha hangosan kimondjuk ezt a három szót: „vadászmenyét, nyest és poszáta...”, hogy rögtön észrevegyük ennek a ragadozó madárnak a galádul ravasz, könyörtelen és vérengző természetét? A lábadnál néhány emléket keresgélte attól, akit elvesztettél, és megtaláltad a kis sisakot, becsavartad a zsebkendődbe, ahová a meleg, étellel teli testét akartad tenni, azét, aki viselte, és hazavitted.

Vajon hová lett a páncél többi része? Hosszasan keresgélte, de nem találta meg.

És azóta siralmas az életed. Egy szép őszi nap közepén, a landes-i erdő fenyegetésében megtaláltad azt, amiről titkon minden ember álmodik, és amire minden ember vágyik, de érzékeid tombolása miatt elvesztetted. Már csak a halál maradt számodra. És amíg el nem jön érted, rumot vedelsz, mint egy részeges barom, és alszol.

Schneller Dóra fordítása

Soltész Márton

„Jegenyefán madárfészek”

Mikszáth Kálmán esete a szövegközi verssel

A szövegközi versek olyan költemények, melyek egy másik szövegbe mint keretbe illeszkednek, annak jelentését telítik. Sajátos fraktálhelyzet ez, melyben a beírt vagy adoptált¹ textus az őt hordozótól értelmezés tekintetében nem választható el. A szövegköziség kifejezés topográfiailag (illetve tipográfiailag) és az intertextualitás (kristevai) vagy a transztextualitás (genette-i) értelmében is helytálló, amennyiben a szövegközi vers a hordozó vehikulumban² is, ugyanakkor értelmi terében, kontextusában is *benne* vagy – kissé szerencsésebb kifejezéssel – *jelen* van.

*

Mikszáth Kálmán életművében – mint ahogy ez a legtöbb irodalmi *oeuvre*-t jellemzi – költői és írói kompetenciák ölelkezését figyelhetjük meg, azaz a mikszáthi szöveg egyesíti magában a költői és írói nyelvhasználati módokat, jelesül a fiktív világot teremtő mimetikus prózanyelvet és a léttapasztalatokat univerzálissá teremtő költői létnyelvet – a német *schaffen* ige mindkét értelmében.³

S noha Mikszáth alapvetően prózai természet, a világ nyelvi birtokbavételének költői attitűdje helyett inkább a nyelvi világ birtokbavételének prózista vágya fűti, s így szövegközi (és kevés folyóiratban vagy évkönyvben megjelent önálló) versei is prózai jellegűek; ám ezek mellett léteznek – ha nem is nagy számban – poétika-ilag és szemantika-ilag költőibb verseletei is, amelyekben lírai attitűd érvényesül. Közülük azokat, amelyek a hordozó textuson belül határozottabb dominanciát és függetlenséget élveznek, autoszemantikus lírai betéteknek nevezhetnénk. Őstípusa e szövegfajnak a Walter Scott-i elővers, mint például a *Kenilworth* című regény *Cumnor Hall*ja – William Julius Mickle (1735–1788) skót költő versének szabatos, értelmező befordítása –, mely az utána következő Erzsébet-kori történelmi regény kontextusának megágyazása.⁴ De ugyanitt említhető még akár a *Kincses sziget* – az olvasóhoz címzett – bevezető verse is, melynek szerepe ugyanaz, mint Fielding nyitóleveléé a *Tom Jones*ban. A következőkben egy ilyen autoszemantikus szövegbetét elemzésére teszünk kísérletet.

¹ Értsd: örökbe fogadott.

² A vehikulum-kifejezéshez lásd: Tolcsvai Nagy Gábor, *A magyar nyelv szövegtana*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 107–114.

³ *schaffen[1/1/2]: megcsinál; *schaffen[2/1]: teremt. (Előd Halász, *Handwörterbuch deutsch-ungarisch*, Berlin, München, Wien, Zürich, Langenscheidt Verlag, 1969, 515.)

⁴ Walter Scott, *Kenilworth*, Bp., Európa Kiadó, 19812, 10–14. (ford. László Balázs, [a verseket] Dávidházi Péter)

Ugyan a szakirodalom páratlanul szűkszavúan nyilatkozott a Mikszáth-életmű szövegközi verseiről, számtalan értekező foglalkozott a szövegközi szövegek egy másik csoportjával, az anekdotákkal, s a tárgykörben tett megállapításaik jószereivel átvihetők a fordított, adaptált, adoptált versekre is. Simon István írta Mikszáth anekdotizmusával kapcsolatban a következőket: „e módszerrel olvasmányossá, könnyeddé teszi a leírást, de módjában van az írónak, hogy fontos társadalmi kérdésekben az egyértelmű, szubjektív állásfoglalást megkerülje, s csak érzékeltesse inkább a logikusan fűzött kis történetek hangulatával a maga véleményét is.”⁵ Úgy látom, az autoszemantikus lírai betétek esetében ugyanezt a látens, implicit stratégiát pillanthatjuk meg, csak hogy amíg az anekdotában a *vélemény*, addig itt a *líra* érzékeltetéséről, azaz magáról a lírai attitűdről van szó, de mindig ebbe a visszafogott, prózai attitűdbe ágyazva. E jellegzetes mikszáthi techné kapcsán Schöpflin Aladár a következőket jegyezte meg: Mikszáth „nem kél ki magából soha, nem adja oda magát teljesen, pedig van lírája, csak nagyon jól elrejt.”⁶ Am még ennél is találóbban reprezentálják az író saját módszerét Luby Sándorról írott 1885-ös recenziójának sorai: „nyelvezete költői, kifejező és hajlékony, nagy szenvedélyek nem mozgatják, hanem abban az egyszerűbb keretben üdén, kedvesen csattogtatja szárnyát.”⁷ Nyilván nem véletlen, hogy Mikszáth a pályakezdő Luby lírájából éppen ezt a sajátosságát emelte ki.

Szintén az adoptált versekre is érvényes következtetésekre jutott a hetvenes évek második felében publikált, egyedülálló műfaj történeti-stilisztikai monográfiájában Szalay Károly: Mikszáth „szatíraírói és általában írói típusalkotására jellemző, hogy noha egyes alakjai éppen csak föl villanó mellékszereplők, mégis teljes értékű főszereplő is kibontható lenne belőlük. Azaz egyetlen gesztusban, egyetlen mondatban, anekdotában olyan karaktert állít elénk, aki bizvást lehetne főszereplő egy szatirikus regényben. Ebből a szereplőfajtaból sok van Mikszáth regényeiben.”⁸ Nem pusztán szemantikai teljesítményük, a narratíva motivikus rendjében betöltött szimbolikus erejük miatt hasonlít e különös szereplők státusa a szövegközi versekéihez, de ráadásul a legtöbb esetben éppen ezekhez az epizodikus karakterekhez kötődnek az említett textusok.

A Mindenki lépik egyet című kisregényben található például az alábbi verset:

„Künn a konyhában Zsuzsi mosogatta az edényt, miközben valami monoton ostobaságot dúdolt:

⁵ Simon István, Mikszáth Kálmán = S. I., A magyar irodalom, Bp., Gondolat Kiadó, 1979, 206.

⁶ Schöpflin Aladár, Mikszáth Kálmán = S. A., Válogatott tanulmányok, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1967, 221.

⁷ Mikszáth Kálmán, Egy fiatal poéta: Luby Sándorról = MKÖM, LXXI, 53–54.

⁸ Szalay Károly, Humor és satíra Mikszáth korában, Bp., Magvető Kiadó, 1977, 335.

*Jegenyefán madárfészek,
Az én Palim sokszor részeg;
Részeg hétfőn, részeg kedden,
Részeg szerdán, csütörtökön,
Részeg pénteken, szombaton
És az egész vasárnapon.”⁹*

Autoszemantikus ez a lírai betét egyrészt azért, mert előadója, Zsuzsi, a „szakácsné” maga is olyan különös, a vihar előtti csendben a tragédia előképét megéneklő mellékszereplő, aki a csehovi színpadon minden bizonnyal főszereplő volna. (Itt jegyzem meg, hogy a darabból Balázs Sándor által készített három felvonásos vígjátékot Horváth Árpád rendezésében, 1935. október 5-én, a Magyar Színházban valóban színpadra állították. Zsuzsi szerepét Lendvai Márta alakította. (MKÖM XV, 202–203.)) Másrészt ez a szöveg bizonyos önreferenciális zárttsággal rendelkezik, ugyanakkor jelentő teljesítményében a szöveg egészére hatással van, s így „autoszemantikus” abban az értelemben is, hogy szimbolikájában, metaforikájában, azaz egész jelentésstruktúrájában kódolva hordja a gazdatextus értelemszerkezetének vezér-jelentőjét. Harmadrészt pedig ez a januszarcúság a versszerűség teljesebb értelmében a szövegzet önálló, kontextusfüggetlen interpretációjára is lehetőséget adhat.

A történet szerint a kétségek közt hervadozó Kati éppen a folyónak megy szerelmi bánatában, hogy nem lehet a Kolosy Ferencé, amikor apja, a jómódú „csizmadiamester” otthon szunyókál, s a fent idézett dalt hallgatja. A tréfás színezetű nóta szavai mögött az értelmező máris a jelhasználat motivációját keresi. Az interpretáció érdekes lehetősége rejlik Péter László egyik Ady-cikkében, melyben Mikszáth és Tömörkény – a szegedi néphagyományból származó – gyűjtési eredményei közül a következő jóslatot idézi: „elpusztul a tanya, amelyiknek pávája és jegenyefája van.”¹⁰ Péter László ezzel arra hívta fel a figyelmemet, hogy Mikszáth ismerte a ’jegenyefa’ és a ’madárfészek’ szimbólumok jelentését, s így nyilván nem véletlenül helyezte őket e rigmussal elbeszélésének éppen arra a pontjára, ahonnan hirtelen új irányt vesznek az események.

Itt kell megjegyeznem, hogy – bár Benyovszky Krisztián Móricz-monográfiája¹¹ végre egész fejezetet szentel a Mikszáthot olvasó tiszacsécsei írónak – ezeknek az autoszemantikus betéteknek, közülük is e legékezebb példának a jelentőségére a kutatás épp az összehasonlítás hiányában nem mutathatott rá eleddig. Pedig meg-

⁹ Mikszáth Kálmán, Mindenki lépik egyet = MKÖM, XV, 51.

¹⁰ Péter László, Fölszállott a páva = P. L., Kívül a körtöltésen, Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2001, 76.

¹¹ Benyovszky Krisztián: Fosztogatás: Móricz-elemzések, Pozsony, Kalligram, 2010.

lehetősen látványos a *Kivilágos kivirradtig* című Móricz-regényben a *Mindenki lépik egyet* „jegenyés” szövegközi dalának újraírása. Itt saját tragédiáját, a grófi kegy elvesztését boros kedélyeskedés mögé rejtő alföldi dzsentricsalád utolsó éjszakájába az egyik vendég házaspár kocsisa, a (fenti, Szalay Károly-i értelemben is) epizodikus karakter, Szücs bácsi énekli bele a végzetes összeomlás jegenyéjelét:

„És Szücs bácsi felállt, s reszkető kezébe vette a tele poharat, amit odaadtak neki, s fölemelte; de most már a pohár nem reszketett a kezében, a hangja se reszkető volt, csak öreges, köszörületlen, mikor rákezdte, hogy

*Jegenyefa tetejébe,
Ül egy holló feketébe!
Gyászruhája engem illet,
Mert engemet már nem szeret
Az én kedves rózsabimbóm, galambom...¹²*

Horváth János az *Irodalomtörténet* hasábjain 1918-ban igen hasonló témáról értekezett, amikor Vörösmarty Mihály *Haj, száj, szem* című költeményének történeti-folklorisztikai gyökereit kereste vissza, s találta meg a „Víz, víz, víz! / Nincsen olyan víz, / Mint a Körösvíz” kezdetű nótában. Cikkében voltaképp szintén a szóban forgó mikszáthi eljárást leplezi le, amikor a népdalban és a versezetben „nemcsak a ritmusnak, hanem a gondolatközlés mondatformáinak, az egész belső formának kétségtelen rokonságáról” beszél,¹³ mindazonáltal nem vitatja a hagyomány megújításának produktivitása mellett a versezet függetlenségét és legitimitását sem.

A népiesség iránti érdeklődés mögöttes indokai közül Horváth kiemeli Bowring vállalkozását, aki magyar népdalok fordításaival magyar antológiát készült kiadni. A *Mindenki lépik egyet* említett adaptációja mögött tehát a – Nyilasy Balázs, Király István, Bisztray Gyula és más kutatók által említett – Thaly-, Tóth- és Székelyféle gyűjtemények mellett Mikszáth és Tömörkény saját folklórkutatásainak eredményeit is ott sejtethjük.

Végül, ha az egyéni költőiség legezisztencialistább értelmében tekintünk a szövegre, akkor sajátos fraktálhelyzetet figyelhetünk meg: 'a költő arról énekel, hogy a leányka arról énekel, hogy a fán madárfészek van' – mely utóbbi ténylegesen az ének, a csivitelés, a madárdal, metaforikusan pedig a lírai megnyilvánulás bölcsője. Ének az énekről, mely maga is ének az énekről.

¹² Móricz Zsigmond, *Kivilágos kivirradtig*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1970, 100.

¹³ Horváth János, *Haj, száj, szem* = H. J. Irodalomtörténeti munkái, Bp., Osiris Kiadó, 2007, III, 916.

Hogy a „Jegenyefán madárfészek...” kezdetű dal a szöveg jelszövegének kiterítéskor a hordozószöveg kontextusában komoly jelentésszervező energiákat mozgósít, sőt némiképp függetlenedve annak szorításától, a főszöveg egy önidentikus tartományává, de legalábbis tetőpontjává fejlődik, jól mutatja a textus ellentéte vagy kontrapunktja: István gróf, Bakra és Pamutkay „dallamtalan, groteszk nótája” a *Beszterce ostromában*, melyre mindez egyáltalán nem igaz:

*„Jó a bor reggel, jó a bor délben,
Jó a bor este, jó a bor mindig;
Hétfőn, kedden, csütörtökön,
Jó pénteken, jó szombaton,
És az egész vasárnapon.”¹⁴*

Jól látszik, hogy a szimbólumok cseréjével vagy elhagyásával, a különböző népi elemek keverésével, átfaragásával itt a prózai attitűd érvényesül, a szövegközi szöveg pusztán illusztrációja a hordozótextusnak – a vers megmarad a próza retorikai szándékának rabságában.

*

A szövegközi szövegek kutatása a magyar irodalom olyan kincsesbányáit nyithatja meg, amelyekre eddig nem is gondoltunk. A legfőbb lehetőség, mondhatni áttörés az egymással beszélgető életművek intertextuális viszonyrendszerének fölfejtésében, illetve az irodalom- és kultúratudomány(ok)nak a nagybetűs hagyomány asztala körüli közelítésében, újra-összeshívásában áll. Ráadásul eközben a kultúra kommunikatív létmódjának egy új és termékeny modelljéhez juthatunk közelebb.

---

¹⁴ Mikszáth Kálmán, *Beszterce ostroma* = MKÖM, VI, 169.

Mátyus Aliz

A hét első napja, ez már május

Bemegyek a munkahelyemre, a kabátomat a folyosón akasztom a fogasra, ott is ülök le, rágyújtok, és nézem a naptáramat. Ismeretlen nevek, interjúkat fogok velük csinálni, telefonálnom kell, megbeszélni az időpontokat. Tárcsázok, foglalt a vonal, sokáig várok. Három napig a tanyán voltunk. Ez volt az első idei tanyázás, mindenki mesélt, akivel találkoztunk, olyan évek járnak, sok a változás. Ezen a télen nem törtek fel tanyákat, nyugalom volt, a szomszéd tanya gazdája férjhez adta a lányát, nem jó szívvel, sírt a lakodalmán. Megrendít a hír, valamit értek belőle. Nem jut eszembe, ami másoknak, hogy az Isten nem ver bottal, látom magam előtt ezt a negyvenhét éves férfit, akinek mindene megvan, aki a négyes fogatát a szántókon hajtja, akiben férfierő van, virtus, akinek az utóbbi években is mindig kedvezett a szerencse, korábban meg különös kegyeltje volt az életnek, de én a sírást értem. Tanult embert akart a lányából, ha már egyszer lány, és most férjhez ment, olyan emberhez, aki mellett neki se lesz könnyebb, mint a falubeli többi asszonynak. Sírt már ez az ember egyszer, amiről ugyanígy beszéltek, épp tíz éve, amikor a második gyereke megszületett, és lány lett. Fiút akart. Neki minden jól megy, ami az ügyességével, ami a kapcsolataival, ami a fizikai erejével befolyásolható. És marad neki a sírás, amikor a természet törvényei visszaterelik őt a befolyásolhatatlan világába, és mert nincs köze a beletörődéshez, nincs benne alázat, nem marad neki más, csak a pillanatnyi megkönnyebülés, a sírás. Újra tárcsázom a számot, megint foglalt. Közben zajlik körülöttem a munkahelyi osztály élete. Új számot tárcsázok, legjobb lenne menni már a kórházba, apámhoz, már biztosan vár. Amíg lent voltunk a tanyán, három napig nem látott.

Milyen délceg ember volt az apám, amikor először járt a tanyán. S most milyen nehezen találja meg a kapaszkodókat, hogy nekirugaszkodjon egy-egy újabb napnak. És nem is vinné előre már semmi, csak az segít, ha érzelmeket tapasztal, ha szeretetet kap. Mennyire kevés idő van a napokban, amikor két futás között úgy tudok figyelni, szeretettel, hogy ő is érezhesse. Mire hozzá beérek, már Bencénél kellene lennem, menni érte az óvodába. S mégis kell lennem vele is, úgy, mintha csak mi lennénk ketten. Mint régi fényképeken, amikor húzott az ölébe. Tárcsázok, felveszik a kagylót, keresem a naptáramban, kit keresek, sikerül, megvan a név, interjút szeretnék, a jövő héten. Adódik egy időpont, előtte még visszahívom, ígérem. Fontos még egy telefon mielőtt megyek, ki tudja, apám addigra valóban kijön-e a kórházból, s ha kijön, Pápán hogy bírja majd, Bencében nem lappang-e valami, nem indul-e a bárányhimlő után most egy újabb óvodai járvány. Nézem a térképen, mekkora út lesz, van-e a közelében másik hely, amit összekapcsolhatnék, van, újabb név, újabb telefon, nem veszik fel, próbálom később.

Bencének a hét első napja mindig nehéz az óvodában, ma különösen nehezen jutottunk el az elválásig, pedig az autóban még nagyon tartotta magát. A tanyán gödröt ásott, kis idő múlva fekete bogarakat talált benne, meg fekete keménypancélú kukacokat, felfedezte a lábukat, rengeteg sok apró lábuk van, és úgy haladnak rajta, mintha az a sok kis láb hullámozna. Erről könyvet fogok írni, mondta Bence, *A gödör titkai* lesz a címe. Aztán a gémeskút alatt mozdított el a helyéről egy nagy korhadt fatörzset, az volt a korábbi gém, még a bátyám és Bence apja cserélték ki, felfedezte a hangyabolyt és sok-sok bábót, amit a hangyák azonnal menekíteni kezdtek. Mennyi munkájuk lenne vele, mondta Bence, visszafordította rájuk a fatörzset azzal, hogy könyvet ír a korhadt fa titkáról is. Este tüzet akart gyújtani, de a gyíkok gondot okoztak, mert beköltöztek a tűzrakó helyre került ágak, fadarabok közé. Amíg el nem tervezte, és el nem határozta, hogy hova fognak a gyíkok átköltözni, nem gyújthattunk tüzet. Róluk is könyvet kell írnia. A gyíkok a kertajtó melletti fatörzshöz kellett, hogy áttelepüljenek, ott élnek a gyíkok, jó helyük van, a könyv a gyíkok közös életéről fog szólni. És könyvet kell írnia, jelentette be, a virágkelyhekről is, *Mesélnek a virágkelyhek* címmel. Amikor új madarakat fedezett fel a tanyai fán, döntött. Nem tud ennyi könyvet írni, egy könyvet fog írni, ezek lesznek a fejezetei, a könyv címe: *Mesél a természet* lesz. Az óvodába menet az autóban, amikor megkérdeztem tőle, mikor írja meg a könyvét, azt válaszolta, tudod, én csak jó könyvcímeket tudok kitalálni, nincs nekem arra időm, hogy meg is írjam őket. Különben sem tudok még írni, egészítette ki, letagadta magának, hogy ismeri a nagy nyomtatott betűket, s ami nagyon fontos neki, azt mindig le is írja. A szobája ajtajára, hogy tilos az Á, de anya mindenkor bejöhet, és a tanyaiól ajtajára, hogy *Kalózlak*. És egyéb életbevágóan fontos dolgokat. Hogy: szeret, Bence. És hogy anya ne vess! Milyen keveset nevezhetek, mosolyoghatok, ha ez Bencének ennyire fontos. Jaj, kell, hogy nevessek! Hisz már vicceket is mesél, csak hogy megnevetessen. És szócicceket csinál, mert azokon tényleg nevetek. Honnan tudja Bence már hétévesen, hogy a könyveket megírni nincs idő. Az utóbbi időben én is a rövid novellákra fanyalodtam. Én, aki úgy gondoltam, csakis regényt. Igaz, csak akkor, ha nagyon muszáj volt. Ha annyira feszített, nem lehetett nem nekiállni. Aztán a feléig én írtam, attól kezdve meg íródtak maguktól. Regény. Hosszan, hadd hömpölyögiön. Most épp ezt nem szabad. A percre beosztott időt nem szabad még tervekben sem hosszabb ívűre elgondolni, mert akkor minden összezavarodik. Jön a feszültség, jön a figyelmetlenség, jön az ingerültség. Csak a rövid novelláknak van itt az ideje, az akkoráknak, amik az éjszakai munkák előtt, amiket meg kell csinálni, kiszaladnak. Kiszalad. Félre lehet tenni, és nem kell hozzá újra odaülni, ha újra előkerül, dolgozni lehet rajta, ha kész, örülni lehet neki. Most úgy kell élni, hogy semmi ne okozzon újabb terheket. Még egy megkezdett, folytatásra váró írás se. Az már nem telik az energiából. Nem futja az időből sem.

Remélhetőleg Bence ennyire pontosan még nem tudja. De nála soha nem lehetek semmiben biztos. Amikor elképeszt egy-egy meglátásával, és kérdezem, honnan veszi, közli, a fejből. Így született. Ezzel a tudással. Hát vigyáznom kell. De vele arra a legjobban, hogy a megbeszélte időpontra érte érjek az óvodába. Ugyan már nem csak gyermekmegőrzőnek használja, három év után nem úgy áll az óvónő mellett, mintha egy szekrénybe állították volna be, de vár. Neki az élet az óvodán kívül van. És napokra átszámítva ez reggel óvoda előtt, és a délután és este óvoda után. Ami neki majdnem olyan kevés, mint nekem az enyém. Csak az enyém jobban meg van tűzdelve, ezzel-azzal. Megint tárcsázok, sikertelenül. Akkor most telefonálnom kellene Sipos Zsuzsának, hamarosan kórházba megy, előtte jó lenne látni őt, nem fog sikerülni. A kórház legalább majdnem útba esik majd, igen, akkor mégse hívom, nincs is már rá idő, aláírom a jelenléti ívet, leszaladok a könyvtárba, megint nem jelent meg, amit leadtam a napilapnak, pedig abból lenne a plusz kereset, hát akkor majd ebben a hónapban bejön talán valami más pénz, igen, a rádió nem fizetett, legalább oda telefonálnom kellene, na majd otthonról. Mi az, amit még muszáj? Most nincs türelmem végignézni a papírjaimat, jó, amíg apámhoz buszozok, az a kórház jó messze van, összeszedem, mi maradt holnapra. Persze majdnem minden holnapra maradt. Most már az éjszakai munkák is képesek rá, hogy a következő éjszakára maradjanak. Néha elfáradok. Néha azt hiszem, nem így kellene élni. Bencét hosszú napokra kellene az óvodában hagyni, és senki emberfiával nem kellene törődni. De úgy nem megy. És nincs is értelme. Én nem tudok úgy értelmét látni az életnek, ha nem teszem meg a tőlem telhetőt azokért az emberekért, akik tőlem függenek. Vagy akik számítanak rám. Akkor nekem nem megy. Megpróbáltam már, beteg lettem tőle. Pedig akkor is példálóztam magamnak a többi emberrel. Akiket látok. Akik kényszerülnek rá, hogy ne tegyék meg azt, amit szeretnének, ami belőlük is kikíváncozna, csak nem tehetik meg. Példálóztam velük magamnak, magamra kényszerítettem a muszájokat, és belebetegedtem. Nem is gyógyultam meg olyan hamar. Nem érte meg. Be kellett látnom, nekem csak úgy megy, ahogy megy. Hogy kiszolgálok, hogy magamat kiszolgáltattottá teszem, hogy gondolok az emberekkel, hogy elsősorban az emberekkel gondolok. Mindenekelőtt a legközelebbiekkkel, s úgy táguló körben, mert ez az egyetlen, amivel, ha nem teszem, nem tudok magamnak elszámolni. Megtenni az emberekért, amit szeretnék, és amit más nem tesz meg helyettem. Akik, ha tőlem nem kapják meg azt a szeretetet, azt a figyelmet, mástól sem. Napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra kiderülnek a hiányosságok, megmutatkoznak a melegségek, nekem a végső elszámolásnál, az elköszönésnél kész lesz a mérleg. Ez kell, mert Bencét és engem negyvenévnnyi idő választ el egymástól. Nekem úgy kell elköszönnöm tőle, hogy jó emléket hagyjak benne magamról. Azét az emberét, aki megtette. Akkor most ülök a buszon, a nagy dugók óráiban vonszolódik

a busz, az óráim nagy mutatója olyan sebesen halad, mint a másodpercmutató, s akkor most az a dolgom, hogy világosan lássam, mi maradt holnapra.

Apa ma örült nekem, beszélt, eleven volt a tekintete, kis cinkosságok szövődtek köztünk. Ma jól ment, jobban, mint az előző két hétben, amióta kórházban van, bármikor. Persze, hogy oda fogok érni Bencéhez. Az Emkétől már minden a futásomon múlik. Ha csak egy-egy perc is jól megy a napból, nagyon tudok futni. Bence megvan, percekét késtem, az óvónők segítenek, értik a helyzetet, nincs baj. El a Nemzeti Színház előtt. Gyalog csak akkor, ha rossz az autó, és az óvodáig se tudjuk kímélni magunkat. Az óvodáig minden ínségben autóval szoktunk menni. S nagy ínségben otthagytam. A Nemzeti nekünk ma már csak egy építmény, amit, ha gyalog vagyunk, kikerülünk, hogy elérjük a troli megállót. A Nemzeti valamikor a hely volt, ahol láttuk egymást az ismerősökkel, ha a vidéki színházak jöttek vendégszerepelni, és mindenki látni akarta az előadásokat, ha nem jutott el Kaposvárra, Szolnokra, Kecskemétre. Tudom, nem szóltunk. Csak álltunk és néztünk, és senki nem mondta, hogy ezt ne. Az előadás bent elkezdődött, sokan nem jutottunk be, ácsorogtunk a színház bejárata előtt, csoportokban beszélgettünk. Ekkor jöttek a rendőrök, kezükben gumibottal, hogy oszoljunk. Nem nagyon mozgult senki. Ők egy fiút kiválasztottak, nem volt nála személyi igazolvány, menjen velük. A fiú próbálta meggyőzni őket, a rendőrök keménynek mutatkoztak, a fiú ellenállt, szemközt sprézték, s ettől könnyen beültették a kocsiába, semmit nem látott. Nem szóltunk semmit, nem csináltunk semmit. Mivelünk aztán már nem foglalkoztak, addig álldogálhattunk a színház bejárata előtt, amíg akartunk. Nem jut eszembe minden alkalommal a helyzet, ha gyalog megyünk, csak legtöbbször. És a gyáva szemtanú élménye a gyomromban. Ugyanúgy, mint akkor. Vannak itt férfiak is, néztem körül akkor, de most, amikor jön az emlék, nincs kire néztek.

Bence beveszi magát a szobájába, végre eszem valamit. Egy közeli ház udvarán kutya ugat. Ez a kutyaugatás az, ami nekem itt, ebben a zuglói lakásban a pápai gyerekkort idézi. Itthon mindenhez nyúlni kéne, ehelyett ülök a konyhában és vagyok. Feküdni kéne inkább, akkor pihenne a lábam. Ülök, és azon gondolkodom, hogy az a néhány évtizednyi élet, ami a miénk, végül is mire való. Ezen nagyon sokat és előbbre haladva az évtizedekben egyre többet gondolkodom. És ilyenkor előjönnek az emlékek, valójában pillanatok, amik között évek telnek el. Nekem mintha ezek a pillanatok lennének képesek az értelmét adni az egésznek. Nem tudok gyarapodni, és nem tudom gyarapítani azokat az utódra hagyható javakat, amikkel a foglalatosság fél országnyi embert tett békéssé még egy generációval ezelőtt, és negyed országnyi embert tesz tette késszé ma. Azok a pillanatok, amikre visszaemlékszem, összehangolódások voltak. Olyan találkozások, amikor az ember a lehetséges legnagyobb felületével a másikra tapadt. Ezek a pillanatok nem hogy csak két emberen, de még a véletleneken is múltak. Ezek a pillanatok,

de talán ez nem törvényszerű, a régebbi múlt felé sűrűsödnek, a közelebbi múlt egyre közeledve egyre ritkítja őket. Lehet, hogy ezek a pillanatok, ha egy nőnek gyereke születik, megszaporodnak, de csak nagyon kivételes esetekben adódnak a gyerekével való pillanatain kívüli pillanatok, s tapasztalataim szerint csak egy másik nővel való pillanatra korlátozódnak. Az anyaság, ha valaki egyedül neveli a gyermekét, bizonyára nem zár ki újabb kapcsolatokat, de kizárja a kapcsolatban lehetséges pillanatok. Lehetséges, hogy az anyaság a nő olyan állapotát jelenti, amelyhez teljességgel köze csak egy másik nőnek lehet?

Bence kiabál a szobájából. Legóházat épített a robotkirálynak, ez is legóból van, és meg kell nézmem. Aztán a robotkirály születésnapját ünnepeljük. Bence keksz-ből tortaházat csinál neki, mogyoróra fejet rajzol, az a születésnap ajándék, koccintunk. Átjön a szomszédasszony, orvosnak telefonál, őt is leültetjük ünnepelni. Bence elvonul, a szomszédasszonyból ömlik a szó, nem megy neki, nem megy nekik, isznak, mi lesz, kérdezi. Kicsit odafigyelek, kicsit Bence matatását hallgatom a szobában. Megeresztem a fürdővizet, hogy ketten maradjunk, vacsorára megpróbálok mindent Bence elé rakni, hogy egyen is valamit, tudom, hogy nem kéne, mégis mindig megteszem, elképedek, ha összeadom, hogy mennyit eszik naponta, nem tudom, annyiból hogy tudja fenntartani magát. Fürdetés. Addigra tetőz mindig a fáradtságom, nem vágyom másra, mint hogy lefeküdjek Bence mellé. Nyár óta nem alszik el másképp. Nehéz volt a nyár, még nehezebb a tél, rémálmokkal, félelmekkel, sok-sok kérdéssel a halálról. A tavasz jobb, Bence nagyokat nevet, eleven, tornászik, erősíti magát, kevésbé fél, de elaludni még nem tud egyedül. Elalszunk. Rendszerint egy óra múlva ébredek, hogy kiüljek a konyhába, előbb csak félig észnél, hallgatni a kutyaugatást. Ilyenkor gyújtok rá itthon, napközben Bence mellett sose. Ilyenkor órák állnak előttem, mindent csinálhatok, amire van erőm, amihez van lelkem. Az esti cigaretta jó, nézem a konyhafalat, Świerkiewicz Robi plakátjait, egy Varsó-térképet, körülötte palotákkal, Czartoryskié, Godzkié, Sulkowskié meg a többieké. Azt az életet próbálok mindig kitalálni, amit ezekben éltek. Tudom, hogy nekik is volt egy kutyaugatásuk, vagy valami, ami nekik az volt, ami nekem itt Zuglóban a kutyaugatás. Nekik is voltak közeli és távolabbi rokonaik, ők is megkínózták egymást. És barátaik is voltak és pillanataik, és nekik is születtek gyerekeik, és azok is voltak betegek. Tudom, hogy őket szolgálták, és sokkal kisebb mértékben voltak kiszolgáltatottak, és tudom, hogy volt idejük, sok-sok idejük. Irigyelni csak az idejüket irigylem, azt a bizonyára sokkal nagyobb szabad időtartamot a napokban. Akármivel ütötték el azt az időt, az nekem irigylésre méltó.

Mostanában kevesebbszer állapodik meg a szemem Świerkiewicz Robi képén, a *Ha lágyan sírsz* címűn, annál többször alatta, a másikon, Bence képén, a *Lovon vagyunk*-on. Lovon vagyunk! Ő, meg én. És arany felhők úsznak a fejünk felett.

Hegedűs Imre János

A cselekvő emlékezet könyve

L. Simon László: Személyes történelem

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;”
(Radnóti Miklós)

Nemes írásmű az esszé. Hivatkozni sem muszáj tartalmi vagy formai jellemzőire, hisz Németh László, Cs. Szabó László kedves műfaja már rég irodalomtörténeti korpusz, majdhogynem a kiváltságosak számára írott stilisztikai képződmény, csokorba szedett érzelem, hangulat: nyelv-ikebana.

L. Simon László sajátos, rendhagyó műfajokból és szétágazó témarendszerekből álló életműve kiváló esszégyűjteménnyel lett gazdagabb: *Személyes történelem*.

S ha már történelem, akkor arra gondolhatnánk, a múlt mélységesen mély kútjába pillantunk be általa, de a megszorító jelzővel korlátot is szab önmaga elé és az olvasó számára a szerző, nem a végtelenség érzetével vág neki Klió mezejének, hanem a szív és a lélek iránytűjével; azt a kedves földet, azt a vidéket vizsgálja, elemzi, ahol tudós alaposággal évtizedek óta kutakodik, ahol művészként, gazdaként, történész-etnográfusként két lábbal áll a talajon (és a gáton), és éppen azért, mert Gazda, ellágyuló érzelmességgel, de büszkén pillant szerteszt maga körül a tájon. (Mennyi szép szólásmondásunk, közmondásunk keletkezett e fogalommal: gazda!) Fejér megye ez a tájegység, s jelenleg ő a legilletékesebb „szerelmes földrajzot” írni arról: „A föld, amelyből vétettünk, a ház, amelyben világot láttunk, konkrétságában is absztrakt, megfoghatatlan, megérintheetlen valami. A szülőföld vágyakozásunk tárgya, az a táj, ahova mindig visszahúz a szívünk. Nincs haza szülőföld nélkül. (Noé bárkája)

Nem térkép tehát számára Vörösmarty és Gárdonyi bölcsőhelye, újólág ő bizonykodik arról, hogy okkal rímel a Klasszikus versében a „táj” szavunk a *Szózat* költőjének a nevével.

L. Simon Lászlót férfias jelleme, markáns egyénisége megóvjá a túlzó ellágyulásoktól. Rajongása nem gyermekes, hanem komoly, az érzelmek rezdüléseiben, a gondolatok moccanásában a felelősség, az értelem, a ráció lakik. Arra is van gondja, hogy ne csak egyedül vágjon neki a csodálatos mezőknek, hegyeknek, völgyeknek, kezét nyújtja már a legelején Mikszáthnak, Kalász Mártonnak, Ady Endrének, Illyés Gyulának; nem ő kalauzol, hanem őt kalauzolják azok a szellemek, akik Gárdonyi, Kápolnásnyék, Pákozdi, Sukoró, Nadap, Nádaslady, Jenő stb. természetrajzáról,

a hajdani fehér akácerdőkről (talán innen a megye neve!), az itt zajlott csatákról, dicső történekekről már írtak; így válik könnyűvé a könyv, mint a Velencei-tóban tükröződő *cirrus* felhő, és súlyossá, nehézzé, mint a bőven termő, zsíros (anya)föld. Bátran és sokat idéz L. Simon, idéz költőket, papokat, politikusokat, történészeket, bölcs nagyapákat, idéz verset, prózát, tudományos szöveget, ezzel fokozza az olvasmányos jelleget, így hívja fel a figyelmet nemcsak írásai tárgyára, hanem mások vallomásaira is. Tulajdonképpen sok szerzőt olvasunk, amikor őt olvassuk.

Óvakodik attól, hogy önéletrajzot vagy szokványos családi krónikát szerkesszen. Igaz, hogy sok az önéletrajzi elem, családi folklór is beszüremlik itt-ott, a besenyő származás legendáját is megemlíti, de művészi hatást azzal ér el, hogy házak, középületek, tárgyak, festmények, boroskancsók, tajtékpipák, dülőutak éppen olyan jelentőséggel bírnak szövegszöttezésben, mint az emberek. Csak egy példa: Sukoró (Mennyire más hangzású ma ez a településnév a hírhedt panamák miatt!) a pákozdi csata előtti napon a haditanács színhelye volt, a református templomban tartotta Móga János altábornagy a haditanácsot, s a vita hevében állítólag hatalmasat csapott éppen az Úr asztalára, meg is maradt a nyoma. (*Horgolt harisnya és bársonycipő*)

Így válnak relikviákká az író toll nyomán bútorok, márványlapok, obeliszkok, kőtömbök, amelyek őrzik a múltat, a múlt szellemét, nincs különbség köztük, és ugyanez vonatkozik az emberi közösségekre is: „*Identitásunk alakulása szempontjából ugyanolyan fontos lehet a családtörténet, a szűkebb közösségek története, mint a nemzeté, az országé.*” (*Személyes történelem*)

Úgy tűnhet a fentiek alapján, kedves krónikás rója itt a sorokat, s mesél a mindig szépnek hitt múltról, a régi jó öregekről, huszár-délceg nagyapákról, büszke fejtar-tású, főköttös matrónákról.

L. Simon László egyáltalán nem békés krónikás, ellenkezőleg: indulatos perfelújító, nyakas igazságkereső. (Szakolczay Lajos, *Párbeszéddek – Perbeszéddek* könyvében vele készült az egyik legjobb interjú, már csak ebből megtudható, hány élete van: szőlész-borász, gabona- és gyümölcsstermelő, szépíró, politikus stb.) Idézi ugyan Petőfi híres metaforáját (*“Haldokló hattyúm, szép emlékezet”*), de ő *a cselekvő emlékezet írója, publicistája és most már, mint országgyűlési képviselő, politikusa.*

Mindenekelőtt az eltorzított, a meghamisított történelmet akarja talpára állítani, a politikai hamiskártyások torzításait kikalapálni. Ebben nem ismer megalkuvást, de még kompromisszumot sem. Ismét egy példa.

A nemzet ezeréves történelmének mélypontján, az első világháború végén, 1917-ben választották Székesfehérvárott főispánná gróf Károlyi Józsefet.

Mostohatestvérének, illetve féltestvérének, gróf Károlyi Mihálynak vészt, romlást, pusztulást előidéző politikai bakafántoskodása, illetve balszerencsés téblábolása közismert.

L. Simon László emberi habitusa, ideológiája, hazafisága ebből a perfelújításból

már a könyv elején kiolvasható. Szinte lehetetlen vállalkozásba kezd, annyira bekövesedett a nemzet tudatába a jó helyett a rossz, a haladó helyett a maradi, a demokrata helyett a reakciós.

Nem ő kérdez, az olvasóban horgadnak magasra a kérdőjelek: Ki lehet még kapálalni azokat a horpadásokat, amelyek tudatunk domborulatán keletkeztek? Van még emberi és nem ideológiai mércével mérhető gondolkodás a bolsevista, a marxista gőzhenger után? Helyére tehetők az előjelek? El lehet érni, hogy ismét jót jelentsen a jó, és rosszat a rossz? Ki szolgálta a hazát 1918–19-ben? Károlyi Mihály, aki szétzüllesztette a hadsereget, megtiltotta az ország védelmét, s előkészítette a talajt a bolsevistáknak? Vagy a „konzervatív” Károlyi József? Ő először külföldre, Bécsbe menekült a borzalmak elől, s amikor tehetette, visszajött, s folytatta a munkáját, ahol abbahagyta. Határozati javaslatát 1919. február 3-án terjesztette elő, s abban, példát mutatva az országnak, az *„összes törvényhatóságok közül egyedül egyhangúlag bizalmatlanságot szavazott a forradalmi kormányra”*.

A vármegye törvényhatósági bizottsága 1930. január 13-án vésette márványba ezt a határozati javaslatot, amelyet aztán az új bolsevisták ledöntöttek, a megyeháza pincéjében hányódott az kettőtörve.

Kik voltak tehát az ellenforradalmárok? Milyen boszorkánytáncot járattak, és járhatnak még ma is, a forradalmiság fogalmával? Egyáltalán járható még a forradalmi út? Van ma szükség itt, a mi tájékunkon forradalomra? Nem lépte túl Európa ezt az egykor lobogó eszményt?

Ismétlem: ezek a gondolatok, töprengések, kételyek (sokszor lelki kínok) az olvasóban keletkeznek az esszékötet lapozgatása közben.

A szerző nem ad tételes választ egyetlen kérdésre sem. Nem ismeri a dogmát, ő dolgozik. Megemlíti pontosan: mikor, hol találta meg a kettőtört márványtáblát, mikor restauráltatta és állította, éppen a kommunizmus áldozatainak emléknapján, 2008. február 28-án, a helyére. Ugyanezt cselekedte a főispánról készült festményekkel is.

Hit és erkölcs vezérli L. Simon tetteit, morál az iránytűje, gerinces konokság a hajtómotorja, bármibe kezd, bármiről ír.

Több esszéje háttérében – kimondatlanul – ott lappang Juhász Ferenc *A tékozló ország* nagy ívű poémájának alapgondolata, intelme, az a sikoltó figyelmeztetés, hogy ne herdáljuk el szellemi és tárgyi értékeinket, kincseinket.

Kedvenc falujából, Nadapról (itt keresztelték Vörösmartyt) kitelepítették a svábokat. Személyes veszteségként éli meg, s őrzi az emléküket, menti a relikviákat, amennyire azok még menthetőek. Különleges értéke az esszékötetnek a sok fénykép arcokról, csoportokról, népviseletről, élethelyzetekről, a munka és a szórakozás alkalmairól. (*Horgolt harisnya és bársonycipő. A nadapi sváb plébános képeihez.*)

De a zsidó származású Schwarz Dávidról, a híres feltalálóról is nagy szeretettel

ír. Az a tudományos robbanás, amely embert juttatott az űrbe és a Holdra, az első kormányozható léghajó elindításával kezdődött. A híres német gróf, Zeppelin Ferdinánd egy keszthelyi ifjú terveit vette át, és fejlesztette tovább. *(Szivarok az égen)*

Ugyanezzel helyreigazító, perfelújító szándékkal nyúl Nicola Tesla munkásságához is, aki sok szállal kötődött a magyarsághoz. A rádió feltalálója, mégis Guglielmo Marconi kap Nobel-díjat 1909-ben. És Edison is csak az egyenáramig jutott el, a váltóáram kifundálója: Tesla! *(Az űr hangjai)*

Ki tud már ezekről a régi dolgokról? Ki törődik ilyen „apróságokkal”? Ez is retrográd cselekedet? Nemzeti kincseink számbavétele, leltározása? Nem lenne okosabb feloldódni a mondializmusban, globalizációban, a médiák és az internetszolgáltatások dzsungelében? Nem provinciális szűklátókörűség ezeknek a tárgyi-emberi emlékeknek a felélesztése?

Inkább azt kérdezzük meg: Van-e elegendő recepciónk L. Simon László világa iránt? Vajon tudunk-e úgy rajongani egy régióért, hogy az azonos értékű legyen a hazával? És ezért annyit és úgy dolgozni, mint ő? Képesek vagyunk-e hozzá hasonlóan a magánérdek elé, fölé helyezni a közérdeket?

Körkörösén járja L. Simon László azokat a hullámmezőket, amelyek nem hagyják nyugton, amelyek szellemi, érzelmi világában gomolyognak, de minden becsületes magyar számára fontosak lehetnek. Kulcsszó (és fejezetcím) könyvében az örökség. Földrajzi és szellemi hazát örököltünk, amely mindnyájunk édesanyja, mi sem lehetünk hát mostohafiai. Petőfinél, Aranynál időzik hosszasan, és a Toldi szerzőjének ma is aktuális intelmeit kommentálva jegyzi meg: „A lelkiünkig hatoló döfések, az identitásunk egyre foszladozó szövetét mélyen felhasító lépések azonban mindig annak tulajdoníthatók, ha az országot olyanok irányítják, akik nem szeretik a hazát, a nemzetet, a nép egyszerű, dolgozó fiait...” *(Haza és szabadság)*

Megérkeztünk hát! Nincs L. Simon László számára fontosabb és szentebb fogalom, mint ez a kettő, haza és szabadság, ebben nem kíván se modern, se progresszív lenni, vállalja ezt a nemes konzervativizmust, ha ennek az a neve, s úgy járja körbe a nagyokat (Arany, Petőfi, Jókai, Kossuth, Batthyány, Széchenyi, Deák), hogy előre, jelenkorunk felé mutat, így jut el Csoóri Sándor kartájáig. *(Márciusi Charta – Továbbélő metaforikus versszerűség Csoóri Sándor esszéjében)*

S hogy ne legyen csak elvont fogalom, csak képzeletbeli meseország a haza, beépíti azt kedves alakokkal, legjobb barátjáról, Ambrus Lajosról rajzol portrét, s megemlékezik az elköltözöttekről.

Így válik teljessé a világ, a *cselekvő emlékezet* révén így csapódnak ki irodalommal, mint kristályhasábok, L. Simon László életei és cselekedetei.

(Ráció Kiadó, Budapest, 2011)

Árpás Károly

Új irányban – Bene Zoltán: Keserédes

Aki a *Keserédes* című kötetet kézbe veszi, a borító képeit vagy a belső illusztrációkat – Simon Zoltán kitűnő alkotásait – látva, óhatatlanul a címen kezd töprengeni. Szerencsére a szerző segít az értelmezésben, hiszen a címadó, sorrendben a tizenegyedik történetben először a talponálló feketéje említődik (64. o.), majd a két „kortyolta” ige között (65., 67. o.) a gyermekkori emlékek idéződnek – a nosztalgia egyszerre örömteli és értékhányos, -zavaros. Majd a történet szereplője „még egyet kért” (68. o.); s itt következik az értelmezés. „Kortyintott. Fekete és keserű. Talán ha keserédes. [sic! Á.K.] „A mosatlan eper íze keveredik a szájában a poloska kitinkeserűségével.” (74. o.). Aztán említődik a többször előforduló keserédes ital, az Unikum. Az alapélmény az emlékezés és a jelen, az elmaradottság és a modernség, valamint az emberség és az embertelenség kettőssége.

Akinek mindez nem elég, annak támaszként ott az alcím is: „*Regénymorzszak*”. Erről mit mond az alkotó? „A töredékek idézik az egészet... valamiféle rendbe kíváncsoznak. Így állnak össze regénymorzszakká, töredékből egészszé, s ebből az egészből a könyv végéhez közeledvén lassan megfogyatkozik a *keser*, hogy megszaporodjék az *édes...*” (Fülszöveg).

Lehet, hogy iskolásnak tűnik a megközelítem, de aki epikus műbe fog, először az elbeszélővel találkozik. Kezdetben úgy vélheti az olvasó, hogy a sok egyes szám első személyben elmondott történet (mindenki mesél) és Szomor Zsolt központi figurája megoldásában a 19. századi polifonikus regény felé mutat. Ám a sztorik egyértelmű lezárásai egy hagyományos, egyes szám harmadik személyű, afféle „mindentudó” elbeszélőre utalnak.

Ez a hagyományokhoz való ragaszkodás fölkeltheti az olvasó kíváncsiságát, hiszen a nyelv kifejezőképességébe vetett hit ugyanúgy érzékelhető, mint a narrátor és a főszereplő írástudó problémája. A kötetben többször találkozunk történetbe ágyazott történettel, ám ezeken kívül is újra és újra visszatér a probléma, jelesül, hogy a nyelv mint eszköz pontatlansága és változékonysága miatt kevés a hiteles történetmondáshoz – s kétlem, hogy ez csupán a posztmodern problémája lenne! (Nemcsak Arthur Rimbaud kérdései ezek, hanem a középkor reáliavitájáé is.)

S most vegyük sorra a történeteket! A novellafüzér mint regényforma (erre utal a „*Regénymorzszak*” alcím is) régóta elfogadott gyakorlat. Jókai Mór *De kár megvénülni* című alkotása az elképzelést még folyamatossá tette, majd Mikszáth Kálmán *A jó palócok* kötetével útjára indította ezt a formát [lásd Vadai István értelmezését!], hogy aztán előkerüljön Krúdy Gyula Szindbád-történeteiben, Kosztolányi Dezső Esti-novelláiban, Gion Nándor vitatott alkotásaiban vagy éppen Esterházy Péter munkáiban.

Ám nem csupán a formát, de a szereplőket is érdemes már itt, az elején megvizsgálni!

A főszereplő, Szomor Zsolt részletezett figurája (rövidített életrajza mint bemutatás) hat műben jelenik meg: 4., 5., 7., 9., 12., 22. Alakja mögött jól érezhetően fölsejlik a szerző élete is. Fontos szerepet kap még Pósa, a főszereplő „korhatag barátja”, aki nyolcszor tűnik fel (3., 5., 8., 10., 13., 16., 17., 21.), s ebből az első hét alkalommal ő a befejező, azaz a narrátor! A 10. szövegben megjelenő Asztalos Péter a szerző két korábbi regénye (*Út, Üledék*) és novellái felé nyitja a történeteket. Az egyes epizódfigurák az életrészekben Hajnóczy Péter és Bólya Péter marginális figuráit idézik.

Fontos szerep jut még Flórának, aki négy alkotásban említődik (6., 8., 16., 23.); ám valamilyen módon – ha másként nem, hát vágyakozásként, a valódi szépség és az „igaz élet” szimbólumaként – csaknem az egész kötetben jelen van. Mindebből jogos azt a következtetést levonnunk, hogy a huszonnégy történet egyik gyújtópontja a szerelem. (Minden bizonnyal erre utal a mottó is: „Virágnak”.)

Aki pedig a töredékeket egészzé olvassa, abban óhatatlanul fölmerül a szerkezet kérdése, hiszen a fülszöveg szerint is a részekből áll össze az egész.

Ami elsőként szemet szúr, az a kombináció! Aki barangolt már a szerző honlapján, az csodálkozva látja a 2006–2010 között keletkezett szövegek elrendeződését – a római számok a kötetbeli sorrendet jelzik, az arab számok a megjelenés sorrendjét:

[I.] (23.) *Átjáró* – elbeszélés, Nagyítás 2010/34.

[II.] (4.) *Gloria mundi* – elbeszélés, Spanyolnátha 2008. nyári számának Budapest-melléklete

[III.] (1.) *Változik a világ* – elbeszélés, Tiszatáj 2006/9.

[IV.] (2.) *Kitágul, beszűkül* – elbeszélés, Ezredvég 2006/12.

[V.] (15.) *Távolodó* – elbeszélés, Tiszatáj 2010/2.

[VI.] (19.) *Kétféle* – elbeszélés, PoLíSz 2010. tavasz

[VII.] (6.) *Deja vu* – elbeszélés, Ezredvég 2008/11.

[VIII.] (10.) *Másfajta tervek* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2009.11.

[IX.] (5.) *Vergődés* – elbeszélés, Szegedtől Szegedig 2009. antológia

[X.] (16.) *Beszélgéstöredék I.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XI.] (22.) *Keserédes* – elbeszélés, Bárka 2010/4.

[XII.] (7.) *Dialógus* – elbeszélés, PoLíSz, 2009/3.

[XIII.] (17.) *Beszélgéstöredék II.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XIV.] (8.) *Korom az úvegen* – elbeszélés, Ezredvég 2009/6-7.

[XV.] (3.) *Keskeny határ* – elbeszélés, Tiszatáj 2007/6.

[XVI.] (18.) *Beszélgéstöredék III.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XVII.] (13.) *Paraziták* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2010. 01.

[XVIII.] (9.) *Otthon* – elbeszélés, Agria 2009. ősz

[XIX.] (11.) *Rejtély* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2009. 11., Irodalmi Jelen 2009. 11.

[XX.] (14.) *El-beszélés, ködszivárgás* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2010. 01.

[XXI.] (20.) *És végül...* – kispróza, Agria 2010. tavasz

[XXII.] (12.) *Igézet* – elbeszélés, A Vörös Postakocsi 2009. tél

[XXIII.] *Szerelem* <nem jelent meg eddig>

[XXIV.] (21.) *Van ilyen* – kispróza, Agria 2010. tavasz

Bármilyen figyelmesen vizsgáljuk, a klasszikus kompozíciókat nem tudjuk érvényesíteni: sem a tengelyes, sem a középpontos szimmetriát, sem az aranymetszést, de még a keretes szerkesztést sem. S látszólag arra sincs indok, hogy miért hiányzik két Szomor-történet – bár erre a szerző, kérdésemre, maga adott magyarázatot, mégpedig a következőt. Az *Ahol véget ér, hogy elkezdődhessen* című elbeszéléssel kapcsolatban, amely a PoLíSz 2007. decemberi számában jelent meg, magánlevelezésünkben ezt írta: „nem ítélem sem a Keserédes-koncepcióba illőnek, sem annyira kiválónak, hogy ennek ellenére belekerüljön”. Míg a *Kis, szerelmes történet* címűről (a *Forrás* közölte 2007. novemberi számában) [ennek elején szerepel Szilágyi Domonkos azon versrészlete, amelyből a kötet egyik mottója is származik – Á.K.]: „jelentős részben végül beépült az *Üledék*be.” Valószínű, hogy nem kívánta megismételni a *Hollók gyomra* szigorú elrendezését.

[Itt közbevetőleg idéznem kell Varga Emőkének a *Hitel* 2011. áprilisi számában megjelent felkészült, alapos kritikájából, aki szerint éppenséggel nagyon is tudatos szerkesztéssel állunk szemben a regénymorzsák esetében: „A csoda (...) fokozatosan lopózik be Szomor Zsolt életébe. Vagy talán pontosabb úgy fogalmaznunk, bár a lehetőségeknek, sőt a varázslatnak a hős folytonosan közelében van, felismerni csak a maga hétköznapi poklainak megjárása után tanulja meg. A fokozatosság ezért inkább ránk, olvasókra vonatkozik, a mi fokozatos beavatásunkra, hiszen eleinte még kapunk magyarázatot, hogyan kell 'értenünk' ezt vagy azt a csodát, később azonban egyre inkább azt láthatjuk, hogy az események és történések, tárgyak és szereplők jelzetlenül csúsznak és fordulnak át a mindennapiból a ritkán megtapasztalhatóba, majd a racionálisan befoghatatlan képzeletbelibe.”]

A 24 szövegből álló regénymorzsa-komplexum töredékessége ellenére összefüggő történetvilág, amelyet Szomor Zsolt személyén kívül a szerelem fog össze. Mint ilyen, beleillik a *Változatok, lehetőségek* 2002-es novelláskötettől az *Üledék* címet viselő 2008-as NEMzedékregegyig húzódó halmazba: önéletrajzi elemek, emlékek és a megtapasztalt környezet egysége jellemzi az írói világot. Vannak

értelmezők, akik úgy vélik, hogy egyes elemeiben Bene szervesen kapcsolódik a jelen stílusirányzatához. Hogy ebben mekkora szerepe van az egyik mottót adó Ferdinady Györgynek – ezt az olvasóknak kell megválaszolnia...

A *Keserédes* nyolc írásában jelenik meg az irracionális: 1. (a halálképzet); 2[/3.]. (a szoborhasonlóság); 3. (cápa a Balatonban); 6. (az időzavar); 7. (a tükörkép); 18. (a cet az ágon); 19. (a jelenlét); 22. (a házasságtöréshez kapcsolt fiatalodás). Ám véleményem szerint a történetek kiemelt dominanciája az irracionálisnak el-
lentmond, s ilyen értelemben, ebben a tekintetben folytatása a szerző korábbi alkotásainak. Kérdéses lehet ugyan az első közlések vonatkozásában a szerzői műfajmegjelölés – szerencsére azonban az egészben fölolvadnak a műfaji jellemzők: nem kell gondolkodni a töredék, az anekdota, a novella, a tárca, a kisszínes és az elbeszélés határain, mert a szöveg koherens, egységes egészzé olvad össze, teljesítve a szerzői akaratot.

Hol helyezzük hát el a művet a kortárs irodalmi alkotások között?

Nem vagyok hivatásos irodalomtörténész, de azt gondolom, még ha provokatívnak tűnik is kijelentésem: a posztmodern stílusirányzatnak vége van. Bár az elméleti-kritikai megalapozottság hiányzik ehhez a kijelentéshez, az irodalomszociológiai és a közoktatási tapasztalatok mégis ezt jelzik. A kon- és intertextualitásnak (allúzió, evokáció, imitáció, reminiscencia, remake stb.) nincs értelme, mert a hozzá elengedhetetlenül szükséges műveltség ma már hiányzik. A nyelvi bravúrok szintén elveszítették hatásukat, mivel a sztenderd nyelvváltozat sekélyében szikrázni lehetetlen (tudniillik a befogadói oldalon nem létezik a kellő nyelvi tapasztalat). Ami a részletek hangsúlyozását illeti, ez fölöslegessé vált – a befogadó nem képes koncentrálni és konstruálni, ugyanis képtelen összerakni az apró részleteket, nem képes az előfeltevésekkel operálni; ráadásul megszűnt a képzelet és a tudatos szerkesztés felismerésének, felfejtésének gyakorlata. Ehhez kapcsolva az én-központúság elveszítette jelentőségét; még ha egy „nagy név”-ről is van szó, már nem tud versenyezni a fogyasztói társadalom igénytelenségével és az elektronikus média reklámaival. Ugyanaz a folyamat játszódik le, mint a 20. század első harmadában az avantgárd esetében: elveszítődött a befogadó közönség, a szerzők bezárultak, az irányzat „egygenerációssá” vált (egyébiránt ilyen volt a 16. század végén a manierizmus is).

A másik, napjainkban létező, ható, de nem kutatott irányzatot „neosecesszió”-nak nevezném. Erre elsősorban a tömegkultúra dominanciája jellemző. Igaz, az elméleti megalapozáshoz hiányosak az ismereteim; de az élő gyakorlatból, úgy vélem, bátran kiindulhatok. A szóban forgó irányzatban az egyik döntő tényező a „lebutított fogyasztók” jelenléte, akiknek a bulvár és a lektúr (horror, fantasy, krimi, akciók, „szappanoperizált” epika stb.) a célolvasmányuk. Ide kapcsolódik továbbá a könyvkultúra piacorientáltsága (majd Havas Henrik, Szulák Andrea és/

vagy más tévéguruk mondják meg, hogy ki mit olvasson), s ezt erősíti, hogy az oktatás és a kommunikáció más formáiban szintén ez a domináns áramlat.

Ugyanakkor úgy ítélem meg, kialakulóban van az emberábrázolás, az arisztotelészi mimézisz reneszánsza – mindezt eddigi művelődés-, kultúr-, művészet- és irodalomtörténeti kutatásaim alapján állítom. Ebben pedig az érték az ember, és nem a siker; a cselekvés a fontos, és nem a minősítés. Azonban új művészi célok és technikák kellenek. Melyek ezek, és mik a jellemzői?

Először is: **az ember az időben**. A történelmi regény visszatér a hiteles ábrázoláshoz. Bene Zoltán korábbi műve, a *Hollók gyomra* kiváló példa erre: nem „mágikus realizmus”; nem allegorikus, de nem is didaktikus alkotás; a tér is illeszkedik, az idő is passzol benne – az anakronizmust messze elkerüli a szerző, általa a mű (jóllehet, mintegy védekezésből, még szerepel értelmező alcím és vannak elővezetések; akár Umberto Ecónál). Magyarán arról van itt szó, hogy az ember egy a jelenben és a múltban (s ez akár üzenet is lehet a jövőnek).

Másodszor: fontossá válik **az ember a térben**. Az ember és a tér, a földrajzi hely meghatározó viszonyulásai újra lényegessé lesznek. Miáltal úgy tűnik, hogy általánossá válik a jelen idejű társadalmi regény feltámasztása is – a *Keserédes* pedig ekként, vagyis jelen idejű társadalmi regényként is értelmezhető: megtaláljuk lapjain a rétegábrázolás és a generációs hangulatok összefonódását. És az ábrázolás hiteles (a nyelv használata, a napi események, a közérzet, a közhangulat vonatkozásában egyaránt).

Itt a szerző, itt a könyv – a tárgy irodalmi tény, a kommunikáció törvényei szerint befogadóra, a feltett és felteendő kérdések válaszokra várnak. Hogy látom a művész jövőjét? Ha valóban kialakulóban a sejtett/jelzett új irányzat, akkor útjának keresése példává válhat – csinálja tovább, s remélem: követik mások is! Aki olvassa majd munkáit, az látja: Bene életművet épít. Kapjon hát ne csak publikációs esélyt, hanem több figyelmet is!

(Bene Zoltán: *Keserédes. Regénymorzsák*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2010. 133. o.)

Sz. Tóth Gyula

Válaszúton, példákkal és dilemmákkal

Madarász Imre: Változatok a halhatatlanságra.

Olasz irodalmi tanulmányok

Madarász már az előszóban hadat üzen. Nem utcára szólít, nem tüntetésre, de felbújt, lázít, gondolkodásforradalmár: választásra, döntésre buzdít. Ember, tedd meg, ha szabad akarsz lenni. Nem aprópénz a tét, észre kell venni, most nem a hatalmasok nyaka körül szorul a hurok, a kötél a te, a mi nyakunkat feszíti. Ne légy bohó, tőkét se kell dönteni, a tőke mindig erősebb volt. Ember, légy okos, a Humánium legyen veled!

Madarász Imre legújabb kötetét könnyű kézben tartani, feldolgozni annál nehezebb: munkát követel. A szerző nem is titkolja, ha ő titánokkal küzd meg, s közel hozza őket, küzdjön meg az olvasó is. Nem fogja megbánni. Vágjunk bele. Akárhogy nem lehet, a szűkszavú ismertetést kevésnek tartjuk, itt eltekintünk attól, illő módon bejelentjük hát követendő módszerünket. Igyekszünk feltárni Madarász alakjainak, példáinak gondolatiságát, ezúttal nem annyira azok esztétikáját, inkább etikáját. Keressük az érveket, mi a közös, ettől lesz dinamikusan élő a gondolatmenet, kitapinthatjuk a „halhatatlanok építő-éltető” köveit, elemeit. Kíváncsiak vagyunk, Madarász mit emel ki, és miért tartja fontosnak azt. És nem hallgathatjuk el, mi a fontos számunkra. A kötet anyaga inspirál, nem mondhatunk le saját gondolataink integrálásáról. Értékítéletet, véleményt nyilvánítunk. Mindehhez néhány kapcsolódó forrást is beemelünk. Mert mi végre is éltetjük halottainkat? Hogy halhatatlanoknak *tudjuk* őket, így számítva rájuk.

Sok fontos és sokat vitatott fogalomról van szó, amelyek értelmezhetősége sokrétű. Ezért követjük a madarászi módszert: alakjainak felfogását elemzően összegyűjtve saját maga jelöli ki az utat. E mentén haladva könnyű dolgunk van, meg nem is. Nehéz, mert két(fajta) szöveg áll rendelkezésünkre: az egyik az alkotó szereplők dokumentumai, a másik a tanulmányíró feldolgozó textusai. Nem muszáj elfogadni a tanulmányíró ítéleteit, ott az eredeti, ítéljük magunk annak alapján. Mivel a szerző olyan világosan, pontosan kezel nyelvet és metodikát, a szövegekövetés egyértelmű, argumentumai elegendőek és meggyőzőek. A két szöveg szintézisének befogadása aprómunkát igényel, de élvezetet nyújt, ennyiben könnyű a dolgunk. Madarász világosan bejelenti céljait, mint problémákat: 1. Az irodalom nagyjainak, alkotásainak utóélete, halhatatlanságuk lehetőségei, módjai. 2. Ezek a szereplők a társadalomban alkotó-alakító módon *voltak* résztvevők, hatottak, a kutató kíváncsi, gondolataik milyen „erőt” képviselnek ma. Mert itt ellentétet lát: napjaink „egydimenziós” tö-

megembere, s az őt kiszolgáló (irányító és ítélkező) művész – a pénz, a hatalom, a címek, a rangok világa, az „ávilág” és az örök szellemóriások örök krédójának viszonya között. Mindez konfliktust mélyítve-élezve mérgez.

Az irodalomtörténész nem nyugszik bele a mai helyzetbe, bízik benne, hogy a „humanizmus örök-egyetemes értékei” megőrizhetők. Ennek hirdetését küldetésnek tekinti. Nem a humanizmus újabb elméletével áll elő, ha követjük bizonyító eljárásait (és kellően hiszünk magunkban), gyakorlatorientált elméletet kapunk, az irodalom „történésre” készlet. Ennek érdekében 11 tanulmányt vonultat fel, mindegyiket gazdag irodalommal. Itáliát tartja a humanizmus klasszikus, történelmi hazájának, onnét merít. Irodalomtörténeti tablójának íve van – a tanulmányokat időrendbe állítva, a régtől a máig –, a 13. századtól napjainkig húzódik. A művek témagazdagságát társadalmi érzékenységgel bontja ki, láttatva, az irodalom tele van élettel. Minden előkerül, ami az embert körülveszi: politika, gazdaság, jog, jogtalanság, világnézet, világkép, vallás, filozófia, erkölcs, (ál)szenteskedés, bűnök, ítéletek, a bűnös emberi tartása, szenvedés, méltatlan sors és emberi méltóság, gyilkosság, félelem, bátorság, éhezés, fázás, a művész és a zsarnok, a szabadság és a hatalom. A témák időbeliségben felfűzött fűzére egyszerre jelzi az állandóságot és az egyes témák, jelenségek koronkénti megítélését, elfogadását, vitatását. A műfaji sokszínűség hatása is tágítja jó érzésünket s a „rálátást”, erősítve az értelmezést. Felvonul előttünk eposz, levél, ön/életrajz, regény, értekezés, napló, kiáltvány, vers, folyóirat. A tanulmányokban szerzőt, szerzőket vesz elő, többnyire egy (olykor kettő) művön keresztül elemez, érvel, vitatkozik a művekről alkotott más véleményekkel, a másként vélekedőkkel.

Célokról, időről, műfajokról, témákról már esett szó, megemlíti a főszereplőket, a kötet nagy alakjait. Madarásznál Dante nem maradhat ki, vele kezd, a *Pokol* 15. énekével. Machiavellit a számkivetettségben, a könyvtárszobában követi, ábrázolva, miként emelkedik föl válsághelyzetben. A két „nagy” vív gigászi küzdelmet, a művész és a király, Alfieri és Nagy Frigyes viszonya a művészet és zsarnokság feszülésében: tisztelet vagy gyűlölet (benne netán kis féltékenység?). Egy érdemtelenül kevésbé értékelt regényíró, Alessandro Verri (1741–1816), majd Kazinczy és Pellico, „börtönlakók” párhuzamos krónikái következnek, utána Guido Gozzano „alkonyi” költészetét, aztán Filippo Tommaso Marinetti, a futurizmus olasz „nagy mestere”, utolsó útját követhetjük nyomon. A Nobel-díjas Salvatore Quasimodo ragyog a magányos fényben, Elio Vittorini, egy befolyásos lap főszerkesztője politikáról vitatkozik Togliattival, az Olasz Kommunista Párt főtítkárával, immár a II. világháború után. Végül Niccolò Ammaniti jelenti be: *Nem félek*, az utóbbi évek megrázó olasz regényének címével, egy nyomorúságos élet- és nevelési körülmények között élő-fejlődő gyermek hangján, aki inkább fél a büntőtől, mint a bűnözőktől.

Madarász, a talán az itt is jól érzékelhető hatalmas anyagot – benne hemzsegő adatok, időpontok – bámulatos biztonsággal, rendezőkészséggel göngyölti-gombolyítja, csillogó logikával és szépírással teszi élvezetessé. Összevet nézeteket, polémiát gerjeszt, kritikai revíziót sürget.

Egy tanulmánynál gondolatisága körül kicsit elidőzünk: *A humanista embereszmény*, amelyet a kötet mintegy szintézisének tekintünk. Miről van itt szó? Könyvkultusz, szabadságeszme és egyénközpontúság kapcsolatai a történelmi humanizmus kialakulásában és értékrendjében, foglalja össze az alcím. Amikor itt Madarász a humanizmus alaptételeihez nyúl vissza, nem elégszik meg azok leporolt fényesítésével, időzónákon átvive különböző alkotói értelmezéseknek teszi ki őket – bizonyítást nyer, amit bőrünkön érzünk nap mint nap, hogy ezek az alapértékek „modern” életünk részei, létfilozófiánk talpkövei. Csak már feledni óhajtottuk. Ám a gondolatművelő szerző dinamikussá teszi őket, a történelmi példákkal mozgásukban tárulnak elénk, megmozgatva bennünket, kit-kit önvizsgálata, az önszembenézés vállalása szerint. A kiindulópont „a humanizmus leglényege, szíve, lelke a könyvvé szublimálódott ember, egyszersmind a könyvben megtestesült ember(i)ség, „humanitas” volt”. A *cselekvést* senki se tagadja az új hedonizmus korában, csak nem mindegy, miféle akciókról van szó. A francia 'liberté' (olaszul *libertas*), *szabadság* agyonszólamozott, már ízét sem érezzük, a *választás* és a *döntés* (beszerzési) területeit kell átértékelni: mely értékek közt akarunk „turkálni”, mit akarunk megszerezni. Mondjuk a könyv (olaszul *libro* – *livre* franciául) kell-e még? Rá kell jönnünk, kell (és él a vágy). Már csak az *elkötelezettség* tisztázása marad hátra. Mert ez nem pártpolitikai szín- és vonalkód kérdése, ez a humán értékekhez való viszonyt, igazodást jelenti. Ezeket az alaptételeket, legbelül, érzi az ember, de szívesen hagyja másra, hárítja szomszédra, képviselőre, politikusra, bankvezérre. Ha ellenére döntenek (mások), tiltakozik, haragra gerjed, tör, zúz. Egzisztenciájának, alapkérdéseinek a kerülgetése pedig nem jelez „méltóságot” (olaszul *dignitas* – *dignité* franciául).

Nagy filozófiatörténelmi vázlatot kapunk, mások mellett: Marsilio Ficino neoplatonizmusát, Giovanni Pico della Mirandola az ember-egyen „apoteózisának” csodálatos megfogalmazását a „humanista kiáltványában”. (Már a könyv lapjain idézett mondatok is elegendőek lennének egy tisztességes tanórára való munkához.) Giordano Bruno máglyájának fényjele a felvilágosodás felé ível, s Rousseau mellett, „legmagasabb rendű” erkölcsstanával ott magasodik Kant. Lorenzo Valla arra példa, hogy lehet a filológia elzárt tudományából politikai jelentőségű fegyver: a *Szentírást* filológiai kritika tárgyává teszi, mintegy előkészítve a módszert a racionalisták és a felvilágosítók számára. A példavonalon haladva szép lassan, legnagyobb meglepedésünkre, Sartre felé kanyarodik a gondolatmenet. (Bár itt, saját jogon Camus-t sem hagyjuk ki.) A Magyarországon sokat vitatott és sok-

féleképpen (félre)magyarázott Sartre kapcsán világosan látszik, a humanizmus tárgyában megkerülhetetlen. Létfilozófiai tézisei aktuálisabbak, mint valaha, a fentebb említettek mellé álljon itt még egy: a *felelősség*, az erkölcsi „feleletteher”, idézi Eötvös fogalmát Madarász. (Mennyi éles magasan hangzó – figyelmeztető!) „Hát, akkor, komám, ki is viteti át a Szerelmet?! Szivárványra feszülünk vagy tűnődünk a lehetőségen?” – kérdeztük a „kultúrhérosz” Nagy László versének francia fordításait elemezve.

Madarász öröklétről beszél jelen időben, ehhez magatartásokat, alkotásokat, alkotó magatartásokat vázol föl. Gondolkodói életműveket állít elénk. De a halhatatlanságot, az örökkévalóságban-levést, a szellemet a lélek tartja fenn. A gondolat hagyományát a lélek táplálja. S így jutunk el a Végh Attila által leírt „lelki hagyományhoz”. (Magyar Hírlap, 2011. június 25.) Ezzel erősítjük, idevalónak gondolva, a tárgyalt kötet kapcsán támadt (és korábbról érlelt) saját felfogásunkat. „A filozófiának megvan a maga hagyománya, de nem szereti, ha a gondolkodást, a *szokások és példák* irányítják”, írja Végh. Madarász példákat állít, de nem szokásokat (sajnos még nem azok), s főleg: példái nem nélkülözik a gondolkodást. Nem irányítanak, de igénylik a gondolkodást. És a gondolkodót, aki feldolgozza saját hagyományait (legalábbis nem felejt), és van kellő perspektívája, hogy mozgásba hozza azokat. Ehhez szükség van térre és időre, Gadamer megjelölésével: „hermeneutikai játéktérre”, amely az állandóság és a változás „feszültségtere”. (Lásd Baudelaire a múlt és jelen a jövőbe lendítő összekapaszkodása.) Csak mozgást előidézni, csak feszültséget gerjeszteni nem oké, nem nyerő. A kis feszültségek a világ voltaiban kiszűnnek, semmivé válnak. Nem segítenek senkin, semmin. Pusztítanak. A mai ember (sokan vannak ilyenek) felejtene a hagyományt, vagy nem tudja, hogyan hangolja össze azt a változó idővel. Minek engedjen, kinek dőljön be? Ki mit kövessen? Ma az ember nem szorong (a heideggeri értelemben), nem a globalizmus „fenyegető árnya” hívja az utcára, hanem a globalizmus csalogató fénye, a (még) jobb megélhetés reménye. Ez erősen eltérő, differenciált állapot, az ember mégis hajtván érzi magát. Nem vár lélegzetvisszafojtva, él demokratikus jogaival, öklét rázza, kukákat gyűjt fel. Nem akarja magát a véletlenre bízni, nem vár arra, hogy „bármi megeshet”, lép: *valami* megesik. Noha nem érzi embertelennek a világot (szerencsére), lehetőséget lát benne, javait akarja, földi jussáért tüntet. Szabadnak érzi ehhez magát, de szabadsága nem determinálja győzelmét.

Eddig meg is volnánk. Van azonban egy kis dolog még: az időálló tételek példákkal kikövezett útján meg kell találni a Feladatot. Ez kinél-kinél más módon és időben adódik. Wass Albert kispapja a hegyekben sétálva-tűnődve jött rá. És ha ezt az André Gide által fölvázolt „boldogság-szabadság-feladat” szélesebb kontextusába emeljük, új perspektívák nyílnak meg – a Feladat így érvényes, kötelez.

A kötet háttérében meghúzódik egy didaktika, inkább didaktikai váz. Milyen

ismeretelméleti alapon áll ez? Adva van az európai ismeretelmélet, amely szerint az egyén valahogyan megismeri a világot, és magába gyűri az objektum értékeit, a „szubjektum részévé teszi az objektivációkat”. Aztán tesz, amit tesz, amit tenni tud. Ez is járható, de nehezen, ezzel próbálkoznak még a jobb iskolák is, gyűrik. Madarász fel- és bemutat objektivációkat, de a „didaktikai eljárásokat” másokra, a Másra hagyja. Végh Attila is azt javasolja, kezdjük a Másikkal. Az odafordulással. Zsolnai József, a neves pedagógus-kutató, a halála előtt készült portréfilmben többször említi a „kommunikációt”. Olyan kommunikációra gondolt, melyben ne állandóan a Másik figyeljen arra, amit én mondok, én figyeljem, mi tükröződik a Másikból. Mit ad az? Már ha a kommunikáció „összebújás”, kölcsönösen kielégülő ölelés. Mert az ember – eredendően – együttélésre vágyik. Madarász arcokat mutat föl, melyek adnak. A többi rajtunk múlik, észrevesszük-e ezeket az arcokat? Elhisszük-e, hogy javunkra lehetnek? Ez már tudás dolga, túllép a didaktikán, ez a tanítás művészete. Lebontunk, ami Descartes-ig vezethető vissza, mert szokások és példák építette terepen tengődünk. Destruálunk vagy dekonstruálunk? Ez utóbbi a járható, mert a hagyományt saját értelmében kell értelmezni, magyarázni, és hozzá idomítva kell az alkalmazást végezni. Aki a mai összetett, bonyolult, hagyományban gazdag, de azt nehezen felfejthető világban „forradalmárkodik”, „kireflekszi”, azaz megsemmisítve a hagyomány igazi értelmét, kiviszi/kiveszi magát a hagyományhoz fűződő életviszonyokból. Ez erkölcsi kérdés. Ehhez szabadságra van szükség, ez csak a műveltség talaján építhető fel. Lakható tudásra van szükség, mint amilyen a költő Németh Istváné: látszólag megbúvik a tapolcai völgyben a bazalthegy mögött, de messze kiemelkedik mögüle – a legmagasabbra épített világban-benne-levés az övé. És megnyugtató támpontot ad Babits *JOBB és BAL* című mottószerű versével, igen, minden okoskodás helyett elég lenne a humánnum humusza.

Lehet ezt tanítani? Kell! Szerencsések azok a nebulók, akiket ilyen felfogású tanítók terelgetnek. Kisebbségben vannak. De kisebbségben az erő. Mert övék a módszer és övék a hit. A „kell” irányába. És már Sartre-nál vagyunk. Ő a II. világháború (előtti-között-utáni) véres-viharos időkben tudásvárat épített, metodológiáját „bemondta”, téziseivel beavatott a cselekvésbe. Innét, a szocialista táborból nézve, fölényesen elintézték (kivéve értő közvetítőket), azzal az ideológiai attitűddel, hogy ez „nálunk nem következhet be”. Ez csak „odakint” van, a kapitalizmusban (melyet fel kell számolni satöbbi...) Ma már világos, hatalmas tévedés volt. Sartre az *emberről* értekezett, aki a koraglobalizációban kiemelkedni, boldogulni akart, és – sok esetben – a vergődésig jutott. Politikai-ideológiai opozícióinkból adódóan akkor nem tanultunk ebből, azóta új konstrukciókba keveredtünk: politikai, gazdasági hálóban és jogok közt vergődünk. De nem ússzuk meg, csak Kant híres alapkérdései közül az elsőt: „Mi az ember?” kellene tisztázni, kinek-kinek külön,

meg úgy együtt. Mert közben az államkassza például üres, hazánk adóssága az egekig ér (több mint húszezermilliárd forint!). A modern jogrendszer előfeltevéseit a modern kor tényei (munkanélküliség, eladósodás, természeti katasztrófák) kikezdi, tragédiákhoz vezetnek. Intézkedni kell, változtatni a jogi szabályozáson. Az ellenérzéseket kelt. Patt, az emberiség zsákutcába került. Inkább: válaszúthoz érkezett, állítja Madarász. Válság van, terjed a hír és az érzés a világban. „A válság nem katasztrófa”, erősíti állítását Madarász Jacques Barzun véleményével az általunk középpontba állított tanulmányában.

Tehát „egyszerűen” *situáció* van, amelyben emberi döntéseket kell meghozni, kinek-kinek az életszerepe szerint, fent és lent, posztra, rangra való tekintet nélkül. Ehhez katarzis kell, a megrendülés szüli az emberi válaszokat, amikor „az állampolgár nem csak jogi és politikai fogalom”, mondja Kruzslicz Péter, uniós témákban kutató-tanító jogász. („L’Université Européenne d’Été 2011, Paris”, franciayelv honlap, 2011. július 18.) De hát mire való a kényes – vonzó vagy aduként használt – emberi jogok elve? Ennek deklarációját már készülése pillanatától, 1789 júliusától kezdve bíráló érte, ezt dolgozza fel Demeter M. Attila *Az „ember” állítólagos jogairól* című tanulmányában. (*Székelőföld*, 2011/2.) A társadalmi gyakorlatok mindennapjaiban pedig már történelmi visszaélésnek számít. Az elvek csócsálása helyett kerülünk közelebb az emberhez: mert féltő, hogy az emberi jogokról való folytonos vita hevében és következtében, elveszik az ember. Ha a humanizmus öröksége él bennünk (ami az európai identitás része), amíg „eleven az emberi méltóság, az emberi szabadság és a könyves műveltség szelleme” akkor még meghozhatók a jó döntések. De csak akkor. Ez a humanista Madarász summázata. A forradalom tehát már nem megoldás, legalábbis nem célravezető megoldás. (De mi lesz azokkal, akik nem olvasnak könyvet?) Miután úgy tűnik, az emberiség túlmént több határon, megfontolandó: kerüljük a kalandorságot. Ám kalandra fel! A kaland legáltalánosabb filozófiai meghatározását Nagy Géza bontja ki: „... a létezésbe, a természetbe (az önmagában-létezőbe) belevetett ember arra törekszik, hogy az életében felbukkanó „kiváltságos helyzeteket” „tökéletes pillanatokká” alakítsa, s ily módon adjon értelmet saját létének, érvényesítve a szellem (az önmagáért-létező) jogait és értékeit”. (Az egyedi egyetemes [Jean-Paul Sartre], Egy polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandjai a XX. században) Kaland vagy kalandorság, a mai „posztmodern” (ideológiai nézőpontból „neoliberális”) ember ebben a szabadsághálóban (saját szabadságának hálójában) küzd/küszködik az ontológiák tengerén.

A kutató irodalomtörténész a halottak hagyományait hozza elénk. Mint tanár, azzal a szándékkal teszi ezt, hogy feszültséget teremtve (jogos óhaj), mozgásba lendítsük saját perspektíváinkat (elvárható). Példái magasan alkalmasak erre, plasztikusan, szerkesztetten, szemléletesen, taníthatóan állítja elénk, osztálytermi

alkalmazásra készen. Alakjai, a nyomtatott formán, a könyvön kívül ábrázolhatók demonstrációs eszközök által, CD-re vihetők, internetes gyakorlatok készíthetők munkáikból. Azaz, ami a lényeg: feldolgozhatók. Ha nem lenne sértő (miért lenne?), azt mondanám, tanterv-, tananyag-tervezet is egyben ez a kötet. A háttérismeretek tárházával. (Egyetlen és hagyományosnak megmerevedett oktatási műfajba nem préselhető bele, gazdag, összetett műveltségterületről van szó, melynek kibontása „fűszerezett” didaktikát igényel.) A kutató professzor tanári metodikája transzformációs síkokon át lebontható osztálytermi laboratóriumban. Metodikája folytatást kíván! Folytatásért kiált! Kivált az elbizonytalanodó iskolákat látva, számukra éppenséggel gyúanyag és erő. Mert hát, ha akciózol: választásdöntés, amihez az elkötelezettség ad támpontot. És nem csak olaszosoknak! Én biz’ isten tanítanám magyar-, történelem-, kommunikáció-, filozófia-, osztályfőnöki satöbbi órákon. Tanárok, ez a kérdés, válasszatok! Nem vagyok olaszos. Et alors? A humanizmus nem tantárgyfüggő. Aki még nem mondott le a gondolkodásról, tudja, hogy a gondolkodás szent dolog, és nagy bátran „lépni” kell, mert itt „Az utolsó előtti pillanat”, amire Baudrillard figyelmeztet legújabb könyvével.

Madarász halhatatlanjai halottak. Halottakról vagy jót vagy semmit. Madarász nagyon jót mond róluk. Ám mégis legyen egy kis „halottforgató”, így a végére. Többféle temetkezés van, módszerében, kultúrájában. A temetésnek meg kell adni a módját, a halottnak a tisztességet. Az ismerősök, barátok (egy része) szeretne sírt, ahová sírkövet helyezhetnek el majd, ahol (esetleg) összejöhhetnek emlékezni. Legyen egy kegyhely, ahol a halott emléke összetartja az élőket. És elrebegetjük, mivé lett a drága, szeretett ember, és mivé leszünk immár nélküle. A temetésről, többnyire a halott dönt még életében, ha teheti. Ehhez joga van, a döntést tiszteltben kell tartani. Azt is, ha a halott úgy végrendelkezett, hogy hamvai szórassanak szét mondjuk a Garda-tóban, a Szajnában vagy éppen a Dunában. Ó, de mivé lesz emléke, példája, mivé lesz a műve? Az emlékek a túlélőkhöz tapadnak (mállanak, nem mállanak), a (meg)emlékezés a túlélők dolga. A mű, ha volt, marad, lesz, ki gondozza? És gondozó kezekben-fejekben fölkél a halott, nem jár, de szárnyal.

Madarász is halhatatlanná akarna válni? Akar vagy se, művei által azzá lett – utókoros jelen időben. Úgy érzi, hogy „értékkörzőként, értékvédőként újra és újra meg kell szólalnia. Amíg szólhat. És amíg meghallgatják. Amíg írhat-publikálhat. És amíg elolvassák”. És amíg cselekvő etikára hangolva írnak róla, tesszük hozzá, ég és föld között, könyvvel és gondolkodva, meg-megállva.

(Hungarovox Kiadó, Bp., 2011.)

Oláh András

Ami a hegy mögött rejlik

Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz – 5. Manó a hegy mögött

A hegy mögött ezerféle dolog rejtőzhet. Jó is, rossz is. S ha jól körbenézünk, azt tapasztaljuk, hogy körülöttünk mindenhol hegyek magasodnak. Hegyek, amik elválasztanak. Mert hegy lehet bármi, ami el- vagy kitakarja a látóhatárt. De minden korlát, minden magasság leküzdhető. S ha valóban kíváncsiak vagyunk, mi van mögötte, nosza, másszuk meg, pillantsunk mögé. Ezt teszi a szerző is immár évek óta. Kíváncsiságát, éhségét csillapítva jön-megy, szemlélődik, kutat, kontaktust keres, kapcsolatot teremt, beszélget, levelezik, és rengeteget olvas. És közben nemcsak belát a hegy mögé, hanem otthonává teszi azt.

Sz. Tóth Gyula mindenhol az értéket, az embert és az emberit kutatja. Életelemevé váltak a „teremtő találkozások”. Így nem csoda, hogy nemegyszer jó szándékú manókra, mi több: barátokra bukkan egy-egy hegy mögött. Mint ahogy történt a tapolcai völgyben is, a valóságos Szent György-hegy túloldalán.

S bármerre járjon is a szerző, a notesz és a toll mindig kéznél van. Megfigyel, jegyzetel, dokumentál. Fontos és látszólag mellékes dolgokat. Mert ki mondhatja meg előre, hogy mi a fontos. Ami ma annak látszik, lehet, hogy holnap nélkülözhető lesz. Ám valami kicsinység, apró, jelentéktelen dolog holnap vagy évek múlva más értelmet nyerhet.

A kötet naplószerűen vezetett, dátumozott jegyzetek gyűjteménye, szociografikus hitelességű korrajz egy átlagpolgár, egy érdeklődő értelmiségi nézőpontjából, aki Heidegger nyomán azt tartja: „*legfontosabb létfeladatunk: tudni, mi történik velünk.*”

Minden, ami a noteszben le van írva, tulajdonképpen velünk történik. Vagy legalábbis körülöttünk. A szerző csak rányitja szemünket egy-egy villanás erejéig a mi sajátos világunkra.

A korábbi naplókából tudjuk, hogy a Széchenyi Fürdőben mindig akad valami odafigyelésre – de legalább glosszára – érdemes. Ezúttal ilyenek a fürdő újításai: az új beléptető rendszer (a karóra-kálvária és az abból fakadó – visszafojtott kuncogásra ingerlő – bosszúságok), mert ez nem vendégfogadásra készült, sokkal inkább biztonsági célokat szolgál. Az eredmény: lényegesen nehezebben lehet bejutni az uszodába, s az igénybe vett szolgáltatások sem úgy funkcionálnak, ahogy korábban.

A hétköznapok témái közül mosolyra ingerelnek a szájsebészeti beavatkozás poénjai, elgondolkodtatnak a háziorvos-választási rendszer kirajzolódó faramu-

ciságai, vagy Laci postás esete – aki a sört szereti ugyan (de nem szívbajos, és megmondja kerekén, ha adott esetben épp pálinkára szomjazik) – és a közreadott történeteken keresztül szépen kirajzolódnak a hazai szolgáltató ágazatok srégségei.

Ezeket egészítik ki az alkalmi kommunikációs problémák: a békés pihenés lehetőségének elorzása a szabadságot sajátosan értelmező szomszéd által, vagy a szolgáltatói önkény érvényesülése (pl. a televíziós csatornacsomagok önkényes változtatgatása révén).

És máris eljutottunk a médiauralom kérdéséhez: a világháló diktatúrájához, az internetes információközlés szemérmelenségeihez (lásd: LePetitJournal), továbbá a televízió és az írott sajtó által felvetett problémák köréhez. Kitűnően jellemzi Sz. Tóth viszonyulását ezekhez a témákhoz a „Micsoda tavasz!?” címet viselő bejegyzés: *„Családirtás Tényőn, gyilkosságok másfelé, több milliárdos csalások (szökésben lévő ex-futballista az egyik főgyanúsított). A csalásokban érintettek: állami cégek (BKV), nagy nemzetközi vegyes-magyar multicegek, (...) a honvédség is alaposan benne van. (...) Mit lehet itt tenni? Remélni alig... Holnap elvégzem a lemosó permetezést. Legalább a kert legyem fertőtlenítvé.”*

Többször foglalkozik a szerző az írástudók felelősségével és árulásával (pl. a Gimes-sztori – „mindegy, hogy mit mondasz neki, úgyis azt hallja, amit akar...”, vagy Heller Ágnes néhol botrányos szereplése).

Nem kerülik el figyelmét az aktuális politikai témák sem. Például a szemérmelenségek BKV-s végkielégítések, Patyomkin-értékű szemfényvesztések (lásd: kulturális főváros), a „piszkos kezek” (Sartre nyomán) – mert korrupciós ügyekben már-már nagyhatalom vagyunk –, a nagy port felverő Zuschlag-per záróakkordja (*„Ami feltűnt, hogy a »megbántam«, a »bocsánat«, a »nagyon szégyellem magam«, meg efféle erkölcsi kifejezések nem kerültek elő a részéről.”*). Szóba kerül a 2010. évi választási kampány, és újra visszatérnek a 2006-os rendőri túlkapások utóöngéi is. De elemzést olvashatunk Trianonról vagy a „Tokaji” márkanév használatával kapcsolatos EU-s döntésről is.

Sajátos társadalmi kor- és lélekrajz bontakozik ki a szerző tolla nyomán: az új divat (feltolt napszemüveg, letolt – csipőcsontig érő – gatya) áll párhuzamban az omladozóban lévő társadalmi morállal (*„Olyanok is lopnak, akiknek van munkájuk, és nem mindenki lop, akinek nincs munkája.”*), miközben a társadalmat kutató (a problémákat feltáró) dokumentarista szociológia háttérbe szorul (*„kiszálltak a valóságból”*), helyette az ideológiákat gyártó, a globalizációt propagáló publikációk és elméletieskedő disputák kerültek előtérbe. *„Folyik a hagyományörzés, de nem folyik meleg víz a tusból”* – állapítja meg keserűen a szerző.

És persze megjelennek az intimszféra történései: az unokákkal töltött örömteli

pillanatok, a baráti – munkatársi – kapcsolatok alakulása (Egedy Gergely, Fűzfa Balázs, Kaiser László, Ködöböcz Gábor, Madarász Imre stb. visszatérő „vendégei” a notesznek), saját publikációinak sorsa – visszajelzések – vagy azok hiánya, továbbá a könyvheti és egyéb könyves programok. Ezekből az írásokból egyébként kitűnő jellemrajzokat is kapunk. S persze a szerzőt is mind jobban megismerjük (elég, ha csak a felgyülemlett könyvek és folyóiratok közötti szelektálásról szóló epizódra utalunk („*Mindent kézbe veszek, mindenbe beleolvasok. Ez lassítja a műveletet, az írott szó érdekel, ha poros is.*”)

S ha már itt tartunk, meg kell említenem, hogy olykor régi emlékek „leporolása”, felelevenítése is megtörténik – ilyen például a szerző szombathelyi kitoloncolásának története 1980-ból. (Az élet furcsasága, hogy az adott korszakban velem is hasonló történt az említett térségben, Szentgotthárdon /nem értette a hatóság, mit keresek a városban, ha nincs személyes ismerősöm, és nem akarták elfogadni a válaszomat, miszerint azért jöttem, hogy megnézzem a várost, mert még sose jártam itt/).

Figyelemre méltó, izgalmas alkotás Sz. Tóth Gyula jegyzetgyűjteménye. „Fészbukozás” helyett „boldogító utazás”-ra hívja az olvasót, melynek nyomán bekukkanthatunk a magyar (és az európai) kultúra számtalan szegmensébe. Amolyan világpolgári attitűd ez, *de világpolgár csak az lehet, akinek van hazája* – állapítja meg Máraival szólva könyvének előszavában a szerző. Olvasmányos, élvezetes stílusú könyv. Ironikus hangvétele pedig alkalmassá teszi a felmutatott témák iránti érdeklődés felkeltésére.

(Hungarovox Kiadó – 2011.)

Ködöböcz Gábor

„Szelíden halni lenne jó”

S. Csoma János: *Lélekkikötő*

S. Csoma János mintegy másfél száz verset számláló kötetében a spirituális realizmus sajátos optikája teremti meg a magánmitológia tér- és időbeli kereteit, a lírai történésfolyamatokat a külső és belső tajakon tett lélek-utazások szervezik koherens egésszé. A *Lélekkikötő* című versuniverzumban elmerülve olybá tűnik, mintha az S. Csoma-féle belső utak könyvének élettényekkel, rejtelmekkel és imaginárius világokkal teljes misztériumába kapnánk bebocsáttatást. Minthogy a versbeli beszélő esztétikáját alapvetően az evangéliumi szemlélet (ha úgy tesszük: az alázat misztikája) határozza meg, a kötet darabjaiban túlnyomórészt Isten és az ember párbeszéde zajlik. Az egzisztencia és a transzcendencia kölcsönös feltételezettségére és állandó érintkezésére épülő szövegterekben álom, emlék és képzelet empíriával való ötvözése s mindezek oszcilláló szintézise hoz létre egy olyan élményszerűen egyedi világképet, amely komplex érzékenységformák révén a kozmikus pillantás többletével avat be a létezés titkaiba.

Hogy mit gondol a költő a vékonyka földi jelenlét emberi vonatkozásairól s a vendég-léttől elválaszthatatlan isteni kegyelemről, arról egyik ars poetica érvényű, nyelvi minimalizáltságában is példaértékű remeklése mindennél beszédesebben vall: „Hej, mitől voltunk/ olyan jók, hogy életet/ adott az Isten?// Sej, mitől leszünk/ olyan jók, hogy/ magához vissza-intsen?”. A kreatúratudat augustinusi, pascali és újkatolikus filozófiai tartalmakkal átítatott attitűdje számos más S. Csoma-vers szemantikai hálózatában is megfigyelhető. Olyan redukált tömörségű, a keresztényi gondolkodás gócpontjaira reveláló erővel rámutató művekre gondolva, mint például *Hat sor a feljebbvalóhoz*; *Kiált az ember*; *Eltemettem az Istent*; *Egy asszony*; *Látod-e*; *Ó, Istenem*; *Édes jó Istenem*; *Úristen, hogy szeretlek*; *Talpam alatt vörös vonal*; *Könyörgés*; *Exilium*; *Adj Uram Isten*. A felsorolt versek eszmei-erkölcsi mélyrétegét, valamint a lírai alany vágy- és célképzeteit érzékeltetve álljon itt két jellemző opus: „Születéshez erőt adjon/ levegőt az ordításhoz// Simogató gyöngéd kezét/ homlokra a beteg ágyhoz// Könnyű halált könnyű földet/ nehéz szívvel elmenőnek.” (*Hat sor a feljebb-valóhoz*); „Adj Uram Isten/ búcsúra szót/ ha el kell hagynunk/ ezt a hajót/ csónakosunknak/ méltó juszt/ nyelvünk alól/ az obulust.” (*Adj Uram Isten*).

A fentiekből is jól látható, hogy S. Csoma János antropologizáló létköltészetet művel, melyben a születéstől az elmúlásig terjedő idő passiójárásaként felfogott utazásként, az életen át tartó kereszthordozás pedig az örök haza esélyét kínáló

krisztusi példakövetésként jelenik meg. A riadalom és a reménység által motivált kényszerű földi vándorlás stációit a lírai alany az ő művészi-emberi alkatát leginkább jellemző szeretet és megértés jegyében szemléli. Az evangéliumi magatartáson alapuló univerzális lírai részvét a mostanra égi baráttá vált egykori pályatársak életpéldájával is megerősítést nyer. Nagy Gáspár, Bella István, Pintér Lajos, Berda József direkt és mások (József Attila, Pilinszky János, Nagy László, Kormos István, Baka István) indirekt megidézésével emberlétünk alaphelyzete és alapmotivált-sága metafizikai távlatban is igazolást nyer oly módon, hogy az idetartozó versek (*Üzenet; Innen, jövőbe; Megboldogult Bella Pistának; „aki ivott az ég vizéből”; Küldemény; Emlékező sorok*) a földi jelenlétre figyelmező mementóként tudatosítják a vendéglét transzcendencia általi meghatározottságát, illetve az evilági történetek metafizikai távlatból fölsejlt mélyebb és pontosabb értelmét. Az idéző-szólító versek közül a költői értékvilágot metaforikájában és szimbolikájában is hűen tükröző művet idézem: „Az ég vizéből inni kellett/ Bella Istvánnak halni kellett/ örökül öröklését kapja/ akinek elesett az apja/ akinek anyja eleven szülő/ magzata úgy hull földre mint a kő/ az ég vizéből inni kellett/ álomra dőlni apa mellett/ Bella Istvánnak halni kellett/ álomra dőlni/ álomba múlni/ az ismeretlent/ megtanulni” („*aki ivott az ég vizéből*”).

Az Istennel folytatott hol fesztelenebb, hol fegyelmezettebb párbeszéd az élet-halál tematikájú verseknek is sajátja. A külön versvonalatot képező művekben az alkotói pozíciót a végső kérdésekre koncentráló, illúziótlanul bátor szembenézés, a Fennvalóra félelem és fondorkodás nélkül tekintő, méltóságot sugárzó magatartás határozza meg. Az azonos élmény- és gondolatkörben fogant költeményekben születés és elmúlás, élet és halál bináris oppozíciója emberlétünk talányos-tragikus misztériumát egyetemes összefüggésekben, kozmikus távlatokban mutatja föl. Az életben a lenni vagy nem lenni, az egzisztálni vagy exitálni hamleti dilemmája, az elmúlásban pedig a szép és a jó halál örök emberi ideája foglalkoztatja a szerzőt. S. Csoma János világában az élni akarás és a haláltudat nem egymást kizáró minőségek, hiszen a *Lélekkikötő* intencionáltsága szerint aki nem akar meghalni, az élni sem akart igazán. Magyarán: szépen és emberként kell élni ahhoz, hogy szépen és emberként tudjunk meghalni. Atmoszférikusan is jelentéssel, finom nyelvi strukturáltságú, összetett szemantikájú versek sokasága (*Köztesen; Készülő számvetés; Lét-nem lét?; Mint puskavégre kapott vad; Felcsap; Fekve maradt; Carpe Diem; Szelíden halni lenne jó; Lehajtani fejét; Ha el tudom viselni*) bizonyítja, hogy a lírai alany számára a halál nem botrány és nem abszurditás, hanem az életünknek végső értelmet adó, a létünket új dimenziók felé megnyitó szakralitás.

A koncepciójában és kompozíciójában is jól átgondolt, létfilozófiai szempontból is roppant tanulságos kötet hol játékosan ironikus, hol komoran elégikus hangvételben recitálja felénk az egyik legfontosabb üzenetet: a haláltól félni, főként

pedig rettegni oktalan és hiábavaló, hiszen amikor innen eltávozzunk, nem történik egyéb, mint hogy Isten egyik kezéből áttesz bennünket a másik kezébe. Akár élünk, akár halunk, Isten kezében vagyunk, és ott vagyunk a legjobb helyen. Versei tanúsága szerint S. Csoma János jól tudja ezt, s minden törekvése arra irányul, hogy az élet természetes részének láttassa a halált. A versbeli üzenetekkel azonosulva, eredendő forrásainkhoz visszatalálva, a létezés technikánk, a beállítódásunk megváltoztatása révén a legfőbb rossztól, a félelemtől szabadulhatunk meg. Jóllehet nem a félelem és „nem a kishitőség lelkét adta nekünk az Úr”, mégis a lehető legnagyobb kegyelem, ha a félelem démona helyett a szeretet ereje lakozik a szívünkben.

A *Lélekkikötő* költőül, emberül és magyarul imponálóan tudó szerzője – azáltal is, hogy látni, érezni, gondolkodni, egyszóval élni tanítja az olvasót – igen sokat segíthet abban, hogy félelem nélkül, a szeretet által szabadon élhessünk. Ha jól megértettük a leckét, a költő S. Csoma Jánossal együtt mi, olvasók is föltehetjük a kérdést: halál, hol a te hatalmad, hol találsz rajtunk fogást...? A kötet egyik emblemikus darabja, a költő legeszeményibb vágy- és célképzeteit artisztikus szépséggel kifejező *Szelíden halni lenne jó a Lélekkikötő* poétikai és vilásképi vívmányait is méltóképpen reprezentálja: „Szelíden halni lenne jó/ Oly megadóan mint a lét/ Lépi át önnön peremét/ Jó volna halni boldogan/ Nem a születés nehezét/ Érezni de a gyönyörét.// Nem ütne hangosan az óra/ Csak a holtpontra átbotolna/ A pillanat a végtelenbe/ S úgy tovább/ Add meg Urunk egy szép halállal/ Az újrakezdés mámorát.”

„Semmilyen szél sem kedvez annak, aki nem tudja, hogy melyik kikötőbe tart” – mondja az ókori bölcselő, Seneca. „Nyugtalan a mi lelkünk, Uram, amíg meg nem nyugszik Tebenned” – írja Szent Ágoston. Földi vándorlásunk, otthonkeresésünk közben nemegyszer olybá tűnik, mintha emberi kapcsolatainkban (a szerelemben, barátságban, házasságban), a Múzsák bűvöletében (egy-egy verskötetben, zeneműben, színházban, kiállítóteremben) megtaláltuk volna azt, amit keresünk. A szívünk mélyén rejlő titkos tudásként persze mindig sejtjük, hogy – akár Istennel, akár Isten nélkül – az örök hazába, a Mennyei Atya hazába igyekszünk. A lélekdonorként is számon tartott költő – jelen esetben S. Csoma János – akarva-akaratlanul mindig a végső, szeretetteljes békét és nyugalmat adó *lélekkikötő* felé jelzi az utat.

(*Sodalitas, Bécs, 2011.*)

Kaló Béla

Tengercsillagos ég közepén

Christine Busta: Hózsoltár – Erdélyi Z. János fordításai

Christine Busta a közfelfogás és az irodalmi lexikonok szerint katolikus költő. Vigyázni kell a definíciókkal, főleg olyan terepen, ahol nagyon könnyen megbicsaklik a meghatározás. Misztikus-transzcendens elemek fölfedezhető verseiben (s ezek jócskán vegyülnek antik és zsidókeresztény szimbólumokkal), de költészetében mindvégig a racionális és az agnosztikus szimbiózisát véli fölfedezni a figyelmes olvasó. Panteizmussal átítatott lírája egy humánus embereszmény jegyében fogant, a költőnőt (arcképe alapján is) nyugodt, fegyelmezett, dogmák nélküli valóságossággal átítatott alkotónak képzelhetjük.

Erdélyi Z. János kedvelt fordítói helyszínein járunk, az újabb német és osztrák versirodalmak nyomában. Rilke, Trakl, Lasker-Schüler, Georg Heym után egy válogatott, a teljes Busta-életművet reprezentáló kötetet tett a közelmúltban a lírát még kedvelő közönség asztalára. A *Hózsoltár* című Busta-gyűjteményt a Napkút Kiadó gondozta, borítóján a veleméri Szentháromság-templom (Olasz Ferenc fotója) havas-pasztelles képe, auraként, mintegy előrevetítve az olvasandók hangulatát.

Busta korai verseit a természetközelség élménye fonja át, ekkor még rímes formákban ír, a hatvanas-hetvenes években (ötven és hatvanéves formán) gondolatísága kiteljesedik, szikárabb-koncentráltabb lesz a vers. Korántsem gondoljunk valamiféle filozófiapótléokra (helytelen lenne a bölcseletet verstermésben elhorgonyozni), de nem helyes teljesen objektív líráról se beszélni, hiszen a lírikus drámai prezenciája ott érezhető minden lüktető sorában:

Mindahányszor,
 ha a tűzeső eleredt,
 egyedül feküdtem
 eltemetve a csillag alatt.
 Tudom, folyékony érced milyen ízű,
 a hamuval teli tenger-lúg,
 a bőröm csupa só-var.
 (Te Deum)

Versei bipolárisak olyan értelemben, hogy teljesség és a hiány között lavíroznak, olykor aszketikus puritánsággal, máskor érezzük a magyar 20. század végi mitizáló költészetre hajazó patetikusság rokonvonzalmát, melyet hit és tagadás, a „hiány” keresése jellemez.

A redukált szó olykor-olykor Pilinszkyt is eszünkbe juttathatja, hátrahagyott verseiben már érezhetjük a szó lélegzetét (ez utolsó verskötetének a címe, amely több évvel a költőnő halála után jelent meg):

Éjjel begyűjtöttem a varjú-ágakat,
egy szív némaságú tavasszal teli csokrot.
Kinek adhatom át?

(Varjú-ágakkal)

Busta egész költészete tulajdonképpen arról szól, hogy az ember miközben egész életében a tökéletesnek tűnő boldogságot keresi, erkölcsi öntudata nem elégszik meg az időlegessel, melyben nem találja meg a tökéletesnek ható igazságot. Mindazonáltal ha az ember saját vágyainak és törekvéseinek betetőzéseként érti az eszkatológiát, akkor ez nem ad megfelelő és elégséges alapot a végső dolgok megértéséhez.

A Teremtő egyesíti és feloldja az ellentéteket – ahogyan N. Cusanus német filozófus vallotta. A költőnő ars poeticáját talán legteljesebben foglalja össze a *Minden múlandóság közepette* néhány sora:

Fontosnak lenni egyszer,
valakinek, ki maga is oly fontos
volt valakinek, hogy méltán hihette,
lényegtelen volt minden azelőtt,
s nem lehet semmi eztán fontosabb,
mint most ez egyszer-
ez megmarad és teljes léletté lesz.

Még ha rég feledni véljük is.

A kötet talán legjobb verse, de mindenképpen legkitűnőbb fordítása az *Egy másik vinétából* című opus, mely mitikus-mesés-szimbolikus-filozofikus összegzése ennek a közel négy évtizedre rúgó lírai alkotókorszaknak. Ahol a lírikus „tengericsillagos ég közepén” lakik, s ott tanulja mindazon halak nyelvét, „kik táncos-fürgén végzik az élet/s a halál számára áldozati rítusaik.”

Christine Busta életműve is csak arról szól, mint minden nagy költészet évezredek óta: erkölcsi értékekkel kell kitöltenünk a születés és halál közötti kisebb-nagyobb időt, s ehhez segítséget legfeljebb a Gondviselés, s mi magunk adhatunk. Erdélyi Z. János tehetséges és kreatív cicerone ehhez a kalandhoz.

(*Napkút Kiadó 2011.*)

Galgóczy Zsuzsa

Albert Zsuzsa: Éghetetlen, mint a fönix

– Beszélgetés a századforduló jeles alkotóival

„Sárospatak, Debrecen, Pécs, Budapest, Magyaróvár, a Vajdaság és Bécs jelentik térben és időben azoknak a történekek a tizenhatodik századtól máig terjedő horizontját, amelyben Tizenegy jeles művész, író, festő, folklorista vezet be családi legendáiba, s vall munkásságáról, ősei történetének a „magyar időbe” szivárgó hajszálereiről, családja kötődéseiről Albert Zsuzsa *Éghetetlen, mint a phoenix* című, az idei könyvhétre a Hét krajcár Kiadó által megjelentetett kötetben, s aki átlapozza és elolvassa az izgalmas vallomásokat, úgy érzi, mintha mesélő és kérdező között harmadikként saját maga lenne jelen a műtermi festőállványnál, az öreg, sokat látott bútorok között, az egykori debreceni szőlődombokon vagy éppen a sárospataki kollégium folyosóján.

S hogy ki ez a tizenegy vallomástévő?

Erdélyi Zsuzsanna, Kossuth-díjas folklorista, az archaikus népi imádságok Kárpát-medencei gyűjtője, a népi vallásosság esztergomi múzeumának megalapítója, Lajtha László tanítványa, és testvére, Erdélyi Ilona, irodalomtörténész a Pázmány Péter Katolikus Egyetem irodalomtanára. Mindketten saját pályájuk mellett nagyapjukról, Erdélyi Jánosról emlékeznek. Arról a hatalmas szellemi-lelki hagyaték-ról, amely teljességét tekintve csak Arany Jánoséhoz mérhető, s amelyet nagyapjuk, a „pórfiúból” lett ügyvéd, akadémiai kutató és költő, Petőfi előfutára hagyott a családra és az utókorra. Erdélyi János első, elhalt felesége – Vachot Kornélia révén kapcsolatba került a zempléni, szatmári középnemességgel. Sárospatakon a társadalom megújításáért gyűjtötte a népdalokat, és a magyar azonosságtudat erősítése érdekében létrehozta a „Sárospataki Füzetek”-et, amelyben filozófiai, oktatásügyi rovat, valamint a református iskolákkal kapcsolatos írások, iskolaszéki értekezleteken elhangzottak kaptak helyet. S hogy milyen lelkes híve volt a népi kultúrának, arra a Kisfaludy Társaság Székfoglalóján 1842 novemberében elhangzott beszéde is bizonyíték: „...az idő anyagi szellemet öltött, s eltiprással fenyegeti a hagyományokat; azért annál éberebbnek kell lenni azoknak, kiknek Isten adván beléjük lelkéből való lelket, a népek szívének éltetőiként küldött a világra, hogy megőrizzek, mit a nép eddig megőrze, a tiszta és igaz nyelvet, s annak emlékeit.” Ezt az örökséget vállalták leányunokái: „Bár a pogány gyökereket az egyház az évszázadok során igyekezett kigyomlálni, a népi líra és a záradékkal rendelkező „archaikus imádság” (Mária-siralom, Mária-álom) annyiban megegyezik, hogy mindkettő természeti képpel kezdődik, vagy abban teljeseedik ki” – avat be

kutatásaiba Erdélyi Zsuzsanna, akinek gyűjtései során tett látogatásai szívet melegengető találkozások az elrögzült világban támasz nélkül, magukra maradt idős emberekkel. Erdélyi Zsuzsannától a munkát magyar területen főként Lovász Irén, Harangozó Imre és néhány lelkes egyetemi diák vette át, és viszi tovább.

„*Ma is vallom, hogy a legjelentősebb személyiségfejlesztő tényezők közé tartozik az irodalom.*” Olvashatjuk a *Pataki péntek esték* című, Harsányi István, a magyar tehetségkutatás és tehetséggondozás múlt század elején született megalapítójának kilencvenedik születésnapján, négy évvel a halála előtt készített beszélgetésben. Harsányi István ősei révén erős szálakkal kötődött Sárospatakhoz, nagyapja, édesapja teológiatanárként tanított a kollégiumban. Későbbi feleségével, a másik pataki – szőlőműveléssel foglalkozó birtokos család leszármazottjával, Rick Lenkével is gyermekként, a debreceni szőlődombok „szőlőkarói között” ismerkedtek meg – meséli, - és ugyanilyen meghatározó élményt jelentett számára a sárospataki elemi iskola, majd a református gimnázium, illetve az ott magába szívott irodalom. Még diákként megalapította az *Erdélyi János Önképzőkört*, amely már kezdetől fontos helyet foglalt el Sárospatak szellemi életében. Később Budapestről az Eötvös Kollégiumból visszatérve – ahol Horváth János professzor körüli csoportosulás tagjaként megismerkedett Szabó Dezsővel, Kodály Zoltánnal, Pais Dezsővel és Keresztúry Dezsővel – az általa alapított pénteki irodalmi-zenei esteken találkozhattak a helybeliek Képes Gézával, Bertók Jánossal, Török Erzsivel és Móricz Zsigmonddal. Az államosításig tanított a gimnáziumban magyart és latint, de amikor '48-ban – kikötötték számára, hogy akkor maradhat, ha elvégzi a teológiát, nem akarván „teológiául tanulni”, visszament Pestre, ahol Keresztúry Dezső, Illyés Gyula és Németh László segítségével egy évig a Népművelési Intézet igazgatója volt, majd '49-től húsz éven át a Gyermeklélektani és Pszichológiai Intézetben – ahol gyakran összefutott Illyés Gyuláné Kozmutza Flórával is – a tehetséggondozás és az olvasáslélektan mellett házasságpszichológiával foglalkozott. Bár atyai jó barátságban volt a tőle majd húsz évvel idősebb Karácsony Sándorral, akinek nevelési elképzeléseit tisztelte, mégsem tartozott a „Sandriánusok” közé – emlékezik az Eötvös kollégiumban eltöltött évekről Harsányi István, aki magát inkább pszichopedagógusnak tartja, mint pszichológusnak.

„*Nem kenyéren és szalonnán, / de vadhúson és vadalmán / éltek azok a magyarok, / kiknek én a magva vagyok...*” „...*sík mezőkön nyargalásztak / csontig asztak, bőrig áztak...*” „...*Nyughatatlan még a vén is / éghetetlen, mint a phoenix, / szúrhatatlan, vágthatatlan, / százszor éled száz alakban. – / Éjjelente hajnalonta / ők szegődnek a nyomomba / minden úton elkísérnek / bárhogy fussak, utolérnek; / nem engednek ki a körből, / ők néznek rám a tükörből / ők mozdulnak inaimban, / s rajtaműtnek – fiaimban.*” Szól Mészöly Dezső emlékezése az ősökre *Éghetetlen, mint a phoenix* című versében.

„Nevetséges pöffeszkedésnek, utálatos tolakodásnak tartok minden származás-kutatást, ha társadalmi előnyökért történik, de ha emlékeimmel hozzájárulhatok a közös múlt feltárásához, abban talán nincs semmi kivetendő.” Vallja emlékezéseinek versidézetekkel tűzdelt huszonnégy oldalának egyikén, miközben megtudhatjuk, hogy a hitújításkor a református táborhoz csatlakozó Mészöly család még a „ritka kemény veszprémi püspökkel is szembeszállt, aki oly elszántan és módszeresen sorvasztotta volna el a kálvinista gyülekezeteket.” Ennek a harcra termett családnak egy titokzatos, Petőfi Sándor kezének érintését magán viselő pecsétgyűrű is a birtokában van, még abból az időből, amikor Mészöly Farkas ezredes kapitány átállt az osztrák seregből a magyarokhoz, és Vécsey Károly hadtestébe igazolt. Mészöly Dezső édesapja, Mészöly Gedeon, aki az irodalom mellett nyelvészként finnugor–magyar összehasonlító nyelvészzel foglalkozott, és Szegeden József Attilát is tanította. Gyakran az iskola falain kívüli séták közben adta át tudását az ifjú költőnek, s szinte apjaként szállt szembe az egyetem vezetőségével, amikor a költőt el akarták bocsátani.

És milyen érdekes, hogyan száll szájról szájra, és milyen láthatatlan szálakon szövődik egybe egy-egy gondolati-érzelmi motívum: „Fiókomban őrzöm apám gyerekkori verseit, amelyek között van egy József Attila *Flóra csináljunk gyereket!* című versére rímelő két sor: „*Fürge diákgyererek csúszkálnak a jég sima tükcrén, S mintha cigánykerekeket vetnének, buknak el ottan*” – idézi a játékos rímeket Mészöly Dezső. Valószínűleg beavathatta édesapám ezekbe a gyerekkori verseibe József Attilát – magyarázza a feltűnő hasonlóságot a két vers hasonlatai és rímelése között. Mert Mészöly Gedeon negyvenöt éves volt, amikor József Attila húsz, s az ifjú költő apát látva tanárában ilyen korkülönbség ellenére ajánlotta neki *Nem én kiáltok* című, szintén a családi ereklyék között szereplő verseskötetét az alábbi gondolatokkal: „Mészöly Gedeonnak, túl a tanítványi tiszteleten, sok szeretettel, hogy rokon módjára keressen szép, örökös tartományaimban.”

S hogy ki volt az a Szász Károly, aki Arany János tisztelőjeként a Nagykőrösi Református Líceumban a költő kedvéért vállalta az irodalom helyett a matematikatanítást? Nem más, mint Varga Domokos író dédapja. Szász Károly műfordítóként tette át magyarrá a világirodalom nagy eposzait, majd Duna-melléki református püspökként irányította Károli Gáspár bibliafordításának akkori idők szerinti átdolgozását. S az írói hajlam tovább örökítődött a nagyapában; az 1929-ben elhalt Vargha Gyulában, aki a KSH vezetője, majd egy időben Kassa országgyűlési képviselője és Tisza István kormányának államtitkára volt. Öregkorában már csak a költészetnek élt, Kosztolányi, Schöpflin Aladár, Komlós Aladár tartotta sokra művészetét – meséli az unoka. De Varga Domokos édesapjáról, Vargha Tamás kunszentmiklósi református lelkész-tanárról nem sokat tudunk meg. Pontosabban annyit, hogy a fiak kamaszodván, „ahogy nyílt ki a csipájuk”, az apa és a nagy-

apa konzervatív szemléletével szembeszállva Ady „új szelek új dalaival” akartak változtatni a világon, amit édesapjuk szomorúan, de beletörődve vett tudomásul.

S miközben Albert Zsuzsa vonata Kunszentmiklósról továbbrobog, zakatol velünk Kiss Tamás költőhöz, képzeletben az „Alföld tengersík vidékén” már bontakozik előttünk Nyilas Misi és a „Pillangó”, Csokonai és Fazekas városa. Debrecen, amelynek jellege az idők folyamán halványult, nagy belső gyümölcsösei eltűntek, kertségeit – s benne a híres Sesta kertet is szép lassan beépítették.

Lépdelünk a kollégium kongó folyosóján Kölcsey, Kazinczy, Ady domborműve alatt, s hogy mennyire nem akart lemaradni a felvilágosodás kori magyar értelmiség a Nyugattól, arra az interjúalany a négy évszázad Európáját magában rejtő debreceni könyvtárat hozza fel példának, amelynek könyvespolcait – a nyugati kultúra tiltott volta és elzártsága miatt – részben vándordíjakok a ládájuk mélyén vagy a tógájuk alatt titokban hazalopott kötetekkel töltötték meg. A beszélgetés közben megelevenedik Móricz kedvenc helye, a „szalonna szagú cívis város”, amely ugyan nem értette meg Csokonait és Fazekast, mégis már főiskolája volt, ahová a töröktől megszállt területek szegény diákjai tanulni jártak, s ahová a Habsburgok elől menekítették a kultúrát. A Csokonai Társaság tagjaiként emlegetett Oláh Gábor és Gulyás Pál városa, Debrecen, amelyben Németh László megalapította a *Választ*, s ahol Kiss Tamás, az öt népi írók tömörítő Ady Társaság tagjaként 1935-ben, huszonévesen létrehozta Jékely, Takáts Gyula, Weöres Sándor támogatásával a *Tiszántúli Figyelő* című kis, havi folyóiratot. *„Nagyon örültek ennek a folyóiratnak, akkor Weöres már Baumgarten-díjas költő volt, s ő volt a leginkább rajta, hogy ez a nemzedéki folyóirat megmaradjon – meséli a fiatalon életre hívott lap történetét Kiss Tamás. Sajnos pénz, kellő anyagi segítség híján kifulladt szegény, hiszen a lap tulajdonképpen a kereskedők, iparosok hirdetéséből tartotta fenn magát.”* És Szerb Antallal, Radnóttal Tolnai Gáborral történt pesti találkozásáról is hallhattunk, amikor egy Budakeszi úti kiskocsmában ülve beszélgettek együtt a világ folyásáról.

„Ha arcom figyelem, / már azt lesem csak, melyik rokonom, ősöm / néz vissza rám kuncogva, ismerősön incselkedve velem. // Anyám volt így egyszer, / egy moziban nagy tükör iránt lépve, / szemben öreg nénjét közeledni vélte, // s rá is szólt - „ni, Eszter!” / ... /Elmentek szelíden, védekezően befordultak a falnak, /de titkon élni, örülni akarnak/arcom redőiben.” (Örökhagyók)

„Nagyapám szegény gyerek volt, árva gyerek volt, természetes, hogy a Teológiát is elvégezte annak rendje-módja szerint, teológus társa volt a Szabó Magda nagyapja, akivel nagyon jó barátságban voltak. Ő alapította a debreceni kórházat, aztán a tüdőszanatórium létrehozását ő kezdeményezte és kamarazenei társaság jött össze minden héten a házában, annyira, hogy még azokat a hangszereket is beszerezte, amelyeken játszani kellett. Anyai nagyapám egy Szatmár megyei közép-nemesi földbirtokos csa-

ládából származott, Szilágyi István volt a magyar tanára, akinek a nevét Arany János életrajzából olyan jól ismerhetjük...” – majd tanáraitól, a kollégium légköréről, későbbi pályatársairól emlékezik a tavaly, kilencvenévesen elhunyt Újfalussy József zenetudós, egykori debreceni diák, Eötvös-kollégista, a Zeneakadémia hajdani rektora.

És persze bekukkanthatunk a világhírű magyar régész-történész és képzőművész professzor, László Gyula otthonába, ahol; „könyv, kép szobor, kézirat, rendetlenség fogad, s ahol nem lehet rendet csinálni.” Képviseltetve van minden földrész, az ausztráliai bumeráng, az európai óntányér, a bekeretezett régi címeres zászló által, amely mellett ott fekszik agyagalapra égetett zománcon Krisztus, négyes osztású glóriával. Földtől a mennyezetig érő könyvespolcok tele világnyelveken írott, pályatársaktól kapott szakkönyvekkel, s van Gombos-féle négykötetes magyar forrásgyűjtemény, „Györffy Gyurka” által szerkesztett honfoglalás kori gyűjtemény, Erdély története, a Magyar Történet első két kötete, Bod Péter Magyar Athenása, – ó, mennyit olvasgatom – mondja – és Bibliai lexikona – majd kicsit odébb Veres Péter, Ady Endre, Szabó Dezső, Berda József. És hallhatunk történeteket Sinka Istvánról, Szabó Dezsőről, Szabó Lőrincről és Áprily Lajosról, Veres Péterről, Illyés Gyuláról, Jankovich Ferencről és Kassák Lajosról. „Igazán boldog vagyok, hogy magyar nyelven élhetek” – vall a nyelvről, író-költő barátairól László Gyula.

S hogy hogyan születik a mű, arra érdekes történetet hallhatunk a professzor József Attila *Mama* című verselemzése kapcsán. Szabó Lőrinc egyszer elhívott magához, és legalább öt óra hosszát beszélgettünk.

Én akkor írtam egy dolgozatot József Attila *Mamájáról*, amiben megkíséreltem különböző szemüveget magam elé rakva figyelni a verset. Tehát a szavak keménysége, tapintása, melegsége, hosszúsága mind-mind külön szemüveg. Ezt én grafikonokban fölrajzoltam, és hallatlanul izgalmasan kijött belőle egy csavarmenet, egy örvény vonal, amelyik fölfelé visz egy hegyre, s végül a hegy tetején egyszerre mindent átnéz. Csodálatos beszélgetésünk volt a versről, miközben Szabó Lőrinc elkezdett gondolkodni – emlékszik a professzor – és azt mondta, van neki is egy verse, ami gömb formájú.

És hasonlóan személyes és izgalmas történetet olvashatunk a Tornai Józseffel, Illés Árpáddal és Fekete Gyulával készített beszélgetésekben is.

„Én örömmel és szeretettel készültem a beszélgetésekre, ahogy partnereim is. Meg akartuk örökíteni ezeket a dolgokat, mert jót akartunk cselekedni, használni és az életet szebbé formálni” – olvashatjuk Albert Zsuzsa kötetének hátlapján megfogalmazott ajánlásában.

(*Hét Krajcár Kiadó, 2011.*)

Farkas Gábor

„Aki retteg, az nem szeret”

Iancu Laura: Szeretföld című regényéről

„Düledszik a fal, roskad az ember, hallgat az Isten...” (37. p.) – foglalja össze Iancu Laura első regényében (*Szeretföld*. Magyar Napló Kiadó, 2011.) a háború után magára találni, megújulni próbáló közösség templomépítése során állandóan összeroskadó fal kapcsán ebben a dogmatikus sűrűségű mondatban *Szeretföld* népének viszonyát az élethez, a Mindenhatóhoz. A regény címe sugallja az olvasónak, hogy nem egy egy főszereplős, lineáris cselekményszálon futó, hanem egy térség lakóinak, a moldvai magyarságnak adott időben társadalmi keresztmetszetét adó elbeszélést alkotott a szerző.

Iancu Laurát pályája kezdetén az irodalmi szakma úgy konstatálta, mint egy szűk etnikai környezet, a moldvai csángómagyarság kimagasló tehetségű költőjét. Azóta három verseskötetével és egyéb írásaival bizonyította, az összmagyar kortárs irodalom szempontjából is jelentős alkotóról van szó. Mindezt azzal érte el, hogy verseiben nem a hovatartozás, a szülőföld helyzetének tragikuma szolgálja a lírai keretet, hanem a személyes sors, az eukarisztia misztikuma határozza meg a versbeszédet. Első regényében mégis a szülőföld, Moldva teremti meg annak a metaforikus, sorsábrázoló szólamnak a színterét, melyben egy régió népének az útkeresését, gyötrelmeit, Istenhez és a környező világhoz való viszonyát olvashatjuk ki.

A történet közvetlenül a háború végével kezdődik, és hamar bebizonyosodik, hogy a fegyveres összetűzés a lelkekben dúló háborúnak adja át a helyet, melyből következik: a békéhez nem elegendő a fegyverek letétele. Mély sebeket, veszteségeket okozott a háború a kis közösség lakóinak, és hitük, szokásaik, félelmeik csak növelik a kiszolgáltatottság érzését. Kiszolgáltatottság ez az időjárással, a termés mértékével, az élet múlásával, végső soron a Mindenhatóval szemben, amely Isten szeretete helyett Istentől való félelmet szül: „Való igaz, az emberek rettentően féltek Istentől. (...) és aki retteg, az nem szeret...” (51. p.) – jegyzi meg keserűen Furulyás Ádám, a falu kántora. Egy ilyen léleksorvasztó időszakban az emberek könnyebben adják fel, fordulnak egymás ellen, vagy hajlamosabbak hallgatni a babonára. Ezért taszítják ki Magdolnát, akit az orosz katona megerőszakolt a háború idején, ezért fordul Éber Lázár halottlátóhoz annak reményében, hogy „hírt” hall elhunyt gyermekei felől, vagy ezért juthat arra a „szakmai” következtetésre Józsa Péter, az építőmester, hogy: „Annak az asszonynak, aki ma elsőként lép a templom földjére, az árnyékát lemérem egy nádszállal, és a nádat a templom északi falába építem, attól

majd megmarad a fal!” (138. p.). Mindez a félelem leküzdésére jó, hiszen elhisszük, hogy Magdolna kitaszításától, a halottlító mondataitól, a falba épített nádszáltól, az önsanyargató böjttől megnyugszik a lelkünk, megszűnik a rettegés.

A regény társadalmi keresztmetszete egyben néprajzi metszet is. A moldvai magyarság hiedelemvilágában jártas szerző olyan népszokásokat ír le a regényben, mely által a laikus olvasó is közelebb kerülhet e nép lelkületének, identitásának megértéséhez. Ilyen szokásokat Iancu Laura szabályszerűen fogalmaz meg, mint a közösség olyan íratlan törvényeit, melyek nélkül a falu élete elképzelhetetlen lenne (pl. „a portát sem idegennek, sem helybélinek nem szabad átlépnie mindaddig, míg a kapuban megállva nem kiabálja a gazda a nevét, és meg nem hallja a behívó szót” 40. p.). A néprajzi vonatkozású társadalmi metszet keretet ad az elbeszélésben arra, hogy a keresztény hit sajátos megélését is ábrázolja a regény. Ilyen módon a cselekmény szerves része egy rövid apokrif ismertetése a *Biblia Genéziséről*. A történet szerint az ördög maga is teremtett egy embert, de nem tudott belé lelkét lehelni. „De minek is szégyenkezett volna tovább Isten előtt, minek bajlódott volna, mikor embert rablással is szerezhethet?” (68. p.) – fogalmazódik meg a nép által költött apokrif végén a bibliai törvény, mely szerint Isten a földi világot az ördögnek adta. De emellett metaforikus formában szerepel a történetben az ördög legyőzése is, mikor Magdolna anyósa, Luca és Éber Lázár közösen tapossa el az úton elébük kúszó kígyót (80. p.).

Lényegében a fő poétikai jelentése a regénynek a könyörület és a kegyetlenség együttélése, egymásra irányuló kölcsönhatása, kohéziós ereje a közösségben. Ezt a kohéziós erőt hivatott biztosítani a babona, az Istenfélelemre épülő szokásrend, és az, hogy „itt a földön ember s ember közt a leghalkabb, de legértékesebb kapocs: egymás életének a csendes helyeslése.”¹ A könyörület és a kegyetlenség ellentmondásos kettőssége leginkább Magdolna fiának, Péternek a történetében rajzolódik meg. Az erőszak által született és ezért keresztleletlen, kitaszított gyermeket a falu módos gazdája, Cikó Demi fogadja be könyörületből, de valójában szolgaként tartják, és Cikóné kegyetlenkedései közepette éli mindennapjait. Péter – aki sorsával és életkorával dacolva derekasan viseli a megpróbáltatásokat – személyében összpontosul a közösség félelmeinek és kiállásának minden szegmense. Sorsa tehát a falu elveszettségét és megmaradását egyszerre szimbolizálja. Ennek a jelképeségnek a legszembetűnőbb pillanata, amikor Péter a bujdosó katonával, Jeremiással beszélget:

- Csak egy almacsemét akarnék elültetni, azét ásom a gödröd! – válaszolt akkor a férfinak.
- Soká fog az kötni!

¹ IANCU Laura, Vallomások a csángó magyarságról. In: Moldvai Magyarság. 2006. augusztus

- A vándoroknak ültetem.
- Ki fogja megoltani?
- Meg van már ez oltva! Akinek meg nem fog ízleni a gyümölcse, bár megnyugodhat az árnyékába. Vagy bár járóbotot vág róla... – mondta Péter.
(157. p.)

Balladai sejtelmességével, szimbolizmusával, lírai hangnemével, néprajzi vonatkozásaival olyan első regényét alkotta meg Iancu Laura, mellyel nem távolodik el eddigi néprajzkutatói, költői meghatározottságától, mégis új perspektívába helyezi azt. A *Szeretföld*, amely poétikáját tekintve leginkább Mészöly Miklós *Saulus* című regényével rokon, úgy láttatja a moldvai magyar falu közösségének mindennapjait, hogy az „identitást egy a szülőföldről egyetemesebb, az emberiségre kiterjedő perspektívából szemléli, (és regény-poétikai eszközökkel ábrázolni képes) a létezés ellentmondásait és az emberi félelmet.”²

---

² FARKAS Gábor, Megérkezések. Iancu Laura költészete. In: Magyar Napló. 2010. július

Verók Attila

Mi van a „Gyöngyszemek” csillogása mögött?

Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből

Folytatva azt az írássorozatot, amelyben Eger helytörténetéhez kapcsolódó kiadványokat ismertettem az *Agria* korábbi számaiban (2009/2, 2009/4, 2011/1, 2011/2), most egy frissen megjelent, művelődéstörténeti témájú könyvet szeretnék alaposabb bemutatás tárgyává tenni. A könyv ugyanis igen érdekes színfoltját képezi a magyar könyvkiadásnak, és hozzá hasonló csak nagyon ritkán bukkan fel a hazai könyvpiacra. E kijelentés bizonyítására álljon itt az alábbi recenzió.

Az egy-egy település vagy régió helyi, kulturális értékeit reflektorfénybe állító, a hagyományörzés, illetve a népszerűsítés szándékával készített kiadványok fontosságáról és a kulturális örökség megőrzése szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségéről már hosszan elgondolkoztam egy korábbi lapszámomban (*Egri helyi értékek a megfelelő helyi értéken?* *Agria* 2011/1, 204–208), így ennek átfogalmazott újramondásától most tartózkodom. Ezen a helyen csupán annyi kiegészítést szeretnék tenni a korábban elmondottakhoz, hogy a helyismereti irodalom készítőinek, azaz a helytörténeti kutatásokat végző, majd azok eredményeit a különféle médiumokban disszemináló kutatóknak a vállára igen nagy súly nehezedik. Az általuk fellelt és interpretált „leletek”-et (írott dokumentumokat, tárgyi emlékeket, hangfelvételeket, fényképeket stb.) ugyanis a nagyközönség kizárólag az ő elmondásuk alapján ismerheti meg és hiheti létezőnek, illetve valósnak. Ez a tény viszont kizár bármiféle mellébeszélést, kitalációt, bizonyíthatatlan megállapítást. Feltételezésekbe természetesen lehet bocsátkozni, de azokat megmásíthatatlan bizonyítékként kezelni tilos, hiszen ez tömeges félrevezetést eredményezhet. Ha az illető szerzőnek ilyen ambíciói vannak, inkább próbálja meg magát a fikciót minden mennyiségben elviselő szépirodalom területén, ahol a műfajok sokasága áll rendelkezésére saját elméleteinek, elképzeléseinek írásos formába öntésére. A szakirodalom, de még a tudományos-népszerűsítő irodalom sem tűri az ehhez hasonló kilengéseket. Vagy ha igen, akkor az „áltudományos” jelzővel illethetők az ebbe a kategóriába sorolható írások, filmek stb. Ez pedig egyúttal a szakmai oldal megbélyegző ítéletét is jelenti.

Még mielőtt bárki megijedne, hogy az előbb elmondottak apropóján egy „áltudományos” kiadványt szeretnék az alábbiakban bemutatni, kérem, ne tegye! Távoll álljon tőlem! Nyilvánvalóan nem véletlenül vettem papírra a fentebbi kijelentéseket, ám mondanivalójuk pontos értelmezése csak a későbbiekben válik helyén-

valóvá. Nézzünk meg inkább most azt, milyen egeri különlegességekről, „gyöngyszemek”-ről számol be Kiss Péter levéltáros könyve.

A közel kétszáz oldalas kiadvány legnagyobb részét a „magyar Athén” évszázadok óta meghatározó oktatási intézményének: a Líceumnak szenteli. Ennek során megtudjuk például, hogy az ország első orvosi iskolája Egerben nyílt meg 1769. november 25-én, de rövid működés után – a királyi támogatás elmaradása miatt – kényszerűségből 1775-ben bezárta kapuit (vö. 17. és 153–158. o.). Ez az intézmény olyan későbbi, híres európai orvosi iskolákkal állítható párhuzamba, mint a hallei, a bonni vagy a nagyszombati képzőhelyek. Ugyancsak a Líceum holdudvarában működött a történeti Magyarország legelső rajziskolája is 1773 és 1778 között (vö. 17. és 158–159. o.). A legek sorába tartozik, hogy 1828-ban Egerben nyílt meg a Kárpát-medence első magyar nyelvű tanítóképző intézete is (vö. 54. o.). Ennek története ma is folyamatosan íródik, hiszen Eger azóta is a hazai tanító- és tanárképzés egyik fellegetvára maradt és – az új felsőoktatási törvény koncepciója értelmében talán – marad is. Szintén érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a szerző felvetése nyomán minden valószínűség szerint Egerből indult hódító útjára Magyarországon a műemlékvédelmi mozgalom is (vö. 168. o.). Ez a kijelentés azonban a későbbiekben a jelenleginél még egzaktabb bizonyításra szorul, hiszen a részletek pontosabb ismeretetésére a mostani kötetben nem került sor. Az eddig említettek mellett büszkén megemlékezhetünk a Líceumban ma is megtekinthető (igaz, jelenleg felújítás alatt álló) Csillagászati Múzeumról is, amely Európában egyedülálló a maga nemében, hiszen az évszázadokkal korábban munkába állított műszerek ma is eredeti helyükön, felújítva tekinthetők meg. Hasonló kuriózzal az öreg kontinensen az egerin kívül már csak egyetlen csillagászati múzeum büszkélkedhet (Edinburgh, vö. 142. o.). Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy 1865–1867 között Egerben jelent meg az első magyar nyomdászati szaklap, a *Gutenberg* is (vö. 147. o.)

Kis időre elhagyva, de nem elfelejtve az egeri „leg”-eket, fontossága okán egy rövid megjegyzés erejéig térjünk ki egy második helyes alapításra is. A nagyszombati sikeres indítás után ugyanis Foglár György egeri kanonok és címzetes püspök 1740-ben Egerben hívta életre Magyarország második jogi iskoláját, a *Collegium Juridicum Foglarianumot* (vö. 42. és 46–52. o.), amelyet majd csak egy központi határozattal 1949 augusztusában az összes hazai jogakadémiával együtt szüntettek meg.

A megkérdőjelezhetetlen elsőségek után most a szerző két, ugyancsak Egernek tulajdonított „leg”-jével szeretnék vitába szállni. A kronológiai sorrendet megtartva először egy súlyos sajtótörténeti tévedésről essék szó. A szerző azt írja könyve 152. oldalán, hogy „a szakma” a magyar sajtó kezdetét attól a *Mercurius Hungaricus*, a második számtól pedig *Mercurius Veridicus* néven kiadott hírlaptól számítja, amelynek első ismert száma 1705. május 30-án Egerben jelent meg. Ez a toposz annak ellenére erősen tartja magát a köztudatban, hogy az 1970-es évek óta szakem-

berek többször megcáfolták már írásban is (vö. pl. *Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473–1600*. Bp. 1971, 573., 599., 730., 750. és 768. tétel, illetve *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Szerk. Kókay György. Bp. 1979, 33. o.). Ennek értelmében a legkorábbi, példányszerűen is ismert hazai újság, a *Neue Zeitung auß Vngern*, Monyorókeréken 1587-ben került ki Johannes Manlius nyomdájából. Ugyancsak tőle származik az az újság is, amelyet már Németlövön adott ki 1593-ban. Említésből ismert egy 1586-os bártfai és egy 1595-ös, ismeretlen magyarországi nyomdahelyű újságlevél is, ezekből azonban mostanáig példány nem került elő. A sor az 1660-as években folytatódik, amikor Szebenben jelentek meg hasonló időszaki kiadványok. Szerzőnk tehát téved, amikor ezen a területen Egernek vindikálja az elsőséget. Abban igaza van, hogy a *Mercurius Hungaricus* volt az első, Egerben megjelent hírlap, de ez nem jelenti egyúttal azt is, hogy ez a sajtóorgánium jelentette a hazai hírlapirodalom kezdetét is! Ahogy fentebb már utaltam rá, óvatosan és alázattal kell bánni a rendelkezésünkre álló adatok értelmezésével!

A másik elsőség ennél későbbi – és talán sokkal kényesebb, az egriek öntudatát érzékenyebben érintő – kérdésre vonatkozik. Ez pedig nem más, mint az első hazai nyilvános festménykiállítás (vö. 128. és 161–163. o.), illetve az első, eleve képtárnak emelt épület problematikája Magyarországon (vö. 161. o.). A festménykiállítással kapcsolatban a szerző azt állítja, hogy Egerben már 1812-ben megtekinthető volt az első ilyen hazai esemény, míg a művészettörténeti szakirodalom amellett tör pácát, hogy hasonló kulturális kezdeményezésre először 1817-ben került sor báró Samuel von Brukenthal szebeni palotájában. Itt két apró csúsztatással is szembesülünk. Az egyik, hogy a mai értelemben vett képgalériát már Esterházy (I.) Miklós (1714–1790) és Esterházy (II.) Miklós (1765–1833) is létrehozott Eszterházában és Laxenburgban, illetve később Pottendorfban. Ezek megtekintését pedig szélesebb kör számára is lehetővé tették, tehát kvázi nyilvános gyűjteményekről beszélhetünk velük kapcsolatban. A másik csúsztatás, hogy bár a Brukenthal-gyűjtemény hivatalosan tényleg csak 1817-ben nyílt meg, ám a tulajdonos 1802-es felajánlása, illetve 1803-ban bekövetkezett halála óta – igaz, csak korlátozott számban, de – megtekinthető volt a nagyközönség számára is. (Ehhez vö. Christine Lapping: *Die Sammlung des Freiherrn Samuel von Brukenthal*. Kronstadt-Heidelberg 2004. (Veröffentlichungen von Studium Transylvanicum) kiváló monográfiáját.) Ami pedig az önálló egri galériaépületet illeti (1828), abban Pyrker János László (1772–1847) pátriárkát, egri érseket már az előbb említett két Esterházy herceg is megelőzte, hiszen kastélyaikban kizárólag a festmények, rajzok és grafikák elhelyezésére különálló épületeket emeltek. (Legújabban lásd *Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményekből*. A kiállítási katalógust szerkesztette Szilágyi András. Bp. 2006.) A fentebb elhangzott kiegészítéseket a kötet esetleges későbbre tervezett megjelentetésekor mérlegelésre ajánlom.

Az eddig említett, a hazai művelődéstörténet képzeletbeli dobogójának első és

második helyére sorolt kulturális teljesítmények bemutatásán túl a könyv sokféle témát dolgoz fel változó részletességgel. Így példának okáért olyan kérdések feltételére és/vagy megválaszolására kerül sor, hogy miként alakult ki a ma is időszerű egyetemi gondolat Egerben, hogy cölöpökre épült-e a Líceum, hogy nézett ki a tűzoltásra és életmentésre felkészítő képzés a tanítójelölteknél egykoron, mi lett a Líceum értékes kályháinak sorsa, ki az a két Gárdonyi Géza, aki a Líceumban tanult, milyen értékes és unikális kéziratok, illetve nyomtatott könyvekkel rendelkezik a Főegyházmegyei Könyvtár, milyen egyéb muzeális gyűjtemények és kiállítások voltak megtekinthetők a Líceumban az alapítástól kezdve a 20. század közepéig, vagy hogyan állt fel az első magyar nyelvű színtársulat Egerben 1815-ben? A kérdések és témák sorát természetesen tovább bővíthetnénk, de ízelítőnek, azt hiszem, ennyi is bőven megteszi. Az Eger és főleg a Líceum története iránt érdeklődő olvasók nagyszerű csemegéket találnak ennek a kötetnek az áttanulmányozása során. Bár, hogy ki a könyv célközönsége, azt igen nehéz eldönteni. Már a műfaji meghatározásnál is nagy bajban vagyunk, hiszen a kötet egy óriási egyveleg: szövegkiadás, tudományos-népszerűsítő tanulmánygyűjtemény, annales, témavázlat, önéletírás és önreklám, valamint olvasónapló szétválaszthatatlan keveréke. A turistáknak és a laikus olvasóknak túl sok és olykor emészthetetlenül részletező, felsorolásokban bővelkedő leíráshalmaz (pl. 135–140. o.), a szakembereknek viszont felületes és sokszor túlságosan dilettáns, illetve kisiskolás (lásd például a több oldalon át húzódó idézeteket az egész műben vagy a sokszor oldalról oldalra haladó, gondolatkövető jegyzeteket a szakirodalmak feldolgozásakor, valamint a saját szakdolgozat emlegetését a 134. oldalon). Egy alapos névmutató is nagyot lendített volna a könyv használhatóságán.

A rengeteg szerkesztési (pl. hivatkozás nélkül maradt idézetek, rosszul tördelt bekezdések, hanyag idézetkezelés, a magyar nyelvtől idegen karakterek nem megfelelő helyen történő alkalmazása), gépelési (ezek egy részéről hibajegyzéket is készített a szerző!) és helyesírási hibát részletesen nem tárgyalva néhány megfontolandó dologra szeretném felhívni a figyelmet. A könyvben a szerző sok mindent többször is elmond. Ezt pedig az esetek legnagyobb részében szó szerinti ismétléssel teszi. Hogy ez túlzott didaktizmus-e, vagy a nem kellő körültekintéssel véghezvitt szerkesztésnek köszönhető-e, azt nem tudom. Mindenesetre feltűnő jelenségről van szó. Erre pedig akkor sincs mentség, ha tudjuk, hogy a jelen kötet jobbára máshol már publikált írások egybeszerkesztésével készült. Ebben az esetben különösen ügyelni kell arra, hogy elkerüljük a szövegbeli interferenciákat, újramondott részeket. A helyzetet nagyban javította volna egy szakavatott lektor tevékenysége, ám erről nem kapunk hírt a könyv bibliográfiai adataiból. Egy másik szempont a források szakszerű kezelésére és a friss szakirodalmi adatok integrálására vonatkozik (több helyen már meghaladott adatok szerepelnek). Nem egyszer előfordul (pl. a 378-as, a 380-as

vagy a 381-es jegyzetnél, de egyéb helyeken is), hogy a szerző olyan munkáira hivatkozik, amelyek további hivatkozásai nem vezetnek sehová! Vagy ha igen, akkor az említett kéziratokban vagy levéltári jelzeteken szereplő dokumentumokat kutatói kérésre sem tudta rendelkezésre bocsátani. Ebből pedig az következik, hogy a kötet adatai nincsenek mindenkor kellő mértékben alátámasztva, nem meggyőzőek, és a kutatói etika íratlan szabályaira fittyet hánynak! Itt ugyanis az egyik alaptétel azt mondja ki, hogy csak arra hivatkozunk, ami létezik, és kérésre mások által is kézbe vehető. A másik, hogy a hivatkozások csak olyan művekre történjenek, amelyek szerepelnek az irodalomjegyzékben, illetve fordítva: az irodalomjegyzékben olyan tételleket tüntessünk csak fel (és pontos adatokkal!), amelyekre hivatkozás történik a műben. Az sem túl szakszerű megoldás, hogy a szerző a képmellékletekben szereplő illusztrációk mai lelőhelyét sem adja meg, így azok nem kereshetők vissza.

Mint a lelegején említettem, furcsa kiadvánnyal van dolgunk, amely igen ritka a hazai könyvpiacra. Ennek egyik elemét az a rengeteg önhivatkozás adja, amely feltűnő jellemzőjét adja a könyvnek. Az összesen 525 jegyzetből 211-ben Kiss Péter (is) szerepel – olykor többször, akár 4-szer, 5-ször is! Ez a teljes hivatkozáslista mintegy 40 százalékát teszi ki, ami – ismereteim szerint – egyedülálló teljesítmény Magyarországon! Rokon kijelentés tehető a szerzőnek a kötetben felbukkanó személyes megnyilvánulásaiával kapcsolatban is. Viszonylag gyakran bukkanunk az alábbihoz hasonló mondatokra az egész műben: „*Itt, 'Mivel Egerben vagyunk, tisztáznunk kell...' azt is, hogy az említetteket (is) Kiss Péter 'tisztázta' 1987-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen hosszú ideje olvasmányként használatos írásában, amely azóta bővített és kivonatos tartalommal is megjelent*” (vö. 130. o.). Hol van itt a tudósi alázat a feldolgozott téma és a remélt olvasók iránt? A tudós ember ugyanis mind önmagával, mind témájával szemben alázattal hivatott viselkedni. Elég, ha kutatási eredményei és írásai nyomán alakul ki róla pozitív kép a szakmában vagy az érdeklődő olvasók körében. Az általános megítélést merész dolog mesterségesen generálni és befolyásolni. A narcisztikus viselkedés ugyanis visszatetszést szülhet! Egyszóval: a sztárallűrök nem ennek a szakmai rétegnek a sajátjai, hanem inkább a laikus celebek világát jellemzik.

Summa summarum: Kiss Péter kötete értékes kezdeményezés a maga nemében, ám bizonyos részeinek olvasása csak nagy felkészültséggel vagy nemtörődöm hanyagsággal és a recenzió kezdetén elmondottak saját belátás szerinti mérlegelésével ajánlott. Ne hagyjuk, hogy a „Gyöngyszemek” csillogása elvakítson bennünket, és hamis képzeteket keltsen bennünk, hanem szövegét mindenkor mértéktartó szkepszissel tanulmányozzuk!

(Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger, 2011.)

Bereti Gábor

Találkozás a Martinász utcában

Reflexiók Antal Balázs Zemlényi Attiláról írott recenziójáról

Az eltérő elemzői módszerek eltérő eredményre vezetnek. Esetünkben ez csak részben igaz. Hogy miért, azt érdemes közelebbről megvizsgálni.

Mindenekelőtt polemikus írásunk címére utalva jegyezzük meg, hogy az Zemlényi Attila *A Martinász utca* című költeményére hajaz. A szerző munkája korábban *Rodeó* című kötetében látott napvilágot, amit az *Apacsok* című utóbb megjelent gyűjteményébe is beválogatott. Zemlényi verse immár több kötetre rúgó költészetének az egyik kiemelkedő darabja, amely esztétikai potenciáljával, mint látjuk, vitát indukáló, Antal Balázs meglátása szerint pedig remekműgyanús, és, tegyük hozzá, hogy Zemlényi poézisén belül státusversgyanús munkája. Jelen polémia is a versében tesztet öltő lírajelenség autopoétikus megnyilvánulásai körül forog.

Írásunk tehát nem előzmény nélkül való. Történt ugyanis, hogy az *Új Forrás* 2011/5. számában Antal Balázs Zemlényi könyvét méltató recenziót jelentetett meg. A jeles szerző írása minden tekintetben releváns Zemlényi Attila költészetével, éspedig azért, mert mondandóját Antal az esztétizálás aktuális kérdéseinek a kontextusába helyezve fejti ki. Ezzel ugyanis a vers indukálta lírai erőteret felnyitva, *A Martinász utca* új minőségű tropikus tereibe enged bepillantást. Alább tehát Antal Balázs recenziójára, opponálva annak néhány tételét, az általa megnyitott elemzői horizont szemléletének olvasati változatain keresztül tekintünk.

Bár ilyes felmérésről nincs tudomásunk, mégis megkockáztatjuk, hogy a művészetekben, legalábbis az európai kultúrkör esetében, korábban a legtöbbet hivatkozott forrás valószínűleg a *Biblia* volt. Ezt nálunk, a reformkor kezdetétől szinte bizonyosra vehetően, a nemzeti lét eseményeinek az alkotások témavilágába emelése követte. Mára már nagyjából ezt a szerepet az irodalomban is tapasztalhatóan, feltehetőleg az elvilágiasodás okán a popkultúra vette át. S ha Ady Endrét és Zemlényi Attilát ebből a szempontból összehasonlítanánk, hiszen Kemény Istvánt is bevonva a képbe, recenziójában Antal Balázs is kísérletet tesz erre, az eredmény minden bizonnyal Antal észrevételeit igazolná: az *Apacsokban* az allúziók, az intertextusok, a hivatkozások stb. korábban soha nem látott arányban utalnak az eldologiasodó világ szellemi-tárgyi (divat)rekvizitumaira. A jelenséget mégsem mernénk jó szívvel a szakralitás, a provincializmus stb. összességében a lokalitások befolyása alóli felszabadulás folyamataként szemlélni, mert gyanítjuk, hogy a változások itt nem valamiféle felszabadulásnak, hanem elsősorban egy paradigmaváltásszerűen, a globalizáció köntösében jelentkező (üzleti) érdekhegemónia térnyerésének a tanújelei.

A kérdés azonban alapvetően nem a szakralitás kontra kommerszialisizálódás elmentéteként vetődik fel, hanem, hogy a világ változásait követő ábrázolástechnika által a művész milyen mértékben képes a *humanitás* jelenségét, jelenlétét, változásait és változatait érzékeltetni. Hiszen végeredményben egy, a szakrálisból, a nemzeti kötődéstől teljesen mentes, csupán a pop jelenségeivel dolgozó techné is képes a humanitás esztétikailag művészes megjelenítésére. Az újabban globális elvilágiasodási törekvéseknek a posztmodernben összefutó száalai ezért egyszerűen vetik fel az egyszerűsített, a lokalitásokat leértékelő humanitás-ábrázolás módszereivel, e folyamatnak az összetett jelenségként létező humanitásra tett hatásaival szembeni kétségeket, és a megérzékítésnek ezt az ornamentális látásmódját meghaladni képes, összetett, mert a globalitásban lokalitásokként (is) megmutató irályok felmutatására irányuló igényeket. A Martinász utca ez utóbbi törekvés egyik szemléletes példája.

Antal megjegyzi, hogy Zemplényi alanyi költő, akinek a költészete a kortárs popkultúra toposzaival telítettek, s két legnagyobb hőse Ady Endre és Kemény István, akiknek egy-egy sora addig-meddig forog és alakul át Zemplényiben, míg végül saját sorrá válik. Mellettük az irodalom popikonja, Stephen King is meghatározó jelentőségre tesz szert, „és még csak azt sem mondhatni, hogy egymást kioltaná a kétféle értéktartomány: popkultúrából ha több is volna, hagyományból van súlyosabb”. Szerzőnk elemzői módszerében így kerül egymás mellé a popkultúra és a hagyomány. Azt kell tehát eldöntenünk, hogy melyik milyen minőségben és mértékben funkcionál értékmérő, illetve esztétikumképző elemként. Hiszen tudjuk, a mű olvasati minőségét, esztétikai értékét is befolyásolja, hogy egy téma a műalkotásban organikus vagy adaptációs úton válik-e esztétikumká, hogy az esztétikum a műben működő igazságként avagy deklaratív elemek hordozójaként funkcionál-e. S talán azt sem érdektelen látnunk, mi rejlik az én, a popkultúra és a versvalóságot képviselő nyelvtapasztalat, s ezek kánonná összeálló vonulatának, a mi, a hagyomány és a közösségteremtést a világtapasztalattal támogató vonulatot parkoló pályára szorító jelensége mögött.

Az Apacsok teljesítményét egy Kemény Istvánt Ady Endrével párhuzamba állító mércével mérni, ahogyan azt recenziójában Antal Balázs teszi, már csak ezért, már csak az ilyes mércében rejlő aránytévesztés okán sem meggyőző. Abban egyetérthetünk Antallal, hogy Zemplényi opusaiban nem könnyű felfedezni Adyt (sőt, nehéz, tegyük hozzá), s hogy ezért ilyen irányú epigonérzés nem alakulhat ki az olvasóban. És abban is, hogy Kemény István költészetének hatását, aki jószerevével maga is az ún. popkultúra „gyermeke”, már könnyebben felfedezhetjük, annak ellenére, hogy epigonérzést ebből az irányból sem éreztünk; azt azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy két kortársunk egyazon „iskola” diákja.

Abban is egyetértünk Antallal, hogy Zemplényi Attila költészetének legjelentő-

sebb darabja *A Martinász utca*. Ám ennek okait illetően viszont már különbözőképpen vélekedünk. Antal úgy gondolja, hogy a vers azért jó, mert esztétikai energiáit a lírában a Kemény-King brandhoz kapcsolható forrásokból meríti. Ezzel szemben mi úgy látjuk, hogy azért, mert versében a költő ezt a szintet meghaladva, a többek között Ady által is képviselt líravilág szintjéhez közelít. Tételeinket ütköztetve alább a recenzió idevágó szöveghelyeihez fordulunk.

Feltűnő, hogy Antal értelmezői szemléletrendszeréből hiányzik a *mi*, a közösségi, a szociális értékaxióma. Ezt a külsődlegesként kezelt Ady idol helyettesíti. Szerzőnk elemzői metódusa az *énre* fókuszáló, az önmagát író és az „örömközpontú” szöveg diszciplínáin nyugszik. (Amit a Kemény-King brand reprezentál). Elemzésében a *mi* terminusa és ennek az értelmezői metódust befolyásoló egész holdudvara csupán kívülről tételeződő vendégpremissza, amely ez idő tájt még az ő értékelői arzenálját gazdagító befogadásra vár. Antal a formálódó trendváltozás kánonalakító hatásait érzékeli ugyan, de az ezt hordozó axiómák belsővé tételére még nem áll készen.

És mégis, ha ösztönös hajtóerők hatására is, de a tájékozódás fejlődésirányú. *A Martinász utca* például épp a brandtól való eltávolodás révén – akár a szubjektív indíttatás ellenére is – talál magának új hangot, recenzense pedig a lassan ismét időszerű világmondás felfedezésével teszi ugyanezt. Antalt recenziója esztétikailag egy kiüresedő, szociológiailag egy tarthatatlan pozíciótól távolítja el, amikor így fogalmaz: „Még azt is meg merném kockáztatni, hogy a kollektív szólásra („az enyéim”) való konkrét kísérlet olvasható itt. *A vers persze nem ettől lesz kiemelkedő a kortársi szövegfolyamból* (kiemelés, BG), hanem attól a nyers lendülettől, amely meglehetősen eredeti, erős képekben beszél el a megismert és belakott gyermekkori világ lelakottságát”. A kötetben található még néhány nyers lendülettől és eredeti képektől erős vers, melyek csupán egyetlen stílusjegyük, a kollektív szólásra tett kísérlet hiánya miatt maradnak el *A Martinász utca* színvonalától. Megerősíthetjük hát, hogy „az enyéim” toposz deklaratív vállalása *A Martinász utca* azon sine qua nonja, amely színvonalában ezt az opust a többiek fölé emeli. A közösségi szólást negligáló esztétizálás ideje múlóban, s a vers erősségét, az Antal által emlegetett jegyein túl, éppen a teljességhez való visszatalálás adja. Nem is beszélve arról, hogy ahol kockáztató merészség szükséges az egyes emberekre és a közösségeikre is érvényes igazság kimondásához, ott alapvető kérdésekben hazugságok hálója szövi át az emberek közötti viszonyokat.

A posztmodern esztétizálás egyik tétele, hogy olvasataiban a tárgy maga is mássá válva jelenik meg előttünk –, tegyük hozzá, anélkül, hogy a tárgy maga megváltozott volna. A végtelen számú olvasataiban létező tárgynak azonban az uralkodó (mainstream) értékrend ad keretet, biztosít közeget. Vagyis nyilvánvaló, hogy számba vehetően itt csupán a *befogadói közeg* változásáról beszélhetünk és

nem a műalkotás át- vagy megváltozásáról. A műalkotás olvasataiban is integer adottság. Az olvasati lét, folytonos alakulása ellenére is, egy (a)ritmikusan változó értékközeg, amely a maga érvényességi idejét tekintve egy állandósággal bíró, standard keret. E kereten belül pedig a konkrét olvasat csak akkor képvisel(het) alternatívát, ha polemikus töltetű, és másságával az irányadó rendre reflektál. Egyébként az eklekticitás hordozójaként, az irányadó kánonon belül is csupán relativizál. Antal a relativizáló változatok közül az örökös úton levés, a folytonos keresés, és/vagy az újdonság szüntelen kutatása stb., jelentésmetaforái által reprezentált értéktudat-képzetet képviseli. E képzetrendszernek az obligát, az aktuális közeg határain túli irracionálisága könnyen belátható.

Abban egyetértünk Antallal, hogy a „magyar poétika hagyomány eleven és izgalmas”, ám, hogy ez, mint szerzőnk írja, „a folyton mozgásban levés örömét” igazolja, azt már némi fenntartással fogadjuk. Merthogy a magyar poétikai hagyomány nemcsak a mozgásban levés örömét, hanem, s erről Antal Balázs megfigyelhető látszik, önnön hagyománybeli létjogosultságát is igazolja. Az itt tapasztalható mozgás tehát nem a mozgás örömeért indukálódik. E mozgás hajtóereje az eltérő nézetek egymást is felülmúlni igyekvő küldetése. A versengésből születő siker lehet örömforrás, önmagában a mozgás, avagy a mozgás folytonossága aligha. Tulajdonképpen ezt Antal Balázs is így gondolja, hiszen recenziójában lépten-nyomon versengő ellentétekre utal. Ilyen(ek) pl. a tömeg- és a magaskultúra, az elefántcsonttoronyba zárkózó esztéta és a hagyománynak hátat fordító felforgató, a konzervatív értékvédő és a nyegleségeket felturbózó költő, a hagyományos és a popkultúra, Ady Endrével és Kemény Istvánnal fémjelezhető idejétmúlt és jelenlegi versvilágok, de a valóság és a versvalóság ellentéte is, amelynek hatására sokak szerint, akik az utóbbi mellé szegődtek, a vers végre az lehet, ami. Ne feledjük, az első modernitást követően kezdődő, jó húsz-harminc évvel korábban felgyorsuló folyamatról, a posztmodern attitűd térnyeréséről van szó. A nyelvtapasztalat és a világtapasztalat ellentétpárja mögött pedig már számos esztétikai ideológia húzódhat.

„A valóságok, a reális, érzékszervekkel tapasztalható világok sokaságából a költőt általában és újabban egy köti le: ... a vers valósága, amelyhez képest többnyire minden másodrendűvé sikkad – és kétségtelenül így is van ez jól”. Ahogy az antali logika szerint korábban a popkultúra és a hagyomány kerültek szembe egymással, úgy kerül itt szembe a nyelvtapasztalat által közvetített én versvilága, a világtapasztalat által közvetített *mi* reális valóságával. „Az érzékszervekkel befogható világ poétikája előtt a kapu a megváltozott költői érzékenység időszakában mintha becsukódott volna – írja – ám a megváltozott nyelvtapasztalat egyszersmind új ajtót is nyit a megváltozott világtapasztalatra.” Az általa az Ady kontra Kemény párhuzammal manifesztált jelenség lényege a *mi* elbeszélhetőségéről az *én* nyelvi-

ségére való áthangolódás. A lokalitások közösségiségéről, az én izoláltságára való szemantikai metamorfózis. És ez két különböző, egymással versengő (világ)látás- és poétikai beszédmód. A világ „régí költői nyelven való kibeszélhetősége már sok esetben indokoltan kérdőjeleződött meg, ezért is látszott szükségszerűnek az új érzékenység, az új nyelvi artikuláció megszületése”. Ám szerzőnk azzal adós marad, hogy a régít maga mögött hagyó új artikuláció végül is hogyan nyit új ajtót az általa meghaladottnak gondolt, mellesleg őt épp ilyené, izolált énné alakító világtapasztalatra? Az izolált énré szűkített humanitás hogyan nyit ajtót az önmagát a maga létteljességében megélő és lényegét csak így kiteljesíteni képes humanitásra? Merthogy ez így, „*A Martinász utca* kétségkívül feléleszti a világmondás-teremtés régről ismert, és lassan újra időszerű aktusát”, logikai bakugrás. Néhány sor, s ismét kiindulópontunknál vagyunk: a reális, a nem csupán az ént vagy a textust, de a mindnyájunkat magában foglaló és érzékszervekkel is tapasztalható valóságnál. Miközben a folyton mozgásban levés örömeért, az új nyelvtapasztalat által közvetített versvalóságon át tettünk egy jókora kerülő utat. A (poétikai) valóságból, a hermeneutika éthoszából fakadóan, a mikroértelmezés által feltárt olvasati valóságok lettek, amelyeknek, hogy teljesen szét ne hulljanak, újra reális, (esztétikai) valósággá kell összeállniuk. A széttartás, a védtelen én-re izolálódás ideje után újabban a *mi*-re is figyelő, az arctalanná tevő globális hatásokkal szembeni összetartozás idejét kezdjük el élni. Vélhetőleg az esztétizálásban is.

A kerülő út során a mikroelemzés újdonságszámba menő technikájával, az ezt hordozó látásmóddal és ennek a helyi értékén érvényes eredményeivel gazdagodtunk. Ez az elmúlt évtizedekben kiépült posztmodern techné kétségtelen hozadéka. Ám mindez az esztétizálásban csak akkor fejtheti ki jótékony, termékenyítő hatását, ha előzményeit nem megszüntetni kívánja, hanem ha azokkal szinkronban, azok gazdagító folytatása kíván lenni.

Ezért véljük úgy, hogy ha egy költészet csupán a mozgásban levés örömeért, csupán ennek a kifejezéséért jön létre, a léttapasztalat által hitelesített esztétikai horizontját könnyen elvesztheti. Ám *A Martinász utca* esetében erről szó sincs. Mindazon észrevételek mellé, melyekkel Antal Balázs is alátámasztja vélekedését, hogy ez a vers remekműgyanúsán emelkedik ki a kortársi szövegfolyamból, mi egyenrangú indokként emeljük azon megállapítását, hogy itt „a kollektív szólásra ... való konkrét kísérlet olvasható”. Igen. A Zemlényi féle poézisen belül *A Martinász utca* épp annak az ígéretét hordozza, hogy a világmondás újra időszerű felfedezésével a költő képessé válhat az „öröm panellel” szimbolizált esztétikai krédó virtuális végtelenjét kínáló „lehetőség” helyett a létteljesség valós világát autentikus költészetté transzponálni.

Németh István Péter

Virágnaptár Ildikónak

„A jácint apró / leveleskéje földet /repsz szelíden...”
(Kiss Benedek)

1. Január

Dérverte
Fű és nyuszifül-levelű
Virágok a kertben.

Nyomunkba, ha kél a Nap,
Ezüst könnyek hullanak.

2. Február

Fagyot hullajt hajával:
Fűz áll
Bokáig jég paraszában.

3. Március

Téli takaród, hegy, én nem szánom!
Mandula-bimbó pattan az ágon.
Megint fehérben állnak a fák,
S egyik sem visel magán zúzmarát.

Víz fölé hajlik, szirmot hullong a
Fa, bele a szép zöld Balatonba.
Így tavaszonta az öböl felett
Illatos fáknak a lelke lebeg.

4. Április

Hajt feléd édes szellőt
Szárnya. Ing a lomb.
Angyal közelít:
Megsimíthatod, meg itt,
Orgonafürt-tüdeit.

5. Május

Né'd a: biciglizek - így sose éri a lábam a földet.

Nyílik a fürtös akác, bodza is illatozik.

Fölleghajtó, az éghez vagyok én közelebb már.

Gyertyáz gesztenyelomb. Hullnak a nyárfapihék.

+

((Hölgymál sárga virágai

Mellé rőt csarabot végy,

Nyílik kőrepedésben a

Kékkuti domb tetején is.))

6. Június

Muskátlik, petúniák –

Mennyi június végi virág?!

Utolsó szál pipacs szirma

Szoknyaráncosan lehullik ma.

Sóhajtnak sárgás-fehéren a fényben ázott

Illatos jázminok és akácok.

7. Július

A Szent György-hegyi út Szigligetig csupa

Páosztortáska, bibircs, sárga körömvirág,

Ánizs, réti katáng, fecskefü, szarkaláb –

Vedd hát: versbe szedett csokor!

8. Augusztus

Monsieur Claude Monet-nál a kertben

A télire megnyesett parti füzek

Lombja tavasszal kiserken,

S akárha leányok hajtják le fejüket,

Hogy zöld hajuk szépen, hosszan

A tavirózsákkal összekócolódva őszig

Tóba omolhasson a nyári hónapokban,

Míg az ezüstös ökörnyal rájuk nem tekergőzik.

9. Szeptember

Nem harsan a fütty ma. Elmegy az árnyék,
Hogy sárgul a füzfa; lombja szítál még.
Kendőt legalább már válladra terits!
Kékell a bokádnál kései kikerics.

10. Október

Hűsen hullana már hantra a harmat... Ám
Jól megtartja fonál, - hát lehetfinom
Pókhálókön az ősz gyöngyei ringanak
Tüskés csipkefa ág alatt – – –

11. November

Mint a katáng az utolsó szirmait,
Elhullatta az égbolt a kékeit, el, ma itt.
A dizeli réten át hószinü kócsag röppen,
S elúszik előlem várastul a bazalthegy a ködben.

12. December

Kertünk tarka virágai,
Mikor fogtok már kihajtani?
Zöld fűben elbújva is buja
Hóvirág, tőzike, ibolya!
Titeket hív versből mind a rím:
Nefelejcs, százsorszép, kankalin.
Májusi violák, pünkösdrózsák
Ha majd a ragyogást fodrozzák,

Hamarost csivitelő magasba
Kapaszkodik vadszőlőnk kaccsa.
Tulipán szárát ne metélje
Többé madárszárny-verdesés se.
Nem börtön-udvari a sétád,

Ha kísérnek – a margaréták.

Ludányi Gabriella

In memoriam Dohnál Áron (1977–2009)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Először is elnézést kérek, hogy olvasom mondanivalómat, de ma nem kívánok szabadon beszélni, mert előbb-utóbb elkalandozva érzelmi szálakra terelődne a szó.

Szigorúan szakmai szinten akarok maradni, hiszen ez nem barátian szubjektív, hétköznapi kiállításmegnyitó, hanem rövid méltatása annak a művésznek, Dohnál Áronnak, akinek nevét e terem viselni fogja, s talán némi körvonalazása annak a világnak, amiben az ő művészete, munkássága gyökerezik.

Amikor e megtisztelő felkérésre igent mondtam, tudtam, hogy laudátorként egyik oldalról nagyon könnyű, másrésztől viszont nagyon nehéz dolgom lesz.

Könnyű azért, mert Dohnál Áronnak, ennek a kitűnő művésznek, munkáit régóta ismertem, figyelemmel kísértem, elismertem, és teljes szívemből támogattam.

Most újra szembesülve néhány művével ez az érzés csak fokozódott bennem, az évek távlatára számomra nem csökkentette, hanem növelte művészi értékeit.

Nehéz viszont e feladat, mert Dohnál Áron munkái egyáltalán nem hétköznapi dolgok, nem behízeglő, „meglátni és megszeretni” való érzelmes munkák, nem szép dekoráció, amire „kellemes” ránézni.

Dohnál Áron művei nem hasonlítani akarnak valamire, hanem önmagukban, sajátos „önelvűségükben” kívánnak megjelenni.

Nem díszíteni óhajtanak, hanem megvalósulni.

Nem csevegni, hanem kérdezni és felelni, kijelenteni, sőt kinyilvánítani.

Egyszóval nem pályáznak senki tetszésére, nem keresnek kegyeket, ezek a művek egyszerűen vannak, léteznek és hatnak.

Valahogy talán úgy nevezném, hogy az övé a kategorikus imperativus művészete.

Áron munkáiban a tudományos elvek és a természettudomány mechanizmusai kivételes művészi-esztétikai látvánnyá, vagy ha úgy tetszik, tárgyiasult „látomássá” egyesülnek, ezen a módon jelennek meg.

A világról nem andalító vagy érdekes mesét mond, nem meghökkentő asszociációkat villant fel, hanem a lényegyet, a létezés kvintesszenciáját adja.

A természet rendjét megtapasztalhatóvá, az emberi szem számára láthatatlan erővonalakat láthatóvá teszi, fényből és árnyékból ritmust, dinamikát sugárzó organikus és végtelen tereket alkot, és tár föl.

De miközben abszolutizálja a természet és az alkotás belső rendjét, miközben spirituális, gondolati tereket nyit, mindvégig szenvedélyes és emocionális, azaz végte-

lenül emberi marad, hiszen nem csak a tárgyat mutatja föl, hanem az ember és tárgy viszonyát is.

A nézőben (akár a mű címével irányítva, akár anélkül) nagy és fenséges dolgok képzetét asszociálja, a katedrálisokét, a tengerét, a csillagokét, s ha a fantáziánk bírja, akár a keletkezését, az ősrobbanását is.

Dohnál Áron 1977-ben Kecskeméten született, s Egerben halt meg 2009-ben.

Tanulmányait édesapja, Dohnál Tibor keze alatt kezdte, majd az ELTE-n és Szegeden folytatott szabad stúdiumokat, 1999–2004 között pedig a Pécsi Tudományegyetem Művészettudományi Karán képezte magát.

Budapesten különösen nagy hatással volt rá a kiváló tudós, néhai dr. Greguss Pál biofizikus, akadémikus, aki Áront kivételes tehetségnek tartotta, igen kedves tanítványává fogadta, és akitől rengeteg inspirációt kapott a tudományt és a művészetet később magától értetődő módon szintetizáló látásmódjához.

Dohnál Áron szinte berobbant a művészeti közéletbe, s a művészet világában nem pusztán egy új generációt képviselt, hanem új hangot, egyben új minőséget. Méltatói is olykor szinte megdöbbenve álltak „érett”, sokra predesztináló művészete előtt, s rövid, másfél évtizednél is kevesebb működése alatt sikert sikerre halmozott.

Az általa művelt „fényszobrászat”, „fényművészet” úgynevezett interdiszciplináris műfaj, amely a két- és a három dimenzió lehetőségeit kutatva az új médiumok kínálta legszélesebb lehetőségeket használja fel tárgyai leképezésére, ezen keresztül gondolatai közlésére.

Mozgással és fényhatásokkal operáló dinamikus alkotásokat hoz létre, sőt a látványban valóságos vagy virtuális mozgást teremtve bekapcsolja a negyedik dimenziót, az időt, azt az időt „amiben a tér meggörbül” - hogy Hamvas Béla ideillő szavait kölcsönözzem.

Dohnál Áron tehát e főleg digitális úton létrehozott képi-plasztikai formációival nem pusztán artisztikus látványt, esztétikai minőségében „szép” grafikákat, objektumokat produkált, hanem oly módon teremtette meg sajátos „virtuális szobrai” „fényművészeti alkotásai” valóságát, hogy a tér és az idő viszony újragondolására, a kvázi és a látható formák traszformációjával azok megjelenítési lehetőségeinek revidálására inspirálja a nézőt.

És itt egy pillanatra szeretnék megállni.

Bevezetőmben utaltam rá, hogy Áron munkái nem könnyen érthető, ezáltal azonnal befogadható, „behízalgó” művek.

Az ő művészetének ára van, a nézőtől erőfeszítést kíván, együttműködést, kutató szemet, értelmező agyat, azaz részvételt a képalkotás folyamatában.

A látás végső soron nemcsak a szem, a retina függvénye, hanem elsősorban a szemléleté.

Vagy ahogyan a nagy előd, Kepes György magyarázta, „kreatív látásra” van szük-

ségünk, amelynek folyamatában különböző, sokszor egymásnak ellentmondó nézőpontokat kell egyetlen megértési aktusban egybefognunk.

Ezen „elhanyagolt, elsorvadt képességünk” viszont velünk született, mint a rend, csak le kell hámoznunk magunkról a rossz beidegződéseket, a szemléletmód ránk rakódott közhelyeit, s ehhez leginkább megfelelő, ha nyitott szemmel és szívvel, befogadásra kész aggyal közelítünk hozzá.

Végezetül: Nem vállaltam volna a laudátor szerepét, ha osztanám azoknak a véleményét, akik szerint Dohnál Áron pusztán csak „nagy ígérete” volt a modern magyar művészetnek.

Abból a szemszögből bizonyára igazuk van a kollégáknak, hogy ha több idő adatik neki a Teremtőtől, munkássága bizonyára változott, alakult, sőt netántán „fejlődött” volna, hiszen az időben és az idővel minden változik, de ennek boncolgatása értelmetlen, meddő dolog.

Én nem a „nagy ígérekben” hiszek, hanem a megvalósítás nagyságában.

A tehetségben, a létrehozott, megszült művekben, a munkákban, célokban, elképzelésekben, amiket Áron a neki adatott rövid idő alatt megvalósított, amit ránk hagyott.

Tartozom még azzal, hogy szívből gratuláljak a Magyar Kereskedelmi Bank helyi kezdeményezéséhez, ami méltó követése a bank közismert műpártolásának.

Csak gratulálni tudok, hogy annyi talmi csillogás között éppen Dohnál Áron művészetének szentelik ezt a kiállítóteret – megjelölve ezzel a továbblépés irányát, de felelősségét is.

Öröm, hogy Egernek Dobó István Múzeuma, Gárdonyi Színháza, Bródy Sándor Könyvtára, Kepes György Gyűjteménye s most már Dohnál Áronról elnevezett kiállítóterme is van.

További működésükhöz sok sikert s méltó kiállításokat kívánok!

Köszönöm, hogy meghallgattak!

Elhangzott Egerben a Dohnál Áron Kiállítóterem névadó ünnepén 2011. június 10-én.

Csatáné Bartha Irénke

Telihold – tekintet

Telihold pergeti
mosolyát rám,

Szerelmet dúdol
a csillagkarám,

Altatódalt édeset – búst,
fénné ölel zsályát, útilaput.

Illatodban kakukkfű terem,
tekintetedben a nyár pihen.

Mi lesz velem ha elmúlik a nyár
és kiürül a csillagkarám...?

Szitakötők

Könnyű dallamra
fuvola hangra
zafírban tüllben
egymásért lobogva
kapaszkodnak táncba

Ágakon billen
víz tükrén libben
gyöngytüzű
szerelmük vágya
együtt egymásért
megmámosodva
egyik se látja
egyik sem tudja
mit sem sejtve
hogy az a másik
talán már holnap
titkon elengedhet (!)...

Szecsó Károly

Horváth Cyrill irodalomtörténész egri évei

A XIX. század utolsó negyedében Négyesy Lászlón kívül egy másik, mai szemmel nézve is jelentős irodalomtörténész oktatott a ciszterci rend egri római katolikus főgimnáziumában. A tudós tanár Horváth Cyrill József volt.

1865. november 25-én született Veszprémben. A gimnázium hat osztályának elvégzése után, 1882-ben belépett a ciszterci rendbe. Ezt követően, jelenleg nem tudjuk mi okból, a gimnázium utolsó két évét Egerben végezte el. (1) Az egri ciszterci gimnázium ideérkezésekor már országos hírnek örvendett. Igazgatója Szvorényi József nyelvész, irodalomtörténész, tankönyvíró, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja volt. A tizenhét tagú, jól felkészült tantestület szinte minden tagja végzett tudományos munkát, ugyanakkor kiválóan tanítottak is. Osztályfőnöke, matematika- és természettanára Ignics Boldizsár, a Budapesti Királyi Természettudományi Társulat tagja volt. Oktatói közül csak a nevezetesebbeket emeljük ki. Magyar nyelvet és irodalmat, valamint a francia nyelvet és irodalmat Kassuba Domokos, az intézmény történetének írója tanította neki. A latin nyelvet Káposztássy Jusztin, a Magyar Történelmi Társulat és az Egyetemes Philológiai Társulat tagja oktatta neki. A földrajzot Ledniczky Ipoly, a Magyar Régészeti és Embertani Társulat tagja adta elő. (2)

A tanévben az osztály legjobb tanulói közé tartozott, s csak magatartásból volt jó minősítése. (3) Bár az osztályelsőik között volt, a Vitkovics Mihályról elnevezett önképző körnek nem volt tagja. Viszont „a legszebb magyar dolgozataiért” elnyerte Kovasóczky István prépost-kanonok egy darab arany jutalmát. (4)

Az 1894–95-ös tanévben végezte az iskola 8. osztályát. Osztályfőnöke Ignics Boldizsár maradt. Ekkor is az osztály legjobb tanulói közé tartozott, s csak magaviseletből volt ismét „jó” jegye. A bölcséleti előtant Maczki Valér, a neves esztéta tanította neki. (5) Az önképző körbe ebben a tanévben sem iratkozott be, de újból elnyerte a fent említett prépost-kanonok egy darab aranyát „a legsikerültebb magyar dolgozataiért”. (6)

A tanév végén sikeres érettségít tett, majd teológiára jelentkezett, amelyet 1885-ben az ausztriai Innsbruckban kezdett el, s 1886-ban Zircen folytatott. 1887-től a fővárosban volt teológus, miközben a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára is járt, ahol 1888 májusában nyert oklevelet, ugyanez évben doktorált is. A következő év augusztusában tett szerzetesi fogadalmat. Ezt követően Zircen, Baján volt szerzetes tanár a rend gimnáziumban. (7)

Bajáról 1894-ben a rend egri gimnáziumába küldték, ahol egy tanévet töltött el. Ekkor olyan tanári testületbe került, amelynek 15 tagja közül 10 végzett al-

kotómunkát. Tudományos tevékenységével tanártársai közül kitűnt Maczki Valér esztétikai, bölcséleti munkásságával, Richter Mátyás néprajzi kutatásaival, Sajósy Alajos kollégája pedig neves oltárképfestő volt. (8)

A tanév során magyar nyelvet és irodalmat oktatott a második és a negyedik osztályban, latin nyelvet és irodalmat második osztályban, s rendkívüli tárgyként oktatta a franciát szintén a második osztályban. Összesen heti 16 órája volt. (9)

Tanári munkája mellett ellátta a Vitkovics Mihály Önképző Kör elnöki teendőit is, ahol rendkívül igényes munkát végzett és követelt meg. A kör alakulóülésén „körvonalazta a követendő munka-programot és a kör tagjainak főként a jeles írók nagyobb munkáinak ismertető feldolgozását, a komoly próza művelését, s a szavalást ajánlotta.” Írásbeli pályatételül az alábbi témákat adta meg: A renaissance jelentősége a tudományban, Shakespeare Machbetjének fejtegetése, Schiller és Kölcsey kritikái voltak. A záróülést 1895. május 22-én szavalóversennyel egybekötve tartották. Az ülésen két melodramát s ugyanannyi zeneszámot adtak elő a tanulók. (10)

A tanításon, az önképzőköri munkán kívül továbbfolytatta már fiatalon elkezdett tudományos munkásságát, különös tekintettel középkori irodalmunkra. A tanév során az alábbi értekezései jelentek meg: Codex-tanulmányok (Irodalomtörténeti Közlemények), Michael de Ungaria XIII beszéde (Irodalomtörténeti Közlemények), Codexeink Mária-költészetéhez (Budapesti Szemle). Az említett értekezéseken kívül könyvbírálatokat írt a *Magyar Szemlébe*, a *Katholikus Szemlébe* és a helyi *Heves Vármegyei Hírlapba*. (11)

1894. december 7-én a főgimnázium kamarazene és felolvasó estjén előadást tartott: *A nő az Ember tragédiájában* címmel. (12)

Tudományos munkássága elismerését jelentette, hogy 1895. június 12-én a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a régi magyar irodalom tárgyköréből egyetemi magántanárrá avatták. (13) Magántanári képesítését a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter augusztus elején hagyta jóvá. (14)

Munkássága megbecsülését jelentette az is, hogy elnyerte a Budapesti Philológiai Társaság választmányi tagságát. Tagja lett a zombori Tóth Kálmán Körnek, az Erdélyi Múzeum Egylet bölcséleti, nyelvi és történettudományi szakosztályának. (15)

Horváth Cyrill nem volt szobatudós típus, a tudományos és a kulturális közéletben is szerepet vállalt. Ezt bizonyítja, hogy 1894 végén Zalár Józseffel, a megye költő alispánjával s Maczki Valér kollégájával összefogva lelkesen fáradozott az egri „Irodalom- és Művészetbarátok” körének megszervezésén. (16)

A kör 1894. december 23-i alakuló ülésén a szervezet elnökévé választott Zalár József köszönetet mondott: „dr. Horváth Cyrillnek és dr. Maczki Valérnak az eszme

megpendítőinek és első harcosainak.” Az ülésen Horváthot minden bizonnyal addigi aktivitása jutalmaként fiatal kora ellenére megválasztották a kör titkárának. (17)

Titkárként is rendkívül sokrétű munkát végzett. Az 1895. február 13-i választmányi ülésen tagjává választották annak a háromtagú bizottságnak, amelyet az egyesület alapszabályának kidolgozásával bízta meg. Ugyanakkor kapott megbízást a kör által rendezendő irodalmi és művészeti estek előkészítésével is. Ő lett az ünneprendező bizottság elnöke. (18)

Az április 27-i választmányi ülésen jelentést tett az első irodalmi és művészeti est programjáról. Az ülésen beválasztották abba a bizottságba, amelyet a választmány küldött ki egy állandó körű helyiség kibérlésére. (19)

Az egyesület első irodalmi és művészeti rendezvényére május 21-én került sor nagy sikerrel. A kör második rendezvénye június végén volt. A sajtó szerint: „A második számban fiatal tudós professzorunk dr. Horváth Cyrill körvonalazta az egyesület programját, célját és irányát. Magában véve száraz tárgyú, felolvasásának eltalálta forrását, mely a közönséget érdekli, s mely megmentette attól, hogy unalmas legyen. (20) ... A siker oroszlánrésze kétségtelenül a Kör buzgó titkáráé, dr. Horváth Cyrillé, kinek teljes szívvel gratulálunk a már eddig elért szép eredményeihez.” (21)

Feltétlenül érdemes idéznünk a program Horváth által elmondott befejező fejezetéből, amelyben ezeket olvashatjuk: „Mi azt akarjuk, hogy ez a Kör a felnőtteknek iskolája legyen, hová minden tisztességes és hazafias érzésű ember örömmel és haszonnal léphet – És számítunk a családapákra és anyákra, kik nem akarják, hogy fiaik s leányaik lelke számos irodalmi irányzatok hatása alatt elsorvadjon; számítunk férjeikre, kik családi szentélyük tisztaságára féltékenyek; számítunk a közönségre, amely tisztel és kívánja a valódi műveltséget, ismerni akarja művészetünk karakterét, nemesíteni óhajtja a színházat és számítunk édes mindnyájunkra, kik előtt szent a nemzet élete és boldogsága. A zászló kibontva – Induljunk utána lelkesedéssel.” (22)

Horváth Cyrillt Egerben tisztelet és megbecsülés övezte. Éppen ezért okozott a művelt egriek körében megdöbbenést az Egri Újság 1895. augusztus 31-i számában a „közoktatásügy” című rovatban közreadott alábbi hír: „Tanárcsere – a főgimnáziumban. Vajda Ödön zirci apát a ciszterci rend egri főgimnáziumának tanári karából Horváth Cyrill dr. egyetemi magántanárt, az egri főgimnázium rendes tanárát, a jeles író, az egri Irodalom- és Művészet-barátok Körének titkárát saját kérelmére Székesfehérvárra helyezte át.”

Horváth Cyrillt tehát „saját kérelmére” helyezte át Vajda Ödön zirci apát Székesfehérvárra. Hogy miért ment el Egerből, ahol becsület övezte munkahelyén és a városban, olyan talány, mint életének más lépései. Például kilépése a rendből, később áttérése a református vallásra, majd megint később visszatérése a római katolikus egyház kebelébe. (23)

Horváth Cyrill távozása után 1895. szeptember 7-én rendkívüli közgyűlést hívtott össze a kör új titkár megválasztására. A gyűlés elején Zalár József elnök „még szavakkal emlékezett meg Horváth Cyrill dr.-ről, aki fiatal kultúr-egyesületünk megalapítása körül kiváló érdemeket szerzett s annak ügyeit, mint titkár, a legnehezebb időben, mikor még a megalakulás és a tényleges életbelépés tisztítóüzében forrongott az egyesület, oly nemes odaadással és fáradtságot nem ismerő úgyszeretettel vezette.” Ezt követően Vincze Alajos alelnök olvasta fel Horváth lemondó levelét, melyet Zalár távollétében neki küldött meg. A közgyűlés Horváth Cyrill helyébe tanárkollégáját, Maczki Valért választotta meg. (24)

Távozása nagy vesztesége volt Eger tudományos és kulturális közéletének.

Jegyzetek

1. Zoványi Jenő: Magyar Protestáns Egyháztörténeti Lexikon. Bp. 1977. 265. p.
2. A Ciszterci Rend Egri Római Katolikus Főgymnásiumának értesítője az 1883-84. tanévről. Eger, 1884. 40-41. p. (Továbbiakban Értesítő)
3. Értesítő az 1883-84-es tanévről. 85. p.
4. Értesítő az 1883-84-es tanévről. 72. p.
5. Értesítő az 1884-85-ös tanévről. Eger, 1885. 39-40.; 78. p.
6. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 60. p.
7. Zoványi Jenő: Im. 265. p.
8. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 152-154. p.
9. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 153.; 175. p.
10. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 184-185. p.
11. Uo.
12. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 212. p.
13. Egri Újság, 1895. jún. 18.
14. Egri Újság, 1895. aug. 6.
15. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 153. p.
16. Értesítő az 1894-95-ös tanévről. 212. p.
17. Egri Újság, 1894. dec. 25.
18. Egri Újság, 1895. febr. 15.
19. Egri Újság, 1895. ápr. 30.
20. Eri Újság, 1895. máj. 14.
21. Uo.
22. Egri Újság, 1895. júl. 2.
23. Zoványi: Im. 265. p.
24. Egri Újság, 1895. szept. 10.

Kis Pál István

Arkilokhosz-töredék

Jöjj borok istene, mámoros éneket
zeng ma léha kedvem,
s míg a kehellyel áldozom én neked,
légy a társam ebben.
Jöjj, ha a borral az édes idő csorog,
mint az ír a bajra,
légy a fohász, mit zengeni én fogok,
jónak jót akarva,
Jöjj a tavasszal, az új venyigék leve
friss rügyekre hajtson,
zöldnek a nyár légy, zápora és heve,
árny, hogy enyhet adjon,
őszben a méhraj kádbeli mámora,
légy a préslevével,
s télre a pincék ó-, no meg újbora,
kéj hevével ér fel!

Vadgesztenye...

Tudom, hogy le kell majd hullanom,
a tüskés burok már megrepedt,
odalent az aszfaltjárda vár,
mint örök a hirtelent...
Halni vagy születni
a magzat póza jó,
behúzza gyökerem és lombom,
pattogva gurulni lefelé a dombon,
megbújni avarban, füvek közt,
míg elolvad a hó...
és kihajtani,
és fává cseperedni,
és lenni újra
önmagam repedő tüskés burka...
és ha eljön megint a lehullás ideje,
lenni a méházva töprengő gesztenye...

Sztárallűrök nélkül

Safranka János interjúja Varró Dániellel

Ki ne ismerné Varró Dánielt? A fiatal költőt hamar utolérte az ismertség. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy csordulásig megteltek az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár termei és folyosói a februári, vele folytatott beszélgetés idején. A Rómeó és Júlia újra fordítója ennek ellenére szerényen, természetesen viseli a fokozott figyelmet.

– *Ha Magyarországon ma egy átlagos műveltségű embert megkérnének, mondjon egy kortárs költőt, sokan téged említenének először. Hogyan érint ez téged?*

– Nem szembesülök ezzel általában magamtól. Otthon ülök és teszem a dolgomat. Nagyon ritkán van olyan, hogy megismernek az utcán, odajönnek. Akkor annak úgy örülök. Mostanában szembesülök néha azzal, hogy ez mennyi felelősséggel jár, de mindig próbálok magamtól elhessegetni a gondolatot, mert nem vagyok az a fajta ember. Távol áll tőlem az érzés, hogy példát kellene mutatnom bármilyen módon, amiatt mert többen ismernek.

– *Manapság sok fiatal költő ad ki egy-egy kötetet, és aztán elmerül a szürke hétköznapokban. Hogyan felelsz meg folyton az irodalmi közeg veled szembeni elvárásainak?*

– A költészet is olyan, amit sohasem tudatosan csináltam. Mindig próbáltam, ami éppen érdekel azzal foglalkozni. Igazából nem is tudom, mennyire vagyok ugyanazon a szinten, mint 2000-ben. Tény, hogy az ismertségem az irodalmon belül elég nagy. Érdekes módon minden könyvemnek jó volt a fogadtatása az olvasók részéről. A szakmai kritika nem volt annyira egyenletes. Nem biztos, hogy a szakma most pont úgy tekint rám, mint régen. Az első könyvemnek nagyon jó volt a fogadtatása, ahhoz képest a harmadiknak kevésbé. Nyilván figyelek erre, de azért fontosabb, hogy a saját elvárásaimnak próbáljak megfelelni. Ami érdekel, az a legjobb tudásom szerint művelni.

– *A közönségnek sem próbálsz megfelelni?*

– Nem feltétlenül. Valószínűleg az ízlésem olyan, hogy szívesen olvasok könnyebb dolgokat, olyasmit, aminek humora van, ami egyszerű köznapi nyelven van írva. Ugyanakkor sok minden érdekel a költészeti hagyományból, rímekből meg ilyenekből. Azért írok könnyebben olvasható, barátságos verseket, mert ez áll közel hozzám.

– *Úgy tűnik, minden egyes műved más korosztályt szólít meg.*

– Nem szoktam ennyire becélózni magamnak egy olvasói célcsoportot. A *Szívdeszszert*nél sem gondoltam, miközben írtam, hogy kifejezetten tinédzserekhez szól, de általában nekik szokott tetszeni. A *Maszathegynél*, ami elvileg gyerekkönyv, ott sem volt egyértelmű. A kiadó az utolsó pillanatig nem tudta eldönteni, hogy gyerekkönyvként legyen-e tálalva gyerekrajzokkal, vagy mint felnőtt mese. Inkább a magam szórakoztatására szoktam írni, a saját ízlésemnek megfelelni. Nem szokott célközönség lebegni a szemem előtt. Nyilván ez alól kivétel a mondókáskönyv, amely kifejezetten a saját kisfiam ihleté-

sére született. Olyan mondókákkal, amelyek tényleg a legkisebbeket, kisbabákat szólítják meg. Úgy éreztem, viszonylag kevés ilyen mondóka van, és érdemes volna ilyeneket írni.

– *Bármikor tudsz írni, vagy ez ihletfüggő?*

– Inkább akkor írok, ha jön az ihlet, és ráadásul nem is mindig jön. Elég ritkán jön, és akkor is van valami határidős munkám, amivel foglalkozom. Éppen emiatt elég keveset is írok verset. Inkább a fordítások és a színházi munkák vannak előtérben. Ha valami hosszabbat, összefüggőt alkotok – amikor a *Maszathegy*et írtam, vagy most egy ilyen hosszabb művön dolgozom –, akkor muszáj koncentrálni. Nyilván csak úgy lehet egy versesregényt megírni, ha az ember egy napi penzumot kiköt magának, és ahhoz próbálja tartani magát. Viszonylag rendszeresen dolgozom, és valamennyire lehet gerjeszteni az ihletet. Azt is megtanultam az évek során, hogy amikor az embernek egyáltalán nincs ihlete, akkor is érdemes foglalkozni vele, próbálkoznia. Amikor tényleg jönnek ihletett pillanatok, akkor nagyon jó, ha van már egy csomó anyag, amit így összeránt.

– *Az olvasók dalos, vidám költőként ismernek. Írtál már valaha szomorú hangulatú verset?*

– Nem jellemző. Régen, fiatalkoromban, amikor több verset írtam, mindig kifejezetten jókedvűen, kiegyensúlyozottan volt kedvem írni. Velem is történt, hogy rossz kedvű vagy kicsit depressziós voltam, de abból soha nem született vers. Alkatilag így van nálam. Ahogy így öregszem, szoktam erre gondolni. Inkább vártam, hogy megérjenek a súlyosabb mondanivalók bennem. Lehet, hogy a következő kötetem kicsit komolyabb lesz, de nagyon nem tudok kibújni a bőrömből, úgy hogy ez a játékosság alaphangként megmarad nálam.

– *Érettségi táján szoktál csuklani?*

– Attól, hogy érettségi tételként választható vagyok, nagyon sok e-mailt kapok diákoktól, hogy segítsék kidolgozni az érettségi tételüket magamról. Elég vicces volt, egyszer egy fenyegető levelet is kaptam egy érettségi előtt álló fiatalembertől. Főleg a segítségemet kérik, illetve mostanában egy-két kidolgozott tétel a kezembe került, és nekem nagyon szórakoztató volt. A tanárok sok olyasmit elemeznek bele ami nekem eszembe sem jutott. Például van egy meseregényem, amelyben van egy Szósz Néne nevű szereplő, abszolút mesebeli, akinek mindene csupa szósz, és olyasmi állt az érettségi tételben, hogy ő a tipikus kisnyugdíjas, aki a kilencvenes évektől jellemző Magyarországon. Aki belesüppedt a helyzetébe, és nem próbál rajta segíteni.

– *A saját irodalom érettségiden hogyan álltál hozzá az akkori tételekhez?*

– Az az igazság, hogy nagyon elcsúsztam a kidolgozásokkal. Talán egyharmadát dolgoztam ki, és eléggé izgultam. Ráadásul olyat húztam, amivel nem foglalkoztam alaposabban, és először nagyon nem örültem neki. A francia szimbolistákat, de aztán szerencsére – talán pont azért, mert ilyen költészeti téma –, nagyon jól sikerült a feleletem, még elnöki dicséretet is kaptam. Nagyon pozitív élmény így visszagondolva, de arra emlékszem, hogy borzasztóan izgultam. Nem tudtam aludni. Azóta sem voltam úgy fizikailag rosszul izgulástól.

– *Köszönöm az interjút.*

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
András Zoltán (1934) Székelyudvarhely
Anga Mária (1955) Eger
Árpás Károly (1955) Szeged
Bakonyi István (1952) Iszkaszentgyörgy
Balajthy Ferenc (1946) Székesfehérvár
Balla András (1948) Vancouver
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bárdos József (1949) Nagykőrös
Bene Zoltán (1973) Szeged
Bereti Gábor (1948) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bitskey István (1941) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bobory Zoltán (1946) Székesfehérvár
Boros Edit (1949) Veszprém
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Czilli Aranka (1982) Kovászna
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
S. Csoma János (1942) Bács–Kecskemét
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Csűrös Miklós (1944) Budapest
Debreczeny György (1958) Budapest
Farkas Gábor (1977) Debrecen
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Galgóczy Zsuzsa (1960) Budakeszi
Heiter Tamás (1963) Lovasberény
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
B. Horváth István (1953) Baja
Kaiser László (1953) Budapest
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kis-Mezei Katalin (1955) Pécs
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Koch Imre (1954) Székesfehérvár
Kozma Tamás (1951) Székesfehérvár
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Laczkó András (1943) Kaposvár
László Zsolt (1960) Székesfehérvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Ludányi Gabriella (1941) Eger
Madár János (1948) Budapest
Mátyus Aliz (1948) Budapest
Németh István Péter (1960) Tapolca
Németh J. Attila (1963) Székesfehérvár
Németh Péter Mikola (1953) Vác
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh János (1942) Budapest
Oláh József (1966) Micske
Paál Lajos (1929) Székesfehérvár
Pataki István (1953) Bihar
Pomogáts Béla (1934) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Safranka János (1982) Eger
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Schneller Dóra (1969) Budapest
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Simek Valéria (1953) Bakonycsernye
L. Simon László (1972) Agárd
Simonyi Emő (1943) Budapest–München
Soltész Márton (1978) Budapest
Standovár Ágota (1961) Pécs
Stankovics Marianna (1965) Döbrönte
Szabó Ferenc (1931) Budapest
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szecskó Károly (1939) Eger
Szegedi Kovács György (1959) Sárszentmihály
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szenti Ernő (1938) Kisújszállás
Szemere Brigitta (1977) Nagyvenyim
Szikra János (1954) Pátka
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tornyi Gergő (1990) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Varró Dániel (1977) Budapest
Verók Attila (1975) Eger
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta

A kötetben található illusztrációk Simonyi Emő munkái.